

**MINISTERUL APĂRĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
CENTRUL DE CULTURĂ ȘI ISTORIE MILITARĂ**

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE**

COHORTA

**REVISTĂ DE ISTORIE MILITARĂ
nr. 2, 2015**

Număr editat în comun cu Institutul pentru Studii de Apărare
și Istorie Militară, București (România)

Este dedicat unui eveniment de excepțională importanță în istoria universală –
Primul Război Mondial

REVISTĂ ȘTIINȚIFICĂ FONDATĂ ÎN 1999

ISSN 1857-0100

CHIȘINĂU-2015

Colegiul de redacție:

dr. Vitalie CIOBANU, redactor-șef

Coordonatori:

*mem. cor. AȘM, dr. hab. prof. univ. Demir DRAGNEV
dr. Petre OTU (România)*

Membrii colegiului:

*dr. hab. Ion ȘIȘCANU
dr. hab. Gheorghe COJOCARU
dr. hab. Valentin TOMULEȚ
dr. Constantin MANOLACHE
dr. Cornel ȚUCĂ (România)
dr. Mihail E. IONESCU (România)
dr. Ioszeff HOLLO (Ungaria)
dr. Michał MACKIEWICZ (Polonia)
cerc. șt. Valeriu RUSU
cerc. șt. Eduard OHLADCIUC
cerc. șt. Sergiu MUNTEANU
cerc. șt. Gheorghe BĂLAN
cerc. șt. Natalia CODREANU
cerc. șt. Nicolae CIOBANU*

Recenzenți oficiali:

*dr. hab. Nicolae ENCIU
dr. Ion XENOFONTOV
cerc. șt. Sergiu CATARAGA*

Secretar responsabil:

dr. Sergiu BACALOV

lectori: *Valentina COSMESCU, Alexandru COSMESCU*

paginare și copertă: *Ecaterina RUSSU*

traducere: *Natalia CODREANU*

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul textelor.

© Centrul de Cultură și Istorie Militară

© Institutul de Istorie

S U M A R

STUDII

Ion GIURCĂ

Nivelul de pregătire al Armatei Române în vara anului 1914 –
element al deciziei de neutralitate? 5

Petre OTU

Atitudini ale ofițerilor români față de situația și conduita României
la începutul “Marelui Război” 25

Mihail E. IONESCU

Criza din iulie-august 1914 și opțiunile României. Analiza unei decizii 37

Vitalie CIOBANU

Militarii ruși și Basarabia (1914-1918) 49

Dinu POȘTARENCU

Incursiunea din 1915 a austro-ungarilor în județul Hotin 60

Michał MACKIEWICZ

Wojna okopowa – renesans maczugi, narodziny peemu 65

Sorin CRISTESCU

Ultimele zile din viața regelui Carol I în lumina rapoartelor și telegramelor diplomatice
austro-ungare și belgiene 78

Andrei EMILCIUC

Activitatea Administrațiilor pentru prestația militară din Basarabia
în anii Primului Război Mondial..... 95

Nicolae ENCIU

Ultimul război al Rusiei țariste în preocupările Asociației
Istoricilor Primului Război Mondial (1990-2000) 108

DOCUMENTE

România la începutul Primului Război Mondial 127

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Primul Război Mondial din perspectivă istorică și istoriografică.

Nicolae ENCIU 199

CONTENTS

STUDIES

Ion GIURCĂ

The level of competence of the Romanian Army in the summer of 1914 – an element taken into account in neutrality decision? 5

Petre OTU

Romanian officers statements regarding Romania's situation and conduct at the beginning of the „Great War” 25

Mihail E. IONESCU

The crisis from July-August 1914 and Romania's options. The analysis of a decision 37

Vitalie CIOBANU

Russian servicemen and Bessarabia (1914-1918) 49

Dinu POȘTARENCU

The 1915 invasion of Austro-Hungarians in Hotin 60

Michał MACKIEWICZ

Trench warfare – renaissance of clubs, the birth of a submachine gun 65

Sorin CRISTESCU

The last days of King Carol I of Romania in the light of Austro-Hungarian and Belgian reports and diplomatic telegrams 78

Andrei EMILCIUC

The activity of the Administration for military conscription from Bessarabia in the years of the First World War 95

Nicolae ENCIU

The last war of Tsarist Russia in the concerns of the Russian Association World War I Historians (1990-2000) 108

DOCUMENTS

Romania at the beginning of the First World War 127

REVIEWS

The First World War from historical and historiographical view

Nicolae ENCIU 199

STUDII

Ion GIURCĂ*

NIVELUL DE PREGĂTIRE AL ARMATEI ROMÂNE ÎN VARA ANULUI 1914 – ELEMENT AL DECIZIEI DE NEUTRALITATE?

Declanșarea Primului Război Mondial, la 15/28 iulie 1914, a surprins oarecum lumea politică internațională, în condițiile în care Serbia acceptase majoritatea cerințelor Curții de la Viena – condamnarea publică a propagandei care se ducea pe teritoriul său împotriva Austro-Ungariei și desființarea organizațiilor implicate în asasinatul de la Sarajevo, eliminarea din manualele școlare a tot ceea ce era considerat ca fiind crearea unui sentiment orientat împotriva imperiului, îndepărtarea din administrație și armată a celor care se făceau vinovați de atitudine contrară intereselor guvernului austriac ș.a.

Guvernul sârb nu a acceptat însă prezența pe teritoriul său a reprezentanților Austro-Ungariei, care să cerceteze și să desfășoare anchete în legătură cu asasinatul comis la Sarajevo împotriva familiei moștenitoare a tronului de la Viena.

Deși în capitala Austro-Ungariei, cu extindere în imperiu, nu a existat un mare regret pentru prematura dispariție a cuplului princiar, nefiind declarat doliu național, iar Viena a rămas orașul valsurilor, lucrurile s-au precipitat rapid: în capitalele europene a început o agitație politică și diplomatică prevestitoare de evenimente grave. Stimulat de la Berlin, guvernul austro-ungar a considerat oportun

* **Ion Giurcă**, colonel (r), doctor în istorie, profesor universitar, Universitatea Hyperion din București, România.

și motivat momentul pentru consolidarea poziției sale în Balcani, bazându-se pe sprijinul Germaniei, în calitatea sa de prietenă declarată și aliată *de jure* și *de facto*, mizând și pe aprecierea că Rusia, sprijinitoarea Serbiei, nu era pregătită și capabilă pentru o angajare imediată și consistentă în război.

După câteva zile de aparentă liniște, pe fondul unei diversiuni a Berlinului, care afișa un dezinteres disimulat față de evenimentele politice și militare în desfășurare, temerile și previziunile sumbre exprimate în formule mai mult sau mai puțin diplomatice, s-au confirmat. La 15/28 iulie 1914, Austro-Ungaria a declarat război Serbiei, astfel că ceea ce se considera a fi doar o afacere locală sârbo-austriacă a devenit scânteia care a generat extinderea vâlvății în toată Europa. Atacul armatei austro-ungare, declanșat la 16/29 iulie asupra Serbiei, a fost urmat de sarabanda declarațiilor de război – 19 iulie/1 august, Germania a declarat război Rusiei, la 21 iulie/3 august Franței, iar a doua zi Belgiei; la 23 iulie/5 august Marea Britanie a declarat război Germaniei, iar la 30 iulie/12 august Austro-Ungariei; la 24 iulie/6 august Austro-Ungaria a declarat război Rusiei, pentru ca în zilele de 29 iulie/11 august Franța să declare război Austro-Ungariei.

Cronologia evenimentelor evidențiază primatul Germaniei și Austro-Ungariei în privința declarațiilor de război, cât și răspunsul statelor Antantei. În două săptămâni, marii actori geopolitici ai celor două alianțe existente în Europa erau în stare de război, iar armatele lor declanșaseră operații de amploare, în acord cu planurile de campanie elaborate din timp, actualizate și puse în aplicare în funcție de realitățile de pe fiecare teatru de operații militare.

Italia și România, ca state membre ale Triplei Alianțe, care aveau tratate și convenții militare încheiate cu Austro-Ungaria, la care aderase și Germania, se aflau în fața unei situații dificile, supuse presiunilor din partea guvernului de la Viena, dar mai ales a celui de la Berlin, care le solicita intrarea imediată în război, invocând obligațiile asumate prin tratate.

Evenimentele derulate imediat după asasinarea familiei princiare austro-ungare au generat îngrijorări și în România. La Sinaia regele Carol I era într-un contact permanent cu liderii partidelor politice, în special cu I. I. C. Brătianu, care, conform relatărilor lui I. G. Duca, „...*venea și ieșea. Stătea ceasuri întregi jos cu regele Carol, apoi se urca sus la noi, era frământat cum cred că nu l-am mai văzut niciodată de atunci. Treceam prin alternative de speranță și descurajare. Brătianu era convins că mergem cu pași siguri și rezezi spre războiul general*”.¹ Cu siguranță, întâlnirile dintre cei doi decidenți politici au avut ca subiect de discuție și prevederile tratatului pe care România îl încheiase cu Puterile Centrale în anul 1883,

¹ I. G. Duca, *Memorii*, vol. I, Editura Expres, București, 1992, p. 39.

reînnoit ultima dată în 1913. Același I. G. Duca relatează în memoriile sale discreția lui Ion I. C. Brătianu în privința tratatului cu Centralii. Acesta, în pofida cererilor liderilor liberali, a evitat un răspuns în legătură cu prevederile lui: „Nu știi, presupuneți că pentru moment n-am avea nicio alianță cu Puterile Centrale. Ce sunteți de părere că trebuie să facem?”². Există o nemulțumire în rândul oamenilor politici asupra faptului că prevederile tratatului cu Puterile Centrale erau necunoscute chiar unor foști miniștri de externe, ceea ce îl îndreptățește pe I. G. Duca să arate că „Alianțele adevărate sunt cele care au pătruns în conștiința publică, acelea al căror reciproc folos apare limpede în ochii tuturor interesaților. Alianțele secrete, întemeiate numai pe combinații de cancelarii, pe simpatii de monarhi sau pe angajamente de oameni politici, sunt alianțe izbite de caducitate”³. Aprecierea are un sâmbure de adevăr, fiindcă alianțele trebuie să fie în acord cu interesele naționale, privite în evoluție istorică. Ori, în anul 1913, când tratatul cu Austro-Ungaria a fost reînnoit, situația geopolitică era total schimbată față de anul 1883.

Alexandru Marghiloman a detaliat întâlnirea sa din 16/29 iulie cu regele Carol I și ne oferă poziția suveranului: „Regele examinează trei chestiuni: 1) Starea opiniei publice și armatei: antiaustriacă. 2) Să mergem alături de Austria? Rusia este în stare să răstoarne Guvernul bulgar și să atragă Bulgaria de partea ei. Prinși între două focuri, coasta maritimă deschisă și Constanța pierdută. 3) Să mergem în contra ei? Onoarea ne oprește; semnătura noastră pe tratatul de la 1883, încă minim 3 ani în vigoare”⁴. Așadar, la acel moment, Carol I lua în considerare onoarea, nicidecum obligațiile ce reveneau României prin tratatul cu Puterile Centrale.

La 18/31 iulie 1914, împăratul Germaniei, Wilhelm II, i-a transmis regelui României, Carol I, un mesaj prin care îi solicita angajarea țării în război alături de Puterile Centrale: „Eu contez pe tine, ca rege și Hohenzollern, că vei rămâne fidel amicilor tăi și că îți vei ține angajamentele”⁵.

Supus presiunilor reprezentanților Austro-Ungariei și Germaniei la București, Ottokar Czernin și contele de Waldburg-Wolfegg-Waldesee, cât și din partea cancelarului german T. von Bethmann-Hollweg, care, la 19 iulie/1 august, îi cerea ultimativ intrarea în război alături de Puterile Centrale, Carol I a decis să convoace un Consiliu de Coroană, în cadrul căruia să fie luată o decizie în privința atitudinii României față de evenimentele curente.

² I. G. Duca, *Memorii*, vol. I, Editura Expres, București, 1992, p. 43.

³ *Ibidem*, p. 44.

⁴ Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. 1, Editura Scripta, București, 1993, p. 158.

⁵ Apud Constantin Kirilescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 113.

Desfășurat la Sinaia în după-amiaza de 21 iulie/3 august 1914, Consiliul de Coroană a fost o confruntare politică decentă între Carol I, susținut de către Petre P. Carp, și ceilalți reprezentanți ai partidelor politice participanți la ședință⁶.

După dezbateri aprinse, uneori pasionale, a învins punctul de vedere al primului-ministru Ion I. C. Brătianu, care și-a argumentat poziția, după cele scrise de către I. G. Duca, în următoarele cuvinte: „*Noi cerem ca România să rămână neutră. Tratatul, precum s-a arătat, nu ne obligă, dar, chiar dacă ne-ar obliga, România nu poate admite ca aliații ei să dispună de soarta ei fără ca măcar să-și dea oboseala de a o vesti. Austria și Germania au pregătit războiul și l-au declarat. Nu ne-au făcut cinstea să ne comunice măcar intențiile lor. După ce războiul a fost un fapt împlinit, ne-au cerut să luăm armele alături de ele. Un stat ca al nostru, care în alianță a intrat ca stat suveran și pe picior de egalitate, nu poate fi tratat în așa chip. Acesta n-a fost gândul nici al celor ce acum 30 de ani au legat soarta noastră externă de Tripla Alianță și nici nu poate fi gândul celor răspunzători azi de destinele regelui. Pe de altă parte, România nu ar putea admite să ia armele într-un război a cărui cauză este tocmai nimicirea unei națiuni mici*”⁷.

Dezamăgit de cursul dezbaterilor și pozițiile majoritare exprimate, regele Carol I a încheiat ședința rostind ultimul cuvânt în cadrul acesteia: „*Constat, zice el, că reprezentanții țării aproape în unanimitate au cerut neutralitatea României. Ca rege constituțional, mă supun votului d-voastră, mi-e frică însă că prestigiul țării va ieși micșorat din ședința de azi și mă tem că ați luat o hotărâre de care România se va căi în viitor*”⁸. Evenimentele din anii care au urmat au confirmat că decizia adoptată în acea zi a fost corectă.

Comunicatul în legătură cu ședința de la Sinaia, elaborat de către regele Carol I, Ion I. C. Brătianu, Alexandru Marghiloman și Take Ionescu, are o formulare care pare să fi avut drept scop scoaterea regelui și a Casei regale dintr-o situație delicată, cât și exprimarea unei atitudini oarecum ambigui în plan internațional. Nu a fost utilizată formula Consiliul de Coroană, fiind preferată cea de Consiliul de Miniștri prezidat de către suveran, perfect constituțională, nici cea de neutralitate, atât de utilizată în literatura istorică, precizându-se că în acea zi „*Cu aproape unanimitate, consiliul a decis ca România să ia toate măsurile, spre a păzi fruntariile sale*”⁹.

⁶ Pe larg în: Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 27-52; I. G. Duca, *Memorii, op.cit.*, p. 49-67.

⁷ Apud I.G. Duca, *op. cit.*, p. 59-60.

⁸ *Ibidem*, p. 65.

⁹ *Conservatorul*, Anul XIV, nr. 161 din 23 iulie 1914.

În cadrul ședinței, invocarea stării armatei române, a capacității sale de acțiune a fost doar tangențială subiectului abordat.

Regele Carol I a insistat pentru intrarea României în război alături de Puterile Centrale, considerând că statele-membre ale alianței vor ieși învingătoare datorită forței militare de care dispuneau, având convingerea că „Orice război depinde în mod firesc de soarta armelor, dar este aproape sigur că noi ne vom găsi de partea victoriei și că hotărârea noastră va avea recompensa meritată”¹⁰. Nu era o referire la capacitatea de luptă a armatei române, ci doar o apreciere care se dorea stimulatorie pentru participanți. Niciun cuvânt referitor la condițiile politice în care țara să fie angajată în război, la obligațiile părților în caz de victorie. Simplitatea abordării era dezarmantă, dacă avem în vedere cum fusese tratată România, stat în tabăra învingătoare în războiul antiotoman din anii 1877-1878, atât la San Stefano, cât și la Berlin în anul 1878, în lipsa unor tratate internaționale care să consemneze clauzele angajării într-o conflagrație, în cadrul unei alianțe sau coaliții militare. Alexandru Marghiloman a susținut ideea neutralității, cerând „Să ne armăm spre a ne păzi granițele și atâta tot pentru moment”¹¹, iar primul-ministru al țării a arătat, între altele: „Să ne armăm, să preparăm opinia publică, să nu ne declarăm neutri, dar în stare de apărare a granițelor noastre”¹². Este posibil ca cerințele exprimate să nu fi fost întâmplătoare, în condițiile în care ambii oameni politici erau la curent cu capacitatea de luptă a armatei, conștienți de riscurile angajării țării în război într-un moment în care sistemul militar nu era pregătit pentru o intrare imediată în acțiune. Cel mai realist în abordarea problemei armatei s-a dovedit a fi Mihail Ferichide (Pherekyde), care a apreciat corect că „Războiul va fi lung, să ne pregătim armata și, când vom avea o armată mai puternică, cuvântul nostru va fi mai ascultat decât este astăzi. Neutralitatea sau, mai bine zis, expectativă armată”¹³.

Întreaga desfășurare a ședinței Consiliului de Coroană a scos în evidență că decizia adoptată a fost eminentamente politică, marcată și de poziții care exprimau și un orgoliu național. Ion I. C. Brătianu a dominat din toate punctele de vedere ședința Consiliului de Coroană de la Sinaia, prin pregătirea oamenilor politici din partidul său și discuțiile preliminare cu cei care îi împărtășeau ideile, prin argumentele aduse la toate problemele ridicate. Analiști ai activității politice des-

¹⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale (În continuare: ANIC). Fond Casa Regală, dosar nr. 41/1914, f. 1.

¹¹ Apud Ion Mamina, *op.cit.*, p. 34.

¹² Alexandru Marghiloman, *op.cit.*, p. 161.

¹³ Apud Ion Mamina, *op.cit.*, p. 47.

fășurate de către primul-ministru al țării la acea ședință istorică consideră că „*El nu se putea aventura într-un război, căci armata se afla lipsită de pregătire. Armata română nu putea face față unei campanii militare de lungă durată. Ca atare, șeful guvernului român a căutat să câștige timp pentru a pregăti armata spre a obține, pe cale diplomatică, acceptarea revendicărilor românești*”¹⁴.

Analiza desfășurării Consiliului de Coroană de la Sinaia ne îndreptățește să ne întrebăm de ce la ședință nu au fost invitați și consultați reprezentanții armatei. S-ar putea răspunde că armata era reprezentată de însuși primul-ministru, care deținea și portofoliul ministerului de război. De ce nu a fost invitat șeful Marelui stat Major - generalul Vasile Zottu, cel mai în măsură să dea, la nevoie, un răspuns la eventuale probleme ridicate în legătură cu capacitatea de acțiune a armatei la acea dată, care putea fi folosit ca argument împotriva celor care se pronunțau pentru intrarea României în război alături de Puterile Centrale? Considerăm că o asemenea prezență nu era necesară, atâta timp cât lucrurile fuseseră aranjate de către primul-ministru de o manieră care să dea discuțiilor un curs eminent politic. Nu capacitatea combativă a armatei trebuia să fie argumentul pro sau contra intrării în război, ci cel exclusiv politic. Cu toate acestea, credem că Ion I. C. Brătianu, fără a exprima clar și explicit, avea în vedere și capacitatea combativă a armatei la data izbucnirii războiului.

Ca participant direct la cel de-al Doilea Război Balcanic, fiind mobilizat cu gradul de căpitan la statul-major al Corpului 2 Armată, Ion I. C. Brătianu a sesizat suficiente lacune în organizarea, dotarea și conducerea armatei într-un război care nu a ridicat probleme din punctul de vedere al operațiilor și luptelor. Aspectele negative în organizarea și acțiunea armată în 1913 au fost prezentate și de către generalul Alexandru Averescu în *Raportul general asupra operațiunilor armatei de la decretarea mobilizării și până la retrucerea Dunării*¹⁵, definitivat la 23 august/5 septembrie 1913, din care rezulta necesitatea unor măsuri urgente în privința organizării, încadrării, dotării și pregătirii cadrelor și trupeii. Aprecierile referitoare la starea armatei la sfârșitul anului 1913 nu erau pozitive, liberalii și conservatorii, care dominau viața politică în acea perioadă, întrecându-se în exprimarea unor puncte de vedere care, în final, duceau la aceeași concluzie. Gheorghe Tătărescu, deși tânăr, participant și el la război în sudul Dunării, a elaborat un studiu - *Relele organice ale armatei noastre* - în care a exprimat puncte de vedere, multe reale, care evidențiau lipsurile armatei noastre, cauzele acestora, considerând că întări-

¹⁴ Atanasie Iordache, *Ion I. C. Brătianu*, Editura Albatros, București, 1994, p. 222.

¹⁵ Arhivelor Militare Române (În continuare: AMR). Fond *Marele Cartier General*, dosar nr. 61/1913, f. 1-24.

rea armatei sub toate aspectele era o necesitate obiectivă¹⁶. Deși în tabăra conseruatorilor, Constantin Argetoianu nu s-a sfiit să scoată în evidență lipsa de preocupare a fruntașilor partidului său în privința pregătirii armatei pentru război.

Analiza stării armatei în anul 1913 au realizat-o, atunci sau mai târziu, oamenii din structurile armatei, cei care aveau la dispoziție date concrete, care realizau o evaluare tehnică, nu politică sau politicianistă.

Angajarea țării în războiul din anul 1913 se realizase cu o armată care era într-o permanentă organizare, ultima lege în acest sens fiind adoptată la 6/19 mai 1913, scop în care fuseseră alocate fonduri care s-au dovedit a fi total insuficiente, deși se înregistrau creșteri cu 5-6 milioane lei anual.

Analiza participării armatei române la cel de-al Doilea Război Balcanic a dus la câteva constatări și concluzii, care demonstau starea organismului militar la începutul anului, care avea să schimbe radical situația geopolitică și geostrategică pe continent.

La nivelul comandamentelor de unități și mari unități, în special la diviziile de rezervă (5 divizii și 3 brigăzi de infanterie, două divizii de cavalerie), cât și la regimentele de rezervă, create la mobilizare, se constata o slabă coeziune, un nivel de pregătire a cadrelor care genera temeri în privința capacității de conducere a activităților și acțiunilor în timp de război. Numărul cadrelor și trupei active era redus (2 ofițeri, cel mult 10 trupă la batalion), predominau ofițerii și subofițerii de rezervă, cu pregătire și calitate moral-volitive insuficiente. Organizarea, încadrarea și nivelul de pregătire al celor 27 regimente de rezervă nu permiteau introducerea lor în luptă imediat după mobilizare, impunându-se stabilirea unei perioade de pregătire pentru luptă a acestora. Introducerea lor imediată în luptă reprezenta un factor de risc major, cu consecințe grave pentru ansamblul operațiilor planificate sau în curs de desfășurare.

Lipsa de cadre necesare armatei a fost prezentată inclusiv de către generalul Alexandru Averescu în raportul menționat anterior, din care rezultă că armata mobilizată în anul 1913 a dispus de 10.600 ofițeri, din care doar 3.920 activi, ceea ce reprezenta 36,98% din total. Comandamentele marilor unități erau insuficient încadrate, brigăzile de infanterie, artilerie și cavalerie nu aveau în organică stat-major, la infanterie, companiile din regimentele active aveau de regulă 2 ofițeri, din care unul de rezervă, în timp ce la regimentele de rezervă toți ofițerii erau rezerviști și în număr insuficient. La regimentele de rezervă se atesta un deficit de 112 ofițeri pentru funcțiile de comandant de pluton și companie¹⁷, situația fiind asemănătoare și la regimentele de artilerie.

¹⁶ Pe larg în Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu, militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005, p. 106.

¹⁷ *România în războiul mondial 1916-1919*, vol.I, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului, Imprimeria Națională, București, 1934, p. 31.

O situație similară se înregistrase și la structurile logistice (servicii), la unitățile constituite și dispuse în fortificațiile de pe aliniamentul Focșani, Nămolosa, Galați și Cetatea Bucureștiului.

Consecințelor negative generate de deficitul la ofițeri și subofițeri li se adăuga slaba pregătire a cadrelor provenite din rezervă, majoritatea ofițerilor obținând acest statut după un stagiul la trupă de 6 luni, urmat de un examen ale cărui cerințe erau departe de a satisface exigențele unei pregătiri care să satisfacă nevoile câmpului de luptă. Școlile pregătitoare de ofițeri de rezervă, înființate în anul 1910, erau absolvite de un număr redus de tineri cu pregătire medie sau superioară, astfel că situația nu a putut fi remediată în decurs de 3 ani.

Organizarea și funcționarea serviciilor a fost una dintre marile probleme cu care s-a confruntat armata română în Campania din anul 1913, aspect consemnat de către generalul Alexandru Averescu în raportul întocmit în luna august a aceluiași an: „Mari neajunsuri au ieșit la iveală în mobilizarea tuturor serviciilor auxiliare, în special a coloanelor de muniții și parcuri de artilerie și a diferitelor formațiuni sanitare, din cauză de excesivă centralizare. Vor trebui modificări adânci, atât din punctul de vedere al organizațiunii, cât și al procedurii de mobilizare a serviciilor. Vor trebui din timp de pace formațiuni corespunzătoare celor din timp de război, cu deosebire de efective nu atât de disproportionale ca în prezent. Executarea rechizițiilor a lăsat, de asemenea, de dorit, și ca timp, dar mai cu seamă ca ordine. Concursul autorităților administrative a fost puțin eficace în unele părți, din care cauză, pentru a nu rămâne în urmă cu mobilizarea, s-a recurs la proceduri care, desigur, au dat loc la acte arbitrare”¹⁸. Conform șefului statului-Major al armatei, „Din cauza rezeziției cu care armata a înaintat în Bulgaria, a dificultăților de trecere peste Dunăre și a slabei capacități de transport a căruțelor, serviciile, mai ales cel al subzistențelor, au funcționat greu, rezultând o insuficientă aprovizionare cu subzistențe, resimțită cu atât mai mult cu cât hrana de rezervă lipsea”¹⁹.

Lipsa și insuficiența unor categorii de materiale necesare armatei în condiții de război era o realitate dureroasă, consecință a lipsei de preocupare pentru dotarea cu mijloace noi de luptă, utilizate deja de armatele din statele europene. Infanteria și cavaleria aveau în dotare ca armament: carabina Manlicher 6,5 Md. '93, arma de 8 mm Md. '89 și '95, arma de 11 mm Md. '79. Mitraliera, o armă de foc puternică, intrase masiv în dotarea trupelor de uscat din armatele europene, cu efecte vizibile în tactica subunităților de infanterie și cavalerie. În 1913, sub acest aspect, situația din armata română nu era încurajatoare:

¹⁸ Apud *Istoria Statului-Major General. Documente 1859-1947*, Editura Militară, București, 1994, p. 126.

¹⁹ *România în războiul mondial 1916-1919, ..., p. 31.*

Genul de armă	Structura	Subunitate	Număr piese
Infanterie	Regimente active	Secție	3
	Regimente rezervă	-	-
	Batalion Vânători	Secție	2
Roșiori	Regiment	Secție	3
Călărași	Regiment	-	-

La artilerie situația era mai bună, tunul de câmp de 75 mm cu tragere rapidă fiind materialul cel mai numeros și performant în armata română. Diviziile active aveau două regimente de artilerie, organizate pe șase baterii de 75 mm, iar cele de rezervă pe trei baterii 75 mm și două baterii de 120 mm. Corpurile de armată aveau la dispoziție cantități diferite de baterii și tipuri de material de artilerie: 15 baterii obuziere 105 mm, 4 baterii de munte de 75 mm, 3 baterii de munte de 63 mm, 2 baterii obuziere de 150 mm. Situația muniției era considerată necorespunzătoare cantitativ, chiar în condițiile în care, pe timpul campaniei din 1913, consumurile au fost reduse. Grav era și faptul că arsenalul armatei avea o capacitate redusă de fabricație a muniției de infanterie și a proiectilelor de artilerie, fiind oricând în pericol de a nu dispune de materiile prime-importate, necesare fabricației.

Situația armamentului și munițiilor la începutul lunii ianuarie 1914 era următoarea:²⁰

Armament de infanterie și material de artilerie	Număr de piese	Cantitate de muniții
Armă Md.93, 6,5mm	271.130	194.517.000
Carabină Md.93, 6,5 mm	30.507	8.385.000
Armă Md.89 și 95, 8 mm	60.000	28.229.856
Armă Md. 79, 11mm	142.906	17.707.676
Carabină md. 79, 11 mm	8.724	872.400
Mitralieră Maxim, 6,5 mm, infanterie	413	20.134.964
Mitralieră Maxim, 6,5 mm, cavalerie	12	585.036
Pistol Steyer Md.1912	50.000	5.000.000
Revolver Md.96, 8 mm	11.189	1.733.050

²⁰ Apud *România în războiul mondial 1916-1919*, vol. I, Documente-anexe, Imprimeria națională, București, 1934, p. 40.

Tun 63 mm, munte Md.85	36	22.865
Tun 75 Md.904	624	637.790
Tun 75/904 B	12	4.297
Tun 75 /912 munte	16	8.936
Tun 75/80	192	55.902
Tun 78/68	48	35.455
Tun 87/80	190	68.705
Tun 105/91	60	39.766
Obuzier 105/912	120	49.119
Obuzier 120/901	32	16.320
Obuzier 150/912	8	2.301
Tun 150/87 coastă	4	659
Tun 150/85 asediu	6	4.963
Tun 152,4 mm	10	5.304
Tun 155/85	1 + două țevi	-
Tun 210/87 coastă	2	239
Tun 37/87 din turele	225	361.069
Tun 53/87 din turele	334	431.778
Tun 57 mm	247	19.416
Tun 120 sub cupolă	15	4.652
Mortier 120 în local cuirasat	42	7.014
Obuzier 120/88 sub cupolă	46	28.647
Tun 150/ în cupolă	88	33.522
Tun 150/87	4	498
Mortieră 210/85	4	1.508
Obuzier 210/88	36	5.342

Este evidentă existența unei mari diversități de material de artilerie, din care doar o parte putea fi utilizat în operații și lupte ofensive. Cantitatea de muniții era mică în raport cu numărul de piese și nevoile de consum pe timp de război. Concret, pentru cele mai numeroase tunuri și obuziere, cu utilizarea cea mai frecventă și indispensabile pentru sprijinul infanteriei, existau următoarele

cantități de proiectile pentru o piesă: Tun 75 Md. 904-1022 proiectile/piesă, Tun 75/80-291 proiectile/piesă, Tun 105/91-361 proiectile/piesă, Obuzier 150/912-409 proiectile/piesă, ceea ce reprezenta un raport îngrijorător. Situația era asemănătoare și în cazul muniției de infanterie. Datele prezentate în tabel ne determină să ne întrebăm care ar fi fost situația dacă armata română ar fi fost angajată în operații și lupte în anul 1913.

Lipsuri serioase se atestau și în privința asigurării echipamentului, în special a celui pentru iarnă, estimate la un deficit de 75-90%, cât și la materialul sanitar, deși în cursul anului 1913 legislația și fondurile alocate produsese o oarecare îmbunătățire, insuficient resimțită la nivelul unităților și subunităților. Toate aceste aspecte au fost luate în considerare de către guvernul lui Ion I. C. Brătianu, instalat la conducerea țării în ziua de 4/17 ianuarie 1914. Din perspectiva demersului nostru, guvernarea liberală a început sub auspiciul unei convingeri a primului-ministru, care, conform celor scrise de către I. G. Duca, considera că „...armata trebuia neapărat întărită și înzestrată cu tot ce s-a dovedit a-i fi lipsit – fiindcă aici e locul să spunem că lipsurile se dovediseră a fi fost atât de serioase, încât dacă am fi fost siliți să dăm în Bulgaria adevărate lupte, și dacă acest război nu s-ar fi redus la o plimbare triumfală, am fi avut surprize dureroase”²¹. Ideea exprimată de către I. G. Duca a fost materializată în prima jumătate a anului 1914, când bugetul armatei pentru anul 1914/1915 a fost stabilit la 98.122.472 lei, cu 6.228.995 lei mai mult față de cel din anul precedent. Suma nu era foarte mare, dar a fost un progres care dovedea preocuparea șefului executivului pentru îmbunătățirea situației armatei.

În condițiile în care problemele privind ridicarea capacității de luptă a armatei nu puteau fi rezolvate prin alocări bugetare, guvernul a contractat, la 1/14 aprilie 1914, două credite extraordinare, în valoare de 107 milioane, respectiv 196 milioane, pe o perioadă de 5 ani. Prin alocările bugetare, aplicându-se principiul efectivelor armatei după buget, la 1/14 aprilie 1914, dată la care se stabilea noua ordine de bătaie a armatei, s-a stabilit o creștere a efectivelor la ofițeri și trupă:

Categorii de militari	Anul 1913/1914	Anul 1914/1915	Creștere numerică
Ofițeri	6.148	7.059	911
Trupă	94.170	105.512	11.342

²¹ I. G. Duca, *op.cit.*, p. 2.

Cu fondurile alocate creșterii efectivelor armatei, în conformitate cu prevederile Decretului-lege nr. 1444 din 1 aprilie 1914²², s-a reușit transformarea celor 5 divizii de rezervă, corespunzătoare celor 5 corpuri de armată, în divizii teritoriale, cu numerotarea diviziile 11-15 infanterie, având reședințele la Craiova, București, Ploiești, Iași și Constanța. Fiecare divizie teritorială a primit în structură câte un regiment de artilerie de câmp (regimentele 21-25 artilerie în garnizoanele Caracal, Mihai Bravul, Focșani, Botoșani și Medgidia), fapt ce asigură, teoretic, o putere de foc sporită mării unități și un suport moral semnificativ pentru subunitățile de infanterie. Aceeași măsură a fost adoptată și în cazul diviziilor de cavalerie, cu reședințele la București și Iași, și Brigăzii 4 Călărași, cu reședința la Roman, astfel că în toate aceste mari unități au fost prevăzute și încadrate comandamentele și unitățile conform ordinii de bătaie pentru timp de pace.

Tot la 1/14 aprilie 1914 a fost emis Decretul-lege nr.1445, prin care au fost stabilite unitățile de cavalerie și artilerie călăreață care urmau să intre în compunerea diviziilor de cavalerie, precum și cele destinate a intra în compunerea brigăzilor de călărași²³:

Comandamentul de brigadă	Compunerea brigăzii	Subordonare sub raportul disciplinei, justiției și sanitar	Subordonare administrativă, pregătire de război și mobilizare	Subordonare sub raportul instrucției tehnice
Brigada 1 Roșiori (Târgoviște)	R.1 Ro.-Turnu Severin R.10 Ro. Târgoviște	Comandamente de corp de armată și divizii pe teritoriul cărora se găsesc	D.1 Cv.-București	Inspectoratul general al cavaleriei
Brigada 2 Roșiori (București)	R.4 Ro.-București R.5 Ro.-București	- // -	D.1Cv.-București	- // -
Brigada 3 Roșiori (Bazargic)	R.5 Ro.-Bazargic R.Esc.-București	- // -	D.1 Cv.-București	- // -

²² *Monitorul Oficial*, nr. 5, 5 aprilie 1914, p. 297.

²³ *Ibidem*, p. 299.

Comandamentul de brigadă	Compunerea brigăzii	Subordonare sub raportul disciplinei, justiției și sanitar	Subordonare administrativă, pregătire de război și mobilizare	Subordonare sub raportul instrucției tehnice
Brigada 4 Roșiori (Tecuci)	R.6, 11 Ro.- Tecuci R.Art.Cl.-Galați	- // -	D.2 Cv.-Iași	- // -
Brigada 5 Roșiori (Bârlad)	R.2,3 Ro.-Bârlad	- // -	D.2 Cv.-Iași	- // -
Brigada 6 Roșiori (Iași)	R.7 Ro.-Iași R.8 Ro.-Botoșani	- // -	D.2 Cv. Iași	- // -
Brigada 1 Călărași (Craiova)	R.1 Cl.-Craiova R.2 Cl.-Caracal	- // -	Corpul 1 Armată	- // -
Brigada 2 Călărași (București)	R.3 Cl.-București R.4Cl.-Turnu Măgurele	- // -	Corpul 2 Armată	- // -
Brigada 3 Călărași (Ploiești)	R.5 Cl.-Călărași R.6 Cl.-Ploiești	- // -	Corpul 3 Armată	- // -
Brigada 4 Călărași (Roman)	R. 7 Cl.-Brăila R.8 Cl.-Roman	- // -	Corpul 4 Armată	- // -
Brigada 5 Călărași (Constanța)	R.9 Cl.- Constanța R.10 Cl.-Tulcea	- // -	Corpul 5 Armată	- // -

Comandamentul Brigăzii 4 Călărași și Regimentul 8 Călărași trebuiau înființate până la 1/14 noiembrie 1914.

Prin același decret, a fost înființată Direcția Superioară și Inspectoratul General al Stabilimentelor Militare de Artilerie, subordonate direct Ministerului de Război, și Școala Subofițerilor de Infanterie, cu reședința la București, subordonată Direcției Infanterie din cadrul aceluiși minister.

În privința artileriei, s-a remarcat înființarea a 15 baterii obuziere ușoare de 105 mm, care urmau a fi repartizate corpurilor de armată sau păstrate la dispoziția Marelui Stat-Major, în urma transformării divizioanelor de obuziere ușoare în regimente de obuziere ușoare:

Divizionul	Regimentul	Dislocare	Subordonare
Dn.1 Ob.Uș.	R.1 Ob.Uș.	Slatina	Corpul 1 Armată
Dn.2 Ob.Uș.	R.2 Ob.Uș.	București	Corpul 2 Armată
Dn.3 Ob.Uș.	R.3 Ob.Uș.	Râmnicu Sărat	Corpul 3 Armată
Dn.4 Ob.Uș.	R.4 Ob.Uș.	Bacău	Corpul 4 Armată
Dn.5 Ob.Uș.	R.5 Ob.Uș.	Constanța	Corpul 5 Armată

Cele 40 de batalioane de rezervă au fost transformate în 40 de regimente teritoriale, fiecare organizat pe 3 batalioane și o secție de mitraliere. Deși efectivele unui regiment teritorial pe timp de pace erau de doar 9 ofițeri și 111 trupă, se constată o creștere semnificativă a numărului de militari în termen și reangajați, asigurându-se un nucleu de moblizare care garanta minimul necesar desfășurării activităților de trecere de la starea de pace la cea de război, dar fără o ridicare a capacității de luptă a unităților și marilor unități. Pentru regimintele de infanterie teritoriale și cele de roșiori a fost prevăzută câte o secție de mitraliere, ceea ce constituia un progres ne semnificativ.

Modul de funcționare a serviciilor intendență și sanitar în campania din anul 1913 a impus responsabililor de organizarea armatei crearea, în cadrul Direcției Intendență și Direcției Sanitare, a Serviciului de Stat-Major, care avea ca responsabilitate pregătirea și conducerea mobilizării structurilor, studiul funcționării acestor servicii în diferite ipoteze, în acord cu cele studiate de către Marele Stat-Major. La Serviciul Intendență s-a înregistrat transformarea celor 5 escadroane de tren ale corpurilor de armată în 5 divizioane de tren, fiecare organizat pe câte două escadroane, ceea ce asigura o mai bună posibilitate de aprovizionare a unităților luptătoare:

Existent	Transformat	Garnizoana	Subordonare
Escadronul 1 de tren	Divizionul 1 de tren	Craiova	Corpul 1 Armată
Escadronul 2 de tren	Divizionul 2 de tren	București	Corpul 2 Armată
Escadronul 3 de tren	Divizionul 3 de tren	Galați	Corpul 3 Armată
Escadronul 4 de tren	Divizionul 4 de tren	Roman	Corpul 4 Armată
Escadronul 5 de tren	Divizionul 5 de tren	Cernavodă	Corpul 5 Armată

Problema ridicării capacității de luptă a armatei, privită prin prisma asigurării unităților și marilor unități cu resurse umane și materiale, revenea Ministerului de Război. Sarcina rezolvării problemei a revenit generalului Dumitru Iliescu, un om de încredere al primului-ministru.

Cele două credite extraordinare în valoare de 303 milioane lei, contractate pentru 5 ani, erau destinate completării materialului de război, scop în care ministerul de resort a elaborat un *Plan de completare a materialului de război*, în care a fost prevăzut: „*Completarea cailor, binocurilor, telemetrelor, materialului de geniu, materialului de transmisiuni, trăsurilor, chesoanelor, materialului sanitar, îmbrăcăminții, marelui echipament, harnașamentului, hranei de rezervă, hărților etc*”²⁴.

Atenția principală era acordată asigurării armamentului de infanterie, materialului de artilerie și munițiilor de import, concomitent cu mărirea producției interne la pirotehnia și arsenalul armatei.

Pentru infanterie se avea în vedere achiziționarea a 200.000 arme, 134 mitraliere, 582 puști mitraliere, 22.000 carabine, 45.000 pistoale și 85.000 pumnale: se considera că acesta ar fi necesarul pentru unitățile existente la pace și prevăzute a fi completate sau înființate la mobilizare, conform planurilor existente.

Pentru completarea unităților de artilerie se avea în vedere achiziționarea a 60 baterii de artilerie de câmp cu tunuri de 75 mm, 26 baterii de munte, 10 baterii obuziere grele de 150 mm, 15 baterii tunuri grele de 105 mm, precum și a muniției necesare pentru acestea.

În privința muniției, urmau a fi comandate 100 milioane cartușe pentru armamentul de infanterie, 124.000 proiectile de artilerie de 75 mm, 4.000 proiectile pentru obuzier de 150 mm.

Se mai avea în vedere completarea samarelor pentru artileria de munte, chesoanelor pentru muniția de infanterie și coloanelor de muniții pentru tunuri și obuziere.

²⁴ *România în războiul mondial 1916-1919 ...*, p. 34.

Măsurile stabilite în primăvara anului 1914 au fost puse în aplicare începând cu luna mai a acelui an, Ion I. C. Brătianu, care avea calitatea de ministru de război, implicându-se personal în problemele ce țineau de achiziționarea și fabricarea materialului de război.

În cadrul noii ordini de bătaie a armatei, la 1/14 aprilie, colonelul Vasile Rudeanu, avansat în acea zi, a fost încadrat ca Director superior al armamentului în cadrul Ministerului de Război, funcție cu mare responsabilitate, dar în acord cu posibilitățile și capacitatea sa, întrucât, așa cum scrie în memoriile sale: „*Cunoșteam, în parte, marile lipsuri în armamente, muniții și materiale de război de care suferea armata noastră, precum și subtila îndărătnicie a guvernelor, când era vorba de cheltuieli pentru înarmare*”²⁵. Din dispoziția lui Ion I. C. Brătianu, la începutul lunii mai 1914, colonelul Vasile Rudeanu, în fruntea unei comisii formate din ofițeri de artilerie, a plecat la Roma cu misiunea „*să ia cunoștință atât de noul tun de câmp italian, cât și de capacitatea de producție a noii industriei metalurgice de la Terni*”²⁶.

La întoarcerea din misiune, colonelul Vasile Rudeanu a înaintat ministrului de război un raport prin care sugera, între altele, „*ca ministerul să cumpere o baterie de tunuri de câmp italiene cu afete bifléche, care să fie îndeaproape experimentată în țară. Bateria cumpărată putea servi, până la posedarea unui material special, la apărarea noastră aeriană*”²⁷. Solicitarea colonelului Vasile Rudeanu a fost aprobată, iar bateria de tunuri a fost comandată.

Rezultă clar că, la data izbucnirii războiului mondial, armata română avea dotarea de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Balcanic. Chiar mai târziu, în toamna anului 1914, cruda realitate a situației armatei îi era prezentată primului-ministru: „*Armata noastră e departe de a fi gata pentru război și pregătirea ei n-ar putea fi realizată decât cu mari greutăți și după un timp relativ destul de lung*”²⁸. Problema cea mai gravă ținea de situația muniției și de posibilitatea de a fi fabricată în țară, în condițiile în care importurile se puteau realiza foarte greu, cu nesiguranța respectării contractelor, datorită nevoilor fiecărei țări, cât și suspiciunilor în privința atitudinii viitoare a României. La 9/22 noiembrie 1914, colonelul Vasile Rudeanu îi prezenta primului-ministru situația munițiilor armatei și consecințele imediate în eventualitatea intrării în război: „*Dacă intrăm în război cu munițiile ce avem, după circa două săptămâni de lupte, o parte din artileria noastră va fi silită să înceteze focul; o altă parte după trei săptămâni, iar, la o lună și jumătate, întreaga*

²⁵ General Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de război*, Editura Militară, București, 1989, p. 102.

²⁶ *Ibidem*, p. 103.

²⁷ *Ibidem*, p. 105.

²⁸ *Ibidem*, p. 121.

noastră artilerie, din lipsă de muniții, nu va mai putea lupta. După aproximativ o lună de război și o treime din infanteria noastră va fi și ea silită să înceteze lupta. Celelalte două treimi, lipsite de sprijinul artileriei, nu vor mai putea ține mult. Oștirea noastră va merge la înfrângere²⁹.

La data izbucnirii războiului, chiar la granița de sud-vest a țării, trupele de uscat totalizau³⁰: 5 corpuri de armată, fiecare cu două divizii de infanterie, o brigadă de călărași, un regiment de obuziere 105 mm și un batalion de pionieri; 5 comandamente teritoriale și ale unităților de rezervă corespunzătoare corpurilor de armată, fiecare cu 8 regimente cadre și un regiment de artilerie tunuri 75 mm; două divizii de cavalerie, fiecare cu câte 3 brigăzi de călărași, un divizion de artilerie călăreață. La dispoziția Ministerului de Război se aflau: Comandamentul Cetății București, cu Regimentul 1 Cetate; Comandamentul Regiunii Întărite Focșani, Nămolosa, Galați, cu 3 batalioane cetate; un divizion obuziere 150 mm; un divizion tunuri munte 75 mm; câte un batalion de pionieri cetate, cai ferate, pontonieri, specialități.

Situația de efective la ofițeri combatanți la 1/14 iulie 1914, prezentată mai jos³¹, este relevantă pentru evidențierea numărului redus de ofițeri activi, privit și din perspectiva nivelului de pregătire al ofițerilor de rezervă:

Ofițeri	Trupe de uscat	Marină	Jandarmi	Intendență și Administrație	Medici, veterinari, farmaciști	Total
Activi	3.935	130	45	455	325	4.890
Rezervă	4.654	43	-	479	1036	6.212
Total	8589	173	45	934	1361	11.102

Raportul dintre situația de efective pet imp de pace și cea de la mobilizare este edificatoare în privința capacității combative, chiar dacă numai sub aspect cantitativ, ceea ce nu este suficient de relevant pentru o evaluare completă a stării de lucruri³²:

²⁹ General Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de război*, Editura Militară, București, 1989, p. 123.

³⁰ *România în războiul mondial 1916-1919 ...*, p. 35-36.

³¹ *Ibidem*, Anexa nr. 4, f.p.

³² *Ibidem*, Anexa nr. 15, f.p.

Categoriile de militari	Existent la pace	Necesar la mobilizare	Necesar de completat	Procentaj
Ofițeri și elevi	6.149	11.107	-	55%
Ofițeri rezervă și elevi	-	-	4.958	-
Reangajați și trupă	94.170	466.983	372.813	20%
Batalioane	202	249	47	80%
Escadroane	83	103	20	80%
Baterii	147	199	52	73%
Mitraliere infanterie	-	180	-	-

Raportat la situația dotării armatei cu armament și muniții, la gradul de asigurare a necesarului de război în conformitate cu planul de mobilizare pentru alte categorii de materiale necesare unităților și marilor unități, este cât de poate de evident că angajarea României în război în vara anului 1914 însemna un risc major.

Concomitent cu preocupările factorilor de decizie politică și ale Ministerului de Război în privința pregătirii armatei sub aspectul organizării și dotării, Marele Stat-Major român a desfășurat activități în acord cu atribuțiile care îi reveneau, în calitatea sa de structură de concepție la nivel strategic, în privința pregătirii pentru război a economiei, populației și teritoriului.

Organizarea structurilor operaționale și logistice, de comandament și execuție a fost un atribut al Marelui Stat-Major, care a formulat cerințele, a elaborat proiecte de organizare și dotare, supuse aprobării și apoi legiferaute. Însăși structura organizatorică a Marelui Stat-Major a fost adaptată cerințelor rezultate din lecțiile învățate în urma campaniei din anul 1913, fiind înființate birouri, restructurate unele secții și stabilite noi atribuții³³. A fost realizată o nouă încadrare cu personal a secțiilor și birourilor, în scopul dinamizării activităților, îmbunătățirii stilului de muncă și elaborării studiilor și documentelor necesare pentru conducerea armatei în situație de pace și război.

Sub acest aspect, se remarcă elaborarea unui *Plan de completare, transformare și reformare a armamentului, munițiilor și materialelor de război*, cât și a unui *Plan pentru completarea echipamentului*, ambele transmise Ministerului de Război, în ale cărui atribuții intra generarea resurselor umane și materiale, care

³³ Pe larg în: Colonel (r) dr. Ion Giurcă, *Marele Stat-Major în anul declanșării Primului Război Mondial*, în: *Gândirea Militară Românească*, nr. 5/2014, p. 11-34.

urmasu a fi puse la dispozitia comandamentelor si marilor unitati prevazute a fi mobilizate in caz de razboi. Totodata, Marele Stat-Major a trecut la elaborarea *Planului de mobilizare a armatei pentru anii 1915 si 1916*, a inceput o ampla activitate de „pregatire a ipotezelor de razboi, tinandu-se seama de totalitatea situatiunilor politice externe, care ar impune Romaniei sa intreprinda un razboi spre diferitele sale frontiere”³⁴.

Avandu-se in vedere constituirea unei noi structuri de conducere la nivel strategic pe timp de razboi, in vara anului 1914 a fost elaborat un document important – *Instructiuni asupra serviciului interior la Marele Cartier General*³⁵, care a fost pus in aplicare dupa mobilizarea acestei structuri in vara anului 1916. Tot in anul 1914, Marele Stat-Major a elaborat *Instructiuni provizorii pentru conducerea marilor unitati*³⁶, destinate comandamentelor existente pe timp de pace – corp de armata si divizie - cat si celor prevazute a fi infiintate pe timp de razboi – armata.

Studiul si evaluarea activitatii Marelui Stat-Major Roman in anul 1914 demonstreaza ca aceasta structura era in masura sa treaca in timp optim, la starea de razboi, sa-si indeplineasca atributiile stabilite, sa se adapteze rapid situatiilor care se puteau crea. Era insa evidenta o discordanta intre capacitatea de conducere la nivel strategic si nivelul de pregatire pentru razboi a structurilor care urmau sa fie subordonate Marelui Cartier General, in vara anului 1914 fiind pe deplin valabila o apreciere din anul 1924, inserata in *Memoriu relativ la stabilirea adevarului privitor la pregatirea de razboi, in anii 1914-1916*, in care se arata ca „armata nu se poate pregati bine, decat fiind intotdeauna pregatita ... mai ales cand noi eram tributari statelor mari si celor ce ne inconjurau”³⁷.

Prin urmare, apreciem ca punctele de vedere exprimate si decizia adoptata de catre participantii la sedinta Consiliului de Coroana din vara anului 1914 au fost corecte, in acord cu cerintele si necesatile de ordin politic, dar si cu situatia reala a capacitatii combative a armatei, chiar daca aceasta problema nu a facut obiectul discutiei, precum si cu capacitatea tarii de a duce din acel moment un razboi de lunga durata, asa cum se prefigura, avand in vedere statele si fortele angajate de catre acestea.

³⁴ AMR. Fond Marele Cartier General, dosar nr. 61, p. 71.

³⁵ Pe larg in: Colonel (r) prof. univ. dr. Ion Giurca, *Serviciul interior la Marele Cartier General Roman // Document*. Buletinul Arhivelor Militare Romane, nr. 4 (66)/2014, p. 2-10.

³⁶ Ministerul de Razboi, Marele Stat-Major, *Instructiuni provizorii pentru conducerea marilor unitati*, Tipografia Curtii Regale, F. Göbe Fii, Bucuresti, 1914.

³⁷ AMR. Fond Marele Stat-Major - Sectia 2, dosar nr. 301, p. 92.

SUMMARY

The onset of World War I found the Romanian army in the course of a reshaping process, after the south of the Danube campaign of summer 1913. The study analyzes the debates among the government authorities and the members of the political class concerning the measures required for the improvement of the operative situation of the Romanian army. The conclusion is that the inadequate military preparation at the beginning of the world conflagration was one of the main elements that backed the decision of neutrality took in the Crown Council of 21 July/3 August 1914.

Petre OTU*

ATITUDINI ALE OFIȚERILOR ROMÂNI FAȚĂ DE SITUAȚIA ȘI CONDUITA ROMÂNIEI LA ÎNCEPUTUL “MARELUI RĂZBOI”

Atitudinea clasei politice autohtone față de conduita României la începutul Primului Război Mondial este, în general, bine cunoscută. De-a lungul anilor, au fost publicate numeroase documente și mărturii care au lămurit deplin cum au gândit și acționat liderii politici ai momentului – regele Carol I, primul-ministru Ion I. C. Brătianu, Take Ionescu, Alexandru Marghiloman, Nicolae Filipescu, Petre P. Carp, Nicolae Iorga, Ion G. Duca, Emil Costinescu, Constantin Stere și mulți alții.

La declanșarea ostilităților, în interiorul elitei politice a existat o largă majoritate pentru rămânerea în afara conflictului, motivele unei asemenea atitudini fiind deosebit de complexe. Pe de o parte, confruntarea avea dimensiuni gigantice, beligeranți fiind aproape toate marile puteri ale lumii. Acest lucru impunea României, țară mică, o elementară prudență, mai ales că ea avea revendicări naționale față de două mari puteri, Imperiul Rus și Austro-Ungaria, aflate în tabere opuse. O intrare prematură în acțiune, fie de partea Antantei, fie de partea Puterilor Centrale, putea să compromită interesele românilor.

Pe lângă aceste considerente, ce țin atât de proiecția pe termen lung a idealului național, cât și de oportunitatea politică a acelor clipe, a mai contat și insuficienta

* **Petre Otu**, doctor în istorie, director adjunct al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București, România.

pregătire militară a țării, evidențiată cu prisosință de participarea României la al Doilea Război Balcanic¹. La data declanșării ostilităților, programele de restructurare și modernizare adoptate de autorități după experiența din vara anului 1913 de la sudul Dunării erau fie în curs de materializare, fie nici nu începuseră².

A existat, de asemenea, un grup relativ restrâns de lideri care, de la început, au acționat pentru ca România să intre alături de Tripla Alianță, de care România era legată, printr-un tratat secret încă din 1883³. Între aceștia, reținem pe regele Carol I, liderul conservator Petre P. Carp, Constantin Stere, în acel moment rector al Universității din Iași, Alexandru Beldiman, ministrul român la Berlin ș.a⁴.

Confruntarea decisivă a avut loc în timpul Consiliului de Coroană de la Palatul Peleş din Sinaia din 21 iulie/3 august 1914, care a decis ca România să rămână în afara conflictului și să ia măsuri pentru apărarea granițelor țării⁵. Hotărârea a fost interpretată de unii ca „spectativă armată”, iar de alții ca semnificând neutralitatea față de conflictul mondial.

După întrunirea Consiliului de Coroană, dezbaterile în interiorul clasei politice și al opiniei publice privind conduita României s-au amplificat, conturându-se

¹ Din extinsa bibliografie aferentă subiectului reținem: Corvin Petrescu, *Istoricul campaniei militare din anul 1913*, Imprimeria „Jockey Club”, București, 1914; G. A. Dabija, *Războiul bulgaro-turc din anii 1912-1913*, București, 1914; Locotenent-colonel C. Șerbescu, *Observațiuni și învățăminte culese din războaiele balcanice (1912-1913) din punct de vedere politic, strategic și tactic. Diverse, cu 11 crochiuri în culori afară din text, pentru ofițeri activi și de rezervă din toate armele*, Tipografia „Buciumul Român” Spiridon Gheorghiu, Galați, 1914; Colonel George Garoiescu, *Războaiele Balcanice 1912-1913*, Editura Centrului de Instrucție al Infanteriei, Sfântu Gheorghe, 1935; Titu Maiorescu, *România, războaiele balcanice și Cadrilaterul*, ediție îngrijită de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1995; Anastasie Iordache, *Criza politică din România și războaiele balcanice 1911-1913*, Editura Paideea, București, 1998; Gheorghe Zbucnea, *România și războaiele balcanice. 1912-1913. Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, București, 1999; Daniela Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și Primul Război Mondial (1878-1914)*, Editura Paideea, București, 2003; Mihai Macuc, *România, Balcanii și Europa*, vol. I-II, Editura ANI, București, 2009 etc.

² Petre Otu, *Armata Română la declanșarea Primului Război Mondial // Revista de Istorie Militară*, nr. 1-2 (141-142), 2014, p. 29-40.

³ Pentru acest aspect a se vedea, între altele, G. Căzan, S. Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979; *Documente Diplomatice Române, seria I, volumul 11, 1883*, volum realizat de Alin Ciupală, Rudolf Dinu, Antal Lukács, cuvânt înainte de Mihai-Răzvan Ungureanu, ministrul Afacerilor Externe, introducere de Rudolf Dinu, Editura Academiei, București, 2006.

⁴ Dintre luările de poziție consemnăm: Constantin Stere, *România și războiul european // Viața Românească*, anul IX 1914, octombrie, noiembrie, decembrie, no.10, 11, 12, p. 207-230; C. Gane, *P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, volumul II, Editura Ziarului „Universul”, București, 1936, p. 502-542; N. Polizu-Micșunești, *N. Filipescu. Însemnări 1914-1916*, Editura Ziarului „Universul”, București, 1936, p.82-239, etc.

⁵ Detalii în Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p.27-52.

clar două mari concepții. Prima dintre cele, majoritară sub raport numeric, preconiza intrarea în război alături de Antantă, iar cea de-a doua, dorea acțiunea alături de Tripla Alianță. Ele s-au confruntat pe timpul celor doi ani de neutralitate⁶.

În acest context, pare legitimă întrebarea privind poziția corpului de ofițeri al armatei române față de o problemă atât de spinoasă pentru cea a atitudinii țării într-un război, ale cărui dimensiuni deveniseră, în foarte scurt timp, planetare. Dintru început, remarcăm că problematica este puțin cercetată în istoriografia română, referirile fiind modeste și indirecte. Această „discreție” se explică, în primul rând, prin statutul armatei în cadrul instituțional al statului român. Prin Constituția din 1866, rămasă, cu unele modificări, în vigoare până după război, prin legile de organizare militară, prin regulamentele interne, instituția militară era situată în afara jocului politic, ea fiind destinată materializării intereselor naționale supreme, ce excedau afilierea la un partid politic.

Între multe alte restricții, cadrelor militare active le era interzis să publice materiale de orice fel în presa cotidiană. Ele puteau publica doar în ediții militare, după o aprobare prealabilă a șefilor de corp, și aceasta doar în probleme ce nu atingeau bunul mers al administrației militare. Ca urmare, găsim puține referiri publice ale ofițerilor activi, la problemele care îi frământau sau politicile interne și externe ale țării. În puținele cazuri când au recurs la o asemenea modalitate de exprimare a opiniilor, au făcut-o sub rezerva anonimatului. De exemplu, Alexandru Averescu a elaborat, în luna septembrie 1914, o serie de articole cu genericul *Războiul european*, pe care le-a publicat în ziarele „Epoca” și „La Roumanie”. „Articolele, evident, scria el, nu au fost semnate. Eram în activitate de serviciu”⁷. După război, Averescu le-a republicat, sub formă de foileton, în ziarul partidului pe care îl conducea: „Îndreptarea”.

Nici documentele militare nu sunt suficient de explicite în această privință, astfel că poate cea mai importantă sursă pentru studiul temei noastre rămân scrierile memorialistice ale unor generali și ofițeri, elaborate după ce ei au părăsit cadrul activ. Desigur, un principiu metodologic esențial este perspectiva critică față de astfel de izvoare, știut fiind că oamenii au tendința firească de a prezenta faptele în așa fel încât să se pună mai bine în evidență.

În cele ce urmează, vom face unele sublinieri, cu un caracter preliminar, asupra atitudinii unor generali și ofițeri de rang înalt față de conduita statului român la izbucnirea conflagrației mondiale.

⁶ *Români la începutul „Marelui Război”. De la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I*, coordonator: general maior (r) dr. Mihail E. Ionescu, Editura Militară, București, 2014.

⁷ Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din războiul 1914-1916 (Neutralitatea)*, Institutul de Arte Grafice și Editură „Apollo”, București, 1937, p. 13.

I. Corpul ofițeresc român la declanșarea conflagrației mondiale

Potrivit planului de mobilizare pentru 1914/1915, armata română întrunea 630.000 de oameni (ofițeri și trupă), din care 488.000 reprezentau armata de operații. Din cei 630.000 de militari, 13.230 erau ofițeri, iar 617.285 trupă. Existau, în realitate, 11.102 ofițeri, deficitul fiind de 2.128, mai ales la subalterni, cei care se găseau în fruntea plutoanelor și a companiilor. Din aceștia, circa 60% reprezentau ofițerii de rezervă, numărul cadrelor active ridicându-se la 4.830, între care se aflau 42 de generali și 869 de ofițeri superiori (Anexa nr. 1).

Dar structura corpului de cadre nu ajută prea mult la definirea conduitei generalilor și ofițerilor de rang înalt față de problema gravă care se punea în fața țării: ce decizie să se adopte. Pentru a răspunde cât mai exact la problema ce ne-am pus-o trebuie luat în calcul locul unde s-au format și perfecționat cadrele superioare de conducere ale armatei. Conținutul învățământului, educația de care au beneficiat viitorii ofițeri, reprezintă un element principal al conduitei în viitoarea lor carieră.

Sistemul de învățământ militar s-a dezvoltat continuu după Războiul de Independență, astfel că în preajma Primului Război Mondial el era destul de complex, cuprinzând: trei licee militare (denumite școli ale fiilor de militari), școli de formare a ofițerilor pe principalele arme (infanterie, cavalerie, geniu și artilerie, marină), școli de aplicație și Școala Superioară de Război, creată în 1889⁸. În toate formele de învățământ, istoria, geografia, limba și literatura română aveau o pondere semnificativă. În acest context era prezentată și situația românilor din monarhiile vecine, în primul rând a celor din Austro-Ungaria. La sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, asistăm la un fapt cumva paradoxal. Deși România era membră a Triplei Alianțe, majoritatea ofițerilor români erau foarte interesați de soarta conaționalilor de la nord și vest de Carpați. Aceasta nu însemna că obiectivul unirii era unul imediat. El era întrevăzut ca o posibilitate în viitor.

Dar, la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX s-a practicat pe scară largă trimiterea la studii în străinătate a unor ofițeri sau tineri care doreau să urmeze cariera militară. Până în anul 1905, puteau merge la studii în străinătate elevii

⁸ Despre evoluția sistemului de învățământ militar a se vedea: *Istoricul Școlii Superioare de Război 1889-1939*, București, 1939; General-locotenent Constantin Oprea, general-maior (r) ing Dumitru Atanasiu, colonel (r) dr. Victor Atanasiu, *Învățământul militar românesc. Tradiție și actualitate*, Editura Militară, București, 1986 General locotenent Mircea Agapie, maior Dănuț-Mircea Chiriac, maior Ion Emil, maior Constantin Hlihor, *De la Școala Superioară de Război la Academia de Înalte Studii Militare. Comandanți, profesori, absolvenți (1889-1895)*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1995; Maria Georgescu, *Cadeți români la Saint Cyr/Cadets roumains à Saint Cyr*, Editura Militară, București, 2002.

care terminau printre primii școala fiilor de militari și cunoșteau limba țării respective. De la jumătatea primului deceniu al secolului trecut, erau trimiși la studii numai absolvenții ai anului I ai școlilor militare de infanterie și cavalerie și ai școlii speciale de artilerie și geniu. Destinațiile au fost Germania, Austro-Ungaria, Belgia, Franța, Italia, Marea Britanie. De regulă, după absolvirea instituției respective, ofițerii rămâneau unul sau doi ani pentru practică în armata țării unde își finalizaseră studiile⁹.

După o statistică preliminară, în perioada 1878-1914 au fost pregătiți în aceste țări 97 de ofițeri, repartizarea pe arme fiind următoarea: 35-infanterie; 16-marină; 12-artilerie; 10-medici; 7-cavalerie; 6-ofițeri tehnici; 4-geniu; 4-geodezi; 2-veterinari; 1-administrație.

Concomitent, în aceeași perioadă, alți 69 de ofițeri au efectuat stagii în armatele austro-ungară, germană și belgiană, primele fiind considerate cele mai bune sub raportul organizării, dotării și instruirii.

Din anul 1908, s-a luat măsura trimiterii anuale a doi ofițeri în Bulgaria și Rusia, condiția fiind cunoașterea limbii țării respective.

Așa s-a ajuns la situația ca, la declanșarea conflagrației mondiale, mare parte din etajul superior al corpului ofițeresc român să aibă studii în străinătate, respectiv în țări din ambele tabere beligerante, ceea ce ar fi putut avea unele consecințe asupra opțiunii lor privind calea de urmat de către România.

Printre cei formați în străinătate și care erau activi în momentul declanșării războiului, menționăm pe: generalii Vasile Zottu, șef de stat Major al Armatei Române în perioada 1914-1916 (Bruxelles); Constantin Cristescu subșef al Marelui stat Major (Paris); Dumitru Iliescu, secretar general al Ministerului de Război (Franța); Alexandru Averescu, comandant al Corpului 1 Armată (Italia); Constantin Prezan (Franța); Leon Mavrocordat, șef al Casei Militare Regale (Saint Cyr); contraamiralul Eustațiu Sebastian (Franța), comandant al Comandamentului Marinei în 1916; Constantin Coandă, inspectorul artileriei (Paris); Alexandru Iarca (Școala Superioară de Război din Bruxelles), subinspector de armată, Alexandru Socec, comandantul comandamentului teritorial nr. 5 (Viena).

Declanșarea războiului a surprins și elita militară românească, așa cum s-a întâmplat cu mulți lideri politici. De remarcat că *establishmentul* militar și politic românesc se găsea, așa cum am precizat, în plină dezbatere privind măsurile ce urmau să fie adoptate pentru întărirea armatei și eliminarea lipsurilor constatate în urma „campaniei militare” de la sud de Dunăre din vara anului trecut.

⁹ General-maior dr. Dumitru Seserman, comandor dr. Marian Moșneagu, colonel Marian Tase, colonel dr. Doina Mureșan, *Resursele Umane ale Armatei României. 150 de ani de istorie*, București, 2012, p. 78.

Schimbarea de guvern de la începutul anului 1914, succesiunea de alegeri care au urmat și dezbaterile foarte aprinse în legătură cu modificarea Constituției pentru a permite realizarea marilor reforme preconizate de liberali au amânat luarea în discuție a problemelor armatei, astfel că la începutul războiului nu se depășise faza elaborării planurilor.

La 7 iulie/20 iulie 1914 a avut loc, la Castelul Pelișor din Sinaia, ședința consiliului inspectorilor generali de armată, cu scopul de a discuta repartizarea creditului de 107 milioane acordat armatei. În primul rând, suma era foarte mică, iar în al doilea rând, el urma să fie cheltuit în patru ani. Prezent la dezbateri, generalul Constantin Herjeu, fostul ministru de război în guvernarea conservatoare, aprecia că aceasta era o „sinistră farsă”, notând că „nevoile armatei nu se văd, nici nu se simt de patrioții noștri decât atunci când primejdia bate la poarta țării; dar atunci e prea târziu ...”¹⁰.

Al Doilea Război Balcanic a evidențiat, după cum se cunoaște, falia adâncă dintre România și Austro-Ungaria, aceasta din urmă acționând în mod fățiș împotriva intereselor românești. Pe această bază s-a apreciat că, în iunie-iulie 1913, peste Dunăre s-a semnat primul act al unității naționale, întrucât acțiunea statului român a însemnat un prim pas în desprinderea de Tripla Alianță¹¹. Nicolae Iorga a exprimat clar această idee: „Se începe războiul împotriva voinței austriace, a urii naționale maghiare, întrupate de sila bulgară”¹².

Și Alexandru Averescu era foarte clar în această privință: „În 1913, când am început retragerea din Bulgaria, toate trupele pe cari le întâlneam în drum, spre Dunăre, mă aclamau, strigându-mi cu entuziasm delirant: de acum să ne duci în Ardeal, domnule general”¹³.

Pe acest fundal, la izbucnirea conflictului mondial, o mare parte a corpului de comandă a considerat momentul propice pentru ca această năzuință larg împărtășită să se materializeze. Și aceasta chiar dacă marile deficiențe ale organismului militar românesc erau foarte bine cunoscute, iar planificarea strategică și structura sistemului de fortificații erau conforme cu orientarea politică externă¹⁴. În mod practic,

¹⁰ General C.N. Herjeu, *Studii și critice militare. Din învățămintele războaielor din 1913 și 1916-1918*, vol. I, Editura Librăriei Stănciulescu, București, 1920, p.72.

¹¹ Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea, 1900-1914*, Editura Litera, București, 1977, p. 12.

¹² N. Iorga, *Acțiunea militară a României. În Bulgaria cu ostașii noștri*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Atelierele grafice Socec&Co, Societate anonimă, București, 1914, p. 100.

¹³ Mareșal Alexandru Averescu, *Op. cit.* p. 22.

¹⁴ Comisia Română de Istorie Militară, *Proiecte și planuri de operații ale Marelui Stat Major Român (până în anul 1916)*, București, 1992.

până în 1913, planurile de operații ale armatei române luau în considerare un război de apărare împotriva Rusiei (considerată inamicul principal) și Bulgariei.

Maiorul Radu R. Rosetti, cumnatul primului-ministru Ion I. C. Brătianu și șef al Biroului operații din Marele stat Major în anii 1914-1916, scria în cunoscutele sale *Mărturisiri*: „Afară de câțiva din șefii cei mari, care aveau alte convingeri sau nu voiau să-și arate convingerile pe față, toți cei din Marele stat Major, de la gradul de locotenent-colonel (inclusiv) în jos (cu ici și colo câte o excepție) erau fățiș pentru un război contra Austro-Ungariei, cu scopul de a elibera Transilvania de sub jugul unguresc”¹⁵.

Și Alexandru Averescu, evocat mai sus, avea aceeași opinie de a intra imediat în acțiune împotriva Austro-Ungariei. „Când a izbucnit războiul, nota el, părerea mea fățișă a fost să intrăm și noi alături cu aliații imediat în acțiune. Ideea era pătrunsă în sufletul populațiunii”¹⁶.

Pe lângă aceste elemente de ordin sentimental, Averescu aducea în discuție și considerente de ordin strategic. Intrarea armatei române în acțiune putea determina anihilarea a două corpuri de armată, compuse în majoritate din români – cel din Transilvania și cel din Bucovina. Românii din aceste mari unități ar fi constituit o rezervă umană consistentă; în plus, întreaga infrastructură militară, în primul rând depozitele, erau în posesia autorităților militare române¹⁷.

Ideea lui Alexandru Averescu, dar și a altor ofițeri români nu era lipsită de suport popular. Conform unor mărturii, starea de spirit din Ardeal era favorabilă unei intrări imediate a României în acțiune împotriva Austro-Ungariei. Iată ce scria Octavian Tăsloanu, fost ofițer în armata austro-ungară mai bine de un an, după care trecuse la sud de munți: „În vremea asta atențiunea noastră era îndreptată spre România. Așteptam un semn de nădejde, cum așteaptă orbul o rază de lumină. A sosit vestea despre hotărârea Consiliului de Coroană, prin care s-a decretat neutralitatea României. Vestea ne-a izbit ca un trăsnet din senin. Ne simțeam ca o turmă fără păstor, care în fiecare zi poate fi pornită pe câmpul de măcel. Toate planurile noastre s-au prăbușit ca cetățile clădite de copii, ni s-a întunecat sufletul și ne-a sângerat inima. Carpații erau aproape și nu era greu să trecem frontiera. Ne-a ispitit gândul, dar niciunul nu ne-am putut decide să părăsim Ardealul, să lăsăm pe mâna străinilor atâtea mii de Români, punându-ne la adăpost numai scumpa noastră piele. Ne ademenea mai mult ideea de a trece

¹⁵ Generalul Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1914-1919)*, ediție, studiu introductiv și indice de Maria Georgescu, Editura Modelism, București.1997, p. 49

¹⁶ Mareșal Alexandru Averescu, *op. cit.* p. 22.

¹⁷ *Ibidem*, p. 23.

cu batalionul întreg peste munți, dar țaranii, știind că nu se mișcă România, și-ar fi părăsit cu greu gospodăriile, nevestele și copiii, lăsându-le pradă răzbunării statului unguresc. De-am fi știut că România nu ne va părăsi, ne-am fi mișcat; de ne-ar fi spus cineva din Țară că revoluția noastră ar putea hotărî intrarea armatei românești în Ardeal, cred că nicio clipă n-am fi stat la îndoială, căci ostașii țărani erau gata să-și răzbune suferințele de veacuri [...]. În primele zile ale lui august, eram cel puțin 250 de mii de români înarmați cu puști Manlicher. În regimentele de infanterie de pe teritoriul locuit de români din Ungaria, noi românii eram în majorități covârșitoare. Stăpâneam cu numărul și câteva regimente de artilerie. Orașele de-a lungul frontierei erau în mâinile noastre și anume: Sighetul-Marmației, Bistrița, Târgul-Mureșul, Odorheiul Săcuiesc, (în aceste două, românii erau 50%), Brașovul, Făgărașul, Sibiu, Orăștia, Caransebeșul, Lugojul, Timișoara, și Becicherecul Mare (români numai în parte, restul erau sârbi). În unele puncte mai aproape de frontieră aveam garnizoane mai mici. După aceste orașe de linia întâi, tot ale noastre erau: Sătmarul, Baia-Mare, Dej, Cluj, Turda, Aiud, Alba-Iulia, Deva, Aradul și Oradea-Mare. Pe teritoriul locuit de Români, oștirea română înarmată era stăpână. Aveam depozite de muniții și de arme, așa că la nevoie s-ar mai fi putut înarma câteva zeci de mii de oameni.

În 24 de ceasuri puteam distruge căile de comunicație spre Ungaria. Mă gândesc de pildă la distrugerea podurilor peste Tisa și la câteva noduri de căi ferate, ca Seghedinul și Solnocul.

Armata românească din Ungaria, condusă de ofițeri superiori din România, ar fi putut ocupa, alegându-și pozițiunile strategice corăspunzătoare, linia care pleacă din Baziaș de lângă Dunăre și trece prin Vârșet, Timișoara, Arad Oradea-Mare, Careii-Mari, Sătmar și ajunge la Sighetul Marmației. Prin urmare întreg teritoriul locuit de români ar fi ajuns în dosul frontului. În urma acestei armate cuceritoare ar fi venit armata României, ar fi întărit linia ocupată, prefăcând-o în linie de apărare până când rușii ar fi ajuns să amenințe Budapesta și Viena. Efectivul acestei armate s-ar fi urcat aproape la un milion de ostași (socotind 600-700 de mii pentru România, restul din Ardeal), iar problema defensivei ar fi fost sigură de reușită, căci ambele aripi ale armatei românești s-ar fi răzimat pe pavăza Carpaților și centrul ei pe Munții Bihorului și cei Apuseni. Cu o rezervă de cel puțin 400 de mii de ostași, cari s-ar fi putut recruta ulterior de pe întreg teritoriul locuit de români, am fi fost în stare să ținem în loc și doi ani o armată îndoit de mare. Armata austro-ungară ar fi primit o lovitură mortală, căci după români s-ar fi răscolat și alte naționalități, de pildă cehii și croații, iar armata germană de pe frontul oriental, ar fi ajuns în mare încurcătură.

Sub dominațiunea românească, în Ardeal s-ar fi trezit toate forțele pasive și toate bogățiile lui ar fi ajuns în mâini românești. Pe lângă uzinele de fier s-ar fi putut instala arsenale, fabrici de muniții și de alte efecte necesare unui război de durată. Chestiunea Dardanelelor, piedeca cea mai serioasă pentru aprovizionarea cu materiale de război și pentru instalarea de arsenale, s-ar fi rezolvat de la început și în favorul nostru. Iată minunatul moment al întrupării idealului nostru, pierdut pentru veci-pururea”¹⁸.

Un caz special care a generat multiple controverse pe plan intern și extern a fost acțiunea generalului Alexandru Iarca din iulie-august 1914. În iulie 1914, Alexandru Iarca îndeplinea funcția de subinspector general, subinspectorii fiind, după cum aprecia el, „niște generali suspecti cari, fără să fim scoși la pensie, trăiam, cu toate acestea, ca niște vrednici pensionari cu leafa întreagă. Numai cu ocazia întrunirii Comitetului pentru facerea tablourilor de înaintare mai dam semne de viață”¹⁹.

La sfârșitul lunii iulie 1914, generalul Iarca este chemat de către Ion I. C. Brătianu, prim-ministru și ministru de război, care i-a încredințat sarcina de a inspecta toate regimentele de infanterie și de artilerie, create la 1 aprilie 1914, din corpurile 3 și 4 armată, dislocate în regiunile Focșani-Galați și centrul și nordul Moldovei. Totodată, primul-ministru i-a cerut ca, în mod confidențial, să consilieze ofițerii de rezervă ale acestor unități să-și facă datoria, indiferent cu cine va merge România, cu austro-ungarii sau cu rușii.

A urmat o discuție tensionată între cei doi, generalul Iarca declarând răspicat că nu va da ofițerilor de rezervă un asemenea sfat, pentru că el personal nu era de acord, sub nicio formă, să moară pentru „călăii neamului nostru” (ungurii). El i-a cerut lui Brătianu să consulte pulsul națiunii, care nu dorea, după opinia sa, să meargă cu Austro-Ungaria.

În cele din urmă, Alexandru Iarca a executat misiunea, dar i-a întrebat pe ofițerii de rezervă cine ar fi dorit să învingă, mărturisindu-le că va păstra discreția asupra opiniilor exprimate și nu va lua nicio măsură punitivă împotriva nimănui. Rezultatul este redat astfel de generalul Iarca: „Toți ofițerii mi-au declarat că doresc să învingă francezii și aliații lor și aceasta mi-au declarat-o chiar acei ofițeri care făcuseră școlile lor în Germania. Numai vreo câțiva de la regimentele din Moldova mi-au arătat că au oarecare frică de Rusia victorioasă”²⁰.

În urma acestei inspecții, Alexandru Iarca i-a scris o scrisoare primului-ministru, în care sublinia că: „Lumea românească, masa cea mare, urăște cu înverșunare

¹⁸ Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de războiu*, Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, 1915, p. 27-28.

¹⁹ Alexandru Iarca, *Memorialul meu*, Librăria și Tipografia Ion Călinescu, Buzău, 1922, p. 25.

²⁰ *Ibidem*, p. 26-27.

re pe Austria. În timpul inspecției mele, m-am convins că ofițer și soldat n-au alt inamic decât pe „unguri și pe nemți. E bine să cercetați pulsul națiunii și vă veți convinge de aceasta”²¹. Concluzia era că din punctul de vedere al sentimentelor morale, al inimii, „nu se poate concepe un război decât contra Austriei”²².

Gestul lui Alexandru Iarca a fost, însă, interpretat de o parte a clasei politice drept o incitare la revoltă a ofițerilor, ca propagandă fățișă antigermană, ceea ce contravenea regulilor neutralității stricte adoptate de România. El a produs nemulțumiri în lumea politică, generând, în plus, și un incident diplomatic serios, diplomației germani și austro-ungari cerând explicații.

La 14/27 august, într-o discuție cu Alexandru Marghiloman, Ion I. C. Brătianu deplora „atitudinea generalului Iarca, cu toate angajamentele luate de el nu își ține făgăduiala «fiindcă spiritele i-au spus că victoria va fi a rușilor». Eu: Luați-i comanda. El: N-aș putea să o fac decât în momentul mobilizării; starea de asediu o să închidă gurile. Îngrijat în ce privește pe generalul Coandă”²³.

Tot Alexandru Marghiloman nota la 19 august/1 septembrie 1914: „Teodoru îmi raportează că generalul Bogdan, seara la 11, pe terasa de la Capșa, făcea trecătorilor pe o hartă demonstrația succeselor franco-rusești! Vulturescu știe, de la deputatul Simionescu, că generalul Iarca continuă să dăscălească pe fiecare ofițer în contra ungarilor”²⁴.

Mai menționăm că generalul Gheorghe Bogdan, care declarase că va rupe sabia, dar nu va merge cu Austria, a fost provocat la duel de Alexandru Marghiloman, acesta fiind acuzat de general că este germanofil. Duelul nu a mai avut loc, martorii celor doi rezolvând neînțelegerea.

Atitudinea celor doi generali a provocat reacția dură a trimișilor diplomatici germani la București. În convorbirea din 6 decembrie 1914 cu episcopul catolic Raymund Netzhammer, von dem Bussche, ministrul Berlinului la București, aprecia că: „Dacă s-ar dori eliminarea din armată a celor doi generali, Bogdan și Iarca, atunci ceilalți ar mărșălui cu siguranță alături de forțele imperiale”²⁵.

²¹ Iarca, *Memorialul meu*, Librăria și Tipografia Ion Călinescu, Buzău, 1922, p. 27.

²² *Ibidem*.

²³ Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 248. Generalul Constantin Coandă era căsătorit cu o franțuzoaică și era un antantofil convins. La începutul lunii august 1914, unul din fii săi a numărat vagoanele trenului german ce transporta militari și echipamente în Imperiul otoman.

²⁴ *Ibidem*, p.253-254.

²⁵ Raymund Netzhammer, *Episcop în România. Într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, volumul I, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Krista Zach, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 554.

„Afacerea Iarca” s-a stins treptat, iar generalul a rămas în cadrele active ale armatei până în aprilie 1916, când a ieșit la pensie, dar „plebiscitul” *sui generis* organizat de el în lunile iulie-august 1914 este ilustrativ pentru starea de spirit a majorității ofițerilor români. Aceștia doreau intrarea României în război alături de Antantă, dar, în special, alături de Franța, poate și ca reflex al studiilor făcute în această țară. Dar, cel puțin în stadiul actual al cercetării, între locul unde s-au format ca ofițeri ori s-au perfecționat și atitudinea față de conduita României la începutul războiului nu există o condiționare directă.

Desigur, printre generalii și ofițerii români erau și dintre cei care apreciau că România trebuie să se alăture Puterilor Centrale. Unii dintre ei se formaseră în Germania sau Austro-Ungaria. Cazul cel mai cunoscut în epocă era cel al colonelului Alexandru D. Sturdza, în acel moment comandant al Școlii de ofițeri de infanterie de de la București. Jurnalul lui Mihail Buttescu, editat de comandorul Gh. Vartic, prezintă destule episoade semnificative ale orientării lui Sturdza²⁶. El l-a acuzat pe regele Ferdinand de felonie și a trecut la inamic în condițiile cunoscute²⁷.

Anexa nr. 1

Structura corpului de cadre (1914)

Categorii	Activi	Rezervă	Total
Generali	42	74	116
Ofițeri superiori	869	509	1.378
Căpitani	1.543	780	2.323
Ofițeri subalterni	2.436	4.848	7.285
Total	4.890	6.212	11.102

²⁶ Mihail Buttescu, *Vânătorii reginei Elisabeta*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Gheorghe Vartic, Editura Militară, București, 2013.

²⁷ Pentru cazul Alexandru Sturdza a se vedea: Petre Otu, Maria Georgescu, *Radiografia unei trădări. Cazul colonelului Alexandru D. Sturdza*, Editura Militară, București, 2011.

Anexa nr. 2**Repartiția pe arme a ofițerilor formați în străinătate (1878-1914)**

Nr. crt.	Arma	Număr de ofițeri
1	Infanterie	35
2	Marină	16
3	Artilerie	12
4	Medici	10
5	Cavalerie	7
6	Ofițeri tehnici	6
7	Geniu	4
8	Geodezi	4
9	Veterinari	2
10	Administrație	1
Total		97

SUMMARY

The paper deals with a subject which was not enough studied in the Romanian historiography, namely the position of the Romanian officers facing the onset of World War I, and the attitude which Romania should take. As it is known, the political class and the public opinion were divided in two large groups called "Ententists" and "Germanophils". Taking into account the status of the officer's corps, outside the political life, their options are quite difficult to ascertain. Yet, the study surveys several opinions of high officers like the generals Alexandru Averescu, Alexandru Iarca, Gheorghe Bogdan, according to the memoirs and other sources. They were in favor with firmness for the entry of Romania in the war on the side of the Entente.

Mihail E. IONESCU *

CRIZA DIN IULIE-AUGUST 1914 ȘI OPȚIUNILE ROMÂNIEI. ANALIZA UNEI DECIZII

Primul Război Mondial. Succintă retrospectivă istoriografică.

„Cum s-a aruncat lumea, într-o manieră atât de neașteptată, într-un conflict atât de teribil? Cine a fost responsabilul? Niciun om de stat, nici cel mai rafinat, nici cel mai clarvăzător, nu prevedea la începutul verii lui 1914 că toamna va găsi națiunile lumii implicate în cea mai oribilă încleștare pe care a cunoscut-o vreodată istoria umanității [...]. Națiunile au intrat în etuvă, fără a da cel mai mic semn că înțeleg sau că se neliniștesc”¹. Așa scria, în memoriile sale, Lloyd George, cunoscutul om politic britanic, despre modul cum a izbucnit prima conflagrație mondială, lumea „alunecând în război” fără să conștientizeze acest lucru.

Există o seculară și nefinalizată dezbatere în istoriografia internațională asupra originilor, cauzelor și responsabilităților referitoare la izbucnirea conflagrației mondiale, asupra căreia nu ne vom opri². Vom reține faptul că niciun mare actor beligerant nu și-a asumat responsabilitatea integrală a declanșării

* **Mihail E. Ionescu**, general maior (r), doctor în istorie, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, România.

¹ Lloyd George, *Memoires de guerre*, vol. I, traduction de Charles Bonnefon, A. Fayard & Compagnie, Editeurs, Paris, 1934, p. 61.

² Pentru această dezbatere a se vedea, între altele, *The origins of the World War I*, edited by Richard F. Hamilton, Holger H. Herwig, Cambridge University Press, 2003; William Mulligan, *The origins of the First World War*, Cambridge University Press, 2010

catastrofei. În timpul conflictului și în perioada imediat următoare fiecare parte a aruncat vina catastrofei asupra celeilalte tabere. Perioada interbelică este marcată preponderent de discursul învingătorilor, care au atribuit învinșilor întreaga vină pentru dezastru. Cum reconcilierea dintre beligeranți a întârziat, omenirea plonjând într-o altă catastrofă și mai teribilă, al Doilea Război Mondial, adevărul a rămas un obiectiv secundar. În perioada postbelică, în condițiile confruntării bipolare, atenția istoriografiei mondiale s-a cantonat spre marea confruntare din anii 1939-1945, devenită “vedeta” cercetării istorice. Dezbaterea problemelor legate de Primul Război Mondial a rămas, astfel, în penumbră, dar el nu a fost uitat. În primii ani postbelici, istorici sovietici și occidentali (Luigi Albertini, A.J.P. Taylor) au acreditat ideea, desigur, cu nuanțele de rigoare, că există o continuitate în politica germană din sec. XIX și până la Primul Război Mondial. A doua conflagrație mondială apare ca un rezultat al primei, astfel că Germania poartă responsabilitatea declanșării acestora. Exigențele „Războiului Rece” au impus însă și o altă viziune, care pune în surdină contradicțiile adânci dintre marile puteri europene la începutul sec. XX. Semnificativ este faptul că o comisie de istorici francezi și germani au acreditat ideea responsabilităților comune ale marilor actori internaționali în declanșarea războiului mondial din anii 1914-1918. Teza „responsabilităților împărțite” privind originea conflictului este astăzi larg împărtășită, chiar dacă ea a fost vehement contestată în anii '60 de către Fritz Fischer, care a încercat să demonstreze vinovăția exclusivă a Germaniei lui Wilhelm II.

Cercetări recente³ au pus în discuție contextul epocii, marcată, între altele, de o globalizare accentuată, evidențiată de impactul telegrafului și căilor ferate, care unificaseră continentul european, de progresele științei și tehnologiei, care arătau că viitorul este deschis. Era acea *belle époque* despre care s-a scris și s-a vorbit atât de mult, care, în mod paradoxal, a stat la baza marelui cataclism.

De asemenea, o altă interpretare, nu neapărat nouă, vizează contribuția decidenților politici și militari la declanșarea conflictului⁴. Războiul putea fi, desigur, evitat, dar decidenții au fost lipsiți aproape total de prevedere, mergând pas cu pas până la un conflict ce a depășit orice previziune și orice așteptare. Acest „somnambulism” al politicienilor a semănat cu un joc de poker riscant, în contextul unei multipolarități aflate într-o rapidă schimbare, caracterizată prin înarmare, neîncredere și instituții internaționale slabe⁵.

³ Charles Emmerson, 1913: *In Search of the World before the Great War*, Public Affairs, Falkirk, 2013.

⁴ Christopher Clark, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, Penguin Books, 2012.

⁵ *Ibidem*, p. 545-550.

Trebuie spus că au existat unele încercări de stopare a mersului spre prăpastie, așa cum au fost cele ale ambasadorului german în Marea Britanie, Karl Max Fürst von Lichnowsky⁶ și ale lui sir Edward Grey, ministrul de externe britanic⁷. Dar tăvălugul nu a mai putut fi oprit.

Războiul s-a declanșat foarte rapid, astfel că după instituirea stării de beligeranță între Austro-Ungaria și Serbia (28 iulie 1914) a urmat cascada declarațiilor reciproce de război și, în decurs de o săptămână, cele două mari coaliții, Tripla Alianță și Tripla Înțelegere (Antanta) se aflau în conflict.

Dacă examinăm declarațiile și inițiativele din timpul crizei se poate ajunge la concluzia că nimeni nu a dorit un război generalizat. Austro-Ungaria, prin gestul său, a dorit doar să pedepsească Serbia și să pună capăt acțiunilor iredentiste de la granițele sale. Rusia a dorit doar să determine Austria să renunțe la planurile sale de lichidare a Serbiei. La rândul său, Germania n-a dorit ca aliata sa, Austro-Ungaria, să mai fie umilită, cum a fost în 1913. În același timp, Berlinul a considerat că este un moment propice pentru a tranșa disputa sa tradițională cu Franța. Acest fapt confirmă aserțiunea lui Churchill, potrivit căreia: „*Marile războaie izbucnesc atunci când cei doi protagoniști se consideră mai mult sau mai puțin egali și când fiecare dintre ei crede că are o șansă să câștige*”⁸.

El nu a fost scurt, așa cum își imaginau unii contemporani, ci foarte lung, distrugerile materiale și spirituale și pierderile de vieți omenești fiind foarte mari. A fost primul război al erei industriale, unul „total”, după cum îl numea Erich von Ludendorff.

O explicație a acestui curs foarte rapid consistă în viteza mobilizării. Germania a mobilizat armata pe considerentul că armata rusă avea nevoie de mai mult timp pentru a-și pune în stare operativă trupele. Dar, odată declanșată mobilizarea, ea nu a mai putut fi oprită, astfel că istoricul A. J. P. Taylor a lansat „teoria războiului după orar”. Cu alte cuvinte, din moment ce primele etape au fost parcurse, războiul s-a purtat după orarul trenurilor⁹.

⁶ Karl Max Fürst von Lichnowsky, *Misiunea mea la Londra*, traducere Andrei Alexandru Căpușan, Institutul European, București, 2013.

⁷ Edward Grey, *Memoires*, Paris, Payot, 1927, Appendice D., p. 576-589.

⁸ François Kerdaudy, *Lumea văzută de Churchill. Afirmatii, Confidențe, Profeții*, Pro Editură și Tipografie, 2007, p. 44.

⁹ A.J.P Taylor, *War by Time-table; How the First World War Began*, American Heritage, New York, 1969.

Controverse (dezbatere) privind atitudinea României față de război

Ca majoritatea statelor europene, și România, actor de rang secund în concertul de putere european al epocii, a fost surprinsă de evoluția rapidă a evenimentelor. Ion G. Duca, unul dintre cei mai importanți lideri ai Partidului Liberal, scria că: „*Nimeni nu se gândea la războiul general. Eu, în orice caz, sunt dator să mărturisesc că eram sigur că războiul nu va izbucni. Știam că în Franța și în Anglia există un atotputernic curent pacifist și că Germania, în plină prosperitate și fericire, sau Austria, șubredă din toate părțile, nu puteau să cuteze a dezlănțui un război cu sorți îndoielnice de izbândă pentru ele. Mi se părea o așa aberație mintală, încât credeam conducătorii acestor state incapabili de ea*”¹⁰.

La rândul ei, principesa Maria, soția prințului moștenitor Ferdinand, consemna impactul devastator asupra românilor al declanșării conflictului. „*Și iată că tocmai la o lună după asasinatul de la Sarajevo, și după multe fluctuații, scria ea, zarul fu aruncat, și se hotărî război. Austria declară război Serbiei în ziua de 28 iunie [28 iulie].*

Ne uitam unii la alții înspăimântați dându-ne seama de grozava însemnătate a acelei clipe când se sfârșia în bucăți pacea lumii. Se dăduse foc fitilului, cât de departe avea să se întindă flacăra?”¹¹.

Primul-ministru Ion I. C. Brătianu, pe baza informațiilor transmise de Constantin Diamandy, ministrul român în Rusia, aprecia că războiul va izbucni peste patru-cinci ani, iar Regele Carol I știa sigur, de la împărații Wilhelml II și Franz Josef, că războiul nu se va declanșa curând.

La data izbucnirii conflagrației, națiunea română se confrunta cu o situație geopolitică și geostrategică deosebit de dificilă. Două dintre marile puteri beligerante, respectiv imperiile Austro-Ungar și Rus, aveau sub dominația lor teritorii locuite majoritar de români. Este vorba de Transilvania și Bucovina, aflate în compunerea monarhiei dualiste, și de Basarabia, inclusă în Imperiul Rus din anul 1812.

La rândul său, Regatul Român era plasat tot între cele două imperii, având revendicări naționale atât la vest, cât și la est. În plus, el făcea parte din Tripla Alianță, la care aderase în 1883¹². Prezența statului român în coaliția Puterilor Centrale a constituit răspunsul românesc la nevoile de securitate națională. România nu

¹⁰ I. G. Duca, *Memorii, vol. I, volumul I, Neutralitatea. Partea I (1914-1915)*, ediție și schiță biografică de Stelian Neagoe, Editura Expres, București, 1992, p. 37.

¹¹ Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, volumul II, traducere din limba engleză de Mărgărita Miller-Verghei, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă, Editura Eminescu, București, 1991, p. 395.

¹² Pentru această secvență a politicii externe românești a se vedea: G. Căzan, S. Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979; *Documente Diplomatice Române, seria I, volumul 11, 1883*, volum realizat de Alin Ciupală, Rudolf Dinu, Antal Lukács, cuvânt înainte de Mihai-Răzvan Ungureanu, ministrul Afacerilor Externe, introducere de Rudolf Dinu, Editura Academiei, București, 2006 etc.

putea să se măsoare singură cu Rusia – socotită principala amenințare – dar, în alianță cu Austro-Ungaria, fie putea să descurajeze o eventuală invazie a acesteia, fie să se măsoare cu ea, la rigoare, cu sorți de izbândă. Costul acestei soluții nu era defel ieftin. Mișcarea națională a românilor din Transilvania devenea prizoniera acestei alianțe. Era evident că România nu putea să militeze pentru destrămarea propriului aliat necesar supraviețuirii în schimbul atingerii obiectivului unificării naționale. Un alt cost semnificativ a fost faptul că recuperarea Basarabiei, chiar păstrarea identității naționale a românilor de aici, au trebuit evitate ca ținte ale politicii statului, atâta vreme cât Rusia era în blocul advers.

Modelul 1883 a funcționat eficient până în 1914. În circumstanțele internaționale ale înfruntării între cele două tabere – Antanta și Puterile Centrale – România a fost obligată să-și reconsidere modelul și opțiunile de politică externă. Rusia, considerată timp de câteva decenii drept principala amenințare la adresa României, era membră a Antantei, în timp ce războaiele balcanice din anii 1912-1913 arătaseră că Puterile Centrale, mai ales Austro-Ungaria, desfășurau o politică balcanică neconcordanță cu interesele Bucureștilor.

Pe de altă parte, în opinia publică de la sud și est de Carpați, se manifesta un puternic curent antantofil, care era, în realitate, filofrancez. Pe acest fond, a avut loc o anumită reorientare a politicii Bucureștilor, cel mai semnificativ moment fiind vizita țarului Nicolae al II-lea la Constanța (1/14 iunie 1914)¹³. Cu toate acestea, dificultățile în relația dintre România și Rusia nu fuseseră depășite, suspiciunea și neîncrederea fiind principala caracteristică a raporturilor bilaterale.

Declanșarea ostilităților a ridicat problema crucială a opțiunii statului român. În acest scop, regele Carol I a convocat Consiliul de Coroană, reuniunea acestuia având loc la Castelul Peleş din Sinaia la 21 iulie/3 august 1914¹⁴. Aici s-a cercetat textul tratatului austro-român care, în articolul 2, spunea lămurit: „*Dacă România ar fi atacată, fără vreo provocare din partea sa, Austro-Ungaria este obligată a-i da în timp util ajutor și asistență împotriva agresorului. Dacă Austro-Ungaria ar fi atacată în împrejurări asemănătoare din vreo parte a statelor vecine cu România, obligația de a sări în ajutor se va prezenta imediat pentru aceasta din urmă*”. Din cuprinsul acestui articol se vedea că România nu putea fi îndatorată la niciun fel de ajutor sau sprijin militar, de vreme ce Austro-Ungaria nu fusese atacată din nicio parte, ci ea pornise la atac împotriva Serbiei. În plus, România nu a fost defel consultată de partenera sa în momentul luării deciziei de recurgere la război.

¹³ Ion M. Oprea, *România și Imperiul Rus (1900-1924)*, Editura Albatros, București, 1998; General maior (r) dr. Mihail E. Ionescu (coordonator), *Români la începutul „Marelui Război”*. De la atenatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I, Editura Militară, București, 2014, p. 46-81.

¹⁴ Detalii la Ion Mamina, *Consiliul de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 27-52.

În Consiliul de Coroană s-au conturat foarte clar opțiunile diferite ale liderilor români în privința atitudinii de urmat pentru România. Regele Carol I, susținut puternic de P. P. Carp, a apreciat că singura cale de urmat era alături de Puterile Centrale, cele care asiguraseră timp de trei decenii securitatea statului român. Majoritatea celor prezenți, în frunte cu primul-ministru Ion I. C. Brătianu, a susținut că România nu putea să facă un atare gest. Ea nu putea contribui la distrugerea unei națiuni mici și nu putea lupta alături de Ungaria, care ducea o politică dură de deznaționalizare a românilor de peste munți. Prin urmare, consiliul a decis aproape în unanimitate ca „România să ia toate măsurile spre a păzi fruntariile țării”. Această formulă ambiguă a fost interpretată diferit; unii au considerat că ea semnifică „espectativa armată”, iar alții - neutralitatea. Cert este că România s-a situat în afara conflictului, ceea ce echivala cu un divorț neoficial de Tripla Alianță.

Precizăm că un factor important care a stat la baza acestei decizii a fost atitudinea Italiei, și ea membră a Triplei Alianțe din 1882. Chiar în timpul dezbatărilor din cadrul Consiliului de Coroană a sosit știrea neutralității sale, ceea ce a avut darul să șubrezească poziția regelui Carol de intrare imediată în război alături de Puterile Centrale¹⁵.

De altfel, cele două țări au și încheiat un acord la 10/23 septembrie 1914 privind ieșirea simultană din neutralitate¹⁶. El prevedea ca renunțarea la neutralitate să fie realizată după un aviz prealabil de opt zile. În același timp, cele două guverne se angajau să mențină relații constante în scopul coordonării acțiunilor lor, „așa încât să se respecte aceeași atitudine pentru salvagardarea intereselor lor respective în acțiunea lor pentru menținerea neutralității, în eventualitatea unei medieri, sau în cazul că nu ar fi posibilă păstrarea neutralității din cauză că interesele lor respective au fost amenințate sau lezate”¹⁷.

În timpul celor doi ani de neutralitate (1914-1916), clasa politică și opinia publică au fost divizate în două mari curente – „antantiști” și „germanofili”. Subliniem că ambele tabere aveau în vedere unitatea națională, dar prioritățile, viziunile și mijloacele de realizare erau diferite.

Argumentele invocate de fiecare parte erau impresionante, ceea ce evidenția o dată în plus complexitatea cu totul deosebită a situației națiunii române și făcea extrem de dificilă opțiunea Bucureștiului, mai ales că evoluția conflictului reprezenta o mare necunoscută.

¹⁵ *La Romania nella grande guerra. Documente militari e diplomatici italiani, 1914-1918*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura Militară, București, 2006, p. 37-52; Dimitrie Ghyka, *Memorii (1894-1940)*, traducere din limba franceză de Vasile Savin, Institutul European, 2004, p. 131.

¹⁶ *Arhivele Naționale Istorice Centrale* (În continuare: ANIC). Fond Casa Regală I, dosar nr.61/1914, fila 1.

¹⁷ *Ibidem*.

Suținătorii alianței cu Puterile Centrale invocau principiul continuității în politica externă a Regatului României, prezența în această coaliție de forțe, fiind, cum am precizat mai sus, pilonul de securitate pentru mai bine de trei decenii. Dincolo de aceasta, ei invocau atitudinea și conduita de până atunci a Imperiului Rus, care fusese considerat drept principalul pericol pentru existența statului român. Victoria Rusiei ar fi adus-o, între altele, în posesia strâmtorilor Mării Negre, ceea ce însemna moartea economică a României. În plus, românii din Basarabia suportau un regim dur de deznaționalizare din partea autorităților ruse, ceea ce impunea salvarea lor.

De partea cealaltă, adepții apropiierii de Antanta subliniau că Rusia nu este singură, ci este aliată cu Franța și Marea Britanie, țări care contribuiseră decisiv la geneza statului național modern român prin sprijinul masiv acordat, în anii 1856-1866, unirii celor două principate românești extracarpaticе. Echilibrul de putere, paradigmă fundamentală a funcționării relațiilor pe continentul european în sec. XIX, făcea improbabil ca cele două mari puteri occidentale să accepte preeminența exclusivă a Rusiei în regiunea sud-estică. Dincolo de acestea, Austro-Ungaria era un stat pe marginea disoluției, iar românii de acolo suportau o aspră politică de deznaționalizare. Nu trebuie uitat că, vreme de decenii, regimul aplicat românilor aflați în monarhia dualistă a fost larg mediatizat la sud și est de Carpați, astfel că unirea acestor teritorii era apreciată ca fiind absolut necesară și urgentă.

Curentul majoritar în interiorul clasei politice și în opinia publică era cel antantist, fapt care s-a reflectat și în deciziile politice. Una dintre cele mai importante a fost semnarea acordului cu Rusia (18 septembrie/1 octombrie 1914). În noul context, Ion I. C. Brătianu și colaboratorii săi au reconsiderat rolul Imperiului Rus. Apreciat până atunci drept principalul pericol pentru existența statului român, el se găsea în alianță cu Franța și Anglia, ceea ce reprezenta, potrivit analizelor liderilor de la București, o garanție a schimbării comportamentului Sankt-Petersburgului și o contrapondere la pretențiile lui.

Prin acordul din 18 septembrie/1 octombrie 1914, Rusia recunoștea dreptul Bucureștiului asupra teritoriilor românești din cuprinsul dublei monarhii, în schimbul neutralității în război¹⁸. Practic, odată cu schimbul de note dintre Sazonov și Diamandi, România a optat pentru Antanta, dar intrarea în război s-a produs abia peste doi ani. Amânarea se explică prin motive de oportunitate politică, Ion I. C. Brătianu sperând că se va ajunge la încetarea războiului, ceea ce ar fi scutit România de un efort uriaș. Dar, dincolo de aceste calcule, parafarea acordului cu Rusia nu a fost socotită suficientă la București pentru realizarea interesului

¹⁸ General maior (r) dr. Mihail E. Ionescu, *România la începutul „Marelui Război”...*, p. 298-300, 301-302.

național de unire cu românii de peste munți. România nu dorea să devină, în timpul războiului și mai ales după terminarea lui, un stat vasal unei Rusii „binefăcătoare” și putere dominantă în estul continentului. De aceea, guvernul Brătianu a negociat intens cu liderii Antantei, exasperându-i uneori, căutând să-și ia toate garanțiile posibile în vederea materializării dorințelor.

După doi ani de neutralitate, plină de dispute între oamenii politici români și în opinia publică privind tabăra în care urma să intre România, guvernul liberal condus de Ion I. C. Brătianu a semnat, la 4/17 august 1916, tratatul politic și convenția militară cu Antanta¹⁹. Zece zile mai târziu, respectiv la 14/27 august 1916, Consiliul de Coroană, întrunit sub conducerea regelui Ferdinand, a validat opțiunea guvernului, hotărând intrarea în acțiune alături de Tripla Înțelegere, fapt materializat prin declarația de război adresată Austro-Ungariei, în aceeași noapte²⁰.

Declarația de război, prezentată de ministrul român la Viena, Edgar Mavrocordat, trecea în revistă etapele prezenței României în alianță, precum și motivele pentru care ea nu a aderat, la 15/28 iulie 1914, la declarația de război a Austro-Ungariei. În același timp, documentul reiterea politica de deznaționalizare a românilor, promovată de cabinetele de la Viena și Budapesta (în special), atât înainte de război, cât și în timpul celor doi ani de conflict. Prin urmare, România se vedea nevoită să apeleze la forța armată pentru împlinirea obiectivelor sale. Era formalizarea unui „divorț”, „actul de deces” al unei alianțe, anticipat de criza balcanică din anii 1912-1913 și împlinit efectiv la 21 iulie/3 august 1914.

Concluzii

Criza din lunile iulie-august 1914 a pus națiunea română într-o situație foarte complexă, iar România a avut practic trei opțiuni la dispoziție: angajarea alături de Puterile Centrale, de care era legată printr-un tratat parafat în 1883; alianța cu Antanta; neutralitatea. La începutul lunii august 1914, Consiliul de Coroană a decis neutralitatea României, dar Bucureștiul a considerat-o provizorie și s-a angajat treptat într-o relație devenită din ce în ce mai strânsă cu Antanta, de partea căreia a intrat la mijlocul lunii august 1916. De precizat că România avea revendicări naționale de o parte și de alta, iar acest lucru a fost speculat de cele două tabere beligerante care au făcut presiuni la București. Opțiunea României a fost în consens cu opinia publică, aceasta cerând cu insistență intrarea în război alături de Antantă.

¹⁹ *România în Războiul Mondial 1916-1919*, volumul I, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934, p. 9-14.

²⁰ *Ibidem*, p. 3-5.

Cât privește menținerea neutralității pe toată durata conflictului, ea a fost o idee marginală, susținută doar de un segment redus de persoane. Printre aceștia s-au aflat și unii lideri al Partidului Social-Democrat, formațiune minoră, fără suport în rândul populației.

Hotărârea din 21 iulie/3 august 1914, dublată de cea din august 1916, a evidențiat faptul că România a părăsit, în politica sa externă, direcția balcanică, direcție ce funcționase vreme de peste trei decenii, și a optat pentru cea central-europeană, de data aceasta împreună cu Franța, Marea Britanie și Rusia²¹.

Trebuie spuse câteva cuvinte aici despre decizia de neutralitate a României, adoptată de elita guvernantă la începutul războiului mondial. Ca orice proces istoric, decizia neutralității a fost una extrem de complexă – narațiunea înfățișată mai sus descrie de fapt asumarea decizională a unui trend de asteptare –, iar acest lucru a ieșit în evidență imediat. Chiar dacă nu se poate vorbi de o criză politică – cu alte cuvinte de ciocnirea deschisă a celor două tabere care s-au înfruntat în Consiliul de Coroană –, a fost evident pentru cercul extrem de redus al puterii decidente că decizia neutralității era de fapt un compromis. Acesta fusese atins între cele două poziții principale, anume cea susținută de regele Carol I – intrarea imediată în război, alături de Austro-Ungaria – și cea a guvernului. Șeful liberal al cabinetului, Ion I. C. Brătianu, și cu el tabăra antantistă, înțelegea că România nu-și poate permite încă să se alăture uneia dintre tabere, dar evalua că desfășurarea războiului – estimat a fi scurt – poate să ofere oportunități neașteptate. Deja, mare parte din opinia publică era nemulțumită de rolul secund pe care Austro-Ungaria aliată îl rezervase României în crizele succesive balcanice (1912-1913) pentru a nu mai aprecia însemnătatea parteneriatului politic și militar cu Viena. Pe de altă parte, Rusia dăduse deja semne că este favorabilă constituirii unui stat românesc puternic prin alipirea, la momentul potrivit, a Transilvaniei. Nu mai departe decât la 1 iunie 1914, așadar în ajunul imediat al războiului mondial, țarul vizitase România pentru o zi (la Constanța, pe țărmul Mării Negre). Ministrul de externe al Rusiei, Serghei Sazonov, a rămas, după vizita țarului, pentru câteva zile la București și a făcut împreună cu premierul român Ion I. C. Brătianu o vizită la Predeal, punctul de frontieră din România cu Austro-Ungaria. De aici, ca din întâmplare, automobilul în care se aflau Brătianu și Sazonov a pătruns în Transilvania. Iată ce notează în memoriile sale

²¹ România era racordată Vestului din 1883, prin aderarea la Tripla Alianță, dar multe din inițiativele Bucureștiului s-au direcționat către Peninsula Balcanică așa cum s-a întâmplat în timpul războaielor balcanice din anii 1912-1913. Prin poziția sa geostrategică, prin tradiția istorică și prin potențialul său, România, fără a fi o țară balcanică, a urmărit foarte atent evoluțiile din regiune, implicându-se de multe ori în problemele statelor din acest areal.

postbelice Sazonov despre această inedită incursiune automobilistică simbolică: *“/.../ automobilul nostru a traversat rapid linia de frontieră, spre stupoarea postului de vamă, și am pătruns câțiva kilometri pe teritoriul unguresc. Presupun că, în momentul în care noi am trecut în Transilvania, aceiași gând ne-a străbătut pe amândoi: intrăm într-o țară românească care aștepta să fie eliberată de jugul maghiar și să se reunească cu frații săi. Nu ne-am împărtășit, firește, aceste gânduri, căci momentul unor asemenea confidențe nu venise încă”*²². Era la începutul lui iunie 1914, două luni înainte de declanșarea războiului mondial.

Momentul a sosit mai repede decât se așteptau cei doi oameni de stat. Aceiași memorialist socoate că: *„apropierea /intimite/ și încrederea între Rusia și România, stabilite atunci la începutul lui iunie au atras guvernul român de partea noastră”*. Cu atât mai mult că acest guvern, *„în acord cu opinia publică”*, a evaluat că Rusia are dreptate să *„afirme imposibilitatea pentru România de a realiza unitatea sa națională fără concursul nostru”*. Acesta ar fi motivul, în aprecierea diplomatului rus, pentru care, la începutul războiului, *„nu era nimeni, în afara regelui Carol și a câtorva reprezentanți ai partidului neo-conservator al lui Carp și Marghiloman, care să se simtă legați de acordurile cu Puterile Centrale”*²³. Astfel explica el declarația de neutralitate a României, care nu *„s-a lăsat tentată de cabinetul de la Berlin care a fluturat în fața ochilor săi Basarabia ca recompensă”*²⁴.

Acest trend înregistrat în sânul procesului decizional românesc a căpătat curând consistență. Atât de puternic era trendul, încât regele Carol mărturisea ministrului Austriei la București, O. Czernin, potrivit telegramei expediate la 17 septembrie 1914 de către acesta superiorului său la Viena, Berchtold, că se gândește să abdice. Czernin declara această eventualitate ca *„imposibilitate”* și afirma speranța sa: *„dacă regele crede că momentan nu poate interveni alături de noi, atunci trebuie păstrată neutralitatea pentru puțină vreme și apoi după primele noaste victorii România va merge cu noi”*. Mai mult ca atât, regele Carol, pentru a brusca intrarea României în război alături de Puterile Centrale, propune în cadrul aceleiași convorbiri cu Czernin, un plan în acest sens. *„Pe urmă – relatează ambasadorul austriac – regele mi-a spus că vrea să-mi dea un semn cu totul special de încredere și să-mi facă o propunere care însă l-ar putea înfieră aproape ca trădător față de propriul său popor. Are însă toată încrederea că nimeni nu o să afle nimic despre abuzul săvârșit de el. Propunerea sună așa: «Viena să acționeze din*

²² S. Sazonov, *Les Années Fatales*, Payot, Paris, 1927, p. 123.

²³ *Ibidem*, p. 246-247.

²⁴ *Ibidem*.

proprie inițiativă pentru ca Bulgaria să declare oficial că va ataca România dacă aceasta va porni împotriva Imperiilor Centrale. Acest demers le-ar băga mințile în cap celor de aici și i-ar pune cu botul pe labe». Majestatea Sa a spus într-un mod ferm că are deplină încredere în mine, pentru că știe că secretul acestei propuneri va fi apărut pentru totdeauna de orice persoane incompetente pe care nu te poți baza. Am dat cuvântul meu regelui pentru respectarea acestei condiții²⁵.

Două zile mai târziu, Czernin raporta către același destinatar din Viena că regele Carol I l-a informat pe noul ambasador german la București că: „Astăzi guvernul rus a comunicat celor de aici, în scris, că este dispus să cedeze României partea locuită de români din Bucovina, precum și toată Transilvania. Regele vrea să amâne câteva zile răspunsul în speranța că între timp victoria Imperiilor Centrale va schimba situația, și atunci va refuza oferta²⁶”.

Așadar, o oportunitate nesperată se ivise pentru România în foarte scurt timp de la declanșarea războiului. Era nevoie doar de acceptarea propunerii rusești pentru ca, fără a fi nevoie să intervină în război, să poată realiza unirea cu Transilvania și Bucovina, locuite de români. Propunerea era cu atât mai tentantă – și aici poate fi descifrată intenția Rusiei de a atrage România în propria tabără, rupând-o de alianța ei tradițională – cu cât încă nu dispăruse din credința responsabililor ambelor alianțe că războiul va fi scurt, așadar inoculându-se puterii de la București sentimentul că această ocazie rarisimă nu trebuia pierdută. Planul rusesc și-a atins parțial scopul. Numai că guvernul de la București a avut prevederea să încheie o convenție secretă cu Rusia, zece zile mai târziu, care nu obliga defel România să intre în război, dar, în eventualitatea unei victorii ruse, ca răsplată a neutralității, să poată alipi teritoriile naționale pierdute²⁷.

Deciziile Bucureștiului din 1914 și 1916 au comportat riscuri majore, dar sfârșitul războiului mondial a validat orientarea factorilor responsabili români. Rusia, aflată pradă revoluției bolșevice și războiului civil, nu a participat la noile aranjamente politico-teritoriale în Europa și în lume. România a devenit, *ipso facto*, parte componentă a Europei Occidentale, încadrându-se în sistemul politico-teritorial și de securitate al acesteia.

²⁵ ANIC. Microfilme Austria, rola 220, cadrele 253-254.

²⁶ *Ibidem*, cadrul 1065.

²⁷ *Românii la începutul „Marelui Război”. De la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I*, coordonator: general maior (r) dr. Mihail E. Ionescu, Editura Militară, București, 2014, p. 302-303, 335-336.

SUMMARY

The crisis of July-August 1914 (the prelude to the breaking out of the World War I), put the Romanian nation in a very complex situation. Romania had three available options: the engagement on the side of the Central Powers, with whom it was linked by a treaty signed in 1883; the alliance with the Entente; the neutrality. At the beginning of August 1914, the Crown Council decided the neutrality of Romania, but this was considered something temporary at Bucharest, who step by step engaged into a more and more close relation with the Entente, on whose side entered at the middle of August 1916. It has to be specified that Romania had national demands on both sides, and this fact was speculated by the two belligerent groups who made pressures at Bucharest. The option of Romania was in concordance with the public opinion who asked with insistence the entry in the war on the side of the Entente. The study concludes that the decisions taken by Bucharest in 1914 and 1916 involved major risks, but the end of the world war confirmed the orientation of the Romanian decision makers. Russia, being under the troubles created by the Bolshevik revolution and the civil war, was not participating at the new political and territorial arrangements in Europe and worldwide. Romania became, ipso facto, a part of Western Europe, entering in its politic, territorial and security system.

Vitalie CIOBANU*

MILITARII RUȘI ȘI BASARABIA (1914-1918)

Printre obiectivele politice urmărite la începutul sec. XIX de către Imperiul Rus se număra și controlul sau cel puțin influența asupra Balcanilor. Teritoriul dintre Prut și Marea Neagră avea în acest sens o importanță specială pentru armata imperială rusă: servea atât ca zonă de tranzit pentru unitățile militare, cât și ca loc de refugiu pentru susținătorii politicii ruse din Balcani¹. Armata rusă, staționată între Prut și Marea Neagră, controla gurile Dunării, iar acest fapt făcea posibilă acordarea de ajutor militar, în timp util, aliaților din Balcani ai Imperiului Rus și, în același timp, reprezenta o amenințare pentru România. Prin ieșirea la mare, teritoriul Basarabiei istorice oferea imperiului țarist posibilitatea să-și susțină de aici și flota militară din Marea Neagră².

La începutul sec. XX, rolul strategic al Basarabiei se accentuase și prin faptul că de aici putea fi susținute și unitățile din Bucovina ce desfășurau ofensive contra forțelor armate ale Imperiului Austro-Ungar³.

La 30 iulie 1914, guvernul țarist a dat start mobilizării generale în toate districtele militare. Forțele militare din provinciile învecinate cu Imperiul Austro-Ungar, inclusiv Basarabia, au fost aduse în stare de luptă⁴. Structurile și unitățile mili-

* **Vitalie Ciobanu**, colonel (r), doctor în istorie, șeful Centrului de Cultură și Istorie Militară.

¹ *История Военного Искусства*, том 1, М., 1963, с. 178.

² *Ibidem*, p. 286.

³ *Ibidem*, p. 285.

⁴ *Ibidem*, p. 22.

tare ruse staționate în jud. Hotin se aflau în subordinea Districtului militar Kiev⁵, iar cele din Basarabia – în cea a comandamentului Districtului militar Odessa. Comandant al acestuia era generalul de infanterie Mihail Ebelov (ultimul comandat al Districtului militar Odessa din perioada Imperiului Rus)⁶. După instituirea stării de război, lui M. Ebelov i s-au atribuit împuterniciri speciale: guvernatorul și funcționarii civili trebuiau să execute toate ordinele date de acesta⁷. Printre primele ordine semnate de Ebelov se regăsea și cel cu privire la obligativitatea funcționarilor publici și a populației civile din Basarabia de a acorda ajutor, de orice natură, unităților militare ruse ce tranzitau ținutul. Refuzul era calificat drept sabotaj și se pedepsea conform legilor de război⁸. Alt ordin semnat de Ebelov privea rechiziționarea produselor alimentare de la populația civilă. Cei care refuzau să predea produse alimentare riscau 4 ani de detenție⁹.

În vara anului 1914, în Basarabia se aflau deja trupele corpurilor 7 și 8 armată ale Districtului Odessa, garnizoana districtului, formată din unități militare de cavalerie, artilerie și infanterie, fiind dislocată la Chișinău¹⁰. Totuși, în noile condiții de război, numărul acestora era prea mic. Orașul Ismail – bază militară maritimă strategică și punct de transportare a munițiilor către aliații din Balcani ai Imperiului Rus – se bucura de o atenție specială din partea autorităților țariste, care insistau să aducă unități suplimentare în garnizoana din Ismail, să construiască întărituri în jurul orașului și să creeze noi depozite militare¹¹.

Unități militare noi, în special brigăzile de artilerie de câmp, au fost aduse și în jud. Bălți, trupele din nordul Basarabiei urmând să susțină ofensiva armatei țariste în Bucovina¹². Unitățile de cazaci care însoțeau aceste trupe trebuiau să mențină ordinea în localitățile unde se aflau unități militare și să ajute la rechiziționarea grâului și altor produse alimentare¹³. La 20 noiembrie, începuse, sub controlul dublu al funcționarilor Ministerului de Interne și ai Districtului militar Odessa, mobilizarea primului grup de rezerviști.

⁵ *Arhiva Națională a Republicii Moldova* (în continuare: ANRM). F. 403, inv. 1, d. 46, f.35.

⁶ *Ibidem*, f. 48.

⁷ *Бессарбские Губернские Ведомости*, 16 сентября 1914, с. 2.

⁸ ANRM. F. 403, inv. I, d. 147, f. 34.

⁹ *Ibidem*, f. 54.

¹⁰ *Ibidem*, f. 56.

¹¹ *Бессарабский Южный Край*, 25 октября 1914, с. 1.

¹² *Бессарабские Губернские Ведомости*, 12 октября 1914, с.2.

¹³ *Ibidem*, p. 3.

Trupele ruse din Basarabia erau concentrate la hotarul cu Regatul României, apărând pericolul unei confruntări militare cu trupele române¹⁴. Generalii țariști nu considerau însă că forțele armate române ar prezenta un pericol real pentru trupele ruse din Basarabia: armata română nu putea obține succese fără sprijinul trupelor austro-ungare și germane¹⁵. Despre aceasta se menționează și în rapoartele serviciilor ruse de recunoaștere, care desfășurau pe teritoriul Regatului României operațiuni de spionaj, cu scopul de a stabili numărul efectivelor armatei române în momentul mobilizării, structura și activitatea statului-major al acesteia. Serviciile țariste de spionaj au transformat Basarabia într-un centru de coordonare a operațiunilor de recunoaștere în Regatul României și, în general, în Balcani¹⁶.

Rusia a intrat în război sub pretextul că susține Regatul Serbiei și, de fapt, utilizând teritoriul dintre Prut și Marea Neagră drept spațiu de tranzit¹⁷ pentru trimiterea munițiilor și echipamentului. În dreapta Nistrului fusese creată o unitate expediționară specială, ce să transporte pe Dunăre utilaj pentru acțiunile sârbilor împotriva armatei austro-ungare¹⁸. Pe lângă echipament și muniții, prin Basarabia au trecut spre Serbia și un număr mare de ofițeri ruși.

Spitalele din Chișinău au fost subordonate Direcției militare și sanitare a Districțului militar Odessa. Pentru a face față numărului mare de militari răniți în Galiția, în Basarabia au fost aduși mulți medici militari, în special chirurghi¹⁹. Mulți dintre cei care decedau în aceste spitale erau înmormântați în cimitirele din Chișinău²⁰.

Anul 1915 a fost unul dramatic pentru armata imperială rusă. După succesul din Polonia, trupele austro-ungare de pe Frontul de Sud²¹ au trecut la contraofensivă. Diplomații și generalii germani și austrieci își propuneau să distrugă trupele ruse din Bucovina și Basarabia și, în caz de victorie, să determine România să intre în război de partea Triplei Alianțe²². Unitățile militare țariste s-au retras din Bucovina. Luptele se desfășurau la hotarul cu jud. Bălți și cu jud. Soroca, spitalele militare din Basarabia fiind supraîncărcate cu răniți. Administrațiile locale din

¹⁴ *Бессарабская жизнь*, 15 октября 1914, с. 1.

¹⁵ *Вооруженные силы Румынии*, СПб., 1912, с. 150.

¹⁶ *Ibidem*, p. 51.

¹⁷ ANRM. F. 403, inv. 1, d. 6, f. 20.

¹⁸ *Ibidem*, f. 35.

¹⁹ *Ibidem*. d. 52, f. 46.

²⁰ *Бессарабская жизнь*, 10 декабря 1914, с. 3.

²¹ *Ibidem*, p. 35.

²² *Ibidem*, p. 40.

Chișinău, Bălți, Ismail au transmis Districtului militar Odessa o serie de clădiri ce urmau a fi transformate în spitale militare²³.

Nici administrația, nici populația locală nu reușeau să facă față exodului de militari. Ofițerii ruși reușeau cu greu să mențină ordinea în unitățile militare pe care le gestionau: soldații distrugeau până și gările în care staționau trenurile cu militari.

În toamna lui 1915, rușii au respins trupele austriece și au stabilit linia frontului la hotarul cu Basarabia. Luptele se duceau pe teritoriul Bucovinei, spațiul dintre Nistru și Prut asigurând spatele trupelor ruse²⁴.

În noiembrie 1915, împăratul Nikolai al II-lea venise să inspecteze Districtul militar Odessa. Unitățile militare au fost aduse în stare perfectă, împăratului prezentându-i-se doar trupe foarte bine dotate, soldați disciplinați și, aparent, cu o moralitate înaltă²⁵. Nu era decât o înscenare gândită special pentru împărat. Funcționarii civili și militari îi raportaseră că în gubernie, ordinea se menține în conformitate cu legile de război, că populația nu duce lipsă de produse și nici nu se confrunta cu alte dificultăți. Realitatea era cu totul alta: disciplina trupelor din Basarabia - recunoscuseră asta și mulți ofițeri ruși - era scăzută, iar staționarea și tranzitarea unui număr atât de mare de trupe conduceau la scăderea rapidă și drastică a rezervelor alimentare²⁶.

La începutul anului 1916, comandamentul rus a desfășurat o ofensivă de proporții pe Frontul de Sud, considerată cea mai reușită operațiune a rușilor din timpul Primului Război Mondial și cunoscută ulterior ca Ofensiva Brusilov (după numele comandatului ce a organizat și a condus acțiunea). Pe durata ei, Basarabia fusese principalul teritoriu de tranzitare a munițiilor și trupelor către Frontul de Sud. Prin Chișinău treceau mii de prizonieri capturați de armata țaristă²⁷.

Se credea că războiul poate fi câștigat de cei ce vor avea cei mai mulți aliați. Guvernul român trebuise să accepte ultimatumul diplomaților francezi și să intre în război de partea Antantei²⁸. Dar după ofensiva nereușită din Transilvania și contraofensiva comună a forțelor armate germane, austro-ungare și bulgare, armata română a trebuit să cedeze o parte din teritoriu, trupele ruse au intrat în România²⁹. În stânga Prutului au fost concentrate 35 divizii de infanterie și 13 divizii

²³ *Бессарбские Губернские Ведомости*, 10 ноября 1915, с. 1.

²⁴ *Ibidem*, p. 16.

²⁵ *Голос Кишинева*, 20 ноября 1915, с. 1.

²⁶ *Ibidem*, p. 25.

²⁷ *Голос Кишинева*, 25 октября 1916, с. 2.

²⁸ *Ibidem*, p. 25.

²⁹ *Istoria Militară a Românilor*, București, 1992, p. 113.

de cavalerie ale Comandamentului rus, linia frontului germano-rus fiind extinsă cu 600 km³⁰. Situația precară din dreapta Prutului nu permitea trupelor militare din Basarabia să asigure spatele celor din Bucovina³¹. Sporise și numărul unităților ce tranzitau Basarabia spre Frontul Român; a fost reformată flota militară de pe Dunăre și în zonă au ajuns corăbii militare ruse - crucișătoarele „Donețk”, „Cahul”, „Mercurii” etc.³² – Basarabia trebuind să le ofere baze de asigurare. Flota rusă de pe Dunăre a bombardat Constanța, ocupată pe atunci de trupele bulgare. Se vorbea insistent despre pericolul unui posibil atac combinat (de pe mare și pe uscat) al trupelor germane, de aceea garnizoana din Cahul a fost fortificată cu noi unități. Aviația germană a bombardat însă or. Ismail³³.

La sfârșitul anului 1916, situația era și mai critică. Trupele ruse de pe Frontul Român desfășurau acțiuni militare pe un front foarte larg. Teritoriul Basarabiei era utilizat ca loc de refacere și completare cu ostași și muniții a unităților ce au suportat pierderi majore. Spitale militare din Chișinău duceau lipsă de medicamente și medici. Această situație complica mult activitatea funcționarilor și era una catastrofală pentru populație³⁴.

Disciplina militară și capacitatea de luptă a trupelor sufereau și din cauza că în ele fuseseră mobilizați reprezentanții popoarelor subjugate de Imperiul Rus. Din armată dezertau mulți ostași. Unitățile dislocate în Basarabia nu erau asigurate cu produse alimentare suficiente. Conducerea Districtului Odessa nu reușea să asigure unitățile cu muniții, iar subofițerii furau, de rând cu soldații, produse alimentare din depozitele armatei, pentru a le comercializa³⁵. Comandanților le venea tot mai greu să oprească soldații de la jafuri.

La începutul anului 1917, economia Basarabiei și populația civilă din regiune ajunseseră într-o stare deplorabilă: rezervele de produse secaseră drastic în urma rechiziționărilor aplicate pe toată durata războiului; 300.000 de basarabeni fuseseră luați pe front; numărul mare de unități militare dislocate aici favorizaseră înrăutățirea stării sanitare și criminale din Basarabia³⁶. Toate acestea erau determinate de faptul că linia frontului s-a menținut constant în zonă; mobilizarea oamenilor și a transportului aveau un efect presant continuu asupra populației. De exemplu,

³⁰ Ю. Н. Данилов, *Россия в мировой войне*, Берлин, 1924, с. 45.

³¹ ANRM, F. 403, inv.1, d. 135, f. 15.

³² *Ibidem*, f. 27.

³³ *Ibidem*, f. 30.

³⁴ *Ibidem*, d. 247, f. 39.

³⁵ *Ibidem*, F. 297, inv. 1, d. 465, f. 20.

³⁶ *Бессарабская жизнь*, 19 января 1917, с. 1.

la 15 iunie 1914, inspectorilor din Basarabia li s-a cerut să pregătească instituțiile publice pentru mobilizare: să mobilizeze funcționarii responsabili și să distribuie spații pentru activitatea comisiilor medicale militare³⁷. Ei trebuiau să organizeze și predarea către punctele de colectare a unităților de transport aflate în posesia populației și a pieselor de schimb. Cei care nu aveau piese de schimb erau obligați să plătească statului sume de două ori mai mari decât costul lor, iar cei care scoteau mașinile din funcție sau le ascundeau în mod intenționat erau închiși pe un termen de 8 luni - 2 ani. La 5 august 1914, erau deja definitivitate listele proprietarilor de automobile și alte mijloace de transport, inclusiv a proprietarilor de cai. Caii mobilizați erau selectați după vârstă (4-15 ani) și trebuiau aduși la punctele de colectare împreună cu o căruță. Procesul de mobilizare se desfășura sub strictul control al poliției, aceasta supraveghind activitatea secțiilor de mobilizare și a comisiei medicale. La 20 noiembrie 1914, începuse mobilizarea rezerviștilor. Inspectorii militari din gubernie și secțiile de poliție au primit indicații cum trebuie desfășurate acestea. Recrutului i se ofereau 3 zile pentru a-și rezolva problemele personale, după care trebuia să se prezinte la punctul de recrutare³⁸. S-a ordonat mobilizarea tuturor rezerviștilor născuți în 1900. Pe lângă activitatea de recrutare și mobilizare a tehnicii și animalelor, se desfășura și campania de colectare a pâinii pentru necesitățile armatei. În Basarabia înflorea specula și se creau premise pentru apariția foametei. Într-un raport prezentat de Primăria jud. Chișinău se menționa că în urma mobilizării masive a bărbaților (întreținătorii familiei), în sate au rămas doar copii, femei și oameni bolnavi, care nu pot lucra pământul. Pe acest fundal, în Basarabia au scăzut drastic suprafețele terenurilor cultivate³⁹.

Plus la toate, Societatea de căi ferate din Podolsk demarase lucrările de construcție a liniilor de căi ferate ce legau Basarabia de Camenița și Podolsk-Larga. Mulți țărani au fost mobilizați și impuși să muncească pe aceste șantiere, fără zile de odihnă. O situație similară se atesta și pe șantierele căii ferate Bender-Ungheni. Toate aceste obiecte erau supravegheate de militari.

Neputând suporta condițiile mizere și lipsa de hrană, oamenii părăseau în masă locurile de muncă. Dar erau prinși și torturați de poliție (s-au înregistrat și cazuri de deces din cauza relelor tratamente), readuși pe șantiere și forțați să muncească. Populația civilă era somată să participe și la construcția fortificațiilor militare, controlate și ele de poliție. În perioada aprilie 1915 - februarie 1916, la aceste lucrări au fost trimiși 123.000 de oameni și 15.000 de căruțe, iar în martie 1916 - 100.000 de oameni.

³⁷ *Бессарабская жизнь*, 19 января 1917.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, 4 decembrie 1914, p. 29.

Nobilii basarabeni nu erau supuși mobilizării. Țăranii însă, grupați în echipe de constructori, erau duși sub escortă pe front. Într-un raport din 13 mai 1916, șeful echipei de construcție nr. 6 din Bulboaca relatează la că din cei 525 oameni din grupul pe care îl conducea, 121 erau bolnavi, iar printre cei sănătoși se aflau și bătrâni trecuți de 70 de ani sau copii minori – mai mici de 12 ani. Toți erau obligați să muncească în condiții extrem de dificile, fără hrană caldă și cu o rație foarte mică de pâine, de la ora 5.00 până la 19.00. Basarabenilor mobilizați la construcția fortificațiilor militare nu li se plătea nici puținul prevăzut de lege⁴⁰, în schimb cei care evadau de pe șantier erau amendați cu 3.000 ruble sau, dacă nu reușeau să achite suma indicată, erau închiși pentru 3 luni de zile. Cei care încercau să evadeze a doua sau a treia oară erau exilați în Siberia.

În ianuarie 1916, din Batalionul 42 Infanterie, staționat în Tighina, au dezertat 92 basarabeni. Soldații din Regimentul 12 Pușcași, staționat în Cetatea Albă, au refuzat în genere să plece pe front. Condițiile mizerabile în care erau forțați să lucreze muncitorii au provocat apariția epidemiei de holeră, pe care autoritățile nu au reușit s-o stopeze⁴¹.

Mobilizarea desfășurată în Basarabia în perioada 1914-1916 a condus la distrugerea majoră a economiei ținutului, a exploatat la limită populația băștinașă și a epuizat resursele materiale, contribuind la declanșarea foametei și haosului. Recrutarea și mobilizarea basarabenilor în sec. XIX - începutul sec. XX e o temă ce merită analizată separat.

Deznaționalizarea masivă, adversitățile interne, divizarea societății, asuprirea acerbă a popoarelor din Imperiu au provocat haosul și anarhia pe întreg teritoriul Rusiei țariste. În a doua jumătate a lunii martie 1917, la Chișinău a pornit un val de manifestații cu caracter social. Mulți dintre basarabeni s-au constituit în cercuri, comitete, mișcări naționale⁴². În paralel, au fost create și societăți antimoldovenești, compuse în principiu din persoane de alte naționalități, în special ostași ruși ce nu aveau nimic în comun nici cu acest teritoriu, nici cu idealurile naționale ale populației băștinașe. Haosul din Basarabia fusese cauzat în primul rând de apropierea frontului, linia căruia, cu lungimea de 205 verste, traversa întregul ei teritoriu. Aproximativ 30% din efectivul armatei imperiale active era dislocat în Basarabia și în imediata ei apropiere. Efectivele unităților ce se retrăgeau de pe front sau staționau în Basarabia, soldații ce dezertaseră din armată transformaseră teritoriul acestuia într-un teatru de omoruri și jafuri, pe care istoriografia sovie-

⁴⁰ ANRM. F. 18560, inv. 1, d. 40, f. 151-30.

⁴¹ *Ibidem*, F. 2004, inv. 2, d. 403, f. 23-31.

⁴² Șt. Ciobanu, *Cultura Basarabiei*, Chișinău, 1993, p. 27.

tică le califica drept acțiuni revoluționare⁴³. În unele localități rurale, numărul ostașilor îl depășea cu mult pe cel al populației autohtone⁴⁴, soldații manifestându-și autoritatea prin intimidări, jafuri și violuri generalizate. Situația se menținuse astfel pe tot parcursul războiului, atingând apogeul odată cu declanșarea revoluției burgheze din februarie. Populația locală era foarte îngrijorată de comportamentul efectivelor unităților rusești ce urmau a fi demobilizate în masă la sfârșitul războiului. Numărul acestora era atât de mare, încât nu puteau să încapă nici în toate trenurile ce aveau să le transporte. Mulți au pornit spre casă cu alte mijloace de transport sau chiar pe jos, unii făcând asta intenționat, sperând ca la trecerea prin Basarabia să găsească vin și femei.

Anarhia din Basarabia reflectă gravitatea situației provocate în anul 1917 de mișcarea revoluționară din Rusia, de acțiunile și ideile bolșevicilor. Cele mai mari fărâdelegi erau comise de soldații ruși ce plecau spre front sau se întorceau la baștină. La 7 martie 1917, adjunctul șefului Direcției de Jandarmi din Basarabia evoca reacția autorităților române din Fălciu la comportamentul unor soldați ruși ce au comis furturi în timp ce se retrăgeau de pe poziții și care vindeau animalele furate în Basarabia. Plutonierul Cujbă, basarabean înrolat în Regimentul 46 Infanterie, anunța Tribunalul Militar despre comportamentele tipice manifestate de soldații din armata țaristă față de băștinașii din Basarabia. La 6 iunie 1917, spre seară, menționa militarul, trenul ce transporta soldații regimentului din care făcea și el parte a poposit la gara Șoldănești. În acea noapte, soldații au jefuit casa preotului și biserica din apropierea gării, pornind apoi spre fabrica de zahăr din Râbnița, situată la trei verste de Șoldănești, unde lucrau circa 300-400 femei. Ajunși acolo, au violat mai multe angajate, provocând moartea a trei dintre ele. La 7 iunie 1917, militarii au jefuit satul Cuhurești, apoi, urcând în căruțe, s-au îndreptat spre Orhei; în toate localitățile prin care au trecut au săvârșit furturi, au devastat beciurile țăranilor, căutând băuturi alcoolice. Au ajuns la Orhei peste 3 zile. Îngrozită, populația a cerut ajutor unităților de cazaci⁴⁵. 100 de cazaci din Regimentul Rusesc Usuriisk, aflat în subordinea guvernului Kerenski, au fost trimiși să restabilească ordinea în Orhei.

Privită ca principal furnizor de cereale pentru armata rusă, pe tot parcursul războiului, Basarabia asigurase unitățile de pe front cu pâine și grâu. Dar numeroasele cazuri de furt și devastări îi făceau pe țăranii basarabeni să se teamă că ar putea rămâne ei înșiși fără pâine.

⁴³ ANRM. F.297, inv.1, d. 464, f. 105.

⁴⁴ *Свободная Бессарабия*, 9 июля 1917.

⁴⁵ Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei*, Chișinău, 1993, p. 212.

Un caz îngrozitor evoca și comisarul de județ din Tighina, care, primind de la Comrat o telegramă, în care anunța că la 30 de verste de această localitate, în satul Baimaclia, jud. Ismail, a început un pogrom împotriva populației locale, informa Comitetul Central al Ostașilor Moldoveni din Chișinău că bandele care incendiaseră și devastaseră anterior orașul Cahul, au pornit spre Comrat. Pentru a stopa cumva intensificarea fărâdelegilor, autoritățile basarabene cereau Petrogradului să trimită banii necesari pentru întreținerea militarilor pe durata aflării lor în Basarabia⁴⁶.

O serie de acțiuni criminale s-au declanșat și în or. Bălți, unde, la cererea Consiliul Directorilor Generali, la 18 decembrie 1917 s-a introdus starea excepțională⁴⁷.

Grupurile de ostași ruși ce terorizau populația locală și-au împărțit zonele de influență. Pentru a ține cumva situația sub control, Simon Petliura, unul dintre comandanții antibolșevici, a cerut ca, începând cu 3 decembrie 1917, Frontul de Sud-Vest și Frontul Român să se supună Secretariatului General Militar⁴⁸. Conflictele înregistrate la hotarul dintre Ucraina și Basarabia aveau un caracter interetnic. Detașamente de ucraineni înarmați pătrundeau pe teritoriul Basarabiei, îndeosebi în raza localităților Criuleni și Lalova, comițând jafuri și crime⁴⁹. După ce Rada din Republica Ucraineană a decis transformarea Basarabiei în provincie a Ucrainei⁵⁰, militarii ce pătrundeau în acest teritoriu cereau ca localitățile „populate preponderent de ucraineni”, să fie alipite la Ucraina. În această zonă a hotarului s-au înregistrat și cazuri de contrabandă.

Situația instabilă, precum și solicitările de a declara ieșirea din război și demobilizarea, l-au făcut pe generalul A. Șcerbaciov, comandantul trupelor rusești de pe Frontul Român, să ceară, în decembrie 1917, instituțiilor de resort din Odessa și din Basarabia să pună capăt agitației bolșevice criminale și declarațiilor despre începutul demobilizării de pe front, să infirme zvonurile precum că unitățile militare pot părăsi pozițiile de luptă, destabilizând astfel și mai mult situația, și să ia măsurile corespunzătoare în vederea instaurării ordinii în ținut. Dar acțiunile criminale și lipsa de alimente l-au determinat pe general să emită un ordin de lăsare la vatră a militarilor de pe Frontul Român și a celor de pe Frontul de Sud-Vest, recrutați în perioada 1900-1903⁵¹. Comitetele de voloste repartizau soldații demobilizați pe la casele țăranilor basarabeni⁵². La 3 ianuarie 1918, în satele Sipo-

⁴⁶ *Ibidem*, p. 426.

⁴⁷ ANRM, F. 297, inv. 1, d. 464, f. 18.

⁴⁸ *Ibidem*, F. 727, inv. 2, d. 9, f. 44.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 356.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 143.

⁵¹ *Ibidem*, F. 919, inv. 2, d. 2, partea I, f. 146.

⁵² *Ibidem*, f. 202.

teni și Trușeni a intrat un divizion de artilerie fără comandant. Soldații au comis furturi și omoruri. Autoritățile insistau să fie demobilizați doar soldații ruși, nu și cei moldoveni și ucraineni⁵³. Dimitrie Bogos descria astfel momentul: „Chișinăul devine un vacarm, un lagăr înarmat de la mic până la mare, pe străzi soldații buhnesc din puști fără niciun rost, așa numai pentru distracție”⁵⁴.

Neputința și neajutorarea populației locale, numărul redus al efectivului cohortelor moldovenești nu putea opri aceste fărâdelegi. Moldovenii au cerut introducerea unei forțe din afara Imperiului. Șeful cohortelor moldovenești, Botezatu, a cerut introducerea în Basarabia a unei armate străine disciplinate, argumentându-și solicitarea prin exemple concrete de acte de anarhie și dovezi că unele bande înarmate trec Nistrul, fură cereale și alte bunuri materiale, taie pădurile⁵⁵. La 2 februarie 1918, generalul Șcerbaciiov a permis formarea drujinelor de voluntari în teritoriul dintre Prut și Nistru⁵⁶. Ele urmau să fie organizate de către directorul militar și Comandamentul Român al Trupelor din Basarabia⁵⁷. Pentru a stopa anarhia, militarii moldoveni din unitățile țariste au intensificat activitatea de organizare a subunităților militare moldovenești. Adversitățile interne din Rusia, cauzate de revoluția rusă și de Primul Război Mondial, au constituit principalii factori ce au condus la intensificarea mișcării naționale. Relațiile dintre soldații ruși și populația civilă se agravau continuu. Apropierea frontului, prezența permanentă a unităților militare rusești pe teritoriul Basarabiei, numărul crescând al dezertorilor intensificau situația criminală, militarii furând tot ce le nimerea sub mână, comițând violuri și alte nelegiuiri. Acești factori au accelerat organizarea de unități militare naționale, luarea deciziei de a chema în ajutor trupe române ce să oprească răspândirea anarhiei și să stabilească ordinea în Basarabia. Mai târziu, prin actul istoric de la 27 martie 1918, s-a hotărât soarta de mai departe a teritoriului dintre Prut și Nistru.

SUMMARY

The military element was present plentifully in the territory between the Prut and Nistru rivers during the First World War. Beside the permanent quartered military units in Bessarabia, those which were leaving or returning from the front also were brought here. Basically, the Russian army supplies from available resources in this

⁵³ ANRM, F. 919, inv. 2, d. 2, partea I, f. 37.

⁵⁴ *Ibidem*, F. 727, inv. 2, d. 14, f. 223.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 356.

⁵⁶ *Ibidem*, d. 17, f. 233.

⁵⁷ *Ibidem*, F. 919, inv. 2, d. 1, partea I, f. 42.

territory. The servicemen influenced by the revolutionary ideology and particularly by the Bolshevik gave to rampancy and anarchy. Another element that influenced the local political and socio-economic life was the conscription of Basarabians, ordnance and equipment in the Russian army. The war was a disaster, a social and economic catastrophe for the population of the Bessarabian territory

Dinu POȘTARENCU*

INCURSIUNEA DIN 1915 A AUSTRO-UNGARILOR ÎN JUDEȚUL HOTIN

În campania din 1915, comandamentul suprem al Germaniei a adoptat o strategie diferențiată: o atitudine defensivă pe frontul din Franța, și una ofensivă pe Frontul de Est, unde și-a transferat o parte din trupele din vest, cu intenția de a paraliza „forța ofensivă rusă”¹.

Primele acțiuni din acest an pe segmentul de sud-vest al Frontului de Est au fost cele ale armatei austro-ungare. La 30 martie/12 aprilie 1915, inspectorul școlar din jud. Hotin îi comunica în secret directorului școlilor din Basarabia că, la 10/23 martie, unitățile de avangardă ale inamicului au intrat pe teritoriul județului Hotin, în zona satului Rjavinți. În ziua următoare, detașamentele austriece de recunoaștere au trecut prin mai multe sate din Bucovina și, ajungând la mai puțin de o verstă de or. Hotin, au efectuat cercetări în satele situate de-a lungul liniei Rjavinți-Colencăuți-Hotin-Prigorodok-Perebiikovți. A treia zi, în această direcție s-a deplasat un grup consistent de unități de infanterie austriacă. Concomitent, soldații executau și lucrări de fortificare, mai cu seamă în zona satelor Șilăuți și Malinți. În timpul nopții spre 15/28 martie, prin or. Hotin s-au deplasat unități ruse ce urmau să respingă atacurile inamicului. Confruntarea dintre forțele ruse și austro-ungare s-a produs peste două zile, în perimetrul satelor Șilăuți și Malinți.

* **Dinu Poștarencu**, doctor în istorie, conferențiar cercetător, cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

¹ Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial. 1914-1918*, București, 1979, p. 205.

Constrânse să se retragă peste graniță, trupele austro-ungare s-au concentrat în imediata apropiere a acesteia. Același inspector școlar anunța că, la 28 martie/10 aprilie 1915, când avusese programate vizite în școlile din satele ocupate anterior de austro-ungari, până la satul Grozinți, n-a putut ajunge în satele Rjavinți și Balamutovka, aflate sub controlul inamicului. În restul școlilor din satele situate în raza de bătaie a inamicului pe care le-a vizitat, erau încartiruiți militari ruși².

În raportul din 25 mai 1915, expediat Consistoriului Duhovnicesc din Chișinău, protopopul Circumscripției 1 din jud. Hotin, protoiereul Atanasie Sofronovici, anunța că în perioada 13 martie - 28 aprilie 1915, trupele austriece, care invadaseră o parte din jud. Hotin, staționaseră în satul Balamutovka. În acest răstimp, scrie în raport, invadatorii au cauzat o serie de prejudicii bisericii din sat: în timpul luptei din localitate, cupola bisericii a fost străpunsă în câteva locuri de gloanțe; se văd urme de gloanțe și pe pereții locașului; au fost sparte geamurile de la ferestre; au fost distruse câteva uși, porțile și gardul; s-a furat din averea preotului Vladimir Bogdanovici³. Detalii suplimentare despre această incursiune a forțelor austriece extragem și din alt raport privitor la starea parohiilor Rjavinți și Balamutovka după invazia austro-ungară, care a durat de la 13 martie până la 27 aprilie 1915⁴, expediat de protoiereul Atanasie Sofronovici arhiepiscopului Platon al Chișinăului și Hotinului, la 26 mai 1915. După ce satul Rjavinți a fost ocupat de către austro-ungari, o parte din locuitorii acestui sat s-au refugiat în satele din preajmă (Marșința, Grozinți, Șilăuți), iar alții – în pădurile din apropiere, unde și-au construit colibe. Restul populației a rămas blocat în sat următoarele două zile, deoarece localitatea fusese înconjurată de posturi de pază. Familiile care locuiau la marginea satului au fost mutate sub cerul liber, lângă satul Gremești. Zilnic, bărbații sănătoși erau obligați să sape tranșee și să plaseze baraje în jurul satului și în interiorul acestuia. Au fost demolate 74 de case ce stăteau în calea tirului cu armele de foc, militarii ocupând casele familiilor refugiate sau evacuate, depozitându-i pe proprietari de produse alimentare și vite, în majoritatea cazurilor fără să plătească. După 3-4 zile, conform dispoziției autorităților austriece, circa 250 de bărbați și femei au fost trimiși în târgul Zastavna⁵ din Austro-Ungaria, unde au fost obligați să presteze munci agricole (au treierat cu batozele și au lucrat pe câmpul unui moșier) până i-a eliberat armata rusă. În casa preotului Petru Veiniciuc s-a instalat un maior

² *Arhiva Națională a Republicii Moldova* (în continuare: ANRM). F. 152, inv. 1, d. 1382.

³ ANRM. F. 208, inv. 3, d. 5120, f. 13.

⁴ *Ibidem*, f. 19-21, 38-39. În raportul precedent, protoiereul A. Sofronovici a indicat o altă durată a invaziei: de la 13 martie până la 28 aprilie 1915.

⁵ Actualmente, în componența regiunii Cernăuți a Ucrainei.

austriac, preotul fiind ținut sub strajă într-un hambar din curtea moșierului din Gremești și abia cu trei zile înainte de lupta din 27 aprilie, i s-a permis să revină acasă. Lupta fusese destul de violentă, cu explozii de obuze: preotul și enoriașii rămași în sat au reușit să supraviețuiască ascunzându-se în adăpostul din grădina lui Petru Veiniciuc, săpat în pământ de către militarii austrieci.

Și localnicii de la Balamutovka rămași în sat au fost impuși să sape tranșee și să instaleze baraje de la malul Nistrului până la satul Rjaviți. Militarii austro-ungari au luat de la populație produse alimentare și vite, cele mai mari pagube pricinuindu-se preotului Vladimir Bogdanovici, o bună parte din averea căruia fusese încărcată în 18 căruțe și transportată în Austria. Austriecii l-au luat cu ei și pe învățătorul școlii de zemstvă.

Populația celor două sate, se mai spune în raport, a suportat daune și din motiv că n-a putut să are și să semene câmpurile. Când a fost respins inamicul, Comitetul Executiv al Zemstvei a organizat aprovizionarea localnicilor cu alimente distribuite gratuit, iar în timpul vizitei sale la Rjaviți, guvernatorul Basarabiei a adus 2.000 de ruble, ce fuseseră alocate din fondul Comitetului gubernial de asistență victimelor invaziei inamice pentru locuitorii din satele de frontieră din jud. Hotin, inclusiv Balamutovka și Rjaviți. Câțiva locuitori din satele învecinate, care nu suferiseră din cauza inamicului, au venit cu plugurile ca să ajute la arat; Comitetul executiv al zemstvei a pus la dispoziție semințe, în calitate de împrumut.

În partea finală a raportului său, protoiereul informa că, la 17 mai, după serviciul divin oficiat în biserica din Balamutovka, a urmat o procesiune religioasă în câmp, pe locul luptei, unde urmele cauzate de explozia obuzelor erau încă proaspete și se întindeau tranșeele austriece. În timpul rugăciunii au fost pomenite numele ostașilor înmormântați în satele Balamutovka și Rjaviți.

Prezentând Adunării extraordinare din județul Hotin o copie a referatului său din 7 mai 1915, privitor la ajutorarea populației din satele de frontieră ale jud. Hotin ce a suferit din cauza invaziei armatei austriece, precum și date referitoare la impozitele gubernial, județean și rutier percepute de la locuitorii satelor Gremești, Balamutovka, Rjaviți, Onut și Pol-Onut, Comitetul Executiv al Zemstvei Județene Hotin a solicitat Comitetului Executiv al Zemstvei Guberniale a Basarabiei să intervină pe lângă Adunarea Zemstvei Guberniale a Basarabiei în vederea scutirii locuitorilor din satele respective de plata impozitului gubernial⁶.

Pe durata lunilor mai și iunie, armatele blocului austro-german au întreprins câteva atacuri victorioase, care s-au soldat cu ruperea frontului, rușii fiind impuși să părăsească Galiția. În luna septembrie 1915, după încheierea acțiunilor

⁶ ANRM. F. 9, inv. 1, d. 4422, f. 41v.

ofensive din est, austro-germanii se aflau în posesia unor teritorii ale Imperiului Rus. După cum se consemnează într-un memoriu din 1915, adresat Ministerului Afacerilor Interne al Rusiei de către administrația Basarabiei, câteva zeci de mii de căruțași din gubernie făcuseră corvoadă în nordul Basarabiei, participând la construirea fortificațiilor⁷.

Eșecul din Galiția a determinat comandamentul rus să emită un ordin de evacuare a locuitorilor de pe o fâșie de 50 de verste din limitele jud. Hotin și a surplusurilor de produse și vite din părțile de nord ale jud. Bălți și Soroca și efectuare a pregătirilor pentru evacuarea Basarabiei⁸. Acest ordin a creat o stare de neliniște în rândurile populației. În luna august 1915, se menționează în darea de seamă privind starea de lucruri din această unitate administrativ-bisericească pe parcursul anului 1915, prezentată de către preotul Petru Poleanski, protopop al circumscripției V a jud. Hotin, locuitorii din circumscripția respectivă erau extrem de îngrijorați din cauza unei posibile evacuări, dar s-au liniștit când aceasta nu s-a produs⁹. Totuși, mai mulți locuitori din jud. Hotin se refugiaseră în localitățile centrale ale Basarabiei. Documentele de arhivă atestă prezența, în august 1915, a refugiaților din jud. Hotin în târgul Criuleni, jud. Orhei. La 31 august/13 septembrie același an, refugiații au fost vizitați de arhiepiscopul Platon al Chișinăului și Hotinului, care venise de la Chișinău cu automobilul, însoțit de protoiereul Vasile Guma, de președintele Comitetului executiv al zemstvei guberniale a Basarabiei, C.A. Mimi, și de membrul acestui comitet executiv, T.T. Suruceanu. Lucrătorii de la bucătăria improvizată sub cerul liber i-au comunicat arhiepiscopului că pregătesc zilnic mâncare pentru nu mai puțin de 600 de refugiați. Din Criuleni, arhiepiscopul s-a deplasat împreună cu însoțitorii săi în satul Goian, la marginea căruia se construiau circa 20 de barăci pentru cei aproape 1.000 de refugiați¹⁰.

Într-un act din 21 septembrie/4 octombrie 1915, viceguvernatorul Basarabiei, Arseniev, menționa că, în conformitate cu dispoziția autorităților militare, a fost evacuată populația de pe fâșia celor 50 de verste din jud. Hotin, iar în restul județului, inclusiv în plasa Romancăuți, se executau lucrări pregătitoare de evacuare¹¹. Tot la ordinul autorităților militare ruse au fost luate și alte măsuri de precauție, în caz de un eventual atac al inamicului în sectorul de nord al Basarabiei. De exem-

⁷ *Arhiva Centrală de Stat a Revoluției din Octombrie și a Construcției Socialiste*. F. 102, inv. D-4, d. 108, f. 14.

⁸ *Ibidem*, f. 9.

⁹ ANRM. F. 208, inv. 3, d. 5040, f. 31v.

¹⁰ *Кишиневские Епархиальные Ведомости*, 1915, № 37, с. 980, 983.

¹¹ ANRM. F. 6, inv. 5, d. 1136, f. 209.

plu, în darea de seamă la care ne-am referit mai sus, preotul Poleanski menționa că, la ordinul autorităților ruse, au fost evacuate clopotele de la toate bisericile din Circumscripția V a jud. Hotin. O parte din clopote au fost duse spre păstrare în or. Kursk, iar alta parte – în or. Alexandrovka din gubernia Ekaterinoslav¹².

Deci, în 1915, după cum s-a remarcat într-o publicație periodică din epocă, o parte din populația jud. Hotin „a suportat toate ororile războiului”¹³.

SUMMARY

In 1915 campaign, the supreme commander of Germany adopted a differentiated strategy: a defensive attitude on the front in France, and an offensive one on the Eastern Front, where he transferred some of his troops from the west, planning to paralyze the offensive of Russian force. In this circumstance, the 1915 invasion of Austria-Hungarians in Hotin county, Bessarabia is enclosed.

¹² ANRM. F. 208, inv. 3, d. 5040, f. 29v.

¹³ Кишиневские Епархиальные Ведомости, 3-10 ianuarie 1916, nr. 1-2, p. 20.

Michał MACKIEWICZ *

WOJNA OKOPOWA – RENESANS MACZUGI, NARODZINY PEEMU

Ziemia dla nikogo nie znaczy tyle, co dla żołnierza. Kiedy przyciska się do niej, długo, gwałtownie, kiedy głęboko twarzą i członkami ryje się w nią w śmiertelnej trwodze ognia, wtedy jest ona jedynym jego przyjacielem, jego bratem, jego matką, wyjękuje swój lęk i swe krzyki w jej milczeniu i w jej schron, ona przyjmuje je i znów go zwalnia na nowe dziesięć sekund biegu i życia, po czym chwyta go z powrotem, a niekiedy na zawsze.

Ziemia – ziemia – ziemia – !

(E.M. Remarque, *Na zachodzie bez zmian*)

Skala konfliktu i ogrom cierpienia, jakiego świat doświadczył w latach 1914-1918, przerosły wszelkie wyobrażenia. Równie nierzeczywistym wydawało się zjawisko wojny pozycyjnej, do której armie hołdujące ofensywnej strategii zupełnie nie były przygotowane. Gdy po przełomie nad Marną, jesienią 1914 r. front na zachodzie Europy zastygł w tranzejach ciągnących się od Nieuport nad Morzem Północnym aż po Wogezy przy granicy szwajcarskiej, wojaczki trzeba było uczyć się od nowa. Dotychczasowe regulaminy precyzyjnie opracowywane przez dziesiątki lat, okazały się stertą nic nie wartą makulatury. Wszystko za sprawą nowoczesnej techniki, użytej w ilości dotychczas niespotykanej, której przerażający i niszczycielski potencjał okazał się pełnym zaskoczeniem. Musiało upłynąć kilka lat, zanim zdołano ją okiełznać.

* Michał Mackiewicz, Muzeul Armatei Poloneze (Muzeum Wojska Polskiego), Varşovia, Polonia.

Nowoczesna broń i napoleońskie wzorce

Lata dziewięćdziesiąte XIX wieku to okres niezwykle istotny w dziejach wojskowości. Dzięki rewolucji technologicznej oraz wynalezieniu prochu bezdymnego udało się stworzyć broń o parametrach bojowych wielokrotnie przewyższających dotychczas używaną. Karabin piechoty osiągnął szczyt swoich możliwości, nastąpił szybki rozwój karabinów maszynowych i pistoletów samopowtarzalnych. Skonstruowanie praktycznego oporopowrotnika do dział (francuska armata *Mle* 1897 kal. 75 mm) wyniosło artylerię do rangi najważniejszego z rodzajów broni. Pojawienie się nowoczesnych środków walki szło w parze z postępującą industrializacją, dzięki czemu możliwe było płynne zaopatrywanie milionowych armii w broń i przede wszystkim w amunicję, której zużycie miało sięgnąć już niebawem cyfr astronomicznych.

Zmiany w sztuce wojennej i taktyce walki są najczęściej pochodną doświadczeń wyniesionych z pól bitewnych – zwłaszcza, gdy mamy do czynienia z debiutem nowych broni. Tymczasem armiom największych światowych potęg doświadczenia bardzo brakowało. Z wyjątkiem Anglii, walczącej w latach 1899-1901 w Południowej Afryce z nowocześnie uzbrojonymi Burami i Rosji, która zmierzyła się z Japonią (1904-1905), nie toczyły wielkich wojen niemal od pół wieku. Brakowało więc okazji by wypróbować najnowsze zdobycze techniki, a konflikty kolonialne, ze względu na niewielką skalę i prymitywnego przeciwnika, nie mogły stanowić miarodajnego źródła wiedzy. Co więcej, część sztabów niemal zupełnie zlekceważyła wnioski płynące z obu wspomnianych konfliktów (zwłaszcza ten dalekowschodni cechował się znacznym „utechnicznieniem” i kosztował hekatombę ofiar).

Nic więc dziwnego, iż w sierpniu 1914 r. wszędzie panował niezachwiany duch ofensywny: *Jeżeli stronie nacierającej nawet po rzuceniu do boju wszystkich karabinów nie uda się wywalczyć przewagi ogniowej, dowódca winien jednak o tym pamiętać, że powodzenie jest udziałem wytrwałych i że wytrwanie bez wyjątku jest lepsze, mniej powoduje strat niż odwrót (...) Piechota przepojona duchem zaczepnym, fizycznie i moralnie wytrzymała, dobrze wyszkolona i dobrze prowadzona nawet w najcięższych warunkach będzie walczyła z powodzeniem. Piechota zwalcza przeciwnika ogniem, a bagnietem łamie jego ostatni opór* (regulamin c. i k. armii z 1911 r.).

Na początku konfliktu rzeczywiście walczono w oparciu o takie regulaminy, co w doprowadziło do niewyobrażalnych strat (rok 1914 okazał się najkrwawszym w ciągu całej wojny) i wyczerpania walczących armii. Było to równoznaczne z końcem pierwszego manewrowego okresu wojny, którego symbolem stała się francuska szybkostrzelna „siedemdziesiątka piątka”, która ocalała armię gen. Jo-

sepha Joffre'a nad Marną. Wobec morderczego, skoncentrowanego ognia, atakująca piechota okazała się bezsilna. Sytuację tą doskonale oddają słowa Charlesa de Gaulle'a, podówczas podporucznika 33. Pułku Piechoty: *Spokój, którym zarażali oficerowie ginący na stojąco; bagnety zakładane na karabiny przez kilka zawziętych plutonów; trąbki dodające odwagi; nadzwyczajne ofiary samotnych bohaterów (...) nic nie pomaga. W mgnieniu oka, okazuje się, że wszystkie cnoty świata nie ochronią przed ogniem.* Żołnierska cnota rzeczywiście nie mogła ochronić przed ogniem nowoczesnej broni palnej, dlatego żołnierzy stłoczono w okopach.

Okopy

Wojna pozycyjna kojarzy się przede wszystkim z frontem zachodnim, gdzie przybrała najbardziej trwałą formę, a stopień koncentracji technicznych środków bojowych był największy. Walki toczone w Belgii i Francji wywierały wpływ na wszystkie inne teatry działań, tutaj też rozstrzygnęły się losy wojny. Tym niemniej zjawisko okresowo występowało na wszystkich frontach Wielkiej Wojny, zwłaszcza wschodnim i włoskim (tam wojna okopowa przybrała postać walk wysokogórskich, a przeciwnikiem była przede wszystkim sama natura), z najbardziej typowymi elementami walk pozycyjnych (rozbudowane w głąb linie okopów, użycie gazów bojowych i elitarnych oddziałów szturmowych, etc.). Zbliżony charakter miały też próby wyjścia z impasu, rosyjska ofensywa Brusilowa, czy walki pod Caporetto skalą niewiele ustępowały zmaganiom nad Sommą, czy pod Verdun.

Okop nie był oczywiście wynalazkiem I wojny światowej, a geneza umocnień ziemnych sięga zamierzchłego antyku. Ich budowa stała się prawdziwą sztuką na przełomie XVII i XVIII wieku, gdy oblężenia za sprawą francuskiego inżyniera Sebastiana Vauban'a przybrały postać matematycznej łamigłówki znaczonej kilometrami precyzyjnie wytyczanych okopów i korytarzy minowych. Zaciekle walki toczone o Sewastopol, Fredricksburg, Plewnę i Port Artur udowodniły, że rów strzelecki w połączeniu z szybkostrzelnym karabinem potrafi zatrzymać nawet pięciokrotnie silniejszego przeciwnika.

Powyższe przykłady miały jedną wspólną cechę w decydującym stopniu ugruntowującą taktyczną skostniałość większości armii. Były to oblężenia w trakcie których pozbawione odsieczy i zaopatrzenia twierdze prędzej czy później ulegały przewadze atakującego. Nikt nie przypuszczał, by wojnę pozycyjną mogły ze sobą toczyć milionowe armie polowe, które odgrodziwszy się setkami kilometrów umocnień niczym starożytnym rzymskim Limesem, zdolne byłyby do długotrwałej obrony „karmionej” niezakłóconymi dostawami zaopatrzenia, amunicji i ludzkich rezerw.

Tymczasem jesienny „wyścig do morza” i listopadowe walki we Flandrii w 1914 r. zakończyły działania manewrowe na froncie zachodnim, rozpoczynając okres walk pozycyjnych. Miał on potrwać do 1918 r. i dopiero za sprawą czołgu, z powrotem ustąpić miejsca wojnie ruchowej. W ciągu tego długiego okresu budowa umocnień polowych stała się prawdziwą sztuką, wzrosło ogromnie znaczenie wojsk inżynieryjnych. Kształtowanie linii obronnych oraz ich charakter podlegały ciągłemu doskonaleniu, wynikającemu z nowych doświadczeń i coraz bardziej niszczyielskiego działania artylerii. Gdy na początku 1915 r. podczas pierwszej ofensywy sprzymierzonych w Szampanii ostrzał armatni trwał zaledwie kilka godzin (100 ciężkich dział), jesienią tego samego roku przygotowane natarcia pod Artois (660 dział dużego kalibru) zajęło już blisko tydzień. W obu przypadkach efekty ofensywy były mizerne, wdarło się do 3 km w głąb linii niemieckich.

Przyczyna niepowodzeń tkwiła w bardzo głębokim urzutowaniu wojsk, które rozmieszczano na kilku pozycjach obronnych. Zazwyczaj budowano dwie lub trzy pozycje. Pierwsza – główna, składająca się z kilku linii okopów oddalonych od siebie o 100-200 m wspierana była przez tyłową, znajdującą się kilka kilometrów za linią frontu, poza zasięgiem artylerii przeciwnika. Z czasem pomiędzy tymi dwoma zaczęto tworzyć tzw. pozycję ryglową. Trzypozycyjna rubież składała się z pozycji wysuniętej, głównej i tyłowej, dodatkowo wzmocnionej ryglową. Głębokość sięgała zazwyczaj kilkunastu kilometrów, ale mogła dochodzić nawet do kilkudziesięciu (na froncie wschodnim do 30 km). Oczywiście priorytetem były względy obronne, nie można jednak zapominać, iż tak głębokie urzutowanie umożliwiało rozmieszczenie odpowiedniej ilości magazynów z materiałami budowlanymi i żywnością, składów amunicyjnych, punktów sanitarnych, latryn i schronów biernych.

Linie okopów posiadające wydzielone stanowiska strzeleckie, tzw. zatoki oraz lisie jamy (schrony), były kręte, dzięki czemu ograniczano rozrzut odłamków i skutki ostrzału skrzydłowego w przypadku wdarcia się przeciwnika. Budowano specjalne stopnie dla strzelców, a nawet oparcia dla łokcia przy składaniu się do strzału. Przedpiersia wzmacniano workami z piaskiem. Na przedpiersia wysuwano stanowiska obserwacyjne oraz snajperskie. Zarysowała się tendencja kopania coraz głębiej, co zmuszało do szalowania ścian (wykorzystywano rozmaity materiał: deski, faszynę, blachę falistą). Nie wszędzie było to jednak możliwe; w leżącej w depresji Flandrii okopy „rosły” w górę. Linie tranzei wzmacniano punktami oporu, zazwyczaj dobrze zamaskowanymi i połączonymi systemem rowów łącznikowych. Trudną przeszkodą do pokonania były szerokie pasy zasieków z drutu kolczastego. Starano się je wytyczać w taki sposób, aby uniemożliwić prze-

ciwnikowi zbliżenie się do okopu na odległość rzutu granatem, ale jednocześnie zapewnić pełne pokrycie ogniem własnej broni strzeleckiej. Innym zadaniem systemu przeszkód było kanalizowanie ataków wroga w wybranym miejscu, zwykle znajdującym się pod kontrolą karabinów maszynowych.

Oprócz drutów kolczastych utrapieniem nacierających żołnierzy były żelazne potykacze (znane od starożytności), w formie ostrych kolców, które setkami rozrzucono na przedpolach okopów. Kaleczyły nogi i utrudniały czołganie. Do perfekcji doprowadzono sztukę kamuflażu, pojawiły się siatki maskujące, sztuczne drzewa, etc. Pod koniec wojny Niemcy na masową skalę zaczęli wzmacniać swe pozycje bunkrami żelbetonowymi (np. Linia Hindenburga).

Tak rozbudowana i nasycona różnymi przeszkodami pozycja obronna powodowała, iż nawet jej przełamanie (zazwyczaj okupione kolosalnymi stratami), nie gwarantowało sukcesu, zwykle bowiem przeciwnik miał czas przerzucić odwody i skoncentrować je na kolejnej pozycji. Pozbawiona wsparcia artylerii, która nie sięgała w głąb rubieży nieprzyjaciela, atakująca piechota musiała pręcej lub później zalec pod ogniem artylerii i wszędobylskich karabinów maszynowych. Te ostatnie stały się bez wątpienia ikoną wojny okopowej.

Karabin maszynowy

Nie licząc artylerii, która w trakcie I wojny światowej odpowiadała za przeszło 60 % procent strat krwawych, karabin maszynowy stał się niekwestionowanym królem pola walki. Wynaleziony przez Amerykanina Hiriama Maxima na początku lat osiemdziesiątych XIX wieku, zadebiutował dopiero dziesięć lat później – w trakcie wojen kolonialnych. Z początku była to raczej kosztowna zabawka, której potencjału nie potrafiono docenić. Dość powiedzieć, iż pierwsze maximy osadzano na solidnych kołowych lawetach widząc w nich rodzaj artylerii, niżli skutecznego oręża wsparcia piechoty. Po raz pierwszy swą niszczycielską moc zaprezentowały podczas zmagania Rosjan z Japończykami, ale jak już wspomnieliśmy, doświadczenia tego konfliktu nie zostały należycie wykorzystane. Tym niemniej wszystkie armie, które w 1914 r. przystąpiły do wojny, były już względnie dobrze nasycone bronią maszynową, grupowaną najczęściej w kompaniach (6-8 kaemów) przydzielanych poszczególnym pułkom (w c. i k. armii 2-karabinowe sekcje w batalionach piechoty). Najpopularniejszymi karabinami maszynowymi pozostawały maximy i to zarówno w klasycznej postaci (niemiecki *MG08*, rosyjski *obr.1910*), jak też zmodyfikowanej (angielski *Vickers Mk I*). Broń działała na zasadzie krótkiego odrzutu lufy i zasilana była z parciaonej taśmy nabojojowej. Karabiny te, choć skomplikowane konstrukcyjnie i wymagające starannej obsługi,

dzięki wodnemu chłodzeniu mogły prowadzić długotrwały, nieprzerwany ogień. O wyjątkowej żywotności cekaemów systemu maxima świadczą choćby walki nad Sommą, gdzie brytyjskie Vickersy wykorzystano do wsparcia atakującej piechoty. Prowadziły one ogień pośredni na dystansie przekraczającym 2,5 tys. metrów przez kilkanaście godzin! Z dziesięciu karabinów maszynowych wystrzelono blisko milion pocisków, zużywając ogromne ilości wody i... moczu do chłodzenia luf. Równie udaną bronią była austriacki cekaem Schwarzlose M1907/12, także chłodzony wodą, ale znacznie mniej skomplikowany (zasada działania – odrzut zamka półswobodnego) i równie niezawodny. Dyskusyjna jest natomiast wartość bojowa francuskich *Hotchkissów Mle1914*, których lufy chłodzone były powietrzem. Podkreślano prostotę konstrukcji (zasada działania – odprowadzanie gazów prochowych) i jej niezawodność, a brak wodnego chłodzenia bardzo ułatwiał obsługę broni w warunkach polowych. Z drugiej jednak strony ograniczało to możliwość prowadzenia długotrwałego ognia ciągłego; narzekano także na sposób zasilania ze sztywnych taśm metalowych.

Kompania ciężkich karabinów maszynowych miała siłę ognia batalionu piechoty, dzięki czemu ograniczono liczbę żołnierzy w okopach pierwszej linii. Resztę można było rozmieścić na pozycjach tyłowych i wykorzystać do kontrataków. Kluczowym zagadnieniem było rozmieszczenie stanowisk karabinów maszynowych tak, aby zapewnić możliwość ostrzału krzyżowego. Ogień prowadzony z flanki był najbardziej niszczycielski. Ponieważ przeciwnik koncentrował ogień artylerii na wykrytych gniazdach kaemów, chcąc je wyeliminować z walki zanim własna piechota ruszy do ataku, stanowiska te wyjątkowo pieczołowicie rozbudowywano i maskowano, a system schronów umożliwiał przeczekanie ostrzału.

Ciężki karabin maszynowy stanowił doskonałe narzędzie walki defensywnej, jednak jego walory ofensywne były ograniczone. Przyczyna tkwiła w ciężarze i gabarytach. Niemiecki *MG08* osadzony na potężnej podstawie saneczkowej i z pełną chłodnicą (4 l) ważył blisko 60 kg. Teoretycznie mógł być przenoszony przez dwóch ludzi, ale nie było to ani wygodne, ani bezpieczne, a cały siedmioosobowy zespół obsługi, był narażony na ogień przeciwnika w trakcie powolnego zmieniania stanowiska na zrytym lejami polu walki. Problem dotyczył oczywiście wszystkich cekaemów, nawet tych wyposażonych w lżejsze podstawy trójnożne.

Rozwiązaniem okazało się wprowadzenie w 1916 r. do uzbrojenia piechoty lekkich i ręcznych karabinów maszynowych. Zwielokrotniły one siłę ognia kompanii, plutonów, towarzysząc przez cały czas nacierającym oddziałom (można było z nich razić przeciwnika samemu będąc w ruchu), umożliwiając wykonywanie bardziej samodzielnych zadań ofensywnych. Ich ogień koncentrowano

na wykrytych stanowiskach cekaemów, wykorzystywano je także w charakterze „czyścicieli” okopów. Były wreszcie nieocenione w obronie zdobytych pozycji, które przeciwnik próbował niezwłocznie odzyskać. Do najbardziej znanych należą: angielski *Lewis Mk I*, francuski *Chauchat Mle1916* i niemiecki *MG08/15*. Ten pierwszy, chyba najbardziej efektywny z całej trójki, działał na zasadzie odprowadzania gazów prochowych i zasilany był z 47-nabojowych magazynków. Ze względu na chłodzenie, lufę osłonięto otwartym z obu stron aluminiowym płaszczem, który w trakcie strzelania powodował silny ciąg powietrza. W 1916 r. jeden elkaem Lewisa przypadał na pluton piechoty, w 1918 r. już dwa. Karabin z pełnym magazynkiem ważył ok. 15 kg. Znacznie lżejszy był francuski *Mle1916* (niespełna 10 kg), działający na zasadzie długiego odrzutu lufy. Powszechnie uważa się go za najgorszy karabin maszynowy w historii, ale jest to osąd niesprawiedliwy, bowiem przy wszystkich swoich wadach, wybitnie zwiększył siłę ognia kompanii piechoty, której przydzielono 12-16 *fusil mitrailleur*. Rozdysponowano je pomiędzy półplutony, będące *de facto* samodzielnymi zespołami ściśle ze sobą współpracujących żołnierzy uzbrojonych w granaty ręczne, karabinowe, erkaemy i karabiny powtarzalne. Ich zasadniczym zadaniem było niszczenie gniazd niemieckich *MG08/15* (wprowadzono je do uzbrojenia w 1917 r.). Ten „najcięższy z lekkich” kaemów ważył prawie 20 kg i mimo pewnych modyfikacji zachował wodne chłodzenie i układ konstrukcyjny pierwowzoru – *MG 08*. Pod koniec wojny każda kompania posiadała w swoim składzie 4-6 *MG 08/15*.

Od puszki po dżemie do garłacza

Płatanina okopów i system schronów bojowych stały się nowym środowiskiem walki, w którym przydatność tradycyjnej broni piechura – karabinu z bagnetem – okazała się ograniczona. Duży zasięg i siła rażenia nie miały znaczenia w ciasnych krętych transejach. Podobnie jak lekki i ręczny karabin maszynowy, którymi niewygodnie było manewrować w ograniczonej przestrzeni. W tej sytuacji do pierwszoplanowych narzędzi wojny w okopach awansował granat ręczny. Broń o antycznej genezie, swoje „5 minut” miała na przełomie XVII/XVIII wieku, by potem na niemal trzy stulecia prawie zniknąć z wojskowych arsenałów. Wojna rosyjsko-japońska przywołała go co prawda na pole walki, ale aż do 1914 r. pozostawał bronią saperską, specjalistyczną i przeznaczoną do działań obłączniczych. Skutkowało to skromnymi zapasach Francuzów i Brytyjczyków, które jedynie w przypadku Niemców oscyływały w granicach kilkuset tysięcy sztuk. Tymczasem w toku walk nastąpił lawinowy wzrost zapotrzebowania – u Brytyjczyków z 4 tys. sztuk tygodniowo w 1914 r., urosło ono w niecałe dwa lata do 50 tys. sztuk

dziennie! W początkowej fazie wojny walki granatami uczono tylko wyselekcjonowanych żołnierzy – grenadierów – wkrótce jednak nauka ich użycia stała się podstawowym elementem szkolenia każdego piechura. Zanim przemysł uruchomił masową produkcję nowych wzorów, front pochłonął monstrualne ilości prymitywnych „bomb”, z których do najsłynniejszych należała brytyjska „Jam Tin Bomb” – improwizowany granat wykonywany z puszki od konserw wypełnionej materiałem wybuchowym i zaopatrzonej w lont. W 1915 r. angielscy i francuscy żołnierze otrzymali nowoczesną, efektywną i bezpieczną w użyciu broń – granaty *No. 5 Mills* i *F1*. Oba posiadały żeliwne skorupy nacinane w celu lepszej fragmentacji odłamków i funkcjonalne zapalniki z kilkusekundową zwłoką. W armii niemieckiej podstawowym typem granatu przez całą wojnę pozostawał *Stieilhandgranate*, czyli granat trzonkowy (kilka wzorów), który umożliwiał daleki i celny rzut, ale był niewygodny do przenoszenia. Wiele wzorów opracowano na potrzeby armii rosyjskiej; wśród nich najbardziej udanym i masowo wykorzystywanym granatem był zaczepno-odłamkowy *obr.1914*, o całkowicie metalowym korpusie.

Granat stał się ulubioną bronią żołnierzy, a walki w okopach przybierały postać pojedynków grenadierskich. Często atakujący byli nimi dosłownie objuczeni, przenosząc je w obszernych workach i torbach lub też zawieszając wokół całego tułowia (szczególnie wrażeń robią niemieccy szturmowcy, obwieszani zaopatrzonymi w specjalny hak „trzonkowcami” niczym świąteczne choinki, z których „czerpali” pozostali żołnierze z atakującego oddziału). W celu zabezpieczenia okopów przed skutkami ataku z użyciem granatów rozpinano nad nimi metalowe siatki, które odbijały pociski. Aby temu przeciwdziałać granaty zaczęto zaopatrywać w specjalne haczyki (Austriacy), ale to rozwiązanie okazało się niepraktyczne.

Teoretycznie granat miał jedynie obezwładniać przeciwnika znajdującą się za osłoną, umożliwiając atak żołnierzom uzbrojonym w karabiny, jednakże w praktyce doprowadził do marginalizacji tego ostatniego. Znalazło to swój odzwiek w instrukcjach i regulaminach, w których z uporem podkreślano znaczenie broni strzeleckiej, zwracając jednocześnie uwagę, iż granat winien pozostać orężem uzupełniającym, w żadnym razie podstawowym.

Granat ręczny miał zasadniczą wadę – niewielki zasięg ograniczony siłą ludzkich mięśni (średnio 35 m). Próbowano temu zaradzić wprowadzając rozmaite stacjonarne miotacze, w postaci improwizowanych katapult i sprężynowych wyrzutni. Niektóre przyjęto nawet do uzbrojenia, np. brytyjską katapultę Leacha, czy wyrzutnię Westa. Okazały się one jednak nieudane (m.in. były niebezpieczne dla użytkownika), podobnie jak niemiecki bezlufowy miotacz granatów *Granatenwerfer* *M1916*, który choć wyrzucał 2 kg pociski na odległość do 300 m, ważył aż 40

kg i zaopatrzone były w niewygodną szeroką podstawę (po wojnie ich rolę przejęły lekkie granatniki lufowe). O wiele praktyczniejsze okazały się natomiast granaty karabinowe. Do najefektywniejszych należały angielskie *Millsy No. 23* i *36* oraz francuski *V.B.*, wystrzeliwane z zakładanego na wylot lufy garłacza (idea nie była nowa, ręczne granatniki popularne były w XVII i XVIII wieku). Nieudane były natomiast niemieckie i austriackie granaty zaopatrzone w żelazny pręt wkładany w przewód lufy. Powodowały one szybkie jej zużycie i były bardzo niewygodne w walce. Granaty nasadkowe okazały się bardzo użyteczne w ataku, umożliwiając eliminowanie gniazd kaemów z odległości (francuski *V.B.* miał zasięg 180 m), choć korzystano z nich i w obronie – w tym wypadku służyły do położenia zapory ogniowej.

Oręż z lamusa

Granat nie był jedyną dawną bronią, która przeszła odrodzenie podczas I wojny światowej. Najbardziej zauważalne było przywrócenie uzbrojenia ochronnego, zarzuconego ponad 250 lat wcześniej i używanego w bardzo ograniczonym zakresie tylko przez kawalerię i saperów. W 1914 r. jedyną formacją liniową która stosowała stalowe hełmy i kirysy byli francuscy kirasjerzy. Oczywiście nie miały one chronić przed pociskami wystrzeliwanymi z karabinów, tym bardziej, że i wieki temu okazywały się bezradne wobec udoskonalonego muszkietu. Miały natomiast zabezpieczać przed kulkami szrapnelowymi i odłamkami, szczelnie wypełniającymi linię frontu podczas artyleryjskiego ostrzału. Na początku wojny królowała improwizacja, choćby w postaci francuskich stalowych miseczek wkładanych do wnętrza czapki. Przypominały one formą tzw. sekretne hełmy z okresu średniowiecza i okazały się tyleż niewygodne co i niepraktyczne. Latem 1915 r. na front zaczęły trafiać pierwsze partie hełmów typu *Adrian* (nazwa pochodzi od nazwiska generalnego kwatermistrza armii francuskiej A. Adriana), które tak jak wcześniej czerwone portki, stały się znakiem rozpoznawczym żołnierzy armii gen. Joffre'a. Miały charakterystyczny daszek i grzebień, nawiązujący do średniowiecznych kapalinów. Szacuje się, że w toku wojny wyprodukowano ich 20 mln, przy czym część trafiła do sojuszników (Rosjan, Rumunów, Włochów, Serbów). W 1916 r. hełmy wprowadzili także Anglicy i Niemcy. Angielski *Mk I* był płytki, z wyodrębnionym i lekko opadającym rondem. Poza żołnierzami Imperium Brytyjskiego zaadoptowali go Amerykanie. Najlepszą ochronę zapewniał model niemiecki – *M1916*, o głębokim dzwonie z charakterystyczną osłoną karku. Po bokach znajdowały się wydadne otwory wentylacyjne, o które zaczepiano dodatkową osłonę. Do wszystkich zresztą hełmów stosowano mniej lub bardziej improwizowane dodatki – m.in. kolcze plecienki, czy też ruchome zasłony zaopa-

trzone w otwory wzrokowe. Niemiecki hełm, nieznacznie tylko zmodyfikowany, przyjęty został w c. i k. Armii. Poza hełmami używano stalowych napierśników i tarcz, ale ze względu na znaczny ciężar i związane z tym ograniczenie swobody ruchów nie upowszedniły się one tak, jak hełmy. Stosowano je m.in. podczas służby wartowniczej w okopach.

Kolejnymi „pierwotnymi” broniąmi przywróconymi do łask w latach 1914-1918, były noże bojowe i maczugi. Większość ówczesnych bagnetów, z uwagi na rozmiar i kształt głowni, zupełnie nie nadawała się do roli praktycznego noża bojowego i użytecznego narzędzia okopowego. Oczywiście na początku konfliktu wiele z nich starano się przystosować do roli poprzez skrócenie klingi i zmodyfikowanie chwytu, ale dość szybko pojawiły się fabryczne modele. Do najbardziej charakterystycznych należał amerykański nóż okopowy *M1918*, ze sztyletową głownią i masywną mosiężną rękojeścią uformowaną w kastet. Także maczugi, z początku improwizowane, dość szybko zaczęto wytwarzać w prywatnych i państwowych wytwórniach, przy czym największa różnorodność cechowała amię austro-węgierską. Miały one najczęściej drewniane trzonki i wydatną głowicę „obficie” okutą żelaznymi elementami w postaci dysków, kolców i guzów. Noże szturmowe, maczugi i regulaminowe saperki, których krawędzie ostrzono, okazały się doskonałymi narzędziami do walki wręcz.

Szpryca do kul

Broń biała, pomimo niezaprzeczalnych zalet, nie mogła zupełnie zastąpić broni strzeleckiej, lekkiej, kompaktowej i szybkostrzelnej zarazem, w którą można byłoby wyposażać pojedynczego żołnierza. Tymczasowym środkiem zastępczym okazały się pistolety samopowtarzalne. Doskonałym przykładem są niemieckie 10-strzałowe *Mausery C96* i *Parabellum P08* z długą lufą (*Lange P08*). Do tego drugiego opracowano oryginalny magazynek pudełkowo-ślimakowy (tzw. *trommel*) mieszczący 32 naboje. Oba pistolety wyposażone były w drewniane dostawne kolby. Choć stosunkowo wygodne w użyciu, nie miały jednak dostatecznej siły rażenia ani szybkostrzelności, a ich skomplikowana konstrukcja sprawiała problemy w warunkach polowych. W 1916 r. na froncie pojawił się pierwszy w historii pistolet maszynowy – włoski *Villar Perosa M1915* (*Pistola Mitragliatrice FIAT mod.15*). Jego pomysłodawca, Abiel B. Revelli-Beaumont, stworzył broń wielce oryginalną. Miała dwie sprzężone lufy, dwa zamki i zasilana była z dwóch pudełkowych 25-nabojowych magazynków dołączanych prostopadle od góry. W miejsce klasycznego chwytu pistoletowego zastosowano tylce (jak w cekaemach), a spust uruchamiało się kciukami. Już sam opis świadczy o tym, iż włoski „pionier” miał niewiele

wspólnego z tym, co dzisiaj nazywamy pistoletem maszynowym. Mimo, że działał na zasadzie odrzutu zamka półswobodnego, to szybkostrzelność sięgała aż 25 strz./sek.! Nic przeto dziwnego, iż obsługę tworzyło aż czterech ludzi, którzy niesli ze sobą zapas 5 tys. nabojów. Broń była niewygodna w użyciu, wobec czego zaprojektowano do niej dwójnog oraz tarczę ochronną, czyniąc z niej *de facto* statyczny kaem. Debiut „prawdziwego” pistoletu maszynowego nastąpił dopiero w 1918 r.

Był nim niemiecki *MP18* kal. 9 mm, konstrukcji Hugo Schmeissera. Schmeisser zastosował w nim najprostsza zasadę działania broni automatycznej – odrzut zamka swobodnego (czyli nieryglowanego przy strzale). Jego odpowiednio dobrana masa w połączeniu z siłą sprężyny powrotnej sprawiła, iż broń działała niezawodnie i miała akceptowalną szybkostrzelność 400 strz./min. Choć lufa mierzyła zaledwie 200 mm, a więc tyle samo co w *Parabellum* artyleryjskim, broń wyposażono w klasyczne karabinowe łożo. Całość ważyła 4,3 kg bez magazynka, dzięki czemu zachowywała się stabilnie podczas prowadzenia ognia ciągłego. Peem zasilano ze ślimakowego magazynka zaadoptowanego z *Lange P08*. Nie posiadał przełącznika rodzaju ognia, ale dzięki niskiej szybkostrzelności można było oddawać pojedyncze strzały. Skuteczny zasięg rażenia sięgał 300 m, a do walki na najbliższych odległościach było to aż nadto. Broń była nie tylko dwukrotnie lżejsza od ręcznych karabinów maszynowych, ale też mniejsza (długość 815 mm) i bardziej poręczna, dzięki czemu wygodnie operowało się nią w ciasnych okopach. *MP* (*Maschinen Pistole*) szybko zyskał uznanie żołnierzy, którzy nazwali go *Kugelspritz*, czyli „szprycą do kul”. Ocenia się, że do listopada 1918 r. wyprodukowano około 35 tys. sztuk, przy czym tylko część z nich została użyta bojowo.

Artyleria okopowa, miotacze ognia

Istotnym uzupełnieniem arsenału okopowego była lekka artyleria stromotorowa, która od 1915 r. była masowo wykorzystywana przez wszystkie strony konfliktu, stanowiąc organiczną broń wsparcia piechoty do walki na niewielkim dystansie. Były to rozmaite moździerze, zwane wówczas miotaczami min lub bomb (niem. *Minenwerfer*, ros. *миномёт/бомбомёт*). W momencie wybuchu wojny najlepiej wyposażona była armia niemiecka, posiadająca m.in. „lekki” moździerz 76 mm. Jego waga sięgająca 90 kg (wraz z kołowym łożem 215 kg), zupełnie nie predystynowała go do roli mobilnej broni wsparcia – lżejsze alianckie odpowiedniki okazały się o wiele praktyczniejsze. Spośród nich wyróżniała się broń pomysłu Sir Wilfreda Stokesa – ta poręczna, prosta i lekka konstrukcja, składająca się z gładkiej lufy kal. 81 mm, płyty oporowej i dwójnogu, stała się wzorcem dla współczesnego moździerza piechoty.

Poza artylerią stromotorową, wykorzystywano także lekkie armatki kalibru 37 mm; do najbardziej znanych należały: austriacka M1915 (Skoda), francuska Mle1916 TRP i rosyjska *обр.1915 (траншейная пушка)*. Używano ich przede wszystkim do niszczenia gniazd karabinów maszynowych. Straszliwą bronią, o niezwykle silnym działaniu psychologicznym, okazały się miotacze ognia – pionierami ich wykorzystania byli Niemcy: *Miotacze ognia oddały szczególnie duże usługi w czasie walk w leśnych miejscowościach, przy łamaniu oporu w piwnicach i schronach, w blokhauzach, jak również przy oczyszczaniu rowów, nawet wówczas gdy tylko wywoływały przerażenie u obrońcy i przeszkadzały mu w użyciu broni* (W. Balck, *Rozwój taktyki w ciągu wielkiej wojny*, Warszawa 1921). Od 1917 r. pluton miotaczy ognia przydzielany był do każdego batalionu szturmowego.

Zmiany w taktyce, okopowa rzeczywistość

Wojna w okopach wymusiła taktyczną rewolucję. Najbardziej zauważalną zmianą było tworzenie oddziałów szturmowych, działających w ramach batalionów, pułków, potem także dywizji, korpusów, a nawet armii. Ich początki sięgają 1915 r., kiedy to formowanie drużyn grenadierów walczących ręcznymi granatami (np. francuscy *grenadiers d'élite*). Wraz z rozwojem nowych kategorii broni, te elitarne oddziały nabierały bardziej uniwersalnego charakteru, dzięki czemu mogły wykonywać wiele niekonwencjonalnych zadań na nowym polu walki. Podstawę ich arsenału stanowiły pistolety/rewolwery, granaty oraz karabiny maszynowe. Z czasem doszły miotacze ognia i lekka artyleria. Powołanie odrębnych oddziałów szturmowych nastąpiło w 1917 r. Do najbardziej znanych należały niemieckie *Stosstruppen*, organizowane w bataliony (*Sturmabteilungen*). W oparciu o niemieckie doświadczenia własne oddziały uderzeniowe formowali Austriacy (*k. u. k. Sturmtruppen*). Używano ich zwłaszcza na froncie alpejskim (np. przełamanie frontu pod Caporetto), gdzie przeciwnikiem byli włoscy *Arditi* („zuchwali”). Szturmowców nie zabrakło też na froncie wschodnim – wiele elitarnych batalionów uderzeniowych (*ударные батальоны*) sformowano w Rosji po rewolucji lutowej 1917 r.

Oddziały szturmowe stanowiły ostrze każdego natarcia atakując wybrane, izolowane ogniem artyleryjskim sektory nieprzyjacielskiej obrony, umożliwiając ruch zasadniczej masy piechoty.

Przeciwnik tkwiący w transzejach po drugiej stronie ziemi niczyjej nie był jedynym wrogiem. Mimo profesjonalizacji konfliktu i wprowadzenia szeregu udogodnień i wynalazków, także w zakresie higieny, nieodłącznym elementem wojny pozycyjnej były wszy i szczury. Te pierwsze żołnierze wyłapywali samodzielnie,

drugimi zajmowały się wyspecjalizowane drużyny szczurołapów. Niedolę żołnierzy pogłębiał wszędobyłski bród, wilgoć i błoto, niemożliwe do wyeliminowania wobec zastoju na froncie, a także zmienna pogoda. Najboleśniej odczuwano to na polach Flandrii oraz na froncie alpejskim. Na pierwszej linii szerzyły się choroby, zwłaszcza tzw. stopa okopowa, będąca skutkiem długotrwałego ucisku i wilgoci powodujących zakażenia i martwicę stóp. Próbowano temu zaradzić dostarczając żołnierzom gumki, a okopy wyposażając zaś w elektryczne pompy wodne i system drenów.

Nawet w okresach względnego spokoju na froncie, żołnierzom groziło nieustanne niebezpieczeństwo ze strony snajperów, których taktyka doprowadzona została w ciągu wojny do perfekcji.

Najlepszym panaceum na wszelkie bolączki był system rotacji, tylko część pododdziałów danej dywizji lub pułku przebywała na pierwszej linii, resztę rozlokowywano na pozycjach tyłowych, dając im możliwość odpoczynku, umycia się i doprowadzenia do porządku mundurów oraz wyposażenia. Wymiana oddziałów (nawet cotygodniowa), poza względami sanitarnymi i psychologicznymi, miała jeszcze jeden cel – uniemożliwić bratanie się żołnierzy wrogich armii, co w przypadku długotrwałego przebywania w tranzejach nierzadko się zdarzało.

Tematyka wojny okopowej w okresie I wojny światowej jest tak obszerna i złożona zarazem, iż w krótkim esejku mogliśmy jedynie zasygnalizować najważniejsze kwestie związane z uzbrojeniem i taktyką walki, pomijając jednocześnie wiele istotnych zagadnień i szczegółów. Problematyka dotycząca walki gazowej poruszona została natomiast w oddzielnym rozdziale.

SUMMARY

The theme of trench warfare during the First World War is vast and complex at the same time. Therefore, in this essay the author took into account only the most important aspects of weapons and tactics.

Sorin CRISTESCU*

ULTIMELE ZILE DIN VIAȚA REGELUI CAROL I ÎN LUMINA RAPOARTELOR ȘI TELEGRAMELOR DIPLOMATICE AUSTRO-UNGARE ȘI BELGIENE

Din multitudinea de documente inedite aflate pe rolele de microfilm de la Arhivele Statului și în secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, reprezentând telegramele ministrului plenipotențiar al Austro-Ungariei, contele Ottokar von Czernin, din acea vară și toamnă dramatică a anului 1914, când toată lumea mai credea că războiul se va sfârși până la Crăciun, am selectat acele documente legate nemijlocit de regele Carol I, care avea o relație cu totul specială cu diplomatul austro-ungar, și, din acest motiv, din ele răzbate zbuciumul sufletesc al suveranului din ultimele zile ale vieții sale. Regele era mâhnit atât de faptul că la Consilul de Coroană de la Sinaia, din 21 iulie/3 august 1914, nu a putut impune elitei politice românești aplicarea tratatului secret încheiat de România cu Puterile Centrale la 30 octombrie 1883, dar mai ales de manifestațiile ce se țineau lanț la București și care cereau intrarea neîntârziată în război de partea puterilor Antantei, pentru realizarea idealului național, unirea cu Transilvania. Am adăugat și două documente belgiene, care ne arată tensiunea în care regele aștepta vestea victoriilor germane, menite să schimbe opinia publică românească. Cum marile victorii întârziiau să se producă, regele încerca să-și arate devotamentul pentru cauza Puterilor Centrale, folosindu-se de diverși factori, care acționau în afara granițelor României. Așa, de pildă, a încercat să îndemne, pe căi indirecte,

* **Sorin Cristescu**, doctor în istorie, lector universitar, Facultatea de Relații Internaționale și Studii Europene a Universității "Spiru Haret", București, România.

Bulgaria și Italia la adoptarea unor declarații belicoase la adresa României, a oferit diplomatului Vienei relatările unor atașați militari din Rusia și Serbia. Vedem starea de tensiune care domnea în familia regală și aflăm că regina Elisabeta, adeptă ferventă a cauzei Puterilor Centrale, nu-și mai lăsa soțul singur nicodată. Aflăm despre hotărârea de neclintit a viitoarei regine Maria de a nu părăsi niciodată România, indiferent ce întorsătură vor lua lucrurile și, în final, informații despre plănuirea unui atentat împotriva regelui, care era în fond singurul factor politic într-adevăr devotat Imperiilor Centrale.

În mod surprinzător, liderii politici de la Sofia au aflat despre încheierea unei convenții secrete între Rusia și România, convenția Sazonov-Diamandi de la 18 septembrie/octombrie 1914¹, care promitea României, pentru menținerea neutralității, teritoriile locuite de români din Austro-Ungaria, demers despre care, la momentul respectiv, Viena nu avea nicio informație. Întrebările reprezentantului bulgar, Simeon Radef, adresate regelui pe această temă – se pare că a fost ultimul diplomat care l-a mai văzut în viață pe Carol I în acea zi de 9 octombrie – trebuie că l-au tulburat profund pe suveran.

Toată această agitație i-a grăbit suveranului sfârșitul în primele ore ale dimineții de 27 septembrie/10 octombrie 1914.

Mai mult decât drama personală a monarhului, documentele selectate ne relevă importanța cu totul deosebită a României în contextul dramatic al declanșării Primului Război Mondial, când ambele tabere beligerante erau dispuse să satisfacă dezideratele naționale românești pentru a-și asigura sprijinul sau măcar neutralitatea statului de la Gurile Dunării. De o sută de ani, în privința aceasta, lucrurile stau cam la fel.

ANEXĂ

Nr. 1

Sinaia, le [5]18 Août 1914

(par un courrier italien)

Entré le 18 Septembre 1914

Monsieur le Ministre

[...]

Les sentiments du Roi Charles qui sont naturels, de la part d'un membre de la famille de Hohenzollern, sont en outre influencés par la pression incessante, très forte

¹ Vezi textul convenției în: I. G. Duca, *Memorii*, ediție Stelian Neagoe, Editura Expres, București, 1992, vol. I, pag. 195.

et qui va, dit-on jusqu'à la menace de représailles, exercée sur lui par l'Allemagne et l'Autriche-Hongrie, et d'autre part, chose fort compréhensible de la part d'un homme doué d'un grand sens pratique, par la conviction absolue que l'Allemagne sortira victorieuse du conflit, ce qui procurerait à la Roumanie quelque bénéfices si elle contribuait à ce succès.

Le sentiment du Roi ne se trouvant pas d'accord avec celui du pays, le Gouvernement s'est inspiré de l'attitude de l'Italie; et dans un Conseil de la Couronne où Sa Majesté avait appelé les anciens présidents du Conseil, les chefs de parti et quelques notabilités politiques, le Ministère, dont tous les membres s'étaient liés par serment, fit prévaloir sur l'opinion royale et celle de M. Carp qui n'en était que l'expression, l'avis qu'au lieu de suivre l'Allemagne et l'Autriche-Hongrie, auxquelles quelque engagement secret unit peut-être le Roi, il convenait d'observer la neutralité.

Les succès remportés par nos vaillantes troupes, l'entrée des Français en Alsace et en Lorraine, le retard apporté par notre héroïque résistance à l'offensive germanique et le discrédit qui frappe aujourd'hui l'Allemagne n'ont pas que fortifier l'opinion publique au point qu'une entrée en jeu de la Roumanie aux côtés de l'Autriche-Hongrie est devenue impossible tant elle serait impopulaire.

En attendant, le pays profite des besoins considérables de l'Allemagne en blés et en pétrole; et c'est une question de savoir si en vendant ces produits qui ne constituent pas de la contrebande de guerre, elle n'en sort pas moins de sa ligne de conduite pour adopter vis-à-vis de la Belgique, de la France, de l'Angleterre et de la Russie ce que l'on appelle une neutralité inamicale. La Roumanie a en cette année une mauvaise récolte, dont le Gouvernement a prohibé l'exportation afin de réserver aux besoins du pays. Mais cette mesure n'atteint pas la récolte de l'an dernier dont un stock important se trouve encore dans le pays en outre parmi les blés vendus à l'Allemagne, il en est un grand quantité qui provient des domaines de la Couronne, dont on sait l'étendue considérable. Quant à la benzine, depuis quelques jours, 160 wagons-citerne sont partis à la destination de l'Allemagne et il y en a encore 80 qui attendent la frontière roumaine d'être expédiés.

A l'appui de ce que je vous disais plus haut des sentiments du Roi Charles, j'ai l'honneur de vous rapporter les paroles qu'Il voulut bien m'adresser après un déjeuner à la Cour, où j'avais été prié il y aura bientôt quinze jours.

Les opérations devant Liège avaient commencé depuis 36 heures et déjà les agences allemandes répandaient la nouvelle que la place était prise.

«Liège est tombé» me dit le Roi. Et comme je répliquais que cela m'étonnait et que je n'en avais pas la confirmation de mon Gouvernement : « Mais c'est officiel, répliqua Sa Majesté, je viens de recevoir une télégramme. Avez-vous déclaré la guerre

à l'Allemagne?" continua-t-il. „Je l'ignore également, répondis je; mais il est permis de supposer que cette déclaration, si elle a été faite, ne constate qu'un état de choses; comme les hostilités sont engagées, elle n'aura servi qu'à nous accorder le bénéfice des lois de guerre, les droits des belligérants. « C'est dommage, continua le Souverain, que vous ayez fait appel aux Français. » „Mais notre devoir est de défendre notre neutralité, répondis-je; et il ne nous appartient pas de refuser pour cette défense le secours que nous doivent les Puissances qui ont garanti notre inviolabilité. » „Oh! Il y a neutralité et neutralité objecta le Roi. Vous pouviez résister pour le principe mais céder devant le fait accompli. Il est encore temps de réparer en agissant maintenant d'une manière bienveillante envers l'Allemagne. Il y beaucoup de façons de lui témoigner de bonnes dispositions. Ainsi pour les transports, par exemple, pour le ravitaillement, pour les blessés vous pouvez prêter aide, faciliter les communications, prêter un concours qui vous rendra l'Allemagne favorable. Mais si vous luttez encore, si vous êtes de mauvais grâce, vous vous exposez beaucoup. »

„Je crois, Sire, » répliquai-je „qu'il sera difficile de persuader au peuple belge qu'après avoir été l'objet de la plus injuste agression, il doit se retourner conter ceux qui l'ont secouru pour aider ceux qui l'ont attaqué. »

« Il faut être pratique dans la vie » continua le Souverain, en démontrant que dans un délai véritablement impressionnant l'armée allemande devait prendre Namur, suivre la vallée de l'Oise et se trouver devant St. Quentin à une heure et demie de Paris ; tout cela avant que la mobilisation française fût achevée et au moment, sans doute, où la France en proie à l'anarchie, offrait le spectacle d'une nation qui se suicide.

Mais l'évènement a déjoué toutes ces prévisions tant en Belgique qu'en France. Notre courageuse armée a brisé l'effort soudain et destructif que devait être l'attaque brusquée; et à l'heure où j'achève ces lignes, je reçois la dépêche Nr. 12 que vous avez bien voulu m'adresser et qui nous apporte le meilleur des réconforts dans notre douleur patriotique ; les forts de Liège tiennent toujours et notre cavalerie repousse les forces ennemies !

Il m'est particulièrement agréable de vous dire, Monsieur le Ministre, et j'espère que vous voudrez bien vous en faire l'interprète auprès de notre Auguste Souverain, qu'il y a ici une admiration unanime pour notre nation et pour notre Roi bien-aimé.

Veillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de mon profond respect,

M. van Ypersele de Strihou

Monsieur Davignon, Ministre des Affaires Étrangères à Anvers.

Sursa: Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Belgia, rola 11, cadrele 180-184.

Nr. 2.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [4] 17 septembrie 1914

Telegrama nr. 595 Strict secret

M.S. m-a primit într-o stare de spirit foarte sumbră. Mi-a spus că s-a săturat, că nu mai rezistă, că tot poporul este împotriva lui, că se gândește să abdice.

I-am răspuns pe un ton foarte grav că punctul său de vedere este inacceptabil. Dumnezeu l-a așezat în acest post și nu are voie să fugă. Revoluția, dacă ar veni, ar fi înăbușită; problema e ce vom face în viitorul apropiat. Dacă regele crede că, momentan, nu poate interveni alături de noi, atunci trebuie păstrată neutralitatea pentru puțină vreme și apoi după primele noaste victorii România va merge cu noi.

M.S. mi-a răspuns că „mai curând s-ar lăsa tăiat de viu în bucăți, decât să pornească împotriva noastră”, dar dacă ar fi să intervină după victoria noastră, de care este sigur, atunci ar fi prea târziu, căci el vrea acum să ne ajute.

Am căutat să-l încurajez pe rege, i-am spus că amândoi împărații știu cât de grea este situația sa și se contează pe faptul că, după depășirea acestor dificultăți interne, va interveni la timp pentru a putea sărbători victoria alături de Imperiile Centrale.

Pe urmă regele mi-a spus că „vrea să-mi dea un semn cu totul special de încredere și să-mi facă o propunere care însă l-ar putea înfiera aproape ca trădător față de propriul său popor. Are însă toată încrederea că nimeni nu o să afle nimic despre abuzul săvârșit de el. Propunerea sună așa: „Viena să acționeze din proprie inițiativă pentru ca Bulgaria să declare oficial că va ataca România, dacă aceasta va porni împotriva Imperiilor Centrale. Acest demers le-ar băga mințile în cap celor de aici și i-ar pune cu botul pe labe”.

M.S. a spus într-un mod ferm că are deplină încredere în mine pentru că știe că secretul acestei propuneri va fi apărat pentru totdeauna de orice persoane incompetente, pe care nu te poți baza.

Am dat cuvântul meu regelui pentru respectarea acestei condiții.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrele 253-254.*

Nr. 3.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [4] 17 septembrie 1914

Telegrama nr. 596

Regele mi-a cerut să atrag atenția că trebuie evitată cu orice preț pătrunderea rușilor în Transilvania.

Cel mai recent plan al rușilor este să ofere României nu Bucovina, ci Transilvania, și atunci strigătele presei și ale străzii s-ar amplifica la nesfârșit.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 1093.*

Nr. 4.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [4] 17 septembrie 1914

Telegrama nr. 599 Strict secret

De la o sursă apropiată regelui am aflat următoarele: Dl. Ion I. C. Brătianu i-a propus regelui, ca el, suveranul, să facă următoarea propunere la Viena: „Ar trebui să se cedeze Bucovina României și atunci românii ar intra imediat acolo ca să-i alunge pe ruși”.

Regele a răspuns: „Nu cedez eu la așa un șantaj, încă mai știu ce înseamnă onoarea”.

Precizez că știrea de mai sus nu pot să o prezint ca absolut sigură, deoarece eu însumi nu am discutat niciodată despre această temă, așa cum știe și Ex. V., dar vine totuși de la o sursă foarte bine informată, care, până acum, nu mi-a relatat niciodată ceva fals.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 1092.*

Nr. 5.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [4] 17 septembrie 1914

Telegrama nr. 600

Regele a vorbit despre chestiunea transilvană și ca și cum „contele Tisza nu vrea să ne ajute deloc”. A trebuit să fiu prudent în răspuns pentru că deocamdată nu există nimic concret, așa că am replicat:

„Patriotismul exemplar al românilor noștri și atitudinea lor exemplară vor fi cu siguranță răsplătite și nu este exclus ca acest lucru să se întâmple mai devreme decât se crede. Contele Tisza este cel mai bun prieten al românilor și acest lucru îl va recunoaște tot poporul nostru românesc”.

Pe urmă, M.S. a spus că eu, fiind prieten cu contele Tisza, aș putea să încerc să-l influențez în acest sens.

Rezoluție: *Comunicată telefonic E., Sale dlui Ministru Prezident contele Tisza.*
Viena, 18 septembrie 1914, ora 1.30.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 1090.*

Nr. 6.

Berchtold către Czernin

Viena, [5] 18 septembrie 1914

Telegrama Nr. 494

Primit telegrama Ex. V. nr. 595.

Vă cer să dați asigurări M. S. că toți înțelegem greutățile cu care se confruntă și că intervenția sa [în război], chiar și mai târziu, când va putea, va fi extrem de binevenită. Acum însă să nu cedeze, să reziste cu toată energia unei prese și unei așa-zise opinii publice cumpărată cu banii rușilor și francezilor și, la nevoie, să se opună prin mijloacele cele mai energice.

Ideea cu Bulgaria care mi-a parvenit prin Ex. V. va fi abordată în cel mai strict secret și se va întreprinde o încercare în acest sens. Berchtold.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 252.*

Nr. 7.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [6] 19 septembrie 1914

Telegrama nr. 621

Colegului german i s-a acordat astăzi audiența de prezentare a scrisorilor de acreditare. Esențialul s-ar prezenta astfel:

1. În pofida rectificării de frontieră în Bucovina, despre care ministrul plenipotențiar a vorbit regelui, și, în pofida unei bunăvoințe doar în mod general accentuată, legată de chestiunea transilvană, M. S. a declarat că, având în vedere starea de spirit care domnește, momentan nu poate interveni activ.

2. Astăzi guvernul rus a comunicat celor de aici, în scris, că este dispus să cedeze României partea locuită de români din Bucovina, precum și toată Transilvania. Regele vrea să amâne câteva zile răspunsul în speranța că, între timp, victoria Imperiilor Centrale va schimba situația și atunci va refuza oferta.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 1065.*

Nr. 8.*Légation de Belgique*

Nr. 431/131

Bucarest, le [6] 19 septembre 1914

Entré le 16 Octobre 1914

Monsieur le Ministre,

Le Ministre d'Allemagne à Bucarest vient brusquement d'être rappelé à Berlin. On lui a donné comme successeur M. vom Busch, Ministre Plénipotentiaire qu'on préparait, dit-on à l'Office Impériale des Affaires Etrangères pour remplacer M. Zimmerman.

Le départ de M. de Waldthausen, dans les circonstances actuelles, est interprété par la presse comme une échec de sa politique. S'il n'a point réussi auprès des membres du Gouvernement qui trouvaient trop insistant et qui lui reprochaient son langage autoritaire, ce n'est cependant pas faute de l'appui de Sa Majesté le Roi qui était en communication journalière et souvent deux fois par jour avec lui, au point qu'un journal satirique de la capitale le «Facla» en annonçant son départ, ajoutait : «Pendant l'absence de M. de Waldthausen, les affaires de la Légation d'Allemagne seront gérées par S.M. le Roi de Roumanie».

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Belgia, rola 11, cadrul 198.*

Nr. 9.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [7] 20 septembrie 1914

Telegrama nr. 632 Secret

Regele va refuza poimâine oferta rusească. Consider că este foarte probabil ca Rusia să dea publicității oferta și, în felul acesta, să agite enorm opinia publică. Regele se teme de același lucru.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 1045.*

Nr. 10.*Légation de Belgique*

Nr. 422/133

Bucarest, le [9] 22 septembre 1914

Entré le 21 Novembre 1914

Monsieur le Ministre

J'ai l'honneur de vous faire connaître que Sa Majesté le Roi de Roumanie, d'après un bulletin de santé publié hier par le Médecin de la Cour, est souffrant au point de garder le lit.

Dans les circonstances actuelles, la nouvelle de cette indisposition est vivement commentée. En dehors de ceux qui la tiennent pour réelle et ne discutent point, les uns la considèrent comme un moyen de retarder les événements qui doivent fatalement arriver, à savoir la mobilisation et l'entrée en action de l'armée roumaine pour occuper la Transylvanie. Selon d'autres, elle constituerait la préparation d'événements dynastiques très graves et qui iraient jusqu'à une régence au cours de la quelle la Roumanie entreprendrait contre l'Autriche-Hongrie la guerre à laquelle le Roi ne veut pas consentir.

Les esprits sont si exaltés qu'il faut cependant n'enregistrer qu'avec réserve ces interprétations de l'état de santé de Sa Majesté. Je ne vous en fais part que pour vous donner une idée de l'état de l'opinion publique en Roumanie.

Veillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de mon profond respect,

M. van Ypersele de Strihou

Monsieur Davignon, Ministre des Affaires Étrangères à Anvers.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Belgia, rola 11, cadrul 204*

Nr. 11.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [10] 23 septembrie 1914

Telegrama nr. 642

Medicul curant al regelui mi-a vorbit cu îngrijorare despre starea de sănătate a regelui. Colici puternice și nu poate primi niciun fel de mâncare. Totuși o ușoară ameliorare.

Am aflat în mod confidențial că M. S. Regele vrea să-l primească azi pe ministrul plenipotențiar rus, deoarece consideră că amânarea răspunsului este imposibilă.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 995.*

Nr. 12.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [17] 30 septembrie 1914

Telegrama nr. 687 Secret

Deoarece M. S. încă nu mă poate primi, suveranul mi-a scris astăzi o scrisoare în care se află următorul pasaj:

«În câteva zile se va reuni Consiliul de Coroană. Starea sănătății mele și dorința de a câștiga timp au determinat amânarea. Putem spera că se va repeta declarația de neutralitate. Pentru moment este cel mai bun lucru. De-ar veni cât mai repede vestea victoriei».

Starea M. S. se ameliorează văzând cu ochii.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 513.*

Nr. 13.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [17] 30 septembrie 1914

Telegrama nr. 689

M. S. mi-a remis astăzi următoarea telegramă a atașatului militar român de la St.-Petersburg, pe care însă suveranul a pus un mare semn de întrebare:

Je prie Votre Excellence de bien vouloir communiquer ce qui suit à l'Etat Major et au Ministère de la Guerre:

L'Armée du Général Rusky a occupé le village Janov-Javorov et Krakovets ce qui

aura facilité la prise de la forteresse Grodec. A Krakovets les Russes ont fait mille quatre cents prisonniers et ils ont pris huit obusiers, 600 chars à provision et deux coffres forts.

Les Allemands ont perdu vingt obusiers lourds dans le Gouvernement de Lublin.

Le nombre total des pertes des Autrichiens durant la bataille de 17 jours est le suivant: 150.000 morts et blessés, 100.000 prisonniers, dont 500 officiers, et 400 canons. Depuis trois jours on a transporté à Kiew 8.000 prisonniers.

Maior Prodan.

Cer să se păstreze cel mai strict secret.

Sursa: Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 515.

Nr. 14.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [17] 30 septembrie 1914

Telegrama nr. 690

M. S. mi-a remis următoarea telegramă strict secretă a ministrului plenipotențiar de la Niș:

Dans les cercles compétents et les cercles officiels on ne dissimule guère que, malgré ses premiers succès depuis qu'elle a pris l'offensive, la situation est pleine de périls pour l'armée serbe.

A Mitrovitza le général Contits, commandant du division de Timok, a mal interprété les ordres qui lui avaient été donnés et, au lieu faire une simple démonstration pour détourner les troupes autrichiennes de Semlin, il s'est imprudemment avancé à l'intérieur où il a été cerné. Les Autrichiens lui ont fait plus des 4000 prisonniers ; il a été traduit devant le conseil de guerre. Les Serbes rencontrent une vive résistance dans leur offensive en Sirmie et leur marche vers les monts Fruska Gora et Peterwardein a dû s'arrêter près de cette localité où des renforts sont envoyés de Budapest. Les troupes autrichiennes de la Bosnie font de tentatives continuelles de passer la Drina et même la Sava. Elles ont été repoussées jusqu'à présent énergiquement. Les troupes serbes semblent être trop disséminées. M. Cantacuzène.

O voi arăta și colegului meu german, cerându-i să păstreze cel mai strict secret.

Sursa: Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 516

Nr. 15.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [17] 30 septembrie 1914

Telegrama Nr. 691 Strict secret

Se va aduce la cunoștința exclusivă a Ex. Sale dlui ministru de externe. Se va descifra în cabinetul Ex. Sale.

Chestiunea este următoarea:

Regina propagă ideea că dacă regele abdică atunci toată familia regală îl va urma în străinătate. Prințul moștenitor pare de acord cu această idee, iar copiii familiei regale nu au fost întrebați.

Prințesa moștenitoare se opune categoric acestei idei și declară că sub nicio formă nu-și va părăsi țara și domnia.

De mai multă vreme sunt în legătură cu distinsa doamnă pe această temă și azi am avut o convorbire strict secretă cu dumneaei, *despre care nu știe absolut nimeni de la curte.*

A. E. R. a ascultat sfatul meu în această chestiune, dar mi-a spus de la bun început că nu va săvârși niciodată o asemenea lașitate încât să fugă.

I-am declarat că în primul rând interesul ei, precum și al viitorului României și al copiilor ei, cer categoric ca regele să rămână la putere. Tulburările care s-ar produce în urma abdicării sale ar mătura-o și pe ea. Pentru a-și păstra regele, România trebuie să-și păstreze înainte de toate neutralitatea și să o afirme răspicat. Prin oamenii politici care-i sunt devotați, în primul rând Take Ionescu, trebuie influențat Consiliul de Coroană ca să se pronunțe pentru neutralitate, pe urmă remanierea guvernului cu domnii P. P. Carp și Al. Marghiloman și votarea legii marțiale.

În felul acesta, România va fi apărată de tulburări interne și va putea să aștepte liniștită evoluția evenimentelor, peste ceva vreme victoria noastră se va contura cu claritate și dvs. vă veți dori atunci ca România să ni se alătore.

Prințesa moștenitoare a vrut să știe dacă îi garantăm ca răsplată Basarabia și eu i-am promis acest lucru.

După mai multe ore de discuție, distinsa doamnă mi-a promis că va urma sfaturile mele și mi-a cerut să-i ofer posibilitatea unei discuții între patru ochi cu regele, lucru care nu s-a mai întâmplat de mult, deoarece regina nu-și mai lasă soțul singur nicio clipă. De acest lucru mă voi ocupa eu.

Pe scurt, pot să afirm cu toată răspunderea că în această criză internă, în familia regală s-a produs o schimbare și, de acum înainte, principesa moștenitoare va lucra alături de noi pentru menținerea regelui.

Nu pot să spun dacă își va atinge țelul, dar știu că va încerca din toate puterile ei și vă spun că *ne putem baza pe cuvântul ei*.

Rog să se păstreze secretul absolut asupra acestei telegrame și a răspunsului meu la ea.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrele 886-888.*

Nr. 16.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [23 septembrie] 6 octombrie 1914

Telegrama nr. 708

Despre situație.

Regele mi-a spus că ameliorarea situației este doar *temporară* și dacă situația [Puterilor Centrale] s-ar înrăutăți în Franța sau în Galiția, furtuna ar începe din nou.

Regele spune că Bulgaria și Italia ar putea să-i ușureze mult misiunea. Radeff vorbește doar de „dorința de a se menține bunele relații cu România” în loc să adopte un limbaj energic. Derussi la Sofia n-a primit nicio instrucțiune. Jocul nesincer al Bulgariei este foarte clar. Acolo se așteaptă să se vadă ce grup de puteri e mai tare, pentru a i se alătura.

În Italia guvernul este loial, dar ministrul plenipotențiar italian de la București lucrează în sens contrar.

M. S. vă sfătuiește pe Ex. V. să acționați la Roma ca Italia să declare că „în cazul în care România va ataca [Austro-Ungaria] acest lucru nu ne va lăsa indiferenți, deoarece este aliata noastră”.

Dacă ministrul plenipotențiar italian ar primi instrucțiuni în acest sens, va trebui să-și modifice limbajul pe care l-a adoptat aici.

M-am folosit de această idee formulată de rege și, conform instrucțiunilor, am vorbit despre Italia, am subliniat loialitatea guvernului de la Roma, pentru care neutralitatea este un minimum pe care noi putem să-l cerem. Regele dorește desigur ca această idee să fie prezentată celor de la Roma de către Ex. V.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 826.*

Nr. 17.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [23 septembrie] 6 octombrie 1914

Telegrama nr. 709 Strict secret

Discuția politică a M. S. cu principesa moștenitoare a avut loc și a decurs mulțumitor.

Se pare că la ora actuală s-a renunțat cu totul la ideea abdicării.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 825.*

Nr. 18

Czernin către Berchtold

Sinaia, [24 septembrie] 6 octombrie 1914

Telegrama Nr. 711

Transilvania

Regele a spus că „ar trebui cât mai repede anunțate ample concesiile”.

Cum nu cunosc punctul de vedere al Ex. V., am răspuns evaziv: „Atitudinea patriotică a românilor va fi cu siguranță recunoscută la momentul oportun”.

Pentru că regele a insistat am precizat: „ar fi o greșeală să lăsăm să se creadă că facem ceva din cauza slăbiciunii. Noi suntem siguri și de forța noastră și de victorie, așa că aici ar putea apare falsa impresie că o facem ca să câștigăm favoarea României”.

Regele mi-a dat dreptate, dar că cel mai bine ar fi dacă publicarea [concesiilor] și victoria în Galiția ar veni cât mai repede: cel mai important este ca respectivele concesiile să fie considerate satisfăcătoare”.

Urmează continuare.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 824.*

Nr. 19.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [23 septembrie] 6 octombrie 1914

Telegrama nr. 712

Continuarea telegramei nr. 711 din 5 [6] septembrie

Răspunsul meu că românii raționali vor fi mulțumiți, iar cei radicali nu vor fi

niciodată mulțumiți, a fost acceptat de rege, care l-a rugămintea mea a promis că la momentul oportun se va exercita o influență în sensul dorit de noi asupra presei guvernamentale.

Colegul meu german ne sfătuiește din aceleași motive să nu mai amânăm publicarea, indescrețirile nu vor mai putea fi evitate. Tot el cere ca dl conte Tisza să publice imediat detalii din viitoarea lege, cuprinzând concesiile acordate, demers pe care se pare că Stere pune mare preț. Eu nu am vorbit cu Stere pe această temă.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 823.*

Nr. 20.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [25 septembrie] 8 octombrie 1914

Telegrama nr. 720 Secret

Ministrul plenipotențiar bulgar este îngrijorat deoarece Radoslavov l-a întrebat dacă este adevărat faptul că România a încheiat o convenție cu Rusia, conform căreia România va primi Bucovina pentru neutralitatea ei. Radef a adăugat că Bulgaria, deși nu este aliata noastră, a refuzat toate propunerile Rusiei, în vreme ce România se pare că le acceptă.

Eu i-am răspuns că nu cred în nicio convenție cu Rusia și sunt ferm convins de loialitatea regelui Carol.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 812.*

Nr. 21.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [26 septembrie] 9 octombrie 1914

Telegrama nr. 726

Ministrul plenipotențiar bulgar Radef l-a întrebat azi pe rege despre pretinsa convenție cu Rusia și a primit un răspuns negativ, după cum era și de așteptat. Pe urmă, reprezentantul bulgar a cerut regelui autorizația sa de a putea transmite la Sofia că Bulgaria va ataca România dacă aceasta va porni împotriva noastră [a Austro-Ungariei].

Această incredibilă lipsă de tact a fost firește refuzată de regele Carol. Voi explica M. S. că această propunere a bulgarului nu are nicio legătură cu mine sau cu Ex. V.

Radef este impresionat de destinderea brusc survenită și de neînțeles pentru el, care crede că Viena a făcut promisiuni deosebite aici. A vrut el să afle ceva de la mine, dar NU și-a atins scopul.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Microfilme Austria, rola 220, cadrul 132.*

Nr. 22.

Czernin către Berchtold

Sinaia, [26 septembrie] 9 octombrie 1914

Telegramă cifrată nr. 728. Strict secret

Comisarul de poliție Imre Homer a adus personal știrea că un anarhist ungar ar fi venit aici ca să-l asasineze pe regele Carol I.

Din datele prezentate, rezultă că atentatul ar fi posibil. Azi noapte am adus acest lucru la cunoștința ministrului prezident și ministrului de interne în mod strict confidențial.

Există și alte indicii conform cărora rușii vor să acționeze cu toate mijloacele, deoarece planul lor de a determina România la o intervenție activă împotriva noastră a eșuat (vezi telegrama mea de azi nr. 727).

Oricât de îngrozitoare ar fi ideea unui atentat asupra M. S., am totuși motive să cred că, și în condițiile unei lovituri reușite asupra regelui Carol I, rușii n-ar mai putea determina *momentan* o schimbare în politica românească.

Czernin.

Sursa: *Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise, Corespondența consilierilor austrieci, Mapa LV, p. 345.*

Nr. 23.

Czernin către Berchtold

Sinaia, 27 septembrie/ Corespondența..., Mapa LV, pag. 347.

[27 septembrie] 10 octombrie 1914

Telegramă cifrată nr. 732

Regele s-a simțit ieri relativ bine, a luat cina împreună cu Majestatea Ei Regina și a vorbit cu patos despre politică.

Noaptea a fost bine; pe la ora 5, M. S. a chemat-o la sine pe Regină deoarece nu se simțea bine, și pe la ora 6 și 30 de minute a închis ochii pentru totdeauna, fără o agonie vizibilă.

Asupra înmormântării nu s-a hotărât încă nimic. Maiestatele Lor Regele Ferdinand și Regina Maria vor veni la amiază de la București.

Czernin.

Sursa: *Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise, Corespondența consulilor austrieci, Mapa LV, p. 347.*

SUMMARY

Die in den letzten Wochen des Lebens des Königs Carls I. geschriebenen Telegrammen des österreichisch-ungarn Gesandten in Bukarest, Graf Ottokar von Czernin, zeigen uns die persönliche Drama des rumänischen Monarch, dem nicht möglich war die rumänische Politiker Rumäniens im Krieg an der Seite der Centralmächte zu überzeugen.

Andrei EMILCIUC*

ACTIVITATEA ADMINISTRAȚIILOR PENTRU PRESTAȚIA MILITARĂ DIN BASARABIA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Acutizarea stărilor de conflict în relațiile internaționale din Europa în ultimele decenii ale sec. XIX a determinat o necesitate stringentă de modernizare nu doar a forțelor armate, ci și a principiilor de completare și organizare a acestora. Un exemplu elocvent în acest sens este adoptarea, la 1 ianuarie 1874, în Imperiul Rus, a unui nou *Regulament militar pentru prestația militară*, care a înlocuit administrațiile de recrutare existente până atunci cu administrații pentru prestație militară. Noile instituții de încorporare erau, în esență, comisii interdepartamentale, ce urmau să funcționeze la nivel de gubernie, județ, district și oraș și aveau competențe lărgite în caz de război.

Administrațiile de nivel gubernial, conduse de însuși guvernatorul, erau alcătuite din mareșalul provincial al nobilimii, viceguvernator, președintele upravei guberniale de zemstvă și un membru al upravei guberniale de zemstvă, procurorul judecătorei de circumscripție sau locșitorul său, și un funcționar al armatei (cu grad de comandant al unei unități militare), desemnat de comandantul districtului militar respectiv¹. Administrațiile guberniale responsabile pentru prestația militară aveau datoria să distribuie pe județe și localități numărul de recruți ce revenea

***Andrei Emilciuc**, doctor în istorie, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

¹ *Полное Собрание Законов Российской Империи* (În continuare: *ПСЗРИ*), собр. 2, т. XLIX, 1874, СПб., 1875, № 52983, с. 12.

guberniei; să supravegheze corectitudinea procesului de încorporare în cuprinsul guberniei; să supervizeze activitățile administrațiilor pentru prestația militară din județe, districte sau orașe, aflate în subordonarea acestora; să examineze plângerile adresate lor, rapoartele ce le expediau și să sistematizeze datele la nivel de gubernie; să soluționeze sau, în caz de necesitate, să readreseze instituțiilor ierarhic superioare problemele apărute în cadrul administrațiilor de resort subordonate².

În fiecare județ sau district erau prevăzute administrații județene sau de district pentru prestația militară, prezidate de mareșalul județean sau de district al nobilimii, și care includeau următorii membri: comandantul districtului militar sau locțiitorul acestuia, ofițerul de poliție județean și un membru din partea upravei de zemstvă. În cazul în care administrația de acest nivel își desfășura activitatea de recrutare într-o zonă orășenească, aceasta se completa cu un membru din partea consiliului orășenesc sau un delegat din partea societății orașului respectiv. În alte localități, în componența acesteia intra un reprezentant al sectorului de recrutare, ales pe trei ani de către Adunarea zemstvei județene³.

Administrații orășenești pentru prestația militară fuseseră instituite în orașe guberniale precum Sankt-Petersburg, Moscova, Odessa, Riga, Varșovia, Vilnius, Kiev, Kazan, Harkov, Chișinău, Saratov, Kronstadt, Nikolaev, Sevastopol și Tbilisi. Ele erau prezidate de primarul orașului și erau compuse din: comandantul districtului militar, un oficial desemnat de autoritățile militare, un oficial desemnat de poliție și doi membri ai administrației publice municipale⁴.

Examinarea persoanelor ce urmau să fie încorporate se realiza de doi medici (unul civil, iar celălalt din partea administrației militare) cu drept de vot consultativ, angajați în cadrul administrațiilor județene de district sau oraș și de către un oficial militar (fără drept de vot), care lua „în primire” persoanele nou-recrutate. Și pentru administrațiile guberniale și provinciale erau prevăzuți doi medici, ce să efectueze, în caz de necesitate, reexaminări medicale⁵.

Date edificatoare privind componența reală a acestor comisii pe teritoriul Basarabiei se conțin în *Calendarul-adresă pentru anul 1914 al guberniei Basarabiei*. Publicația prezintă următoarea componență a administrației guberniale pentru prestația militară din Basarabia: președinte: guvernatorul M.E. Ghilhen; membri: N.M. Bulat (indispensabil), mareșalul gubernial al nobilimii, șeful Camerei de Stat din gubernie, procurorul Judecătoriei de circumscripție Chișinău, comandantul

² ПСЗРИ, собп. 2, т.XLIX, 1874, СПб., 1875, № 52983, с. 14.

³ *Ibidem*, p. 13.

⁴ *Ibidem*, p. 14.

⁵ *Ibidem*, p. 15.

Regimentului 53 Infanterie Volîn, președintele upravei guberniale de zemstvâ și membrul acestei uprave, P.G. Gore; medici: inspectorul medical gubernial, I.I. Zubrilin, și medicul Diviziei 8 Cavalerie, P.V. Liubomudrov. În calitate de secretar al administrației activa subofițerul în rezervă V.A. Vîrîpaev – în total 11 persoane. Administrația își avea sediul pe str. Pușkin, colț cu str. Pirogov (astăzi M. Kogălniceanu), în clădirea Cărmuirii Guberniale a Basarabiei⁶. Administrațiile județene, opt la număr, conform numărului județelor, erau prezidate de mareșalul județean al nobilimii și compuse din: ispravnicul de județ, comandantul militar al județului, un membru din partea upravei județene (de regulă un militar în rezervă) și un conțopist⁷, în total cinci persoane. Administrația orășenească pentru prestația militară din or. Chișinău era compusă din primar (președinte); un membru din partea upravei orășenești (C.P. Romanov); un oficial miliar (locotenent-colonelul Regimentului 53 Infanterie Volîn – Manikovski); căpitanul Regimentului 53 Infanterie Volîn (Dovgali); un membru din partea poliției (M.I. Ghembarski – polițistul sectorului 3); un membru din partea Dumei orășenești (cetățeanul de onoare V.I. Gheorghiu); conțopistul G.T. Bețiv⁸ – în total, 7 persoane.

Бессарабское Губернское Правление

În perioada premergătoare izbucnirii războiului, pe teritoriul imperiului, inclusiv al Basarabiei, începuse pregătirea efectivelor prevăzute în Planul de mobilizare nr. 20, aprobat la 25 septembrie 1913 de către împăratul Nikolai al II-lea. La 15 aprilie 1914, șeful statului-major al Circumscripției militare Kiev adresa

⁶ Адрес-календарь Бессарабской губернии на 1914 год, Кишинев, 1913, с. 120-121.

⁷ *Ibidem*, p. 233, 240, 253, 263, 273, 283, 292, 309.

⁸ *Ibidem*, p. 204.

gubernatorului Basarabiei o circulară prin care îl informa cu privire la adoptarea Planului de mobilizare nr. 20⁹, iar la 15 iunie 1914 tuturor inspectorilor militari din Basarabia li s-au expediat telegrame cu indicații privitor la pregătirea pentru mobilizare a instituțiilor publice, mobilizarea funcționarilor responsabili și distribuirea de spații suplimentare pentru activitatea comisiilor medicale militare¹⁰.

Astfel, în prima jumătate a anului 1914, administrațiile pentru prestația militară de pe teritoriul Basarabiei au participat la elaborarea listelor persoanelor ce urmau a fi încorporate în caz de război. La prima etapă a acțiunilor militare, din Basarabia (cu excepția jud. Hotin, care, militar, se afla în subordonarea guvernatorului de Podolia) puteau fi încorporați 55.622 rezerviști și *ratnici*¹¹ și anume: în jud. Chișinău – 1.905 *ratnici* și 7.495 rezerviști, în jud. Akkerman – 2.057 și, respectiv, 6.616, în jud. Bender – 1.552 și, respectiv, 6.157, în jud. Bălți – 1.570 și, respectiv, 5.426, în jud. Ismail – 1.694 și, respectiv, 7.756, în jud. Orhei – 1.137 și, respectiv, 5030, iar în jud. Soroca – 1.556 și, respectiv, 5.671¹².

Pe lângă evidența recruților, administrațiile pentru prestația militară din Basarabia trebuiau să ofere armatei date despre mijloacele de tracțiune pe care le putea pune la dispoziție în caz de război populația din gubernie. S-a stabilit că, în acest scop, Basarabia putea oferi 973 cai pentru călărit, 3.099 cai pentru artilerie, 5.082 cai pentru transport¹³.

Un alt aspect asupra căruia și-au concentrat munca administrațiile pentru prestația militară a fost planificarea transportării rezerviștilor către punctele de încorporare. În jud. Bender, Bălți, Soroca și Chișinău trebuiau transportați pe liniile de cale ferată 22.139 militari¹⁴. Un număr mare de rezerviști trebuia transportat spre punctele de adunare din jud. Ismail – 12.228 militari¹⁵. În total,

⁹ *Arhiva Națională a Republicii Moldova* (în continuare: ANRM). Fondul 403, inventarul 1, dosarul 165, filele 79, 80 v.

¹⁰ ANRM. F. 403, inv. 1, d. 6, f. 73-74.

¹¹ *Ratnici* (rus. *ратники*) – trupe ale miliției de stat în Imperiul Rus, care îndeplineau rolul de rezervă pentru forțele armate. *Ratnicii* erau considerați rezerviști de categoria 2 și 3. Persoanele apte fizic, dar care au beneficiat de scutire de serviciul militar obligatoriu, precum și rezerviștii, cu excepția ofițerilor, trecuți de vârsta de 38 de ani, formau prima categorie a *ratnicilor*. Ea era destinată atât pentru formarea unităților speciale de miliție, cât și pentru completarea, în caz de necesitate, a efectivelor armatei permanente. Persoanele inapte fizic pentru a servi în armata permanentă, dar capabile de a purta arme, și cele cu statut social preferențial, formau categoria a doua de *ratnici*. Ea era destinată exclusiv pentru formarea de unități de miliție, utilizate la executarea funcțiilor auxiliare, precum paza obiectivelor militare și civile aflate în spatele frontului.

¹² ANRM. F.403, inv, 1, d. 165, f. 79 v. - 80.

¹³ *Ibidem*, f. 86.

¹⁴ *Ibidem*, f. 57-57 v., 59.

¹⁵ *Ibidem*, f. 58-58 v.

urmau a fi transportați 34.367 militari, lucru ce necesita pregătirea unei mari cantități de material rulant.

Întrucât termenul limită de realizare a Planului de mobilizare nr. 20 fusese fixat pentru 1 decembrie 1914, la momentul izbucnirii războiului acesta nu era încă definitivat, armatele rusești trebuind să se desfășoare în baza Planului de mobilizare nr. 19, adoptat în 1910, cu completările din mai 1912¹⁶.

Odată cu declararea (prin decretul din 17/30 iulie 1914) mobilizării generale, administrațiile pentru prestația militară primiseră ordin de încorporare urgentă a rezerviștilor, pentru a completa armata rusă cu circa 2,5 milioane de militari. În a cincea zi a mobilizării, pe 22 iulie/4 august 1914, a fost decretată chemarea sub arme a trupelor de miliție – așa-numiții *ratnici*. Inițial s-a dispus încorporarea *ratnicilor* de prima categorie, mai exact a foștilor rezerviști cu serviciul militar îndeplinit, cu anii de conscripție 1895-1892, precum și a celor cu vârstele de 22-25 de ani, cu anii de conscripție 1913-1910, care nu îndepliniseră încă serviciul militar. Ordinele de mobilizare pentru jud. Hotin au fost ajuns în Basarabia prin telegraf de către comandantul circumscripției militare Kiev, iar pentru celelalte județe, de cel al circumscripției militare Odessa. De rând cu funcționarii administrațiilor pentru prestație militară, în mobilizare au fost intens implicate și organele de poliție¹⁷. Atestarea medicală se realiza în cadrul administrațiilor pentru prestația militară din județe, iar cazurile de recurs se examinau de comisia medicală de pe lângă administrația gubernială pentru prestația militară, situată la Chișinău¹⁸.

În paralel, se lucra intens la depistarea și întocmirea listelor proprietarilor de automobile și motociclete, ce urmau a fi rechiziționate cu forța, fără plată, la prima solicitare a comandanților de armată¹⁹. Se pare însă că în acest sens funcționarii administrațiilor pentru prestația militară au făcut exces de zel, întrucât la 22 august 1914 șeful Circumscripției militare Odessa îi comunica guvernatorului Basarabiei că *Regulamentul privind rechiziția automobilelor pentru necesitățile de război* a fost interpretat greșit în gubernie, impunându-se restricții excesive de deplasare. Potrivit lui, proprietarii se obligau să nu lipsească cu automobilul personal mai mult de 48 de ore de la locul lor de reședință, nu de la cel unde îl evaluase comisia. Nu se impuneau alte restricții cu privire la folosirea automobilelor personale până la momentul rechiziționării lor la prima solicitare a armatei²⁰.

¹⁶ Адрес-календарь Бессарабской губернии на 1914 год, Кишинев, 1913, с. 275.

¹⁷ ANRM. F. 403, inv. 1, d. 6, f. 120.

¹⁸ *Ibidem*, f. 121

¹⁹ ANRM. F. 403, inv. 1, d. 458, f. 148-149.

²⁰ *Ibidem*, f. 158-158 v.

Însă implementarea planurilor privind mobilizarea militarilor în rezervă și a *ratnicilor* a scos la iveală numeroase carențe. Ca rezultat, la 22 septembrie 1914 s-a dispus încorporarea *ratnicilor* de prima categorie, fără serviciu militar îndeplinit, cu un an de conscripție mai mic (1913-1909); la 20 noiembrie 1914, limita de vârstă a fost ridicată și a început încorporarea *ratnicilor* de prima categorie, fără serviciu militar îndeplinit, cu anii de conscripție 1913-1903²¹. Neîndeplinirea indicilor de încorporare era motivată prin faptul că, în urma examenului, un număr mare de rezerviști și *ratnici* erau considerați temporar sau total inapți pentru serviciul militar. În consecință, comandanții militari au început să suspecteze că unele persoane, în special de etnie evreiască, s-ar fi sustras fraudulos de la serviciul militar.

La 6 septembrie 1914, șeful brigăzii locale din Odessa menționa într-un raport că analiza listei rezerviștilor și *ratnicilor*, certificați în administrațiile județene pentru prestație militară din Basarabia, arăta un procent destul de înalt de inapți și că „luând în calcul numărul mare de denunțuri, acest lucru permite să concluzionăm că eliberarea de serviciul militar s-a împlinit foarte larg și cu încălcări”. Ca urmare, el solicita dispunerea controlului medical repetat al persoanelor găsite inapte²². Propunerea a fost acceptată: la 6 septembrie 1914, administrației guberniale din Basarabia i-a fost remisă solicitarea de a adopta, în conformitate cu § 40 al *Regulamentului de recrutare*, o dispoziție cu privire la controlul medical repetat al rezerviștilor de grad inferior, care au trecut mobilizarea în iulie 1914 și au fost recunoscuți inapți în administrațiile pentru prestația militară din orașe și județe²³.

Administrația gubernială pentru prestația militară din Basarabia a analizat solicitarea la 25 septembrie 1914²⁴. Conform listei din 27 septembrie 1914, în timpul mobilizării din iulie 1914, comisiile medicale au considerat inapți de serviciu militar 7.678 rezerviști și *ratnici*, inclusiv 1.440 evrei²⁵. La 3 octombrie 1914, instituția i-a remis șefului brigăzii locale din Odessa un document prin care îi dezavua inițiativa, în virtutea faptului că: 1) raportat la numărul total de rezerviști înrolați în cadrul acțiunilor de mobilizare, numărul inapților nu poate fi considerat atât de mare încât să trezească suspiciuni de abuz; nici întrunirile anuale de verificare nu ar fi confirmat suspiciunile, deoarece în cadrul acestora erau atestați medical doar militarii care se *declarau* inapți ei înșiși – în număr mult mai mic decât cei care erau inapți *de facto*, fără a declara acest lucru; 2) chiar dacă la administrație par-

²¹ Н. Н. Головин, *Военные усилия России в мировой войне*, том. I, Париж, 1939, с. 76-78.

²² ANRM. F. 403, inv. 1, d. 171, f. 5.

²³ *Ibidem*, f. 7.

²⁴ *Ibidem*, f. 9.

²⁵ *Ibidem*, f. 3.

veniseră câteva denunțuri concrete privitoare la atestarea incorectă drept inapți a unor militari²⁶, la verificarea acestora s-a constatat că nu se poate vorbi despre abuzuri la scară largă; 3) în condițiile în care avea loc procesul de încorporare a tinerilor recruți, iar administrația urma să-i certifice pe toți cei în privința cărora apăreau incertitudini și păreri divergente ale comisiilor, controlul medical repetat al circa 6.000 rezerviști de rang inferior, declarați inapți de aceleași comisii, era destul de dificil. Ca urmare, respingerea inițiativei era impusă, *primo*, de faptul că nu exista vreun temei serios, și *secundo*, de faptul că existau dificultăți importante în efectuarea controlului medical repetat²⁷.

Comandantul brigăzii locale din Odessa nu a acceptat acest refuz și, la 7 octombrie 1914, îl informa pe comandantul suprem al Circumscripției militare Odessa că, drept urmare a denunțurilor, a solicitat guvernatorilor din jurisdicția sa să efectueze controlul medical repetat al rezerviștilor găsiți a fi inapți. Și, cum un astfel de control medical repetat deja se realiza în guberniile Herson și Ekaterinoslav, iar în Taurida se finalizase deja, șeful brigăzii insista să se ordone guvernatorului Basarabiei, unde se constataseră circa 6.000 de asemenea cazuri, să realizeze, în măsura posibilităților, acțiuni similare²⁸. În consecință, la 14 octombrie 1914, șeful interimar al comandamentului Circumscripției militare Odessa îi ordona guvernatorului Basarabiei să dispună controlul medical repetat al rezerviștilor de rang inferior găsiți inapți, admitând efectuarea acestuia în câteva etape²⁹.

La 31 octombrie 1914, administrația gubernială pentru prestația militară a decis efectuarea controlului medical repetat al 20% din rezerviștii evrei găsiți inapți și al 10% din rezerviștii de alte etnii, pe raza or. și jud. Chișinău. Funcție de rezultatele acestei verificări, urma să se procedeze la controlul medical repetat al restului rezerviștilor găsiți inapți, atât din jud. și or. Chișinău, cât și din alte județe³⁰. Astfel, la 1 decembrie 1914, administrația gubernială pentru prestația militară a fost impusă să decidă efectuarea controlului medical repetat al tuturor rezerviștilor găsiți inapți în timpul mobilizării din iulie 1914 în or. și jud. Chișinău, urmând ca, în cazurile de abuz, să se procedeze în conformitate cu legislația militară³¹. La 6 februarie 1915, s-a decis să se supună controlului repetat toate persoanele găsite inapte pe teritoriul jud. Orhei³². La 28 februarie 1915, șeful brigăzii locale din or. Odessa solicita administrației pentru prestația militară din Basarabia să raporteze

²⁶ ANRM. F. 403, inv. 1, d. 171, f. 1.

²⁷ *Ibidem*, f. 1 v.

²⁸ *Ibidem*, f. 2.

²⁹ *Ibidem*, f. 2 v.

³⁰ *Ibidem*, f. 12.

³¹ *Ibidem*, f. 13.

³² *Ibidem*, f. 14.

despre decizia luată ca răspuns la solicitarea din 18 decembrie. La 17 martie 1915, administrația raporta că, în conformitate cu dispozițiile înaintate, se desfășoară deja controlul medical repetat al rezerviștilor inapți din jud. și or. Chișinău și încep acțiuni similare pe teritoriul jud. Orhei³³.

Personalul implicat activ, în anul 1914, în acțiunile de mobilizare generală urma să fie distins cu medalia *Pentru munca de realizare excelentă a mobilizării generale din anul 1914*, realizată la monetăria din Sankt-Petersburg. De această distincție s-au învrednicit peste 50.000 persoane, angajați ai oficiilor de recrutare și rechiziție, inclusiv 800 din Basarabia. Conform listelor, practic toți membrii de la acel moment ai administrațiilor pentru prestația militară din Basarabia au fost decorați cu respectiva medalie. Este vorba de: membrii administrației guberniale pentru prestația militară: N.M. Bulat (brevet nr. 35390)³⁴, P.G. Gore (brevet 35391); adjuncții procurorului de circumscripție din Chișinău, delegați în calitate de membri în administrația gubernială pentru prestația militară: P.O. Mitrofanov, 1598³⁵, A.D. Inglezi, 1603, G.D. Postelnikov, 1600, A.D. Lugovoi, 1599, P.V. Cihenkeli, 1601, F.F. Fediukin, 1602³⁶; funcționarii administrației: H.S. Coșciug, (secretar interimar, brevet nr. 19943), I.G. Teselski (funcționar de cancelarie brevet nr. 19942), I.V. Caraiman (funcționar de cancelarie, brevet nr. 19944), soția funcționarului M.I. Clichici (brevet nr. 19945), fiica lui O.D. Faclier, locuitor al or. Bolgrad (brevet nr. 19946)³⁷. Lista sugerează că, pentru a face față tuturor sarcinilor înaintate ei, dar și pentru că unii funcționari erau încorporabili, administrația a fost nevoită să-și extindă și să-și modifice permanent componența, uneori chiar – lucru necaracteristic perioadei în cauză – angajând în acest proces reprezentante ale sexului frumos.

Necesitatea tot mai stringentă de asigurare a spatelui frontului, a determinat continuarea și în anul 1915 a procesului de mobilizare a *ratnicilor*, trecându-se chiar la cei din categoria a doua. Conform datelor administrației guberniale pentru prestația militară, numărul *ratnicilor* de prima categorie ce urmau să fie recrutați în cadrul mobilizării din 1 august 1915 în Basarabia era de 16.845, fiind încorporați doar 9.705; încă 830 din aceștia fuseseră eliberați în concediu medical temporar, iar 66 – eliberați conform art. 25A al *Regulamentului privind prestația militară*. În medie, în Imperiul Rus erau declarați inapți pentru serviciul militar

³³ ANRM. F. 403, inv. 1, d. 171, f. 18.

³⁴ ANRM. F. 2, inv. 1, d. 9455, f. 46.

³⁵ *Ibidem*, f. 86.

³⁶ *Ibidem*, f. 87.

³⁷ *Ibidem*, f. 165.

circa 6% din numărul celor chemați sub arme; în plus, încă 11%, din cauza deficiențelor fizice, erau trecuți în categoria *ratnicilor* de categoria a doua³⁸. Problema era că persoanele găsite neîncorporabile în acest caz completau respectivul procent, deoarece la controlul medical anterior fuseseră înscrise într-o categorie încorporabilă. Acest lucru, evident, dădea peste cap planurile comandanților ruși, care, la rândul lor, pasau responsabilitatea administrațiilor pentru prestația militară, în special celei guberniale. Ca urmare, aceasta a fost nevoită să dispună din nou administrațiilor județene de resort reexaminarea a 10.731 rezerviști și *ratnici*, găsiți neîncorporabili la recrutarea din 1 august 1915. În urma acestui control, 1.849 persoane, sau 17,2%, au fost găsite sănătoase și supuse încorporării³⁹. Această rată nu era însă suficient de mare pentru a se putea vorbi de un fenomen de eschivare frauduloasă pe scară largă de la serviciul militar, dar demonstrează clar că fenomenul totuși exista.

Pierderile suportate de Imperiul Rus pe câmpurile de luptă au impus extinderea categoriilor încorporabile. În acest context, șeful poliției or. Chișinău îl informa, la 14 august 1915, pe guvernatorul Basarabiei despre faptul că, la 11.30 noaptea, a primit telegrama comandantului Armatei VII, generalul Nikitin, privind recrutarea conform dispoziției imperiale a *ratnicilor* de prima categorie cu termenii de conscripție 1898-1916⁴⁰. Data începerii mobilizării era fixată pentru 15 august, iar termenul maxim de prezentare – la 3 zile. Categoriile de *ratnici* eliberate anterior erau scutite și de această dată⁴¹.

Este oarecum straniu că, la 19 august 1915, statul-major al Armatei VII îi comunica guvernatorului Basarabiei că *ratnicii* cu anul de conscripție anterior lui 1898 nu se prezentau la recrutare, deoarece erau considerați eliberați, și i se solicita să dispună prezentarea obligatorie la punctele de recrutare a tuturor celor care trecuseră serviciul militar începând cu 1893 și care, la 1 ianuarie 1914, încă nu atinseseră vârsta de 43 de ani, adică nu fuseseră scoși de la evidență⁴². Acest lucru nu era prevăzut de ucazul imperial. Mai mult, la 29 august 1915, statul-major al Circumscripției militare Kiev îi telegrafia guvernatorului Basarabiei că, potrivit notei generalului Mavrin (din 1 septembrie 1915), se preconiza recrutarea *ratnicilor* de categoria a doua cu anii de conscripție 1912-1916 inclusiv, în aceleași condiții cu *ratnicii* de categoria întâi, solicitând în acest sens informații despre numărul

³⁸ Н. Н. Головин, *Военные усилия России в мировой войне...*, с. 38.

³⁹ ANRM. F. 403, inv. 1, d. 462, f. 96.

⁴⁰ ANRM. F. 403, inv. 1, d. 464, f. 1.

⁴¹ *Ibidem*, f. 17a - 17b.

⁴² *Ibidem*, f. 20.

ratnicilor la fiecare punct de recrutare⁴³. Ca urmare, la 30 august 1915, guvernatorul interimar solicita administrațiilor pentru prestația militară să întocmească rapoarte în care să includă respectivele informații⁴⁴. Putem deci afirma că, practic, comandanții militari acționau deseori fără aprobare de sus, fiind evident siliți de realitățile de pe câmpurile de luptă.

Ca urmare a corespondenței administrației guberniale pentru prestația militară cu administrațiile de resort din subordine, s-a stabilit că numărul *ratnicilor* de categoria a doua, aflați la evidența comisiilor militare, cu anii de conscripție 1916-1911, constituia pentru jud. Akkerman – 3.401 persoane, pentru jud. Bălți – 2.742, pentru jud. Bender – 3.036, pentru jud. Ismail – 3.435, pentru jud. Chișinău – 2.799, pentru or. Chișinău – 715, pentru jud. Orhei – 3.293 și pentru jud. Soroca – 3.069⁴⁵.

În paralel, se solicitau date precise despre numărul de cai care puteau fi rechițiționați în folosul armatei. Potrivit datelor obținute de administrația gubernială pentru prestația militară, numărul acestora era de 19.160 cai de prima categorie și 37.977 cai de a doua categorie, în total – 57.137 capete⁴⁶.

Acțiunile ferme, fără aprobare de sus, ale comandanților militari ruși erau dictate de faptul că încorporarea *ratnicilor* de categoria a doua generase o serie de probleme, discutate intens în cadrul ședințelor Consiliului de Miniștri între 16-19 iunie și 2-15 septembrie 1915. La 19 august 1915, a început discutarea proiectului de lege privind încorporarea acestei categorii de rezerviști⁴⁷. Abia la 18 septembrie 1915, a fost dispusă încorporarea tuturor *ratnicilor* de categoria a doua cu anii de conscripție 1916-1912⁴⁸. Ca urmare, în conformitate cu circulara Ministerului Afacerilor Interne din 2 octombrie 1915, administrațiilor pentru prestația militară din gubernie li s-a solicitat, la 16 octombrie 1915, să expedieze pe formularul violet anunțuri de încorporare, în vederea prezentării la punctul de adunare atât a recruților de categoria a doua, cât și a *ratnicilor* de categoria a doua, din rândul persoanelor cu anii de conscripție 1916-1912 inclusiv⁴⁹.

Între timp, iarăși cu avans, cancelaria statului-major al Armatei VII a solicitat, la 6 septembrie 1915, guvernatorului Basarabiei să dispună prezentarea până la 5 octombrie 1915 a informațiilor privind numărul *ratnicilor* de categoria a doua

⁴³ ANRM. F. 403, inv. 1, d. 461, f. 45.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 47-48, 49, 50.

⁴⁵ ANRM. F. 403, inv. 1, d. 461, f. 35.

⁴⁶ ANRM. F. 403, inv. 1, d.466, f. 20.

⁴⁷ Н. Н. Головин, *Военные усилия России в мировой войне...*, с. 91-92.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 78.

⁴⁹ ANRM. F. 403, inv. 1, d. 465, f. 18.

cu anii de conscripție 1904-1911, inclusiv a persoanelor fără viză de reședință în gubernie, cu indicarea numărului celor eliberați de serviciul militar. Informațiile urmau a fi prezentate separat pe categorii de vârstă⁵⁰. Ca urmare, la 11 septembrie 1915, guvernatorul interimar, viceguvernatorul Gr. Arseneev, solicita administrației pentru prestația militară din or. Chișinău, precum și celor județene, cu excepția celei din Hotin, să dispună organelor locale și funcționarilor poliției colectarea datelor privind numărul *ratnicilor* de categoria a doua, pentru a fi prezentate nu mai târziu de 1 octombrie 1915⁵¹. Sistematizarea datelor primite de administrația gubernială pentru prestația militară din Basarabia a relevat că numărul persoanelor din această categorie, care urmau să completeze rândurile armatei ruse, se ridica la 24.861, iar pe județe (cu excepția jud. Hotin) tabloul era următor: jud. Chișinău – 3.034 persoane, or. Chișinău – 1.031, jud. Akkerman – 3.573, jud. Bender – 2.638, jud. Bălți – 3.638, jud. Ismail – 4.147, jud. Soroca – 3.204, jud. Orhei – 3.596⁵².

La 6 decembrie 1915, în Imperiul Rus a fost adoptată *Legea cu privire la măsurile de reducere a amânărilor la încorporarea în serviciul militar și cu privire la măsurile împotriva abuzurilor*⁵³. Această măsură venea să ofere administrațiilor pentru prestația militară un instrument suplimentar în vederea diminuării fenomenului eschivării frauduloase de la încorporare, însă nu l-a putut eradica complet. Astfel, administrația pentru prestația militară din jud. Ismail adresa, la 2 ianuarie 1916, administrației guberniale pentru prestația militară un raport în care atrăgea atenția asupra unei practici a locuitorilor din jud. Ismail, în special etnici evrei. Aceștia, după anunțarea mobilizării, se deplasau din locurile de reședință permanentă, pentru ca, peste un timp, să fie primite anunțuri din alte administrații județene pentru prestația militară, despre faptul că aceștia au fost eliberați de la serviciul militar din cauza diferitor boli. Ulterior, aceste persoane se întorceau la locul de trai permanent, deja cu certificatul de eliberare de serviciul militar. Luând în considerare că la mobilizare persoanele supuse încorporării erau obligate să se prezinte la administrația pentru prestația militară din județul unde își aveau locul permanent de trai, o astfel de situație era anormală. De aceea, administrația pentru prestația militară din jud. Ismail solicita permisiunea de a supune persoanele în cauză unui control medical repetat *ex abrupto* pentru a se stabili dacă nu cumva erau apte de serviciu militar⁵⁴. Drept răspuns, administra-

⁵⁰ ANRM. F. 403, inv. 1, d. 465, f. 1.

⁵¹ *Ibidem*, f. 2.

⁵² *Ibidem*, f. 16.

⁵³ Н. Н. Головин, *Военные усилия России в мировой войне...*, с. 78.

⁵⁴ ANRM. F. 403, inv. 1, d. 486, f. 94.

ția gubernială pentru prestația militară a solicitat, la 18 ianuarie 1916, informații detaliate despre persoanele care au fost eliberate de serviciul militar în acest mod, inclusiv cu privire la faptul din ce județe erau administrațiile care le-au eliberat, când anume, din ce cauză și unde locuiau la acel moment⁵⁵. Ca urmare, la 27 februarie 1916, se răspundea că nu se cunosc nume concrete, dar că drept motiv pentru elaborarea raportului din 2 ianuarie 1916 a servit însuși faptul că mulți locuitori ai jud. Ismail s-au prezentat la administrațiile pentru prestația militară din alte județe și au fost eliberați⁵⁶. La 15 martie 1916, administrația gubernială pentru prestația militară răspundea că persoanele în cauză pot fi supuse controlului medical repetat în baza notei la art. 133a a *Regulamentului privind serviciul militar*, ediția anului 1915⁵⁷.

Măsurile luate pentru reducerea amănărilor și a abuzurilor prin legea din 6 decembrie 1915⁵⁸, precum și noua ediție a *Regulamentului privind serviciul militar*, care a lărgit competențele administrațiilor pentru prestația militară, nu au putut deci soluționa problemele majore cu care se confruntau aceste instituții în realizarea deplină a sarcinilor de încorporare primite. De altfel, către sfârșitul anului 1916, contingentul *ratnicilor* de categoria a doua se epuiza și el, iar Rusia se afla în fața unor dificultăți majore în completarea cu militari a forțelor sale armate⁵⁹, cu toate că numărul persoanelor scutite temporar de serviciul militar, pentru asigurarea necesităților instituționale și în domeniul apărării, se ridica pe teritoriul imperiului la 2.176.362⁶⁰.

Analiza surselor istoriografice și documentare ne permite să concluzionăm că activitatea administrației guberniale pentru prestația militară din Basarabia în anii Primului Război Mondial s-a axat pe angrenarea resurselor umane și materiale pe care Basarabia trebuia să le pună la dispoziție pentru necesitățile armatei. Chiar dacă aceste resurse erau riguros estimate în planurile de război ale comandanților ruși, izbucnirea războiului a demonstrat o oarecare lipsă de prevedere în multe privințe. În primul rând, planul actualizat de acțiuni în caz de război nu a putut fi pregătit la timp, astfel că s-a impus utilizarea celui depășit de situația reală. În al doilea rând, a trebuit să se facă față fenomenului eschivării de la încorporare a rezerviștilor, fenomen care, în opinia noastră, denotă eșecul politicii etno-demo-

⁵⁵ ANRM. F. 403, inv. 1, d. 486, f. 95.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 96.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 97.

⁵⁸ Н. Н. Головин, *Военные усилия России в мировой войне...*, с. 109.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 97.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 113.

grafice și naționale a guvernului rus la periferiile imperiului în ceea ce ține de implantarea sentimentului patriotic populației autohtone și celei alogene non-ruse. Funcționarii administrațiilor pentru prestația militară erau nevoiți să identifice și să contracareze schemele prin care se reușea sustragerea de la serviciul militar. Dar examinarea repetată a rezerviștilor găsiți înapți în primă instanță, impusă de comandamentul armatei ruse, a constituit o sarcină extrem de solicitantă pentru instituțiile responsabile, deoarece urma a fi efectuată în paralel cu procesul anual de încorporare a tinerilor recruți. În pofida așteptărilor comandamentului armatei ruse, examinarea repetată a permis doar completarea ne semnificativă a forțelor armate, după cum și anticipase administrația gubernială pentru prestația militară. Cauza majoră a ratei ce depășea estimările (peste 80%), după cum a constatat instituția în cauză, era faptul că în perioada de pace, când se efectua controlul medical periodic al rezerviștilor, erau supuși examinării doar cei care se declarau ei înșiși înapți. Pe de altă parte, examinarea repetată a dezvăluit eliberarea incorrectă a peste 17% din rezerviști. Acest fapt ne permite să vorbim și despre existența abuzurilor în cadrul administrațiilor pentru prestația militară din județe.

SUMMARY

In the paper, based on analysis of historiographical sources and inedited archival documents we scrutinize the activity of the administration for military conscription from Bessarabia during First World War. Besides conscription, it focused on gathering of material goods and animals for military needs. Even if human and material resources were rigorously estimated in war plans of Russian commanders, the outbreak of war showed some lack of anticipation in many respects. Firstly, the updated plan of action in case of war was not prepared in time, so it was mandatory to rely on the former one, which didn't correspond to the actual situation. Secondly, the administration had to face the phenomenon of dodging from conscription of reservists from Bessarabia, which in our view shows that the ethno-demographic and national policy of the Russian Government in the periphery of the empire failed to implant the patriotic sentiment to non-Russian native and allogeneic population.

Nicolae ENCIU *

**ULTIMUL RĂZBOI AL RUSIEI ȚARISTE
ÎN PREOCUPĂRILE ASOCIAȚIEI ISTORICILOR
PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL
(1990-2000)**

Noua pagină în evoluția contemporană a Federației Ruse a contribuit la inițierea unui nou capitol în evoluția științei ei istorice, inclusiv a istoriografiei participării Rusiei la Primul Război Mondial. Deosebirea calitativă a noii etape în studierea istoriei Primului Război Mondial constă în lărgirea considerabilă a bazei documentare, în înnoirea și completarea repertoriului investigațiilor în domeniu, în renunțarea istoricilor la angajarea ideologică, în eliminarea interdicțiilor de cercetare a unor aspecte mai puțin comode, dictate de conjunctura politică a timpului, în afirmarea pluralismului de opinii și în dezvoltarea cooperării și integrării investigațiilor cercetătorilor ruși cu cele ale specialiștilor de peste hotare¹.

Spre deosebire de etapele anterioare, dezbaterile actuale ale istoricilor ruși prilejuite de centenarul declanșării Primului Război Mondial vizează întreg spectrul problematicii respective, antrenând inclusiv reflecții asupra locului și rolului istoricului și științei istorice în societatea contemporană, metodologiei cercetării

* **Nicolae Enciu**, doctor habilitat în istorie, cercetător științific principal, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

¹ Н.А. Шубин, *Россия в Первой мировой войне: Историография проблемы, 1914-2000 г.* Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук, Moscova, 2001, 289 с.

istorice, perspectivelor colaborării pe plan internațional și elaborarea colectivă a unor teme de interes comun.

Astfel, un loc important în dezbaterile actuale ale istoricilor ruși îl ocupă problemele de metodologie a istoriei, analiza perspectivelor adoptării și implementării, în știința istorică rusă, a teoriei civilizațiilor ca substitut al teoriei marxist-leniniste a formațiunilor social-economice și a determinismului economic.

Una din concluziile de bază formulate de istoricii ruși la începutul anilor '90 a fost că metodologia marxistă impusă științei istorice sovietice în anii '20 ai sec. XX a fost însoțită de anihilarea brutală a oricărei libertăți de gândire și de exprimare, fapt ce a condus la degenerarea marxismului din metodă științifică de cunoaștere social-istorică într-o banală culegere de dogme ideologice perimate². În consecință, criza istoriografiei ruse de la finele anilor '80 și începutul ultimului deceniu al sec. XX afectase inclusiv și mai ales temeliile acesteia, purtând un pronunțat caracter metodologic, dat fiind că prăbușirea dominației absolute a teoriei sociologice marxiste a fost însoțită de o inedită „anarhie conceptuală”, manifestată în indiferența și chiar ostilitatea față de o anumită parte a istoricilor față de orice probleme cu caracter metodologic³.

În condițiile în care devenise evident că nicio teorie științifică nu este în drept să pretindă că ar deține monopolul interpretării istoriei, s-a ajuns la constatarea necesității de a afirma un real pluralism al metodelor de interpretare a trecutului, ca o condiție indispensabilă de cunoaștere obiectivă și aprofundată a procesului istoric general (N.I. Smolenski)⁴. Urmare a acestui fapt, deja în primii ani ai ultimului deceniu al sec. XX, repertoriul tematic al noii istoriografii ruse a cunoscut o democratizare și o diversificare considerabilă, recunoscându-se drept prioritare teme ca: istoria, tipologia, evoluția și analiza comparativă a civilizațiilor mondiale, locul Rusiei în cadrul civilizațiilor mondiale; istoria popoarelor din cuprinsul Federației Ruse, dezvoltarea culturii lor și evoluția relațiilor interetnice și interconfesionale; istoria mentalităților, a conștiinței, memoriei și psihologiei colective; locul și rolul omului/personalității în istorie; masele, puterea politică și mentalitățile de-a lungul timpului; conștiința istorică și cunoașterea istorică, rolul social al istoriei; ideea socialismului, locul și rolul acesteia în cunoașterea și în practica istorică; relațiile internaționale – conflictele militare și ideile pacifiste în istorie; istoria religiei, locul și rolul ei în societatea contemporană (acad. I.D. Kovalcenko)⁵.

² Б.Г. Могильницкий, *Некоторые итоги и перспективы методологических исследований в отечественной историографии* // Новая и новейшая история, 1993, № 3, с. 11.

³ *Ibidem*, p. 9.

⁴ *Проблемы методологии истории* // Новая и новейшая история, 1993, № 3. с. 3.

⁵ *Ibidem*.

Așa cum criza istoriografiei ruse se asocia tot mai mult cu deprecierea autorității marxismului și a teoriei formațiunilor social-economice, o priză tot mai mare la istoricii ruși a obținut-o abordarea civilizațională a istoriei, considerată de natură să contribuie la depășirea crizei teoriei ruse a istoriei. Totuși, viziunea civilizațională asupra istoriei Rusiei și celei universale a fost adoptată în mod diferit în mediul academic: în timp ce majoritatea facultăților de istorie din instituțiile superioare de învățământ au introdus, chiar de la începutul anilor '90, cursul de istorie a civilizațiilor, apreciind moștenirea teoretică a acestora din sec. XVIII-XX drept o premisă reală a depășirii crizei metodologice a științei istorice⁶, în mediul cercetătorilor de la Academie procesul de acceptare a noului aparat categorial a fost și rămâne complicat și contradictoriu. Se consideră, și pe bună dreptate, că interpretarea istoriei prin prisma succesiunii formațiunilor social-economice are tradiții puternice în istoriografia rusă, din care considerent, avându-se în vedere inclusiv faptul că „teoria civilizațională nu dispune de scheme universale la fel de clare pentru procesul istoric, așa cum sunt oferite de concepția monistă a istoriei, caracteristică marxismului”, soluția optimă a crizei abordărilor metodologice actuale ar consta în „utilizarea, în egală măsură, a avantajelor oferite de ambele metode”⁷.

În contextul amplelor dezbateri asupra filosofiei și metodologiei istoriei de la începutul anilor '90 ai sec. XX, s-a putut constata un interes tot mai pronunțat al istoricilor ruși față de istoria, mersul și consecințele Primului Război Mondial⁸. Astfel, în zilele de 1-2 decembrie 1992, un grup de istorici renumiți de la Institutul de Istorie Universală al Academiei Ruse de Științe, în comun cu specialiștii de la Institutul de Slavistică și Balcanistică și Institutul Istoriei Ruse, au organizat o „masă rotundă” cu genericul *Primul Război Mondial și impactul acestuia asupra istoriei sec. XX*. În cadrul respectivei reuniuni, la care au participat peste 80 de istorici, inclusiv acad. Aleksander Ciubarian, acad. Iuri Alekseevici Pisarev, acad. Pavel Vasilievici Volobuev, Tofik Muslim oglî Islamov, Viktor Leonidovici Malikov, Korneli Fiodorovici Șațilo, Zinaida Pavlovna Iahimovici, Aleksandr Gheorghievici Kavtaradze ș.a.⁹, au fost audiate 24 de referate și comunicări pe cele mai

⁶ И.Н. Ионов, *Теория цивилизаций: этапы становления и развития* // Новая и новейшая история, 1994, № 4-5, с. 33, 50.

⁷ В.М. Хачатурян, *Теория цивилизаций в русской исторической мысли* // Новая и новейшая история, 1995, № 5, с. 8, 18.

⁸ Angela Colin, *Istoriografia rusă în perioada recentă* // Europa XXI. Vol. XIII-XIV / 2004-2005: România între ruși și sovietici, redactor-șef Gheorghe Buzatu, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007, p. 405.

⁹ Е. Ю. Сергеев, *Российская ассоциация историков Первой мировой войны: задачи и перспективы* // Великая война. 1914-1918 гг. Альманах Российской ассоциации историков Первой мировой войны, Москва, 2011.

actuale teme vizând: Rusia și Primul Război Mondial; alianții și țările neutre în anii războiului; relațiile internaționale și diplomația; războiul și societatea; războiul și problema națională; procesul revoluționar și dezvoltarea alternativă în anii Primului Război Mondial; războiul și evoluția spirituală a societății; sursele documentare și istoriografia Primului Război Mondial¹⁰.

În referatul său, acad. Iu. A. Pisarev menționase că Primul Război Mondial n-a fost reflectat în mod adecvat în istoriografia rusă și-și îndemnase colegii să acorde o atenție sporită și prioritară problemelor încă nesoluționate și aspectelor controversate ale temei, care ar putea oferi cheia înțelegerii acelor aspecte ale istoriei sec. XX ce continuă să ne afecteze și în prezent¹¹. Acad. P.V. Volobuev a fost de acord că istoriografia rusă fusese depășită de cea occidentală la o serie de capitole importante ale istoriei Primului Război Mondial. În opinia sa, urmau a fi regândite atât o seamă de aspecte particulare, cât și importanța în ansamblu a Primului Război Mondial, fără de care este imposibil să se determine consecințele acelei conflagrații asupra destinului istoric al Rusiei contemporane¹².

În aceeași ordine de idei, acad. Iu. A. Pisarev constatase că știința istorică sovietică/rusă a fost nevoită să vegezeze, timp de mai multe decenii, în atmosfera sufocantă a dogmatismului, principiului de clasă și celui de partid, dând uitării valorile general-umane și cele istorice. Unele aspecte ale istoriei Primului Război Mondial au fost pe nedrept ostracizate, în timp ce altele au fost denaturate sau prezentate într-o manieră simplistă. În perioada sovietică, istoria războiului a fost prezentată în alb-negru, dar mai ales în culori negre. Discuțiile se reduceau, în principiu, la identificarea și incriminarea responsabililor declanșării Primului Război Mondial, știindu-se că acea conflagrație a purtat un caracter imperialist pentru toate țările implicate în conflict, „cu excepția Serbiei, Muntenegrului și Belgiei, precum și a teritoriilor ocupate ale altor țări, populațiile căror luptau pentru eliberarea lor”¹³. În opinia acad. Iu. A. Pisarev, problema responsabilității pentru declanșarea Primului Război Mondial poate fi considerată soluționată, iar eventualele noi documente și materiale inedite de arhivă doar vor concretiza imaginea de ansamblu deja formată cu privire la evenimentele de importanță istorică din acea perioadă¹⁴.

¹⁰ В.К. Шацилло, *Создание ассоциации историков первой мировой войны* // Отечественная история, 1993, № 4, с. 216.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ Ю.А. Писарев, *Новые подходы к изучению истории первой мировой войны* // Новая и новейшая история, 1993, № 3, с. 47.

¹⁴ *Ibidem*.

În ansamblu, „masa rotundă” din 1-2 decembrie 1992 a contribuit la identificarea părților slabe ale istoriografiei ruse în studierea problemelor de istorie a Primului Război Mondial. Ca urmare a dezbaterilor produse, participanții au constatat necesitatea studierii aprofundate a unor aspecte importante ale istoriei Primului Război Mondial, precum sistemul de la Versailles al relațiilor internaționale, problema celor două nivele de contradicții în spațiul balcanic în anii Primului Război Mondial, programul de pace din 14 puncte al președintelui american W. Wilson, problema păcii și a pacifismului în anii Primului Război Mondial ș.a.¹⁵. O altă consecință importantă a „mesei rotunde” din decembrie 1992 a fost constituirea, în baza Consiliului Științific pentru problemele revoluțiilor și reformelor de pe lângă Secția de Istorie a Academiei Ruse de Științe, condus de acad. P.V. Volobuev și G.N. Sevostianov, a Asociației Istoricilor Primului Război Mondial (AIPRM), în calitate de organizație obștească necomercială, specializată în studierea diferitor aspecte ale conflictului militar global din 1914-1918¹⁶.

Conform statutului Asociației, aceasta urmărește „să contribuie, prin varii forme și activități, la progresul studiilor de istorie a Primului Război Mondial, în interesul reflectării obiective a acestui eveniment de importanță globală, precum și la păstrarea amintirii acestuia în memoria generațiilor actuale de cetățeni ai Rusiei”¹⁷.

Deja în primul an de activitate (28-29 septembrie 1993), AIPRM a organizat o masă rotundă la care s-au pus în discuție aspecte privind originile Primului Război Mondial, urmată și de o culegere de studii cu analize ale problemelor insuficient studiate de istorie a Primului Război Mondial¹⁸.

Referindu-se la locul și rolul Primului Război Mondial în cadrul istoriei universale, acad. P.V. Volobuev a susținut cunoscuta opinie, potrivit căreia sec. XIX a început cu Marea Revoluție Franceză din 1789, în timp ce sec. XX – cu anul declanșării Primului Război Mondial¹⁹. Cercetătorul considera că, interpretând locul Primului Război Mondial în destinul istoric al Rusiei, trebuie să se pornească de la faptul că, pentru Rusia, războiul a început la 1 august 1914 și s-a încheiat la 3 martie 1918, cu semnarea păcii de la Brest-Litovsk. Întrebarea care apare în mod firesc în acest context este: cât de necesar a fost acel război din punctul de vedere al intereselor ei

¹⁵ В.К. Шацилло, *Создание ассоциации историков первой мировой войны* // Отечественная история, 1993, № 4, с. 218.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Устав Российской Ассоциации историков Первой мировой войны (принят 10 декабря 1992 г., изменения внесены 25 февраля 2009 г.)*, www.rusasww1.ru/post_nav.php?cat=news

¹⁸ Ю.А. Писарев, В.Л. Мальков (coord.), *Первая мировая война: дискуссионные проблемы истории. Сб. статей*, Наука, Москва, 1994. 306 с.

¹⁹ В.С. Васюков, В.Н. Виноградов, Ю.В. Кудрина, «Круглый стол»: *Первая мировая война и ее воздействие на историю XX в.* // Новая и новейшая история, 1994, № 4-5, с. 110.

naționale? Răspunsul pe care îl oferea acad. Volobuev este că, făcând abstracție de ambițiile imperiale, ca și de dorința de menținere cu orice preț a prestigiului său în contextul atentatului de la Sarajevo, Rusia nu a avut motive suficiente de serioase pentru a se implica în conflict, date fiind numeroasele pericole la care se expunea. În opinia cercetătorului, Rusia nu era pregătită de război nici sub aspect militar, nici din punct de vedere militar-industrial, și nici din punct de vedere politic, dată fiind precaritatea situației ei sociale. Ca urmare a acestor slăbiciuni, orânduirea politică arhaică a Rusiei s-a dovedit a fi incapabilă să mobilizeze resursele imense ale țării pentru victoria în război, condamnând întreaga țară la o înfrângere umilitoare²⁰.

În cadrul intervenției sale, istoricul S.V. Tiutiukin s-a referit la raportul de dependență între războaie și revoluții, subliniind că nu există neapărat o relație de cauzalitate directă între cele două fenomene în istoria universală. Cu referire la evenimentele din Rusia de la finele Primului Război Mondial, S.V. Tiutiukin consideră că activizarea procesului revoluționar a fost cauzată de trei factori majori. În primul rând, războiul mondial a adus la ordinea zilei problema supraviețuirii fizice a ființei umane, atât pe linia frontului, cât și în spatele acestuia. În al doilea rând, politica mioapă a guvernului țarist și a burgheziei ruse, care a ignorat gravele probleme sociale cu care se confrunta marea majoritate a populației în condițiile războiului, ceea ce a condus la deteriorarea continuă a sentimentelor patriotice ale populației, revoluția impunându-se drept soluția radicală și cea mai eficientă a tuturor problemelor. În fine, decăderea autorității puterii politice și a celei de stat și transformarea „omului cu armă” (rus. *человек с ружьем*) în participant activ la viața politică din țară, au creat premisele unei ample confruntări de forțe, reducând drastic șansele atingerii unui compromis social-politic²¹.

Factorii nominalizați au avut ca efect creșterea popularității dispozițiilor anarhiste și „militar-comuniste”, ce au erupt în toamna anului 1917. În condițiile în care țarismul nu mai era capabil să joace rolul de lider național, iar opoziția burghezo-liberală a ratat șansa accederii la putere, în prim-planul vieții politice din Rusia s-au impus grupările radicale de stânga, care au știut să fructifice cel mai bine, în propriul beneficiu, așteptările sociale ale populației, dorința acesteia de reîmpărțire a proprietății. În consecință, în situația în care în țările Europei Occidentale în prim-planul preocupărilor politice de la finele Primului Război Mondial s-a plasat factorul național, în Rusia s-a produs tocmai contrariul, factorul social având primatul²².

²⁰ В.С. Васюков, В.Н. Виноградов, Ю.В. Кудрина, «Круглый стол»: Первая мировая..., с. 111.

²¹ *Ibidem*, p. 116-117.

²² *Ibidem*, p. 117.

Referindu-se la „atitudinea contradictorie” a țărilor membre ale Antantei față de Rusia în vara anului 1917, istoricul B.I. Grekov a explicat-o, pe de o parte, prin dorința lor de a utiliza armatele ruse pe Frontul de Est, în vederea asigurării operațiunilor militare împotriva Germaniei pe Frontul din Vest, iar pe de altă parte – prin intenția de a nu admite o fortificare considerabilă a pozițiilor Rusiei la încheierea războiului mondial. Aceasta deoarece, consideră B.I. Grekov, Rusia în postura de țară victorioasă în acel război ar fi devenit un partener incomod al Antantei în procesul de reglementare postbelică a situației din Europa și Asia²³.

Un alt participant la masa rotundă din septembrie 1993, T.M. Islamov, susținea că Tripla Alianță (fără Rusia – n.n.), creând sistemul Versailles-Washington de organizare postbelică a lumii, a creat premisele ambelor totalitarisme – nazismului german și, indirect, modelului stalinist de socialism – deschizând, astfel, calea celui de-al Doilea Război Mondial²⁴. Este, evident, un neadevăr și o vădită confuzie, știindu-se că fascismul a fost o reacție la bolșevism/comunism, iar bolșevicii lui Lenin au luat puterea în Rusia în 1917, cu mult înainte de Conferința de Pace de la Paris (1919-1920), cu intenția declarată de a declanșa revoluția mondială²⁵.

Un rol important în afirmarea unei noi viziuni asupra locului și rolului Primului Război Mondial în destinul istoric al Rusiei l-a jucat articolul programatic al cunoscutului istoric V.N. Vinogradov, publicat în numărul 5 din 1995 al revistei *Новая и новейшая история (Istoria modernă și contemporană)* – o dezvoltare și concretizare a testamentului spiritual al acad. Iu. A. Pisarev²⁶.

Autorul pornește de la faptul că, în întreaga lume, Primul Război Mondial din 1914-1918 este calificat drept *Marele Război*, în timp ce în istoriografia rusă, timp de mai multe decenii, acesta a fost însoțit invariabil de epitetul „*imperialist*”. Tributară ideologiei marxist-leniniste, istoriografia sovietică/rusă a fost nevoită să vehiculeze în permanență definiția lui V.I. Lenin, potrivit căreia războiul mondial ar fi urmărit exclusiv acapararea de noi colonii, piețe de desfacere și surse de materii prime, în vederea jefuirii națiunii concurente: „Noi știm, susținea V.I. Lenin, că, timp de decenii, trei bandiți (burghezia și guvernele Marii Britanii, Rusiei și Franței) s-au înarmat pentru jefuirea Germaniei. Este oare de mirare că doi bandiți au început acest jaf mai devreme decât cei trei reușiseră să-și primească pumnalele comandate?”²⁷.

²³ В.С. Васюков, В.Н. Виноградов, Ю.В. Кудрина, «Круглый стол»: Первая мировая..., с. 119.

²⁴ *Ibidem*, p. 122.

²⁵ Vezi Ernst Nolte, *Războiul civil european 1917-1945: Național-socialism și bolșevism*, cuvânt înainte: Florin Constantiniu, traducere: Irina Cristea, Editura Runa, București, 2005, *passim*.

²⁶ Ю.А. Писарев, *Новые подходы к изучению истории первой мировой войны* // Новая и новейшая история, 1993, № 3, с. 46-57.

²⁷ В.Н. Виноградов, *Еще раз о новых подходах к истории первой мировой войны* // Новая и новейшая история, 1995, № 5, с. 62.

Influența negativă a viziunii leniniste asupra istoriografiei ruse s-ar fi manifestat inclusiv prin faptul că V.I. Lenin acordase o atenție mai mult decât modestă aspectului eliberator al Primului Război Mondial, reducându-l la participarea în conflict a Belgiei și Serbiei: „În proporție de 99/100, considera Lenin, războiul constituie o continuare a politicii imperialiste a burgheziei ramolite, capabile să corupă, nu să elibereze națiunile”²⁸.

Recunoscându-și, autocritic, tributul personal față de respectivele indicații leniniste²⁹, V.N. Vinogradov considera că a sosit timpul corectării locului secund al Primului Război Mondial față de primatul tradițional, de circa 74 de ani, acordat Revoluției din Octombrie 1917 din Rusia, pledând pentru o abordare multiaspectuală și exclusiv academică a conflagrației mondiale din 1914-1918³⁰. Delimitarea de tezele propagandistice ale lui V.I. Lenin pare să fie una reală și sinceră, în schimb, în privința altor subiecte ce vizează caracterul imperialist al politicii Rusiei țariste în anii Primului Război Mondial, autorul face dovada clară a atașamentului său față de noua politică imperială și antieuropeană a Rusiei.

Astfel, V.N. Vinogradov consideră, pe bună dreptate, că în tabăra Triplei Alianțe primul pas pe calea împărțirii imperialiste a Europei și a lumii a fost făcut în noiembrie 1914, când ambasadorul rus la Londra, A.K. Benkendorf, a confirmat că regele George al V-lea i-a declarat că, „în privința Constantinopolului, este de la sine înțeles că trebuie să fie al vostru (al Rusiei – n.n.)”³¹. Însă întreaga expunere ulterioară a autorului urmărește să demonstreze tocmai contrariul, anume că „cucerirea strâmtorilor Mării Negre nu figura în calitate de obiectiv concret al politicii țariste”, că, „asigurându-și în prealabil poziții strategice favorabile în procesul de împărțire teritorială a lumii, Rusia era mai mult interesată de menținerea *statu quo*-ului existent, decât de reîmpărțirea radicală a hărții lumii”³².

În această ordine de idei, unei critici severe a fost supus acad. Mihail N. Pokrovski, moștenirea căruia s-ar fi manifestat „un timp îndelungat și extrem de

²⁸ В.Н. Виноградов, *Еще раз о новых подходах...*, с. 62.

²⁹ Autorul se referă la lucrarea sa *România în anii primului război mondial* (Moscova, 1969), având în vedere referirile necritice la tezele lui V.I. Lenin privind caracterul războiului mondial, nu însă și aprecierile sale esențiale privind caracterul participării României la Primul Război Mondial, care rămân în continuare aceleași. Astfel, V.N. Vinogradov recunoaște acum dreptul cehilor, polonezilor, letonilor, lituanienilor, estonienilor, finlandezilor, slovacilor, albanezilor etc. de a-și întregi și constitui propriile state naționale, însă preferă să treacă cu vederea, într-o manieră pretins „diplomatică”, dreptul românilor la unitate națională. Mai mult chiar, își prezintă aceeași lucrare drept *exemplu* de studiere a relațiilor Rusiei cu aliații acesteia, inclusiv cu țările „neutre” (*Ibidem*, p. 71).

³⁰ *Ibidem*, p. 72.

³¹ *Ibidem*, p. 63.

³² *Ibidem*, p. 68.

nefast”. Or, M.N. Pokrovski pornea de la ideea că „alfa și omega politicii externe a Rusiei țariste a fost cucerirea Constantinopolului și a Strâmtorilor”³³. În mod firesc, V.N. Vinogradov aprecia pozitiv lucrările Sesiunii științifice din 17-20 noiembrie 1964, editate abia în 1968, în condițiile revizuirii neostaliniste a moștenirii școlii istorice a acad. Mihail N. Pokrovski, afirmând că acestea „au pus, în sfârșit, capăt tezei lui Pokrovski referitoare la vina Rusiei în declanșarea războiului mondial, atribuindu-i-se, de acum înainte, un rol secund comparativ cu Marea Britanie și Germania”³⁴.

Încercând să formuleze noi abordări ale istoriei Primului Război Mondial, care să stea la baza unei viitoare sinteze de istorie a participării Rusiei la acea conflagrație, V.N. Vinogradov ajunge, într-un final, să-i dea dreptate ziaristului S. Kondrașev, care susținea că „americani se prefac a nu-i observa pe ruși” (rus. *нас в упор не видят*). „Tot mai puțin convingător, consideră V.N. Vinogradov, răsună asigurările oamenilor politici ruși privind parteneriatul egal cu SUA”, în timp ce „Rusia face coadă la ușile Uniunii Europene”, cerându-i-se „să susțină examenul de bună purtare și fiind probozită atât pentru păcate reale, cât și pentru cele imaginare”³⁵.

Încă din acea perioadă, opinia lui V.N. Vinogradov era împărtășită de mai mulți istorici ruși. Evident, toate discuțiile privind „noile abordări” ale istoriei Primului Război Mondial urmăreau nu doar, și poate nu atât, un obiectiv academic, cât, mai ales, să furnizeze noilor elite politice ale Rusiei suficiente argumente pentru o revanșă geopolitică, ca răspuns la înfrângerea din 1991.

Pe parcursul celor peste două decenii de activitate, AIPRM a organizat peste 30 de conferințe, colocvii și mese rotunde, inclusiv foruri științifice internaționale cu genericul „Primul Război Mondial în actualitate”, „Rusia în anii Primului Război Mondial”, „Primul Război Mondial și secolul XX”, „Originile războaielor mondiale din secolul XX”, „Istoriografia Conferinței de Pace de la Paris”, „Primul Război Mondial și societatea” și altele³⁶. Doar în 2008-2009, membrii AIPRM au luat parte la organizarea unor conferințe consacrate unui spectru larg de probleme de istorie a Primului Război Mondial în cadrul universităților de stat din Tambov, Sankt-Petersburg și Arhanghelsk. O largă rezonanță științifică și socială a avut-o conferința internațională „Popoarele habsburgice în anii 1914-1920: de

³³ *Ibidem*, p. 67.

³⁴ *Ibidem*, p. 67-68.

³⁵ *Ibidem*, p. 66.

³⁶ Е.Ю. Сергеев, *Российская ассоциация историков Первой мировой войны: задачи и перспективы* // Великая война. 1914-1918 гг. Альманах Российской ассоциации историков Первой мировой войны, Москва, 2011.

la mișcări naționale spre crearea statelor naționale” din 23-24 aprilie 2009, desfășurată în cadrul Centrului Cultural al Republicii Ungaria, și conferința organizată de Institutul de Istorie Universală al Academiei Ruse de Științe din 23 septembrie 2009, cu genericul „Constituirea, evoluția și criza sistemului juridic internațional Versailles-Washington”³⁷.

Una din realizările cele mai importante ale istoriografiei ruse de după proclamarea suveranității de stat o constituie lucrarea *Primul Război Mondial: prologul secolului XX* (1999), o primă culegere de studii cu participare internațională, autorii căreia au urmărit să elucideze principalele aspecte ale Primului Război Mondial³⁸. Așa cum pe bună dreptate afirmă V.P. Buldakov, „o interpretare veridică a istoriei secolului XX presupune cu necesitate regândirea și reinterpretarea principalelor aspecte privind rădăcinile și caracterul Primului Război Mondial”³⁹. Contribuții extrem de importante în această privință au semnat istoricii V.L. Malikov, P.V. Volobuev, V.P. Buldakov, S.V. Listikov ș.a.

În special S.V. Tiutiukin a efectuat, se pare, o primă încercare de elucidare, după 1991, a rolului „aurului german” în stimularea evenimentelor revoluționare din Rusia anilor 1915-1917. Potrivit teoriei în cauză, prețul subsidiilor germane ar fi fost semnarea tratatului de pace de la Brest-Litovsk între Rusia Sovietică și Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia, ca sinonim al umilirii naționale a Rusiei și exploatării nerușinate a bogățiilor ei naturale de către imperialismul german. În acest context, S.V. Tiutiukin și-a propus să urmărească posibila legătură a acelor evenimente cu ipotetica aversiune a lui V.I. Lenin față de Rusia și ruși ca națiune, cu nihilismul său național și cu politica bolșevică de înfrângere a Rusiei în războiul mondial⁴⁰.

Într-un mod oarecum neașteptat, și cu toate că nega existența unor documente care ar proba expres transferul banilor germani în susținerea procesului revoluționar din Rusia, S.V. Tiutiukin afirmă că „doar faptul elaborării, în 1915, de către social-democratul german Parvus, a planului de revoluționarizare și destrămarea Rusiei din interior, cu ajutorul elementelor ultra-radicală din cadrul Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia, al socialiștilor revoluționari („eserilor”) și altor câtorva partide național-socialiste și liberale de stânga [...], constituie o probă suficient de logică, având în vedere că în 1914-1917, atât cercurile guvernante ale Germaniei, cât și revoluționarii ruși, luptau pentru răsturnarea țarismu-

³⁷ Е.Ю. Сергеев, *Российская ассоциация историков...*

³⁸ *Первая мировая война: Пролог XX века*. составитель В. Л. Мальков, Наука, Москва, 1999, 698 с.

³⁹ *Ibidem*, p. 21.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 246-247.

lui[...]. Anume din aceste considerente apare drept firesc faptul că atât Ministerul de Externe, cât și Cartierul General al Armatei germane și structurile sale de spionaj au fost de acord cu planul lui Parvus, alocând în această privință importante mijloace financiare⁴¹.

Aceeași problemă fusese pusă, anterior, de Dmitri Volkogonov, într-o nouă biografie a lui Lenin, precum și de A.G. Latâșev, în lucrarea *Lenin desecretizat*, din 1996⁴²: a existat sau nu o înțelegere germano-bolșevică cu privire la „propaganda pașnică”, cum preferau germanii să denumească chestiunea delicată a ajutorului financiar acordat lui Lenin și partidului bolșevicilor? Au primit sau nu bolșevicii bani de la germani pentru declanșarea revoluției?

După cum susține D. Volkogonov, problema respectivă rămâne unul din marile secrete ce învăluie până în prezent revoluția bolșevică. Deși a examinat un număr considerabil de documente, până nu demult inaccesibile, cercetătorul nu a reușit să o clarifice: „s-au luat numeroase decizii în cadrul unui cerc restrâns de bolșevici și s-au distrus o sumedenie de documente după revoluție. La aceasta se adaugă faptul că Lenin se pricepea foarte bine să păstreze secretele”⁴³.

O interesantă și originală, deși pe alocuri controversată și discutabilă, sinteză de *Istorie a politicii externe a Rusiei și Uniunii Sovietice de-a lungul unui mileniu în nume, date și fapte*, inclusiv a războaielor și tratatelor de pace încheiate până în prima jumătate a sec. XX, a fost elaborată de către Wiliam V. Pohlebkîn⁴⁴. Însuși autorul subliniază că importanța respectivei lucrări constă în fixarea și contabilizarea, în premieră, a tuturor celor 120 de războaie ale Rusiei în Europa. Conform estimărilor autorului, războaiele Rusiei pe teatre de operațiuni militare europene, inclusiv cele două războaie mondiale din prima jumătate a sec. XX și chiar cele mai mici conflicte militare, au avut o durată totală de 3.623 de zile⁴⁵. Primul Război Mondial, început la 28 iulie 1914 și încheiat la 11 noiembrie 1918 cu armistițiul din pădurea de la Compiègne, a durat, în general, 4 ani, 3 luni și 10 zile, sau 1.831 de zile și nopți⁴⁶.

⁴¹ *Первая мировая война: Пролог XX века...*, с. 247.

⁴² A.G. Латышев, *Рассекреченный Ленин*, Март, Moscova, 1996, 336 с. (www.scribd.com/doc/94360375/Латышев-Рассекреченный-Ленин)

⁴³ Dmitri Volkogonov, *Lenin. O nouă biografie*, traducere: Anca Irina Ionescu, Editura Orizonturi, Editura Lider, București, 1994, p. 143.

⁴⁴ В.В. Похлебкин, *Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет в именах, датах, фактах. Вып. II: Войны и мировые договоры. Книга 3-я: Европа в 1-й половине XX века. Справочник*, Международные отношения, Москва, 1999, 672 с.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 14.

Prima parte a lucrării lui W.V. Pohlebkin este consacrată participării Rusiei țariste la Primul Război Mondial și reglementărilor de pace de la Brest-Litovsk și Versailles⁴⁷. Autorul prezintă date interesante și originale privind durata războiului purtat de Rusia, participanții la acel conflict, cauzele și obiectivele părților implicate, inclusiv obiectivele intrării Rusiei țariste în război, fronturile și operațiunile strategice și tactice ale Rusiei în anii 1914-1918, pierderile umane și materiale etc. Conform justeii observații a autorului, interpretarea participării Rusiei în Primul Război Mondial în istoriografia sovietică și în cea rusă contemporană poate fi urmărită inclusiv în baza terminologiei utilizate de-a lungul timpului. Astfel, în timp ce în istoriografia occidentală americană și în cea vest-europeană Primul Război Mondial a fost definit, în mod constant, drept Războiul Mondial (Der Weltkrieg, World War, La Guerre Mondiale), în istoriografia sovietică aceiași ani 1914-1918 au fost catalogați, în funcție de oscilațiile ideologiei oficiale de partid, drept „marele război” sau „marele război al Rusiei” (în istoriografia rusă burgheză din 1918 și până la începutul anilor '30, precum și în istoriografia sovietică și în presa de până în 1922), „războiul de 4 ani din 1914-1918” (în literatura sovietică din anii 1918-1932), „războiul imperialist” (denumirea oficială adoptată în istoriografia sovietică și în presa marxistă și comunistă mondială între 1917 și 1936), „marele război imperialist” (denumire adoptată de unii autori în URSS până în 1926, inclusiv în lucrările lui V.D. Bonci-Bruievici), „primul război imperialist” (denumire utilizată în istoriografia sovietică și în literatura social-politică din anii 1936-1939), „primul război mondial imperialist din anii 1914-1918” (în istoriografia și presa sovietică din anii 1939-1954), „primul război mondial din anii 1914-1918” (denumire oficială adoptată de istoriografia sovietică începând cu 1945 și încetățenită definitiv după 1954) etc.⁴⁸.

Totuși, cele mai interesante pagini ale lucrării lui Wiliam V. Pohlebkin se referă la cauzele intrării și obiectivele Rusiei în Primul Război Mondial. În opinia autorului, pentru conducerea Rusiei țariste, alegerea aliaților în acel război nu a fost atât de simplă și de univocă precum concurența anglo-germană. Astfel, din punctul de vedere al intereselor și necesităților de dezvoltare economică pașnică, Rusia ar fi trebuit fie să păstreze neutralitatea în acel război, fie să treacă de partea Germaniei, care îi era vecină geografică imediată la granița de vest. Acest lucru era însă împiedicat de câteva circumstanțe importante.

În primul rând, doctrina politicii externe adoptate de Rusia în anii '70 ai sec. XIX și confirmată după războiul ruso-turc din 1877-1878, prin care aceasta se

⁴⁷ В.В. Похлебкин, *Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет...*, с. 12-89.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 13.

obliga să promoveze o politică filo-slavă în Europa, să fie sprijinul material și ideologic al slavilor din Europa și să contribuie la unificarea politică a tuturor statelor slave în jurul Rusiei imperiale. O atare doctrină a politicii externe plasa Rusia, în mod automat, în postura de adversar principal al Austro-Ungariei, antrenând-o în lupta pentru Balcani și în Balcani. În al doilea rând, filo-slavismul și pan-slavismul puse la temelie doctrina sale de politică externă angajau Rusia în calitate de adversar inevitabil al Turciei – cel de-al doilea aliat important în blocul german. În fine, în al treilea rând, confruntarea cu Turcia obliga Rusia, iarăși în mod automat, nu numai să apere slavii din cuprinsul Imperiului Otoman, ci și să lupte pentru poziții strategice în Marea Neagră, inclusiv să urmărească obiectivul cuceririi strâmtorilor acesteia, ceea ce, la fel ca și „ideea slavă”, constituia urmarea aceleiași scheme ideologice nerealiste pe care se întemeia noua direcție pravoslavnică și pan-slavistă a doctrinei ruse de politică externă⁴⁹.

Așa cum pe bună dreptate afirmă W.V. Pohlebkin, caracterul nerealist și irealizabil al politicii externe a Rusiei țariste în Primul Război Mondial, întemeiat pe „ideea slavă și pravoslavnică”, o plasa în conflict nu numai cu blocul austro-german, ci chiar și cu aliații ei, Marea Britanie și Franța, pentru care bazinul Mării Mediterane constituia „un lac interior” al sferei lor de influență, respectiv, controlul Bosforului și Dardanelelor constituia aspectul prioritar al politicii lor externe și maritime. La fel ca în Războiul Crimeii din 1853-1856, Aliații nu ar fi permis în niciun caz Rusiei să alunge Turcia din Europa⁵⁰.

În acest mod, conchide cu justificat temei W.V. Pohlebkin, angajându-se în războiul mondial cu un program fantezist de politică externă, Rusia a fost condamnată, practic, din start la un eșec, indiferent de rezultatele războiului. Mai mult ca atât, anume caracterul irealizabil al „ambițiilor slavo-imperialiste” ale Rusiei a servit drept țintă predilectă pentru cercurile revoluționare și democratice, în critica lor la adresa politicii externe ruse cu caracter antipopular și antipatriotic⁵¹.

În anii '90, istoriografia rusă se caracteriza prin abordarea Primului Război Mondial inclusiv sub aspect geopolitic, urmărindu-se plasarea perioadei 1914-1918 într-un context cât mai larg, în vederea conceptualizării consecințelor evenimentelor și proceselor de atunci pentru destinul istoric al Rusiei.

Această atitudine poate fi ilustrată prin abordarea pe care o exemplifică Anatoli I. Utkin, autorul unui popular manual universitar, *Occidentul și Rusia: istoria civilizațiilor*, editat în anul 2000. După cum sugerează și titlul manualului, autorul

⁴⁹ В.В. Похлебкин, *Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет...*, с. 18.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

consideră Rusia și Occidentul drept două tipuri diferite de civilizație, iar scrisoarea cunoscutului inginer, bancher și om de stat rus S. Iu. Vitte, adresată în 1893 țarului Alexandru al III-lea, reflectă, în accepția lui A.I. Utkin, întreaga esență și filosofie a raporturilor dintre cele două tipuri de civilizație. Vitte menționa că, „aflându-se la hotarul a două lumi atât de diferite, cea orientală-asiatică și cea vest-europeană, având contacte strânse cu ambele, Rusia reprezintă, în esență, o lume aparte. Locul independent în familia popoarelor și rolul ei deosebit în istoria universală sunt determinate de amplasarea ei geografică și, în special, de caracterul evoluției ei politice și culturale, produse pe calea interacțiunii vii și a îmbinării armonioase a trei forțe creatoare, manifestate exclusiv în cadrul Rusiei. Prima forță o constituie ortodoxia, care a păstrat adevăratul spirit al creștinismului ca bază a educației și învățământului; cea de-a doua forță o constituie autocrația ca bază a vieții de stat; cea de-a treia forță o constituie spiritul național rusesc, servind drept temelie a unității interne a statului, însă liber de afirmarea oricărui exclusivism naționalist, capabil în mare măsură de afirmare și întreținere a unei tovărășii prietenești și colaborări cu cele mai diverse rase și popoare. Anume pe un astfel de fundament se clădește întregul edificiu al măreției ruse, anume din acest motiv Rusia nu poate, pur și simplu, să se integreze în Occident[...]. Pentru popoarele asiatice, Rusia reprezintă purtătoarea idealului creștin și a iluminismului creștin, nu sub flamura europenizării, ci sub propria-i flamură”⁵².

Același autor sublinia că o serie de factori istorici au făcut ca Rusia să difere considerabil și în multiple aspecte de Europa. Un prim factor original îl constituie poziția geografică a Rusiei, ea fiind amplasată la periferia estică a Europei. În direcția estică, Rusia nu a avut de depășit obstacole naturale sau politice; prin urmare, a avut întotdeauna libertatea alegerii – fie să se integreze în circuitul valoric și civilizațional al Europei, fie să se extindă spre est.

În al doilea rând, de-a lungul istoriei, relațiile Rusiei cu Europa au fost de concurență și chiar de confruntare din punct de vedere religios și bisericesc. În Occidentul Europei, dominantă a fost biserica catolică, în timp ce în Rusia – biserica ortodoxă care, de la 1453 în special, a pretins la rolul „celei de-a treia Rome”.

Sub aspect economic, social și politic, dezvoltarea Rusiei a fost mult mai lentă decât a Europei Occidentale, iar pe parcursul timpului acest specific a îmbrăcat haina contrastului dintre Europa capitalistă și Rusia feudală.

Nu în ultimul rând, Rusia nu a cunoscut marile procese intelectuale care au propulsat Europa Occidentală în topul civilizației contemporane: Renașterea, Re-

⁵² A.I. Уткин, *Запад и Россия: история цивилизаций. Учебное пособие*, Гардарики, Москва, 2000, с. 214.

forma, Iluminismul. Este adevărat că, în sec. XIX, în Rusia se atestă un curent occidentalist, pledând în favoarea modernizării societății după modelul Europei Occidentale. Curentul respectiv a fost însă puternic concurat de reprezentanții direcției slavofile din gândirea social-politică a Rusiei, care se pronunțau pentru menținerea și consolidarea trăsăturilor distinctive și originale ale culturii ruse. În plus, la începutul sec. XX, în Rusia se afirmă tot mai pregnant un al treilea curent de opinie, reprezentat de bolșevicii lui Lenin, victoria căruia la finele primei conflagrații mondiale a condus la autoizolarea Rusiei de cultura și civilizația Europei Occidentale, respectiv la constituirea unei culturi și civilizații sovietice⁵³.

Pentru judecarea corectă a raportului dintre ambițiile imperiale nemăsurate ale Rusiei țariste în Primul Război Mondial și potențialul ei real, deosebit de relevante sunt datele lui A.I. Utkin privind venitul național, populația și venitul pe cap de locuitor ale marilor puteri în anul declanșării conflagrației mondiale.

Tab. 1. Venitul național, populația și venitul pe cap de locuitor ale marilor puteri în 1914⁵⁴:

Țara	Venitul național (mlrd. \$)	Populația (mln. loc.)	Venitul pe cap de loc.
SUA	37	98	377
Marea Britanie	11	45	244
Germania	12	65	184
Franța	6	39	153
Rusia	7	171	41
Austro-Ungaria	3	52	57

Într-o altă lucrare consacrată special participării Rusiei țariste la Primul Război Mondial, cu titlul generic *Tragedia uitată*, Anatoli Utkin și-a propus să evidențieze semnificația tragediei, prin care i-a fost sortit Rusiei să treacă la începutul sec. XX, precum și să identifice cauzele „părăsirii în voia sorții” a Rusiei de către aliații ei din cadrul Antantei⁵⁵. Autorul consideră că, în cazul victoriei în Primul Război

⁵³ А.И. Уткин, *Запад и Россия: история цивилизаций...*; Vezi și Nicolae Enciu, Valentina Enciu, *Construcția Europeană (1945-2007). Curs universitar*. Ediția I, Editura Civitas, Chișinău, 2007 (Tema XIV: Uniunea Europeană și Rusia: două tipuri diferite de cultură și civilizație).

⁵⁴ А. И. Уткин, *Запад и Россия: история цивилизаций. Учебное пособие*, Гардарики, Москва, 2000, с. 209.

⁵⁵ Анатолий Уткин, *Забывтая трагедия. Россия в первой мировой войне*, Русич, Смоленск, 2000, с. 1-2.

Mondial, Rusia ar fi „intrat” efectiv în Europa Centrală, ar fi obținut acces la Marea Mediterană, cucerind Bosforul și Dardanelele, ar fi pus în Europa temelile unei noi ordini mondiale, în care trilaterală constituită din Rusia, Marea Britanie și Franța ar fi determinat direcția evoluției întregului continent eurasiatic. Determinând cât se poate de corect obiectivele expansioniste și imperialiste ale Rusiei țariste în acel război, Anatoli Utkin se contrazice, în schimb, în interpretarea locului și rolului Rusiei în cadrul Antantei, în care se hotărâse să-și împlinească visul secular.

Astfel, pe de o parte, Anatoli Utkin consideră pe bună dreptate că, indiferent de obiectivele Rusiei, Franței sau ale Marii Britanii în Primul Război Mondial, tustrele țări urmăreau, în primul rând și mai presus de orice, să submineze și să zdruncine puterea imperialismului german aflat în plină ascensiune, ele fiind perfect conștiente de pericolele acestui fapt⁵⁶. În susținerea acestei teze, autorul invocă opinia autorizată a lui S. D. Sazonov, care considera că, în cazul victoriei Germaniei, „Rusia și-ar fi pierdut cuceririle baltice ale lui Petru cel Mare, care îi asigurase accesul dinspre nord spre țările Europei Occidentale și necesara apărare a capitalei sale, iar în sud ar fi fost lipsită de cuceririle de pe litoralul Mării Negre, inclusiv până în Crimeea, rămânând, astfel, după instaurarea dominației definitive a Germaniei și Austro-Ungariei, lipsită de accesul la mare și în limitele cnezatului moscovit din sec. XVII”⁵⁷. Pe de altă parte însă, încercând o generalizare a „cauzelor tuturor nenorocirilor ce s-au abătut asupra Rusiei la începutul sec. XX”, Anatoli Utkin conchide, în mod vădit eronat și în contradicție flagrantă cu cele afirmate anterior, că acestea ar consta în alegerea diplomatică incorectă a Rusiei de a se alia cu Franța și, respectiv, de a se confrunța cu Germania, date fiind „premisele inițiale incorecte”. În viziunea autorului, „de la înălțimea acestui sfârșit de secol (sec. XX – n.n.)”, se impune concluzia că „Rusia avea nevoie de alianța cu ambele țări – atât cu Franța, care îi garanta protecția în fața expansiunii germane în Europa, cât și cu Germania, în calitatea ei de lider european al progresului economic”, că Rusia avea nevoie vitală de tehnologiile germane, de capitalurile germane, de specialiștii și inginerii germani etc.⁵⁸.

Din nefericire, autorul nu oferă niciun fel de detalii asupra modalităților de realizare a unor astfel de doleanțe fanteziste, lăsând pe seama cititorilor dificultatea de a găsi un răspuns plauzibil și rațional la dilema Rusiei țariste din acei ani – să intre în posesia Constantinopolului și a Strâmtorilor, păstrând, totodată, relații cordiale atât cu țările membre ale Antantei, cât și cu Germania.

⁵⁶ Анатолий Уткин, *Забывтая трагедия*, с. 4.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 6.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 5.

După 1991, asupra importanței și semnificației Primului Război Mondial în istoria universală și în cea a Rusiei, în particular, s-au pronunțat atât istorici de profesie, cât și o seamă de publiciști și analiști politici, ultimii imprimând problemelor în discuție o pronunțată tentă emoțională.

Istoricii ruși au depus eforturi mai ales în direcția conceptualizării căii parcurse de istoriografia sovietică și cea rusă a Primului Război Mondial, ajungându-se inclusiv la susținerea unor teze de doctorat privind istoriografia participării Rusiei la marea conflagrație mondială din 1914-1918⁵⁹. La rândul său, prof. B.D. Kozenko a propus una din cele mai reușite periodizări ale studierii Primului Război Mondial în istoriografia rusă, constând din cinci etape principale: 1) 1918 - anii '20, când are loc procesul constituirii istoriografiei sovietice; 2) anii '30 - 1945, când istoriografia Primului Război Mondial a avut de suportat cele mai grave consecințe ale cultului personalității lui Stalin; 3) 1945 - anii '60 – perioadă contradictorie, marcată de inconsecvența „dezghețului” hrușciovist; 4) 1970 - anii '80, perioadă caracterizată de intensificarea politizării și ideologizării științei istorice în contextul „Războiului Rece”; 5) sfârșitul anilor '80, marcați de critica trecutului sovietic și încercări de creare a unei noi istorii a Primului Război Mondial⁶⁰.

În general, primul deceniu de la proclamarea suveranității Federației Ruse și, respectiv, de activitate a Asociației Istoricilor Primului Război Mondial, s-a caracterizat prin schimbări calitative ale înseși paradigmei cunoașterii istorice, fapt ce a contribuit la apariția și afirmarea unor noi direcții de cercetare în istoriografia rusă a Primului Război Mondial.

Astfel, tot mai mulți istorici au adoptat, în lucrările editate în perioada 1990-2000, o metodologie interdisciplinară, utilizând în mod creator abordările caracteristice altor discipline conexe ca politologia, sociologia, culturologia, psihologia, geografia etc. Drept ilustrare în acest sens servește antropologia militară, având drept obiect al preocupărilor modelele comportamentale și sistemele de referință ale oamenilor aflați în condiții extreme de supraviețuire pe front și în spatele acestuia.

O altă tendință tot mai pronunțată a noii istoriografii ruse o constituie încercarea de depășire a tradiționalului europocentrism al studiilor referitoare la perioada anilor 1914-1918, procedându-se nu doar la analiza evenimentelor și operațiun-

⁵⁹ Н. А. Шубин, *Россия в Первой мировой войне: Историография проблемы, 1914-2000 гг.*, 2001, <http://www.disserscat.com/content/rossiya-v-pervoi-mirovoi-voine-istoriografiya-problemy-1914-2000-gg#ixzz2mVTfxuev>

⁶⁰ Б. Д. Козенко, „Отечественная историография Первой мировой войны”, în *Новая и новейшая история*, 2001, nr. 3, p. 3-27; Vezi și Светлана Свилас, *Российская историография первой мировой войны* // Белорусский журнал международного права и международных отношений, 2004, № 4, www.evolutio.info/content/view/724/55

nilor militare produse în spațiul Lumii Vechi, ci și la urmărirea strategiei și tacticii statelor de pe fronturile „secundare”, care, cu toate acestea, nu numai au resimțit influența situației din Europa, ci și au produs consecințe directe asupra bătăliilor decisive. Astfel se explică atenția acordată unor evenimente, anterior considerate neimportante, precum participarea australienilor în campania din Peninsula Gallipoli (25 aprilie 1915 - 9 ianuarie 1916) sau a unităților afro-asiatice pe frontul franco-german. În același context a fost investigată și experiența transferului brigăzilor rusești pe frontul din Salonic și în Franța, a unităților anglo-indiene în Orientul Apropiat, precum și proiectul eșuat de utilizare a forțelor expediționare nipone în Europa.

Un alt aspect inedit al noii istoriografii ruse a Primului Război Mondial îl constituie reorientările în cercetarea impactului conflagrației mondiale asupra diferitelor mișcări și grupuri sociale. Spre deosebire de etapele anterioare, istoricii ruși au schimbat în prezent accentul de pe studierea mișcării muncitorești și a partidului muncitoresc social-democrat pe investigarea rolului altor grupuri sociale – etnoconfesionale, feministe, pacifiste, a emigrației ruse și chiar a unor cluburi, asociații și ligi neformale⁶¹.

În fine, în condițiile unui interes tot mai pronunțat al opiniei publice și al istoricilor de profesie față de consecințele Primului Război Mondial și crearea unui nou sistem al relațiilor internaționale în cadrul Conferinței de Pace de la Paris din 1919-1920, în istoriografia rusă din anii 1990-2000 s-a consolidat tot mai pregnant opinia privind caracterul unitar al perioadei istorice cuprinse între 1914 și 1945, definită drept cel de-al doilea război de 30 de ani, însoțit de conflicte locale și tulburări revoluționare permanente pe calea modernizării industriale⁶².

Totodată, apreciind într-o manieră critică starea istoriografiei ruse de după 1990, majoritatea specialiștilor în domeniu consideră că, în pofida unor realizări indiscutabile, istoria, mersul și consecințele Primului Război Mondial rămân în continuare la periferia memoriei istorice a cetățenilor Rusiei contemporane, astfel încât este de datoria Asociației Istoricilor Primului Război Mondial și a instituțiilor academice de profil să continue activitatea în vederea reconstituirii tabloului integral, obiectiv, polifonic și policrom al evenimentului de importanță epocală, care a marcat destinul întregii lumi contemporane.

⁶¹ Е.Ю. Сергеев, *Российская ассоциация историков Первой мировой войны: задачи и перспективы* // Великая война. 1914-1918 гг. Альманах Российской ассоциации историков Первой мировой войны, Москва, 2011.

⁶² *Ibidem*.

SUMMARY

The author examines the issue of the last war of Tsarist Russia in the concerns of the Russian Association of World War I Historians (1990-2000) The author notes that, under the broader interest of the public opinion and professional historians related to the consequences of the First World War and the creation of a new system of international relations at the Paris Peace Conference of 1919-1920, the opinion about the unitary character of the historical period between 1914 and 1945 strongly consolidated in Russian historiography of 1990-2000 years, being defined as the second Thirty years war, accompanied by local conflicts and permanent revolutionary disorders on the way of industrial modernization. However, considering the status of Russian historiography after 1990 in a critical manner, most of the experts in the field believe that, despite some indisputable achievements, the history, the progress and the consequences of World War stand at the periphery of citizens' historical memory in contemporary Russia, so, the duty of the Association of First World War Historians and profile academic institutions is to continue the work in order to reconstruct the integral, fair, polyphonic and polychrome picture of the event of an epochal significance, which marked the destiny of the contemporary whole world.

DOCUMENTE

ROMÂNIA LA ÎNCEPUTUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

1

11/[24 iunie] 1914, Sankt-Petersburg, Raportul lui Serghei D. Sazonov către țarul Nicolae II cu privire la călătoria sa în România în luna iunie 1914.

Având plăcerea să asist la 1 iunie curent la întrevederea Majestății Voastre cu regele României, la Constanța, și având apoi prilejul – conform instrucțiunilor M. V. Imperiale – de a mă duce la București, m-am putut convinge de impresia puternică, pe care vizita M. V. Imperiale și a familiei imperiale a produs-o asupra întregii populații românești.

Fără să vorbesc de bucuria și profunda recunoștință, manifestată de rege cu această ocazie, și de entuziasmul armatei și al mulțimii care umplea străzile, este de notat că nu numai cercurile guvernamentale, dar și reprezentanții opoziției au luat parte la primirea de la Constanța, subliniind astfel că sosirea țarului Rusiei era o sărbătoare pentru întreaga Românie și că această țară, în întregime, dorea să-i ureze bun venit, fără deosebire de partide. Și faptul că numai această semnificație a avut prezența la Constanța, alături de toți membrii guvernului, de reprezentanții diferitelor instituții, precum și de principalii fruntași ai opoziției actuale din cameră, mi-a fost clar confirmat prin toate convorbirile pe care le-am avut cu oamenii de stat și politicienii, pe care am avut prilejul să-i întâlnesc.

Și ca să trec de la impresiunile generale la cuprinsul convorbirilor individuale cu personalitățile în puterea cărora se găsește în prezent directiva politicii românești, trebuie mai întâi să menționez declarațiile cu care regele Carol m-a onorat în mai multe convorbiri.

Majestatea Sa nu și-a ascuns bucuria pe care o resimțea cu prilejul unui eveniment așa de fericit pentru țara sa. Dânsul și-a exprimat, la fel, profunda Sa recunoștință pentru politica de dezinteresare și de conciliere, pe care Rusia – după indicațiile M. V. Imperiale – a urmat-o în timpul recente crize balcanice, politică ce a contribuit considerabil la restabilirea liniștii în peninsulă. România – mi-a spus regele – a fost fericită ca să poată da, din partea sa, tot concursul ei în acest sens, și ar fi oricând mulțumită să colaboreze și în viitor cu Rusia la menținerea ordinii și păcii în Balcani. O asemenea colaborare apare cu atât mai naturală regelui Carol, cu cât Rusia și România sunt legate printr-o comunitate de interese într-un domeniu de o egală importanță pentru cele două puteri, în situația lor de state mărginașe ale Mării Negre și neavând un alt dețeu pentru comerțul lor maritim, decât prin strâmtoarele turcești.

Regele mi-a spus că a auzit, cu o deosebită satisfacție, din partea M. V. Imperiale, afirmând necesitatea stabilirii, sub acest raport, a unei acțiuni concordante între Rusia și România, în vederea unui scop identic: punerea la adăpost de orice surpriză a comerțului maritim de tranzit prin strâmtoari. Împărțășind în întregime această părere, Majestatea Sa m-a rugat să intru în tratative, în acest sens, cu membrii guvernului său.

Nefăcând nicio aluzie la Austro-Ungaria, regele a atins, în schimb, în mai multe rânduri problema relațiilor noastre cu Germania, silindu-se, în această privință, să mă asigure că împăratul Wilhelm¹ privește favorabil o apropiere între Rusia și România și mai ales întărirea relațiilor cordiale între cele două case domnitoare ale celor două state în chestiune. Regele mi-a spus că împăratul Germaniei l-a încurajat personal pe prințul Carol să meargă la St.-Petersburg, repetându-i că viitorul suveran al României trebuie să se grăbească să se prezinte împăratului tuturor Rușilor, a cărui influență este așa de mare în Orient.

N-am putut să nu-i arăt regelui o serie de motive, care, fără să fi fost din vina noastră, au înăspriț întrucâtva relațiile noastre cu Germania, îndeosebi în ultima vreme. Majestatea Sa și-a exprimat cu privire la această situație sincerele sale păreri de rău,

¹ *Wilhelm II* (27 ianuarie 1859 - 4 iunie 1918), împărat al Germaniei și rege al Prusiei (1888-1918). S-a născut la Berlin, în familia Hohenzollern, ca fiu al lui Frederic III și al Victoriei Adelaide Mary Louisa și a decedat în Olanda, unde se refugiasse după implozia imperiului german. În timpul domniei sale, Germania a cunoscut un mare avânt economic, social, cultural și militar, Wilhelm II dorind hegemonia Germaniei. El are o responsabilitate majoră în declanșarea Primului Război Mondial.

adăugând că, de altfel, trebuie nutrită speranța că aceste neînțelegeri vor fi trecătoare și că buna înțelegere din trecut va fi cât de curând restabilă. Regele arată că ideea de a trimite la Constantinopol pe generalul von Sanders² a fost personală a împăratului Wilhelm, ceea ce explică și nemulțumirea sa în această chestiune, atunci când misiunea militarului german întâmpinase din partea noastră o opoziție serioasă.

Vorbind despre recenta vizită în România a lui Talaat Bey³, regele mi-a spus că acest om de stat turc i-a făcut impresia unui om moderat și înțelegător, însă părerea sa este că trebuie să se țină seamă mai mult de membrii zgomotoși ai cabinetului otoman și îndeosebi de Enver Pașa⁴ și Djemal Bey⁵, atribuind acțiunii ascunse a acestora agravarea situației din Albania. În legătură cu aceasta, regele fiind perfect conștient de primejdia ce-l amenință pe nepotul său, își exprimă totuși speranța că, în viitor, prințul de Wied va reuși să-și întărească tronul.

În ceea ce privește celelalte state balcanice, regele se mărgini la scurte aprecieri. El vorbi cu o simpatie deosebită de Serbia, declarând că România n-ar putea privi cu indiferență slăbirea acestui regat. Majestatea Sa vorbi cu mai puțină simpatie de greci, afară de Venizelos⁶, a cărui prezență la conducerea țării o consideră ca o garanție a unei pașnice dezvoltări a Greciei.

² *Liman von Sanders* (1855-1929), general german, șef al misiunii militare germane trimise în Imperiul Otoman pentru a moderniza și instrui armata acestuia (1913-1915). A avut un rol important în obținerea victoriei armatei otomane în bătălia de la Gallipoli (1915). În anul 1918, a condus armata otomană în campania din Palestina și Sinai.

³ *Mehmet Talaat Pașa* (1874-1921), mai cunoscut sub bumele de Talaat-bey, a fost un politician otoman, membru activ al grupării „Junilor turci”. După mișcarea din 1908, a devenit unul dintre cei mai influenți oameni politici, ocupând fotoliile de ministru de interne și de finanțe, iar în 1917 mare vizir, funcție echivalentă primului-ministru. Este considerat unul dintre autorii genocidului armenilor din anul 1915. De altfel, a fost asasinat la Berlin de un supraviețuitor al acestei tragedii.

⁴ *Enver Pașa* (1881-1922), ofițer otoman și unul din liderii revoluției „Junilor turci”. A fost principalul lider militar al Imperiului Otoman în timpul războaielor balcanice și Primului Război Mondial. A militat pentru o alianță cu Germania, fiind influențat considerabil de teoria și practica militară germană. A fost ministru de război o lungă perioadă, fiind demis din această funcție de sultan la începutul lunii octombrie 1918. În condițiile destrămării Imperiului Otoman, a fost un adept al panturcismului, murind la asediul Cetății Buhara, în luptele cu trupele bolșevice.

⁵ *Djemal Bey* (1872-1922) a fost un lider otoman important, membru al grupului celor „trei pașă” (Talaat pașa, Enver pașa), care a condus, practic, destinele Imperiului Otoman în deceniul al doilea al secolului trecut. În timpul Primului Război Mondial a luptat mult timp în Siria și Liban. A fost asasinat în 1922 de trei armeni, pentru implicarea în genocidul din 1915.

⁶ *Eleftherios Venizelos* (numele complet *Elefthérios Kyriákou Venizélos*) (1864-1936), unul dintre cei mai importanți lideri greci, apreciat de unii drept făuritor al Greciei moderne. A ocupat funcția de prim-ministru în mai multe rânduri, în perioada 1910-1920 și 1928-1932.

Cât privește pe bulgari, regele laudă calitățile militare ale soldaților lor, însă nu-și ascunde lipsa de prietenie pentru regele Ferdinand.

Printre oamenii de stat, cu care am avut prilejul să fac cunoștință, este Brătianu, care, prin situația sa, ocupă în prezent primul loc. Deși în cabinetul alcătuit de dânsul ocupă, efectiv, portofoliul războiului, în realitate el este acela care conduce aproape singur politica externă a României. După ce mi-a repetat, din partea sa, aproape ceea ce auzisem de la rege, în ce privește utilitatea coordonării acțiunii noastre reciproce pentru păstrarea păcii în Balcani, Brătianu mi-a indicat necesitatea, după părerea lui, de a asigura ferma menținere a clauzelor tratatului de pace de la București.

Nedorind să-mi leg mâinile, sub acest raport, prin asigurări irevocabile, am preferat să trec sub tăcere această ultimă chestiune de detaliu, însă, în schimb, m-am oprit în mod minuțios asupra caracterului general al relațiilor noastre cu România. Am atras atenția interlocutorului meu asupra faptului că niciodată nu au existat cauze serioase de conflict între cele două state vecine și că nu erau decât cei care aveau interes ca să ne îndepărteze, în mod artificial, unii de alții, creând între noi neîncredere, afirmând, pe de o parte, că Rusia urmărește scopuri ostile României, iar, pe de altă parte, că România și-a legat definitiv soarta de cea a puterilor Triplei Alianțe. Când ne-am convins că interesele noastre nu numai că nu erau în opoziție cu cele ale României, dar că sunt identice sub multe raporturi, am arătat în mod precis, și aceasta nu numai prin vorbe, ci prin fapte, că am fost gata să mergem de acord cu România, fără a excepta chiar cazurile în care noi am trebuit, pentru aceasta, să reprimăm într-o oarecare măsură tendința, așa de puternic afirmată la noi, de a apăra interesele Bulgariei. Am subliniat că noi am urmat această cale, fără ca măcar să așteptăm ca să putem ști dacă România poate, la rândul ei, să urmeze la fel de sincer același drum ca noi și dacă ea nu este deloc legată prin obligațiuni internaționale, care ar exclude posibilitatea unei sincere colaborări cu noi.

Brătianu mi-a răspuns că România nu este câtuși de puțin obligată să ia parte la vreun război, fără ca interesele sale să fie direct în joc. El a adăugat că, în urma greșelilor diplomației austro-ungare, relațiunile dintre România și monarhia dualistă s-au răcit în timpul din urmă, însă că condițiunile create prin vecinătatea celor două țări îi silesc să nu împingă lucrurile până la o prea mare agravare a relațiunilor lor reciproce.

Negăsind acest răspuns destul de clar și dorind să-l fac pe regele Carol să-mi dea explicațiuni mai precise, i-am pus direct chestiunea: care ar fi atitudinea României în cazul unui conflict armat între Rusia și Austro-Ungaria, dacă prima ar fi obligată de împrejurări să se decidă la o acțiune armată?

Brătianu a declarat că atitudinea României, în acest caz, ar depinde de împrejurările care ar fi motivat pentru Rusia recurgerea la o acțiune militară în contra Austro-Ungariei, precum și de ceea ce ar porunci, în acest caz, interesele României. Ministrul, vizibil surprins de întrebarea mea, mă întrebă, la rândul său, dacă aş admite, într-un viitor apropiat, perspectiva unor astfel de împrejurări și deci probabilitatea unui război european?

M-am grăbit să-l liniștesc pe Brătianu, spunându-i că am motive să nădăjduiesc în păstrarea păcii în Europa și că, în ceea ce privește un conflict armat între Rusia și Austro-Ungaria, prin inițiativa Rusiei, nu mi l-aș putea închipui decât în cazul când, în legătură cu chestiunea Albaniei sau sub orice alt pretext, Austria ar voi să atace Serbia, în scopul de a da o lovitură simțită acestui regat, ceea ce noi, probabil, nu vom putea privi cu indiferență.

Brătianu făcu observația că, în acest caz, drumurile noastre s-ar întâlni din nou, căci nu-i deloc în interesul României de a îngădui ca Serbia să fie slăbită.

Concluziile generale, pe care le-am putut trage din această convorbire, sunt că România nu este legată prin nicio obligațiune care ar sili-o să acționeze împreună cu Austria și în contra noastră, în orice împrejurare, însă că, în realitate, în cazul unui război între noi și Austro-Ungaria, România s-ar strădui să se dea de partea celui mai tare și care ar fi în stare să-i făgăduiască cel mai mare folos.

Printre celelalte chestiuni, în care comunitatea de interese între Rusia și România apare cu mai multă evidență, trebuie să pomenesc, înainte de toate, chestiunea libertății de tranzit prin strâmțori. Am menționat deja ceea ce mi-a spus regele Carol cu privire la aceasta. Brătianu, la rândul său, s-a oprit asupra acestei chestiuni și, având în vedere că, în prezent, din cauza agravării relațiilor greco-turce, interesele rusești și românești în regiunea strâmțorilor sunt în primejdie, ne-am hotărât să profităm de această împrejurare, pentru a evidenția înțelegerea stabilită între cele două guverne ale noastre, printr-o acțiune comună pentru apărarea intereselor amintite. Astfel, am redactat împreună textul unei telegrame identice, în care însărcinam pe reprezentanții Rusiei și ai României la Constantinopol ca, de comun acord, să atragă atenția Porții asupra faptului că, dacă situația dintre Turcia și Grecia continuă să se agraveze, aceasta ar putea, din nou, să ducă la închiderea strâmțorilor, ceea ce ar atinge interesele vitale ale altor state, și, înainte de toate, ale celor de pe litoralul Mării Negre și că aceste state n-ar putea rămâne indiferente la această stare de fapt.

Am avut în vedere folosul ce l-ar avea și, indirect, impresia pe care acțiunea noastră comună cu România, în chestiunea menționată mai sus, ar produce-o dincolo de frontierele turcești; de altfel, acțiunea aceasta ar putea să fie destul de

motivată prin situația geografică a celor două țări, situație care creează pentru ele interese speciale în această chestiune.

În ceea ce privește România, o asemenea acțiune întreprinsă împreună cu o mare putere i-a apărut ca foarte favorabilă, căci, măgulind și amorul propriu al regatului, îi mărea și prestigiul printre celelalte state balcanice.

Relativ la posibilitatea unei rupturi fâțișe între Turcia și Grecia, Brătianu mi-a confirmat, încă o dată, ceea ce spusese mai înainte ministrului imperial la București, relativ la declarația făcută recent lui Talaat Bey, că România nu ar putea admite un război, pe uscat, între cele două țări.

Vorbind de greci, Brătianu i-a dezaprobat, neexprimând stimă decât pentru Venizelos. Cu această ocazie și-a exprimat presupunerea că grecii și turcii ar fi putut, poate, găsi un teren de împăcare creând pentru Insulele Chios și Mitilene o situație care ar aminti pe cea care a existat cu succes timp de mai mult de treizeci de ani în Bosnia și Herzegovina: aceste insule ar fi considerate ca fiind sub suveranitatea Turciei, semnul exterior al acestei suveranități ar consta în reședința, în aceste insule, a unui comisar otoman cu o gardă militară personală puțin numeroasă, în timp ce administrația civilă și a armatei ar fi în mâinile grecilor.

Am exprimat interlocutorului meu îndoielile mele în ceea ce privește ușurința realizării unui asemenea proiect, adăugând totuși că, dacă turcii și grecii ar cădea de acord asupra acestui lucru, Rusia n-ar avea niciun motiv ca să se opună.

Profitând de întrevederea noastră personală, am atins și diferite chestiuni particulare, la ordinea zilei, în domeniul relațiilor directe ruso-române. Am discutat problema frontierei Prutului care, schimbându-și fără încetare cursul, mai ales în paguba malului rusesc, creează o linie de frontieră prea puțin stabilă. Combătând punctul nostru de vedere, că talvegul Prutului din anii 1812 și 1878 trebuie să fie considerat ca frontieră, Brătianu a arătat dificultatea care s-ar ivi acum la stabilirea acestei linii și a insistat asupra faptului că, chiar dacă s-ar reuși, revenirea la această linie de frontieră ar avea mai multe neajunsuri decât avantaje, căci terenuri despărțite din teritoriul aceluiași stat s-ar găsi pe maluri opuse, ceea ce ar duce la multe neînțelegeri și la conflicte între posturile de frontieră.

Am răspuns că delimitarea frontierei dintre Rusia și Germania, urmând cursul Niemenului, se efectuase de curând, în conformitate cu ultimile perfecțiuni topografice, și că, la noi, s-ar dori probabil să se aplice și la Prut, în măsura posibilității, aceleași procedee.

Românii par să se intereseze foarte mult de ameliorarea legăturilor de cale ferată între țara lor și Rusia și speră că, în prezent, având în vedere îmbunătățirea relațiilor între cele două state, unele din piedicile soluționării favorabile a aces-

tei chestiuni vor fi înlăturate. Brătianu, ca și majoritatea Românilor, dă preferință unei racordări a căilor ferate rusești și românești în direcția Dorohoi-Noua Suliță, accentuând că, dacă România nu reușește să aibă prin Dorohoi o legătură cu rețeaua rusească, va fi silită să încerce ca să se lege cu calea ferată austriacă în apropierea frontierei rusești.

Subliniind primejdia pe care ar prezenta-o pentru noi, din punct de vedere strategic, racordarea căilor ferate ruse și române în direcția indicată, am opinat că poate ar fi mai ușor să consimțim la racordarea rețelei noastre cu rețeaua română între Reni și Galați.

Brătianu și-a exprimat întregul său asentiment, spunând că această soluțiune ar fi de dorit, cu condiție numai ca să nu fie amânată, căci singura cale actuală de comunicație, prin Ungheni, nu mai corespunde traficului dintre cele două țări și nici nu poate să ușureze dezvoltarea dorită a traficului dintre țările noastre.

Cât privește cumpărarea moșiilor Mănăstirii române Sft. Spiridon, în Basarabia, de către Banca Țăranilor din Rusia, Brătianu nu a mai reînnoit făgăduielile făcute de către cabinetul precedent de a înlesni efectuarea acestei vânzări, ci a făcut observația că, dacă acest aranjament s-ar face în condițiunile pe care le-am propus noi, adică pentru 8 milioane de ruble, dobânda capitalului realizat ar fi cu mult mai mică decât actualul venit al proprietăților în chestiune, ceea ce ar pune într-o situație destul de grea instituțiunile de caritate ale Mănăstirii Sft. Spiridon, întreținute din acest venit. Pentru aceasta, Brătianu cere guvernului imperial să ridice prețul de cumpărare la 10 milioane ruble, cel puțin.

Am răspuns că, bazându-ne pe asigurările care ne-au fost date altă dată, am considerat afacerea ca încheiată și că o modificare ar întâlni dificultăți, cu atât mai mult cu cât, în cazul unei majorări a prețului, vânzarea terenului către țărani ar deveni, poate, imposibilă pentru bancă, fără un vărsământ adițional din partea sa și paguba sa.

Cu toate acestea, Brătianu a insistat, făcând apel la impresiunea defavorabilă pentru noi, ce ar produce în România închiderea așezămintelor de caritate, pe care vânzarea cu preț scăzut a proprietăților mănăstirii le-ar lipsi de mijloacele de existență.

Printre chestiunile pe care am avut prilejul să le discut, în scurtele mele întrevederi, cu ministrul afacerilor străine, Em. Porumbaru, care, în general, a participat prea puțin la conversațiunile mele cu Brătianu; numai chestiunea îmbunătățirii condițiunilor pescuitului în apele de frontieră a fost obiectul unei cercetări mai amănunțite. Am convenit că ar fi de dorit să se pună pescuitul în condițiuni care să îngăduie pescarilor noștri de a-și exercita meseria, fără a se pune în contradicție cu monopolul peștelui în vigoare în România.

În rezumat, ceea ce am putut vedea și auzi în timpul celor trei zile, cât a durat șederea mea în România, mă îndreptățeste să aduc la cunoștință M. V. Imperiale că am adus, din această vizită, cele mai bune impresii, și care dovedesc atitudinea favorabilă a românilor față de noi și îndreptățesc să nădăjduim în dezvoltarea relațiilor noastre de bună vecinătate.

St.-Petersburg, 11 iunie 1914

(ss) Sazonof

Sursa: Emil Diaconescu, *România și marile puteri după congresul de la Berlin până la 1914*, Editura Institutul Grafic „Presa Bună”, 1937, Iași, p. 68-74; extras din *Un livre noir, diplomatie d'avant guerre d'après les documents des archives russes*, tome II, Paris, p. 377-384.

2

15/28 iunie 1914, București, Însemnări ale prințesei moștenitoare Maria⁷ referitoare la atmosfera din Casa Regală ca urmare a asasinatului de la Sarajevo.

Uciderea lui Franz Ferdinand și a soției sale în ziua de 28 iunie izbi ca un trăsnet lumea întregă, precum și pe noi.

Mare fu tensiunea spiritelor în lunile ce urmară. Ne aflam cu toții la Sinaia și eu îmi pregăteam în tihnă, ca în fiecare an, obișnuita plecare la Tegernsee ca să văd pe mama. Carol era încă la Potsdam⁸. Bineînțeles, a trebuit să ne lăsăm la o parte toate planurile. Un sentiment de îngrijorare, împărtășită de toată lumea, ne insufla dorința de a fi cu toții la un loc, ca turma când simte că se ridică furtuna. Unchiul

⁷ *Maria* (1875-1938), principesă (1892-1914; regină a României (1914-1927) Părinții săi au fost Alfred Ernest Albert de Saxa-Coburg și Gotha, duce de Edinburgh, iar mama, Maria Alexandrovna Romanova, mare ducesă a Rusiei, unica fiică a țarului Alexandru II al Rusiei. S-a căsătorit la 29 decembrie 1892 cu Ferdinand I, principele moștenitor al tronului României, integrându-se rapid în viața națiunii române. La declanșarea războiului, a militat constant pentru intrarea României alături de Antantă și realizarea unirii cu teritoriile de peste munți. În timpul conflictului, a fost un ferment al unității naționale, ea activând, în plus, ca soră de caritate în spitalele militare, activitate care a făcut să fie numită în popor „mama răniților”.

⁸ *Prințul Carol* a fost trimis, în ianuarie 1914, la Potsdam pentru a se instrui în Regimentul I al gărzii imperiale în care serviseră și regele Carol I, și prințul moștenitor Ferdinand. Însoțitor al prințului Carol a fost desemnat generalul Ioan Perticari, fost aghiotant al regelui Carol I. Declanșarea războiului l-a surprins pe Carol la Potsdam, una dintre ideile vehiculate fiind aceea de a rămâne în armata germană și a lupta în fruntea unei unități pe frontul de vest împotriva francezilor. Propunerea nu s-a materializat, Carol întorcându-se, în cele din urmă, după unele peripeții, în România.

mai ales părea că are nevoie să strângă pe toți în jurul lui, așadar ne întâlneam de mai multe ori pe zi, fără a mai număra mesele pe care le luam împreună. Vremea era minunată, și Unchiului îi plăcea să pășească agale cu noi pe terase sau pe cărările din apropierea castelului. Ajunsesse foarte șubred și nu se mai putea bucura de lungile plimbări prin iubita lui pădure, care fuseseră cea mai mare plăcere a lui. Acum era foarte adus de spate, iar din felul cum se mișca, parcă cu teamă, se ghicea ușor că era adesea chinuit de dureri.

Mi-aduc aminte foarte limpede de expresia îngrijorată a feței lui slăbite, care căpătase o paloare de ceară, pe când urmărea aproape ceas cu ceas desfășurarea evenimentelor, și cât de muncit de griji ajunsese când își dădu seama că scădea mereu nădejdea unei soluții pașnice a conflictului austro-sârb.

Sursa: Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, volumul II, traducere din limba engleză de Mărgărîta Miller-Verghi, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă, Editura Eminescu, București, 1991, p. 395.

3

[22 iunie]/5 iulie 1914, Viena, Scrisoarea împăratului austriac Franz Josef către împăratul german Wilhelm II, însoțită de memoriul guvernului austro-ungar, elaborat înainte de atentatul de la Sarajevo. Sunt analizate diferite variante de acțiune ale monarhiei dualiste, inclusiv cu referiri directe la conduita României.

Am regretat sincer că ai fost silit să renunți la intenția Ta de a veni la Viena cu prilejul ceremoniei funebre⁹. Ți-aș fi exprimat personal mulțumirile mele cele mai călduroase pentru participarea Ta la marea durere care m-a mișcat atât de profund.

Prin condoleanțele Tale calde și pline de simpatie, mi-ai făcut o nouă dovadă că am în tine un prieten sincer și demn de încredere și că pot conta pe tine în orice clipă de grea încercare.

Aș fi dorit mult să pot discuta cu tine situația generală, dar cum asta n-a fost cu putință, îmi îngădui să-ți trimit alăturatul memoriu, întocmit de ministrul meu de afaceri străine, care a fost redactat înainte de grozava catastrofă de la Sarajevo și care, acum, după această tragică întâmplare, apare, îndeosebi, demn să atragă atenția.

Atentatul îndreptat împotriva sărmanului meu nepot este consecința directă a agitației deslănțuite de panslaviști, ruși și sârbi, al căror scop este slăbirea Triplei Alianțe și distrugerea imperiului meu.

⁹ E vorba de înmormântarea arhiducelui Franz Ferdinand și a soției sale.

După toate constatările anterioare, la Sarajevo nu-i vorba de actul criminal al unui individ, ci de un complot bine organizat, ale cărui uneltiri pornesc de la Belgrad și dacă este, poate, imposibil de a dovedi complicitatea guvernului sârb, nimeni nu s-ar putea îndoi că politica sa, tinzând către reunirea tuturor slavilor din sud sub drapelul sârb, înlesnește crime de acestea și că continuarea acestei stări de lucruri constituie o primejdie permanentă pentru Casa mea și pentru statele mele.

Primejdia aceasta este agravată prin faptul că România, cu toată alianța ce are cu noi, a intrat în legătură de prietenie cu Serbia și chiar pe teritoriul ei îngăduie, împotriva noastră, o agitație tot așa de plină de ură ca și aceea care se permite în Serbia.

Mi-i penibil să mă îndoiesc de credința și de bunele intenții ale unui prieten așa de vechi, cum este Carol al României, dar el însuși i-a declarat ministrului meu, în două rânduri, în cursul ultimilor luni că, ținând seama de ostilitatea opiniei publice față de noi, n-ar fi în măsură, într-un caz urgent, să răspundă obligațiilor sale prevăzute în alianță.

De altfel, guvernul român încurajează pe față eforturile Ligii Culturale¹⁰, sprijină o apropiere de Serbia și urmărește, cu ajutor rusesc, crearea unei noi alianțe balcanice, care nu poate fi îndreptată decât contra imperiului meu.

Deja, încă la începutul domniei lui Carol, asemenea veleități politice, ca cele urmărite de Liga Culturală, au tulburat bunul simț politic al oamenilor de stat români și s-a văzut chiar primejdia de a vedea regatul îndreptat spre o politică de aventuri. Dar atunci, veneratul tău bunic, într-o formă energică și conștient de scopul urmărit, a intervenit și a indicat României calea care i-a asigurat o situație privilegiată în Europa și a făcut din această țară un sprijin sigur al ordinii existente.

Acuma, aceeași primejdie amenință România; mă tem că numai sfaturi nu-i sunt suficiente și că România n-ar mai putea fi menținută în tripla alianță, decât dacă, pe de o parte, am face imposibilă crearea unei ligi balcanice sub patronajul rusesc, prin intrarea Bulgariei în tripla alianță, și dacă, pe de altă parte, am face să se știe limpede și precis la București că prietenii Serbiei nu pot fi și prietenii noștri și că România nu ne va mai putea considera ca aliați, decât dacă se desparte de Serbia și, totodată, reprimă cu toate puterile sale agitația din România îndreptată împotriva existenței imperiului meu.

¹⁰ *Liga Culturală pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor* s-a creat la 15 septembrie 1890 la inițiativa unor profesori și studenți din Universitatea București, începutul activității sale fiind 24 ianuarie 1891. A militat până la Primul Război Mondial pentru dezvoltarea culturii române, inclusiv prin dezvoltarea unor puternice legături cu românii asupriți din monarhia dualistă. La declanșarea războiului și-a schimbat denumirea în Liga pentru Unitatea Politică a tuturor Românilor. În perioada 1910-1914, președinte a fost Virgil Arion, iar în anii 1914-1918, Vasile Lucaciu.

Sforțările guvernului meu trebuie să fie îndreptate, prin urmare, în vederea izolării și slăbirii Serbiei. Prima etapă, în această direcție, ar fi întărirea situației actualului guvern bulgar, pentru ca bulgarii, ale căror interese reale coincid cu ale noastre, să fie feriți de a se mai reîntoarce spre rusofilie.

Dacă se știe la București că Tripla Alianță este decisă să nu renunțe la o alianță cu Bulgaria, ba că este chiar dispusă să invite Bulgaria ca să se înțeleagă cu România și să-i garanteze integritatea sa teritorială s-ar putea, poate, să fie abătută din calea primejdioasă, către care a fost împinsă de prietenia ei cu Serbia și apropierea de Rusia.

Dacă asta ar reuși, s-ar putea încerca reconcilierea Greciei cu Bulgaria și Turcia. S-ar crea atunci, sub patronajul triplei alianțe, o nouă alianță balcanică al cărei scop ar fi ca să pună capăt invaziunii mării panslaviste și să asigure pacea statelor noastre.

Dar asta nu va fi posibil, decât dacă Serbia, care în prezent este pivotul politicii panslaviste, este înlăturată ca factor politic din Balcani. Tu, de asemenea, după ultima întâmplare, așa de grozavă, din Bosnia, te vei convinge că nimeni nu se va putea gândi să aplaneze neînțelegerile care ne separă de Serbia și că menținerea de către toți suveranii Europei a unei politici de pace va fi primejduită atâta timp, cât acest focar de agitație criminală din Belgrad va rămânea nepedepsit.

Memoriul guvernului austro-ungar

După marile frământări din ultimii ani, situația din Balcani s-a limpezit, așa că în prezent este cu putință ca să trecem în revistă rezultatele crizei și să stabilim în ce măsură interesele triplei alianțe, și îndeosebi ale celor două puteri imperiale centrale, au fost atinse de evenimente și ce consecințe rezultă pentru politica europeană și pentru politica balcanică a acestor puteri.

Dacă se compară situația actuală cu aceea dinainte de marea criză, putem constata că rezultatul de ansamblu, privit din punct de vedere al Austro-Ungariei, ca și al triplei alianțe, nu poate, nici într-un fel, să fie considerat ca favorabil.

Totuși bilanțul face să apară unele elemente la activ. S-a reușit, ca contra-pondere față de progresul Serbiei, să se creeze un stat albanez autonom, care, după un oarecare număr de ani, când organizarea sa internă se va termina, va putea să intre ca factor militar în calculele triplei alianțe. Raporturile triplei alianțe cu regatul Greciei, întărit și mărit, au evoluat încetul cu încetul, în așa fel încât Grecia, cu toată alianța sa cu Serbia, nu poate fi considerată, fără rezervă, ca un adversar.

Punctul principal este că, în urma împrejurărilor, care au dus la cel de-al Doilea Război Balcanic, Bulgaria s-a deșteptat din hipnoza rusă și nu mai poate fi considerată astăzi ca un partizan al politicii rusești. Guvernul bulgar face, dimpotrivă, eforturi, ca să intre în legături cât mai intime cu Tripla Alianță.

Acestor elemente favorabile se opun totuși factori neprielnici care apasă mai greu în balanță. Turcia, a cărei comunitate de interese cu tripla alianță venea de la sine și care constituia o puternică greutate contra Rusiei și a statelor balcanice, a fost gonită aproape cu totul din Europa și și-a văzut grav compromisă situația sa de mare putere. Serbia, a cărei politică este, de mulți ani, mereu inspirată de porniri dușmănoase Austro-Ungariei și care este cu totul sub influența rusă, a ajuns la o mărire a teritorului și a populației, care a întrecut cu mult chiar propria sa așteptare. Vecinătatea teritorială cu Muntenegru și întărirea ideii pan-sârbe au apropiat posibilitatea unei noi mărimi teritoriale a Serbiei pe calea uniunii cu Muntenegru. În sfârșit, în cursul crizei, raporturile României cu tripla alianță s-au schimbat cu totul.

În timp ce criza din Balcani a ajuns la rezultate care, astfel, nu sunt favorabile triplei alianțe și conțin germenul unei ulterioare evoluții, în mod special, defavorabile Austro-Ungariei, vedem, pe de altă parte, că diplomația rusă și franceză a început o acțiune comună și conformă unui plan stabilit împreună, pentru a exploata avantajele obținute și ca să modifice unii factori defavorabili punctului lor de vedere.

O scurtă privire asupra situației europene face să reiasă în mod clar că Tripla Înțelegere – mai exact dubla alianță, căci Anglia, de la criza din Balcani, pentru motive explicabile și foarte caracteristice, a adoptat o atitudine rezervată – nu s-a putut mulțumi cu modificările intervenite în favoarea sa în Balcani.

În timp ce politica celor două puteri imperiale și, până la un oarecare punct, și cea a Italiei, este conservatoare și în timp ce, Tripla Alianță are un caracter pur defensiv, politica Rusiei și cea a Franței urmărește anumite tendințe îndreptate contra *statului quo*, iar alianța franco-rusă, în tendințele sale paralele, este, în ultima analiză, de natură ofensivă. Dacă politica Triplei Alianțe a putut să continue până astăzi și să apere pacea europeană de toate tulburările din partea Rusiei și Franței, acest fapt trebuie atribuit superiorității militare pe care o aveau, în mod incontestabil, armatele Triplei Alianțe și, înainte de toate, cea a Austro-Ungariei și a Germaniei, față de a Rusiei și a Franței și, în afară de aceasta, alianța României cu puterile imperiale era, de fapt, un factor destul de apreciabil.

Gândul de a dezrobi popoarele creștine balcanice de sub dominația turcă, pentru a le folosi ca o armă contra Europei Centrale, este, de mult timp, gândul ascuns al adevăratei politici, conforme cu interesul tradițional al Rusiei, pentru aceste popoare. În timpurile din urmă și-a făcut loc idee emisă de Rusia și primită de către Franța, de a se reuni statele balcanice într-o alianță balcanică, pentru a pune, astfel, capăt superiorității militare a Triplei Alianțe. Prima condiție, preliminară înfăptu-

irii acestui plan, era ca Turcia să fie îndepărtată din teritoriile locuite de națiunile balcanice creștine, pentru a mări puterea acestor state și spre a le da posibilitatea să se întindă înspre vest. Această condiție preliminară a fost realizată în întregime prin ultimul război. Pe de altă parte, după sfârșitul crizei, între statele balcanice s-a petrecut o împărțire în două grupe vrăjmașe, de forțe aproape egale: Turcia și Bulgaria, de o parte; cele două state sârbe, Grecia și România, de altă parte.

Să pună capăt acestei împărțiri, pentru ca să poată întrebuița toate statele balcanice sau, cel puțin, o majoritate hotărâtoare pentru a deplasa echilibrul forțelor europene, era ultima sfortare, pe care, după sfârșitul crizei, și-au luat-o Rusia și Franța.

Cum între Serbia și Grecia există deja o alianță, iar România s-a declarat solidară cu aceste două state, cel puțin în ceea ce privea rezultatele păcii de la București, e vorba pentru puterile dublei alianțe de a pune capăt antagonismului adânc care desparte Bulgaria de Grecia și mai ales de Serbia, în chestiunea macedoneană; apoi să găsească un temei prin care România ar fi gata să evolueze complet spre tabăra dublei înțelegeri și să ia parte, chiar împreună cu Bulgaria, pe care ea o privește cu neîncredere, la o combinație politică; în fine, dacă e posibil, să provoace o soluționare pacifică a chestiunii insulelor, pentru a croi drum unei apropieri sau unei alianțe a Turciei cu statele balcanice.

Nicio îndoială n-ar putea să existe asupra bazei după care, potrivit intențiilor diplomației franceze și ruse, s-ar putea împăca aceste diferende și rivalități și s-ar înfăptui noua alianță balcanică. Care poate să fie scopul unei alianțe, în situația actuală, pentru statele balcanice? Nu mai este cazul să se aibă în vedere o acțiune comună în contra Turciei. Ea nu poate să fie, deci, îndreptată decât contra Austro-Ungariei și nu poate să fie dusă la bun sfârșit, decât pe baza unui program care să facă să se întrevadă, pentru toți participanții, măritri teritoriale printr-o deplasare treptată a frontierelor lor de la est spre vest, în dauna integrității teritoriale a monarhiei. Nu s-ar putea închipui o uniune a statelor balcanice pe o altă bază; însă, pe această bază, nu numai că nu este imposibilă, ba este chiar pe cea mai bună cale de înfăptuire. Nu s-ar putea îndoi nimeni că Serbia, sub presiune rusă, n-ar primi să plătească un preț serios în Macedonia pentru intrarea Bulgariei într-o alianță îndreptată contra monarhiei și care, în schimb, să primească Bosnia și teritoriile vecine.

Dificultățile sunt mai mari la Sofia. Deja înaintea celui de-al Doilea Război Balcanic, Rusia a făcut propuneri Bulgariei, pe baza pe care am arătat-o. Ea le-a reînnoit după pacea de la București. Bulgaria, care, în mod vizibil, se opunea unei înțelegeri cu Serbia, a refuzat să intre în planurile rusești și urmărește, de atunci, o politică ce țintește mai degrabă la orice, decât la o înțelegere amicală cu Serbia, sub egida Rusiei. Totuși, la St.-Petersburg, partida n-a fost socotită ca pierdută; în

interiorul țării, agenții ruși lucrează la răsturnarea regimului actual și, în același timp, diplomația dublei alianțe se străduiește să provoace o izolare completă a Bulgariei și a o face, astfel, accesibilă propunerilor rusești.

Cum Bulgaria, după încheierea păcii, a căutat și a găsit un sprijin pe lângă Turcia și cum Poarta a arătat, pe de altă parte, dispoziții favorabile pentru încheierea unei alianțe cu Bulgaria și pentru o apropiere de Tripla Alianță, influența franco-rusă este, de câtva timp, în plină activitate în Bosfor, pentru ca să activeze în contra acestei politici a Turciei, să o aducă pe aceasta către Dubla Alianță și, în felul acesta, să determine Bulgaria, fie printr-o izolare completă, fie prin acțiunea Turciei, spre o nouă orientare. Vești din Constantinopol, care au primit o confirmare sigură prin călătoria lui Talaat Bey la Livadia, prevestesc că aceste încercări, cel puțin în ceea ce privește Turcia, nu au rămas fără rezultat. Rusia a reușit, semnalând pretinse planuri de împărțire ale altor puteri, care ar tulbura *statu-quo* al Asiei Mici, să înlăture neîncrederea istorică a Turciei față de ea, să exploateze cu sprijinul efectiv al Franței greutățile financiare ale Turciei și să ajungă, astfel, la situația că, în loc de o acțiune comună cu Tripla Alianță, gândul unei apropieri de grupul celălalt de puteri să fie în mod serios examinat de către oamenii de stat turci.

De asemenea, este locul ca drumul la București al lui Talaat Bey să fie atribuit tot diplomației franceze și ruse și care a provocat o mediație română în chestiunea insulelor și care, în același timp, deschizând calea relațiilor prietenești între Constantinopol și București, trebuia să favorizeze încercuirea Bulgariei.

Până acuma, acțiunea acestor eforturi de încercuire n-a produs, încă, vreun efect asupra politicii bulgare, poate pentru că la Sofia nu există, încă, niciun motiv spre a nu se încrede în intențiunile Turciei. Totuși, așteptarea Rusiei este deplin justificată. Într-adevăr, o izolare completă în Balcani, ca și în Europa, ar obliga, în cele din urmă, Bulgaria să renunțe la politica sa anterioară și să primească condițiunile pe care i le-ar impune Rusia, pentru a o reprimi sub protecțiunea ei și a-i da sprijinul său.

Macedonia joacă un rol precumpănitor în politica internă și externă a Bulgariei. Dacă conducătorii acestei țări ar fi fost încredințați că înțelegerea prietenească propusă de către Rusia și alianța cu Serbia ar fi singurul mijloc de a salva unele părți ale Macedoniei pentru Bulgaria, niciun guvern bulgar, cu toate decepțiile încercate, n-ar avea curajul să respingă această combinație. Numai o acțiune care ar asigura neliniștea Bulgariei în contra amenințărilor și ademenirilor ruse, și ar feri această țară de izolare, ar putea împiedica Bulgaria să intre până la sfârșit în planul de alianță balcanică.

În ceea ce privește România, acolo acțiunea franco-rusă s-a exercitat deja în timpul crizei din Balcani, cu o mare intensitate. Prin subterfugii uimitoare și ațâ-

țând îndemnatic ideea României Mari, care era mereu susținută pe ascuns, ea a împins opinia publică la atitudini dușmănoase monarhiei și a determinat politica externă a României la o cooperare militară cu Serbia, care nu se putea împăca deloc cu obligațiile ei de altă dată față de Austro-Ungaria. Această acțiune nu este câtuși de puțin întreruptă, ea a fost continuată cu energie și cu mijloace puternice și demonstrative, cum a fost vizita țarului la Curtea României.

Paralel cu aceasta, se petrecea o evoluție tot mai simțită în opinia publică românească și astăzi nimeni nu se mai poate îndoi că numeroase cercuri din armată, dintre intelectuali și din popor, sunt câștigate pentru o nouă orientare a României, pentru o politică de alianță cu Rusia, care și-ar propune ca scop eliberarea fraților asupriți de peste Carpați. Este clar că terenul pentru intrarea României în viitoarea alianță balcanică a fost pregătit în modul cel mai potrivit.

Până acuma, România oficială a rezistat influenței acestor curente populare și sugestiilor franco-ruse, așa că nu se poate vorbi încă de o trecere fățișă în tabăra dublei alianțe și de o politică hotărâtă contra Austro-Ungariei. Însă este de netăgăduit că o evoluție importantă s-a ivit în politica externă a României, care, făcând abstracție de orice perspectivă a unei dezvoltări ulterioare în aceeași direcție, reacționează deja într-un chip simțitor asupra situației politice și militare a Austro-Ungariei și chiar a întregii triple alianțe.

În timp ce înainte, cu tot caracterul secret al alianței, nu era niciun motiv pozitiv să ne îndoim de îndeplinirea de către România a obligațiilor rezultând pentru ea din acordul cu puterile Triplei Alianțe, în ultimul timp autorități importante au făcut, de mai multe ori, declarații publice contra cărora puterile Triplei Alianțe, avându-se în vedere caracterul secret al tratatului de alianță, nu puteau ridica proteste – afirmând că ideea dominantă a politicii românești este principiul libertății de acțiune.

De asemenea, regele Carol, cu sinceritatea care corespunde sentimentelor sale înalte, a declarat ministrului imperial și regal că, atâta vreme cât va trăi, va face toate eforturile, ca să împiedice armata română de a intra în luptă contra Austro-Ungariei, însă că n-ar putea urma o politică contrară opiniei publice a României și că, în consecință, în cazul unui atac rus împotriva monarhiei, nu s-ar putea gândi la o acțiune a României alături de Austro-Ungaria, cu toată alianța existentă. Ministrul de externe român a făcut un pas mai mult – imediat după vizita țarului la Constanța – declarând fără rezerve, într-un interviu, că între România și Rusia a intervenit o apropiere și că există o comunitate de interese între cele două state.

Raporturile Austro-Ungariei cu România pot să fie caracterizate în prezent prin faptul că monarhia stă cu totul pe terenul alianței și, înainte ca și acuma, este gata

să susțină România din toate puterile, dacă s-ar prezenta *casus foederis*, însă că România se desface unilateral de obligațiunile sale de alianță și nu lasă monarhiei să întrezărească decât perspectiva neutralității. Dar și neutralitatea României nu este garantată monarhiei decât printr-o afirmațiune personală a regelui Carol, care, natural, nu are valoare decât pentru durata domniei sale și a cărei respectare depinde de faptul dacă regele păstrează întotdeauna o mână sigură asupra directivelor politicii externe. Ori, în timp de surescitare națională a țării, aceasta ar putea depăși puterile monarhului. Și ne putem cu atât mai mult îndoi de aceasta, cu cât regele Carol invocă chiar în prezent opinia publică, pentru a motiva imposibilitatea îndeplinirii în întregime a obligațiunilor de alianță ale României. În sfârșit, nu trebuie pierdut din vedere că România s-a apropiat prin legături de prietenie și printr-o comunitate de interese cu Serbia, adversarul cel mai îndârjit din Balcani al monarhiei.

Monarhia s-a mărginit, până acuma, să discute în modul cel mai prietenesc evoluția politicii române la București, însă nu s-a simțit dispusă să tragă consecințe serioase din această evoluție a României, din ce în ce mai lămurită. Cabinetul din Viena s-a lăsat convins, în acest sens, în primul rând pentru că guvernul german era de părere că este vorba de evoluții trecătoare, consecință a unor neînțelegeri din vremea crizei (balcanice), care ar dispărea încetul cu încetul, dacă s-ar da dovadă de calm și răbdare. S-a stabilit, însă, că această tactică de așteptare liniștită și de intervenții prietenești n-are rezultatele așteptate și că răceala între Austro-Ungaria și România nu tinde să dispară, ci, dimpotrivă, să se accentueze. Nu ne-am putea aștepta pentru viitor, prin această tactică, la o schimbare într-un sens favorabil. Într-adevăr, în starea de azi a lucrurilor, libertatea de acțiune este cu totul folositoare României și nu prezintă neajunsuri decât monarhiei.

Se impune soluționarea următoarelor chestiuni: vrea Austro-Ungaria să-și îmbunătățească relațiile ei cu România prin explicațiuni deschise, impunând regatului alternativa, fie de a rupe toate punțile cu Tripla Alianță, fie, făcând cunoscută adeziunea ei la tripla alianță, să dea dovezi suficiente care să garanteze îndeplinirea în întregime din partea sa a obligațiunilor ce decurg pentru dânsa din alianță?

O asemenea rezolvare a chestiunii, care ar face să reînvie o tradiție de 30 ani, este desigur aceea, care să răspundă mai bine dorințelor Austro-Ungariei, însă, în împrejurările de față, este, din nefericire, puțin probabil ca regele Carol sau un guvern român oarecare, chiar în fața unei eventuale extinderi a actualului tratat de alianță, să fie gata, sfidând opinia publică ce domnește, să declare în mod oficial alianța României cu Tripla Alianță. O punere la punct categorică din partea monarhiei ar putea deci să ducă la o ruptură fățișă. Cabinetul german, prin serioase și energice intervenții, eventual însoțite de o invitație în acest sens, ar reuși oare

să determine România să ia o atitudine, care ar putea fi considerată ca o garanție serioasă a deplinei sale credințe față de alianță? Aceasta este o chestiune care nu poate fi judecată cu ușurință de către Viena, însă care apare la fel de îndoielnică.

În aceste condițiuni, trebuie să privim ca imposibil de a da alianței cu România o siguranță și o însemnătate suficientă, spre a servi Austro-Ungariei ca pivot al politicii sale în Balcani. Nu numai că ar fi inutil, dar aceasta ar fi o neglijență care, având în vedere importanța politică și militară a României, ar compromite interesele mari ale apărării imperiului, continuând față de indispozițiile manifestate în prezent de România, a urma o atitudine pasivă și de a nu lua, fără întârziere, măsurile militare și de a întreprinde acțiunile politice necesare, pentru a înlătura efectele neutralității și dușmăniei eventuale a României.

Valoarea militară a alianței României pentru monarhie constă în faptul că, în caz de conflict cu Rusia, ar fi păstrat din partea României completa sa libertate de acțiune, în timp ce o parte însemnată din forțele rusești ar fi fost imobilizate prin atacul de flanc al armatei române. Având în vedere raporturile actuale ale României cu monarhia, dacă un conflict armat ar izbucni între ea și Rusia, ar duce la un rezultat opus: Rusia n-ar avea în niciun caz să se teamă de un atac al României, ea n-ar avea nevoie să opună un singur om măcar în contra României, în timp ce Austro-Ungaria, nefiind cu totul sigură de neutralitatea română, ar fi forțată să detașeze un contingent de trupe pentru a ține sub observație România, care se găsește acuma în flancul său.

Pregătirile militare ale Austro-Ungariei în caz de conflict cu Rusia erau până acuma bazate pe ipoteza unei cooperări a României. Dacă această ipoteză ar dispărea, dacă nu mai avem o siguranță absolută împotriva unei agresiuni române, monarhia trebuie, pentru cazul unui război, să stabilească alte măsuri și să prevadă ridicarea de fortificații în contra României.

În prezent este vorba de a dovedi României prin fapte că suntem în situația de a găsi un alt punct de sprijin pentru politica Austro-Ungariei în Balcani. Într-adevăr, acțiunea care e vorba să fie angajată, în acest scop, se leagă de necesitatea de a lua măsuri eficace împotriva constituirii unei noi ligi balcanice pe care o urmăresc puterile Dublei Alianțe. Un scop, ca și celălalt, având în vedere situația actuală în Balcani, nu poate să fie atins, decât dacă monarhia primește ofertele ce i s-au făcut acum aproape un an de către Bulgaria și pe care i le-a reînnoit de mai multe ori de atunci și să intre în raporturi de alianță cu ea.

În același timp, politica monarhiei ar trebui să caute să provoace o alianță între Bulgaria și Turcia, alianță pentru care, în ambele state, se manifestă dispozițiuni așa de favorabile, încât s-a și pregătit deja un tratat, care n-a fost însă semnat. Sub

acest raport, continuarea atitudinii expectative, pentru care monarhia s-a lăsat convinsă din considerațiuni cu mult mai mari, pentru alianță, decât cele dovedite la București, ar prezenta neajunsuri grave. O așteptare mai lungă și părăsirea unei contra-acțiuni la Sofia ar lăsa un câmp cu totul liber eforturilor intensive și unite ale Rusiei și Franței. Atitudinea României obligă, în mod necesar, monarhia să acorde Bulgariei sprijinul pe care ea îl caută de mult și să paralizeze rezultatul politicii rusești de încercuire. Aceasta însă trebuie să se facă în vreme ce drumul spre Sofia și Constantinopol este încă deschis.

Tratatul cu Bulgaria, ale cărui stipulațiuni vor trebui să fie examinate cu grijă, va trebui desigur să fie redactat în așa fel, încât să nu pună monarhia în conflict cu obligațiunile ei convenționale față de România. Nu ar trebui ascuns acesteia din urmă acest demers al monarhiei, având în vedere că el nu prezintă niciun caracter de dușmănie față de România, ci constituie un aviz serios, care ar face factorii conducători de la București să înțeleagă întreaga importanță a unei dependențe politice unilaterale și durabile față de Rusia.

Înainte ca Austro-Ungaria să înceapă acțiunea în chestiune, ea pune cel mai mare preț ca să stabilizească o înțelegere deplină cu imperiul german, nu numai pentru considerațiuni ce decurg din tradiția și din alianța strânsă ce unește aceste două țări, ci, mai înainte de toate, pentru că interese importante ale Germaniei și ale Austro-Ungariei sunt în joc și pentru că nu se poate înțelege păstrarea acestor interese comune, decât, dacă se opune acțiunii unite a Rusiei și a Franței o cooperare la fel de strânsă a Triplei Alianțe, și îndeosebi a Austro-Ungariei și a imperiului german.

Căci, dacă Rusia, sprijinită de către Franța, încearcă să unească statele balcanice în contra Austriei, dacă ea caută să tulbure și mai mult relațiunile noastre cu România, această ostilitate nu este îndreptată numai contra monarhiei ca atare, ci împotriva aliatei imperiului german, contra părții care este cea mai expusă atacurilor prin situația sa geografică și prin structura sa interioară, a acestui bloc central european, care închide Rusiei drumul realizării planurilor sale de politică mondială.

A sfârâma superioritatea militară a celor două puteri imperiale prin ajutorul trupelor din Balcani este scopul dublei alianțe, însă nu acesta este scopul ultim al Rusiei. În vreme ce Franța urmărește slăbirea monarhiei, pentru că sprijină ideea de revanșă, planurile imperiului țarist au o înfățișare cu mult mai complexă.

Dacă privim dezvoltarea Rusiei în ultimele două secole, creșterea teritoriului, marea înmulțire a populației sale, depășind pe a tuturor celorlalte puteri europene, progresele considerabile ale resurselor sale economice și ale puterii sale militare, dacă ne gândim că acest mare imperiu, prin situația sa și tratatele sale și-a

asigurat întotdeauna o mare liberă, se înțelege afirmarea politicii rusești, care a prezentat întotdeauna un caracter agresiv. Dacă judecăm bine, nimeni nu poate atribui Rusiei proiecte de cuceriri teritoriale asupra imperiului german; totuși, înarmările sale și pregătirile sale extraordinare, construirea de drumuri strategice spre vest, sunt desigur îndreptate mai mult în contra Germaniei, decât împotriva Austro-Ungariei.

Căci Rusia a recunoscut că realizarea planurilor sale în Europa și în Asia, care răspund necesităților anterioare, ar atinge în primul rând interese importante ale Germaniei și trebuie, în mod inevitabil, să se lovească de rezistența sa. Politica Rusiei este determinată de o situație invariabilă și, în consecință, este constantă și privește cât se poate de departe.

Tendențele așa de evidente de încercuire ale Rusiei în contra monarhiei, care nu urmărește o politică mondială, au drept scop final de a face imposibilă rezistența imperiului german față de aceste scopuri ale Rusiei și față de supremația sa politică și economică.

Pentru aceste motive, conducerea politicii externe a Austro-Ungariei este convinsă că este în interesul comun al monarhiei, ca și al Germaniei, de a se opune din timp și cu energie, încă în această fază a crizei din Balcani, evoluției urmărite și încurajate de către Rusia, după un plan bine stabilit.

Sursa: Emil Diaconescu, *România și marile puteri după congresul de la Berlin până la 1914*, Editura Institutul Grafic „Presa Bună”, 1937, Iași, p. 74-76; Din *Documents allemands relatifs à l'origine de la guerre*, rassemblés par K. Kautsky, Paris 1922, tome I, p. 25-40.

4

[22 iunie]/5 iulie 1914, București, Însemnări ale lui Raymund Netzhammer, arhiepiscop catolic la București, referitoare la conținutul discuțiilor cu regele Carol I în probleme ce vizează situația internă și internațională după atentatul de la Sarajevo

Duminică, 5 iulie 1914

Regele și prințul au fost la noi, la Sf. Liturghie. Regele este în continuare profund îndurerat de crima teribilă de la Sarajevo și se așteaptă la niște urmări incalculabile ale acestui atentat politic. El a formulat și unele critici. Pentru Bosnia este o nenorocire faptul că nu se știe dacă îi aparține Austriei sau Ungariei, iar un mare necaz îl reprezintă studenții fără de religie de la Sarajevo. Au fost evocate apoi

amintiri dragi din vizita moștenitorului tronului austriac și a soției sale la Sinaia (iulie 1909). Regele a caracterizat această vizită ca una dintre cele mai agreabile din câte au avut loc la Sinaia. Regele a avut cuvinte pline de simpatie și la adresa soției, contesa Hohenberg. Totodată, ne-a relatat că o cunoscuse bine pe mama ei la Berlin și că dansase în repetate rânduri cu ea.

„Majestate! Conte Czernin face impresia unui om distrus!

Este într-adevăr demn de toată compasiunea! A fost întru totul omul arhiducelui Franz Ferdinand, fiind din acest motiv nu prea bine văzut la Ministerul Afacerilor Externe. Influența lui era notorie și se știa că întreținea mereu o legătură personală și epistolară cu moștenitorul tronului. Noi am intervenit însă imediat la Viena, astfel încât contele să nu fie rechemat prea curând de aici.

Majestatea Voastră a trecut prin săptămâni și zile emoționante și obositoare!

Sigur! Vizita țarului, mai cu seamă pregătirile pentru acest eveniment, a necesitat multă muncă. A mers însă totul foarte bine. Țarul Nicolae este foarte drăguț și simplu și în general nu se afișează ca împărat. Este grozav de pașnic! Au fost apoi și ceasuri de-a dreptul obositoare. Atunci când ceilalți se puteau retrage după masă, pentru odihnă și somn, eu l-am primit timp de două ore pe ministrul de externe Sazonov. Parada a fost foarte frumoasă și a făcut în mod evident o bună impresie asupra rușilor!

Presa austro-ungară nu s-a bucurat însă prea mult de vizita rusească de la Marea Neagră!

A fost de-a dreptul infam ce s-a scris în aceste ziare, mai ales despre pregătirea acestei vizite! Fără pic de respect a scris îndeosebi ziarul *Pester Lloyd*. Deoarece este un ziar oficios, am inițiat un protest împotriva acelor articole deloc binevoitoare! – Cât de diferit este împăratul Franz Josef! La vremea respectivă, el își manifestase marea bucurie în legătură cu vizita mea la St.-Petersburg. Și încă în ce condiții își manifestase satisfacția cu privire la această vizită! La solemnitățile funerare pentru împărăteasa Elisabeta, ucisă la Geneva (10 sept. 1898), i-am prezentat împăratului, înconjurat de mulți principii, profundele mele condoleanțe. Împăratul Franz Josef m-a apucat de braț, s-a înclinat către cei prezenți și m-a dus în cabinetul lui de lucru. Cu toate că era aproape zdrobit de moartea tragică a împărătesei sale nevinovate, Franz Josef nu a dorit să mai menționeze plecarea ei dintre cei vii, ci m-a pus să-i povestesc amănunțit cele petrecute la St.-Petersburg. Împăratul s-a bucurat pentru succesul meu și a fost de părere că regele României ar putea juca cel mai bine rolul de intermediere și reconciliere între Austria și Rusia! Iar acum s-a strigat atât de oribil împotriva vizitei țarului!

După cum s-a scris în presă, Majestatea Voastră a vizitat și Cadrilaterul!

Da! Am fost cu automobilul la Dobrici! Mi-a plăcut destul de mult acolo. Entuziasmul a fost mare, mai ales în rândul numeroasei populații mahomedane.

Majestate! Îmi este îngăduit să întreb care este situația în Albania?

Foarte proastă! Prințul von Wied nu se va putea menține. Trebuie să se gândească repede la o retragere, altfel va fi ucis! Nu am avut speranțe prea mari, dar nu mă gândisem totuși niciodată că lucrurile se vor împotmoli chiar atât de repede. Lui Wied i-am spus de la început: dacă poți să treci de marile dificultăți, vei fi renumit, dacă nu reușești, te duci frumusețel acasă!

Se pare că nu se va alege nimic din unirea Muntenegrului cu Serbia, despre care s-a scris atât! Muntenegrenii nici nu vor să audă de unire, mai ales dacă asta ar însemna să devină supușii actualei dinastii sârbe; în prezent, regele¹¹ este o nulitate, iar principele moștenitor nu este exclus să fie acaparat complet de partida militară!

Și Majestatea Voastră primește acum o misiune grea, când trebuie să-i prelucreze pe liberali și conservatori, astfel încât ei să contribuie de comun acord la modificarea constituției și, prin aceasta, la realizarea reformelor!

Problema ar fi relativ ușor de rezolvat, de n-ar fi un om anume!

Vă referiți cu siguranță la marele zurbagiu Filipescu!

Da! Acesta vrea mereu să o apuce pe căi proprii și zădărnicește astfel de multe ori lucrurile bune!

Îmi permiteți acum să vă prezint planurile de construcție pentru biserica de la Sinaia?

Desigur! Ne interesează acest lucru! Ministrul plenipotențiar von Waldhausen a donat acum ceva?

Până acum, nu, Majestate!

Vă sfătuiesc să vă adresați doamnei von Waldhausen, atunci „ministrul plenipotențiar” va fi ieșit din joc! Acest om pricepe cam greu. Mi s-a întâmplat să fiu nevoit să-i spun: luați acum un creion în mână și notați-vă asta și asta, ca să nu uitați nimic” [...].

Sursa: Raymund Netzhammer, *Episcop în România. Într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 511-512.

¹¹ Petru (Petar) I Karagheorghević.

Iunie-iulie 1914, București, Însemnările lui I. G. Duca, ministrul culturii și cultelor, în legătură cu agravarea situației internaționale după asasinarea prințului Franz Ferdinand la Sarajevo.

După vizita țarului, pe când Constituanta era încă deschisă, duminică 15 iunie 1914, mă dusesem la Potlogi, în Dâmbovița, să prezidez o serbare școlară. Întorcându-mă, pe la șapte seara, cu automobilul, mi se spune că Brătianu mă căutase în mai multe rânduri. Am bănuțit imediat că se întâmplase ceva excepțional, fiindcă dânsul nu prea avea obiceiul, mai ales duminicile, să ne cheme cu asemenea insistență. Intrigat, m-am repezit deci la el și l-am găsit foarte agitat. „Arhiducele Franz Ferdinand și soția sa au fost asasinați la Sarajevo”, îmi spuse el.

Nu cred că Brătianu să fi văzut imediat în acest complot, de origine sârbească, pretextul, pentru Puterile Centrale, al declarării războiului mondial. Dar el era de câțiva ani preocupat ca, în cadrul alianței noastre cu Austria, Germania să asigure alt regim românilor din Ungaria. Inutil să mai spun că, dacă el ar fi fost la guvern, tratatul nu se reînnoia la 1913 fără serioase concesii în favoarea fraților noștri de peste munți, în orice caz se poate, tocmai din cauză că Maiorescu¹² nu făcuse nimic pentru dânsii, ca Brătianu să-și fi pus toate nădejtile în arhiducele Franz Ferdinand. Cunoștea ura lui împotriva maghiarilor și era convins că, deocamdată, prin influența lui, din zi în zi crescândă, și, mai târziu, ca împărat, prin voința și hotărârea sa suverană, va asigura elementului românesc din monarhia Habsburgilor largi drepturi naționale, dacă nu chiar autonomia Ardealului.

Cu câțiva ani înainte, arhiducele vizitase pe regele Carol la Sinaia și făcuse cu acest prilej lui Brătianu declarații atât de categorice în privința intențiilor sale față de români cât și în privința hotărârilor sale de a reduce influența ungarilor, încât de atunci Brătianu dobândise în arhiduce o mare încredere și aștepta cu nerăbdare urcarea lui pe tron. Drama de la Sarajevo îi năruia toate aceste proiecte și speranțe.

¹² *Titu Maiorescu* (1840-1917), filosof, scriitor, critic literar și om politic, una dintre cele mai remarcabile personalități ale României din a doua jumătate a sec. XIX și începutul sec. XX. A fost unul dintre fondatorii societății „Junimea”, care a avut un mare rol în europenizarea culturii române, prin impunerea spiritului critic și sprijinirea unor mari valori ale literaturii autohtone. A fundamentat teoria „formelor fără fond”, ceea ce a constituit baza junimismului pe plan politic. Membru al Partidului Conservator, Titu Maiorescu a fost de mai multe ori ministru în diferite cabinete conservatoare. În perioada 28 martie/10 aprilie 1912 - 4/7 ianuarie 1914 a deținut funcția de prim-ministru. La Consiliul de Coroană din 14/27 august 1916, Maiorescu a susținut ideea neutralității, iar în perioada ocupației Puterilor Centrale a rămas la București, refuzând orice legături cu adversarii.

Eu însă nu împărtășeam întru nimic mâhnirea șefului meu. Nu contestam câtuși de puțin sinceritatea arhiducelui, dar aveam de mult convingerea că, departe de a fi un cap politic, nu era decât un impulsiv și un brutal, care, odată ajuns pe tron, sau va voi să-și impună voința și, uneori, capriciile, cu lipsa de pricepere și cu autocratismul caracteristic firii sale, și atunci va sfărâma organismul plâpând al monarhiei, în loc să-l consolideze, sau, ajuns la domnie, va renunța, spre a se putea menține, la antipatiile și la simpatiile lui și va face concesii diferitelor elemente, în primul rând celor mai neastâmpărați și celor mai gălăgioși, adică tocmai ungu-rilor. În genere, mi se părea imposibil ca în fruntea monarhiei Habsburgilor să se afle un om care să fie în război pe față și violent cu toată Ungaria și nu aveam nicio încredere în posibilitatea de a se realiza federalizarea Austriei prin ură și răzbunări, astfel cum o concepea moștenitorul lui Franz Josef. Pentru mine, el reprezenta nu o mare speranță, ci cea mai crudă deziluzie ce aștepta românismul.

Când mă uit azi înapoi, când urmăresc tot ce s-a aflat mai încoace despre rolul arhiducelui, tot ce s-a dezvăluit despre caracterul și mentalitatea sa, chiar de către intimii lui, ca de pildă de către contele Czernin în *Memorii*, tare mă tem că am avut dreptate în judecata mea. De la viața arhiducelui, românii n-ar fi câștigat nimic, prin moartea lui am câștigat totul. Unitatea națională pornește de la glonte ucigașului din Sarajevo. De multe ori în viață am constatat că ceea ce la prima vedere ți se pare o nenorocire, este de fapt o mare fericire și viceversa. De aceea mi se pare acum de necrezut ca un român să fi jelit și să fi fost nenorocit de moartea lui Franz Ferdinand.

Impresia generală în public a fost aceeași ca și a lui Brătianu, și anume că dispare un mare protector al românilor. Nimeni nu se gândea la războiul general.

Eu, în orice caz, sunt dator să mărturisesc că eram sigur că războiul nu va izbucni. Știam că în Franța și în Anglia există un atotputernic curent pacifist și că Germania, în plină prosperitate și fericire, sau Austria, șubredă din toate părțile, nu puteau să cuteze a dezlănțui un război cu sorți îndoielnici de izbândă pentru ele. Mi se părea o așa aberație mintală, încât credeam conducătorii acestor state incapabili de ea. Mă temeam, ce-i vorba, de Rusia, fiindcă nu-mi făceam nicio iluzie despre cuminenția sau prevederea regimului ei, dar, știindu-i politica externă atât de strâns legată de a Franței și de a Angliei, nu o credeam în stare să se arunce în aventura unui război fără aprobarea aliaților ei, aprobare pe care în niciun caz nu o putea avea.

Raționamentul meu era impecabil și temeinicia lui în ceea ce privea Germania, Austria și Rusia apare azi mai lămurită decât oricând. Uitasem un singur lucru, că acțiunile omenеști nu sunt conduse numai de logică, ci de cele mai multe ori de pasiune. Dacă logica ar fi cârmuit lumea, războiul mondial nu ar fi putut izbucni

niciodată, dar fiindcă patimile sunt însă mai puternice decât rațiunea, Germania, Austria și Rusia s-au aruncat singure și cu o sublimă inconștientă în prăpastia spre care nimeni nu le îmboldea.

De altminteri, credința era așa de generală, încât după închiderea scurtei sesiuni a Constituantei, regele Carol a plecat liniștit la Sinaia ca să-și petreacă vara și vacanțele. Îl văd încă senin și vesel la fereastra vagonului, salutând grav, cu un singur deget încovoiat la marginea chipiului, autoritățile care veniseră să-l întovărășească și mi-a rămas întipărită imaginea lui pe când, încet, trenul regal dispărea. Erau ultimele priviri pe care bătrânul rege le îndrepta asupra capitalei sale, căci nu s-a mai reîntors într-însa decât mort, în drum spre locașul său de veci, de la Curtea de Argeș. Am cugetat adesea la această plecare. Am fi fost îndrituiți în acea clipă să socotim pe regele Carol ca pe cel mai fericit dintre muritori, fiindcă, după mari greutăți, multe stăruințe, multă răbdare și multă trudă, învinsese toate greutățile ce îi stătuseră în cale. Înăuntru, țara lui se bucura de roadele unei păci îndelungate și-și desăvârșea organizațiunea internă începută de atâția ani, mereu îmbunătățită prin mari și hotărâtoare reforme în spiritul democratic al vremurilor. În afară, printr-un al doilea război fericit, prestigiul țării era la apogeu, cele mai mari puteri căutau prietenia micului regat dunărean. La 76 de ani, și după 48 de ani de străduințe, nu se putea concepe un sfârșit de domnie mai fericit și mai strălucit. Și totuși, peste trei săptămâni trebuia să se adeverească și pentru regele Carol proverbul că până la moarte să nu zici de nimeni că a fost fericit.

Noi, miniștrii, de asemenea, fără a bănui ceea ce ne aștepta, ne-am pregătit de vacanțe. Am avut la Ministerul de Interne un consiliu în care ne-am împărțit concediile și interimatele. Astfel, în lipsa lui Porumbaru trebuia să iau eu interimatul externelor. Pe când ne ocupam de asemenea formalități și unii din noi își făceau bagajele, cerul a început deodată să se întunece. De la granița Bulgariei, din Cadri-later, veneau știri ciudate. Bande bulgărești atacau posturile noastre de grăniceri. Zilnic erau morți și răniți. Guvernul din Sofia, luat la socoteală, făcea într-o zi cele mai categorice protestațiuni de amicitie, făgăduia că va lua măsuri, a doua zi însă ne pomeneam cu o incursiune și mai îndrăzneță, cu atacuri și mai violente. N-am putut desluși nici până azi ce era în dosul acestor provocări; bande de comitagii încurajate pe sub mână de guvernul lui Ferdinand de Coburg? Dar atunci cum se face că în cele mai multe din aceste atacuri figurau chiar soldați gradați bulgari în activitate? Nu era mai degrabă un fel de avertisment, pe care austriecii voiau să ni-l dea în ajunul războiului ca să ne intimideze? Ei știau cât de ostilă le era opinia publică, mai ales după vizita de la Constanța, și își închipuiau poate că, asmuțind pe bulgari, ne vor face să ne temem de pericolul la care ne-am expune, dacă nu stăm

credincioși alături de ei. Împreună cu Barbu Știrbei, i-am expus lui Brătianu această presupunere. S-a supărat pe noi cum nu l-am văzut supărându-se niciodată, luând cu căldură apărarea Austriei. Sunt sigur că supărarea lui era prefăcută și cine știe ce combinații urmărea el atunci sau ce impresie voia să dea. În aceste privințe, Brătianu avea subtilități infinite și rămâne și azi insondabil pentru mine.

Dar, oricum, era plictisit de hărțuielile bulgărești și de aceea ne-a chemat la consiliu și ne-a rugat să ne amânăm concediile.

De altminteri, norii se adunau tot mai amenințători. Austriecii descoperiseră că asasinarea arhiducelui fusese pusă la cale la Belgrad, că pornea de la o societate iredentistă pansârbească. Viena cerea deci satisfacție, iar amenințările ei luau o formă netăgăduit de gravă. Berlinul susținea atitudinea Ballplatz-ului, iar la Petersburg se ridicau glasuri în favoarea Serbiei. Vădit, situația internațională se încurca.

Brătianu era îngrijat. Am prânzit împreună într-o seară la Martha Bibescu¹³, la Mogoșoaia, și, în drum, mi-a împărtășit, cu obișnuitele reticente, grijile lui și mi-a vorbit de războiul general. Cerul era negru și după o zi de călduri înăbușitoare tuna și fulgera: a fost prima mea viziune a cataclismului ce sta să se dezlănțuiască. La câteva zile am plecat pentru o zi, două, la Vâlcea, unde n-am mai avut nicio știre și n-am mai citit niciun ziar. Întorcându-mă, apoi, aflu de nota contelui Berchtold, trimisă în ajun sârbilor; trimit repede să văd textul. Nu mai încăpea îndoială, Austro-Ungaria împingea la război. Totuși nu puteam crede într-un asemenea act de demență din partea Puterilor Centrale; până în cele din urmă furtuna trebuia să fie înlăturată, dacă nu de la Berlin și de la Petersburg, atunci de la Paris sau de la Londra trebuia să vie mijlocul de aplanare a conflictului, vreo formulă de împăcare, vreo propunere de mediațiune ori consimțământul mutual pentru vreun arbitragiu.

Cu cât zilele treceau, telegramele erau însă mai îngrijorătoare. Evenimentele se precipitau cu o iuțea vertiginoasă. Împăratul Wilhelm se întorsese în grabă din călătoria sa în Norvegia. Președintele Republicii Franceze – care era în vizită oficială la Țarskoe-Selo – se înapoie cât mai repede la Paris¹⁴, în Anglia erau neîncetate

¹³ *Martha Bibescu* (1889-1973), poetă, romancieră, memorialistă, om politic. Martha Bibescu a fost o prezență remarcabilă în viața societății românești. A fost fiica lui Ion Lahovary, ministru al României la Paris și ministru de externe și a Smarandei (Emma) Mavrocordat. A fost soția prințului George Valentin Bibescu, care era văr primar cu Ana de Noailles. Începând din 1916, Martha Bibescu a condus un spital pentru răniți la București, unde a rămas sub ocupație germană, având un rol controversat. În 1955, a devenit membră a Academiei Regale de limbă și literatură franceză din Bruxelles, în fotoliul pe care îl ocupase contesa Ana de Noailles.

¹⁴ *Raymond Poincaré* (1860-1934), om politic francez, președinte al Consiliului de Miniștri (1912-1913) și președinte al Franței (1913-1920). Poincaré, însoțit de premierul și ministrul de externe René-Raphael Viviani, a efectuat o vizită în Rusia în perioada 16-29 iulie 1914. Vizita era planificată din mai 1914.

consfătuiri și consilii de miniștri, la Roma agitație și la Viena, pentru prima dată, hotărâre și intransigență.

Din îndemnul lui Brătianu am plecat la Sinaia. Nu voi uita acele zile. De dimineață până seara stăteam la Castelul Peleş, în camera rezervată acolo primului-ministru. Împreună cu mai mulți colegi, de obicei Antonescu, Angelescu și Radovici, așteptam știrile. Zeci de telegrame soseau la fiecă moment de la agenții, de la legațiile noastre de pretutindeni. Bietul Constantin Brătianu amestecă cifrând și descifrând. Brătianu venea și ieșea. Stătea ceasuri întregi jos, cu regele Carol, apoi se urca sus la noi, era frământat cum cred că nu l-am mai văzut niciodată de atunci. Treceam prin alternative de speranță și descurajare. Eu mai păstram oarecare nădejde. Brătianu era convins că mergem cu pași siguri și rezezi spre războiul general. Singur ceasul din turnul Castelului, cu bătăile lui sonore, ne trezea la intervale regulate din lumea de gânduri și de griji în care stam cufundați.

Restul se știe – este de domeniul istoriei universale: declarația de război a Austriei, solidarizarea Germaniei cu ea, mobilizarea rusească, sforțările disperate ale lui Sir Edward Grey¹⁵ și ale celor din Paris de a salva pacea lumii printr-un arbitragiu, refuzul Berlinului, violarea neutralității Belgiei, intrarea în acțiune a Angliei.

Sursa: I. G. Duca, *Memorii, vol.I, volumul I, Neutralitatea. Partea I (1914-1915)*, ediție și schiță biografică de Stelian Neagoe, Editura Expres, București, 1992, p. 35-39.

6

12]/25 iulie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez la București, către M. Bienvenu-Martin, ministrul afacerilor externe ad-interim, referitoare la reacțiile generate în România de ultimatumul austro-ungar adresat Serbiei.

[Dl. Blondel, ministru al Franței la București către dl. Bienvenu-Martin, ministrul interimar al afacerilor externe

T. Nr. 30

*București, 25 iulie 1914, 11 h.
(Primită: 14.25)*

Remiterea notei austro-ungare către Belgrad a produs aici cea mai puternică emoție. Ministrul afacerilor externe, pe care l-am întâlnit în momentul în care

¹⁵ *Edward Grey, viconte de Fallodon (1862-1933)*, om politic britanic, ministru de externe (1905-1916).

ieșea din reședința Ministrului Austro-Ungariei, credea încă, după declarațiile colegului meu, că remiterea notei urma să mai întârzie câteva zile și că nu ar fi urmat să îmbrace forma unui ultimatum. Surpiza sa a fost cu atât mai mare când a luat cunoștiință de ea; mi-a făcut cunoscută preocuparea sa și faptul că a început să creadă, ceea ce nu admitea decât cu greu câteva zile înainte, că incidentele de frontieră româno-bulgare au putut fi foarte bine provocate de către Austria, dornică să vadă România ținută în șah de către Bulgaria în momentul în care, la Viena, se pregăteau presiunile împotriva Serbiei. Presa consideră, în general, situația ca fiind extrem de gravă și își exprimă părerea că îi va fi dificil Serbiei să accepte pretențiile exagerate ale Austriei.

Însărcinatul cu afaceri al Serbiei tocmai a făcut un demers pe lângă Ministerul Afacerilor Străine pentru a cunoaște atitudinea pe care înțelegea să o adopte guvernul român. Consiliul de Miniștri a fost convocat de urgență pentru a examina chestiunea.

Sursa: *Ministere des Affaires Étrangères, Commission de publication des documents relatif aux origines de la Guerre de 1914, Documents diplomatiques français (1871-1914), tome XI (24 Juillet-4 Août 1914)*, Imprimerie Nationale, MC-MXXXVI, Paris, p. 41, document 39.

7

12/25 iulie 1914, București, Telegrama nr. 162 a lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată lui Serghei D. Sazonov, ministrul afacerilor străine, în care rezumă atitudinea lui Ion I. C. Brătianu față de perspectiva declanșării unui război între Austro-Ungaria și Serbia.

Telegrama Dvs. cu Nr. 1488 s-a primit.

Telegrama Excelenței Voastre a fost primită de mine la ora 4 după masă, și eu am comunicat imediat conținutul ei lui Brătianu, care în acest timp se afla la mine. Acesta s-a declarat gata să expună chestiunea reprezentantului austriac de aci, în sensul demersului făcut de Kudașev, dar el este adânc convins că, în ultimul moment, numai Germania ar putea opri Austria de a încălca teritoriul sârb, după expirarea termenului ultimatumului.

Vorbind despre conținutul notei austriace, Brătianu găsește că Austria are oarecare drept de a fi satisfăcută din partea Serbiei, în ceea ce privește pedepsirea vinovaților atentatului de la Sarajevo, care ar rezulta din cercetări. Dar cererile prezentate de Austria ies mult din acest cadru și fac ca ele să nu poată fi primite de

către Serbia decât cu foarte mari greutate. În general, cu toată atitudinea sa reținută în expresii, Brătianu n-a putut tăgădui că nota austriacă a făcut o impresie grea guvernului român. La întrebarea lui Pașici, guvernul român l-a și sfătuit deja să primească condițiunile impuse de Austria, având în vedere considerațiunea că el nu putea da alt răspuns, de îndată ce el nu e în stare să dea Serbiei sprijin armat contra Austriei, Brătianu consideră că un astfel de sprijin iese din cadrul intereselor României care, după părerea lui, se reduc la oprirea Bulgariei de la un atac contra Serbiei, astfel că în urma rezultatelor războiului dintre Austria și Serbia, ultima să nu sufere pierderi teritoriale. Eu mi-am luat personal permisiunea de a întreba pe Brătianu ce atitudine ar lua România dacă ultimatumul austriac ar constitui cauza unui conflict european. Brătianu a răspuns că România ar putea să ia o hotărâre nu numai după un Consiliu de Miniștrii dar și după ce se va discuta chestiunea și cu șefii opoziției, și că în orice caz, până atunci guvernul român ar trebui să știe precis care va fi situația Rusiei și ce scopuri își va propune să urmărească, ca răspuns la aceasta România nu mai puțin precis și-ar fixa atitudinea proprie față de conflict. Convorbirea mea cu Brătianu a avut un caracter foarte amical și cordial.

Poklevski.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond PCM-SSI, dosar nr.4/1934, f.5.*

8

[15]/28 iulie 1914, Sinaia, Telegrama lui Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la București, către contele Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îl informează despre reacția regelui Carol I la știri-rea ultimatumului adresat Serbiei

TELEGRAMĂ

Sinaia, 28 iulie 1914

Am executat ordinele ce am primit și anume într-o convorbire cu însuși M. S. Regele. Rezultatul convorbirii este următorul:

Într-un război între Monarhie și Serbia, Majestatea Sa garantează stricta neutralitate a României.

De promisiunea Excelenței Voastre că „noi înșine, în amintirea tratatului nostru de alianță, nu vom lua, în decursul ulterior al evenimentelor, nicio hotărâre care ar putea atinge interesele României, fără ca înainte să fi intrat în contact cu dânsa” – M. S. a luat cunoștință cu satisfacțiune.

În caz că Rusia ar proceda contra noastră, Regele mi-a spus că, din nefericire, nu prea am putea conta pe sprijinul militar al României.

Regele care, spunând aceste cuvinte, era atât de emoționat, cum nu l-am mai văzut, m-a asigurat că, dacă ar putea să-și urmeze imboldul inimii, armata sa ar lupta neapărat de partea Triplei Alianțe. Dar nu *poate*. De un an atâtea s-au schimbat încât nu e în stare să ție tratatul.

M-a rugat totuși să anunț pe Excelența Voastră, că și în conflictul cu Rusia va păstra stricta neutralitate și că nicio putere din lume nu l-ar putea determina vreodată să ia armele contra Monarhiei.

Sursa: *Cartea Roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiile dintre Austro-Ungaria și România în perioada de la 22 iulie 1914 până la 27 august 1916*, București, Editura „Regele Carol”, 1917, p. 5.

9

[15]/28 iulie 1914, Bad Ischl, Telegrama împăratului Franz Josef adresată regelui Carol I, prin care îi aduce la cunoștință declanșarea ostilităților împotriva Serbiei.

TELEGRAMA

Majestății sale, Rege al Romaniei

Prezentată la Bad Ischl Nr, 533 – 101 – 28 – 1 S

Sosită la Castel Peleş data 28/7 ora 4 m ... t. S 1914

Serbia nu a îndeplinit cerințele conducerii mele și, pe lângă asta, trupele sârbești au provocat o bătălie, fără vreo prealabilă declarație de război. Din această cauză am comunicat astăzi armatei mele ordinul de a începe ostilitățile împotriva trupelor sârbești; la acest pas m-a îndemnat convingerea că numai pe această cale pot asigura popoarelor mele pacea îndelungată și progresul lor neîntrerupt.

Prietenia ta de ani și legătura de încredere care ne unește îmi garantează ca îmi vei întâmpina deciziile în acest ceas de cumpănă (ora serioasă) cu sinceră înțelegere.

Franz Josef

Mod. No. 36 (1912)

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 43/ 1914, f. 1.*

10

16/26 iulie 1914, Sinaia, Scrisoarea de răspuns a regelui Carol I către împăratul Franz Josef.

16/29 iulie 1914

Sinaia

Majestății Sale împărat și Rege

Ischl

Mă grăbesc să Îți transmit cea mai caldă mulțumire pentru atenția Ta prietenească, că M-ai informat personal asupra gravelor decizii de război cu Serbia. Atentatul ne-a lovit pe toți foarte tare și ne-a dat impulsul pentru pasul hotărâtor. Explică îndeajuns cât de bine înțeleg însemnătatea acestei decizii. Relațiile noastre intime și călduroasa mea loialitate garantează că însoțesc parcursul acestei crize serioase cu participare onestă. Fie ca providența înainte de toate să Îți păzească în această oră amară sănătatea prețioasă, războiul să aibă un curs scurt și ieftin, iar pacea europeană să fie păstrată. În același timp, am dorința ca echilibrul din Peninsula Balcanică, pe care țara mea l-a câștigat cu atât de multe sacrificii, să rămână neatins.

Carl.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 43/ 1914, f. 2.*

11

16/29 iulie 1914, Sankt-Petersburg, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul afacerilor externe, către Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, prin care comunică poziția rusă față de criza dintre Austro-Ungaria și Serbia și cere precizări în legătură cu conduita României.

Telegrama Dvs. Nr. 169 s-a primit.

Rog comunicați lui Brătianu următoarele:

În cazul unei ciocniri armate reale între Austria și Serbia, prevedem o intervenție a noastră pentru nu a admite distrugerea acesteia din urmă. În aceasta va consta scopul războiului nostru cu Austria, dacă acesta va fi inevitabil.

Răspunzând în felul acesta la întrebările puse de Brătianu, binevoiiți a-i pune la rândul Dvs. întrebarea categorică referitoare la atitudinea ce va lua România, odată cu aceasta îi puteți da a înțelege că noi nu excludem posibilitatea avantajelor pen-

tru România, dacă ea va participa la război împreună cu noi contra Austriei. Noi am vrea să știm care este părerea, din acest punct de vedere, a guvernului român.
Sazonov.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond SSI, dosar nr.4/1934, f. 10.*

12

17/30 iulie 1914, Sankt-Petersburg, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul afacerilor străine, către Poklevski-Koziell, prin care îi solicită să-i comunice lui Ion I. C. Brătianu, primul-ministru român, că, în cazul unei atitudini favorabile, Rusia va susține alipirea Transilvaniei la România.

Telegrama Nr. 1556

Foarte sigur. Dacă considerați posibil de a concretiza mai precis avantajele pe care poate conta România în cazul când va participa la război contra Austriei, îi puteți spune precis lui Brătianu că noi suntem gata să susținem alipirea Transilvaniei la România.

Sazonov.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond SSI, dosar nr.471934, f.14.*

13

[18]/31 iulie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez în România, către René Viviani, ministrul afacerilor externe, în care redă discuțiile cu primul-ministru Ion I. C. Brătianu privitoare la conduita României după declanșarea războiului dintre Austro-Ungaria și Serbia.

[dl. Blondel, Ministru al Franței la București către dl. Viviani, Ministrul Afacerilor Externe

T. nr. 37, 38

*București, 31 iulie 1914, 19.20, 20.00 h
(Recepționată: 23.35, 16.10 h)*

Am reluat, cu Președintele Consiliului de Miniștri, în cursul acestei dimineți, conversația pe care am avut-o ieri cu ministrul afacerilor străine și cu mai mulți membri ai Cabinetului. Am încercat, în prezența colegului meu rus, să îl conduc pe dl. Brătianu către o declarație mai [fermă] decât aceea pe care colegii săi au

ezitat să o formuleze și, mai bine de o oră, am discutat chestiunea neutralității, „singura opțiune care nu pune în joc viitorul României”.

Președintele Consiliului de Miniștri a enunțat temerea că Puterile interesate ar putea reproșa României mai târziu inacțiunea sa, ministrul Rusiei a putut să îl asigure că, în ceea ce privește Rusia, ea i-ar fi recunoscătoare pentru o abținere care, în condițiile prezente, ar putea fi considerată ca un semn de prietenie.

Dl. Brătianu se temea, de asemenea, ca Puterile să nu trateze, în consecință, România ca pe o cantitate neglijabilă, dacă ea se va ține prea departe de conflict. Am crezut că pot să îl asigur pe președintele Consiliului de Miniștri că, din contră, nu am putea decât recunoaște în Franța mobilurile unei atitudini care, în fond, ar fi în avantajul aliatei noastre și care, dacă o reglare de conturi generală ar fi intervenit, interesele României ar fi găsit în noi, cum s-a mai întâmplat și înainte, avocați pentru a le apăra.

Colegul meu rus a făcut aproape aceleași declarații ca ale mele și Brătianu, fără a-și lua un angajament formal, a părut oarecum ușurat; la o ultimă observație pe care i-am prezentat-o pentru a-i spune că, dacă România s-ar fi alăturat Austriei, ea ar fi contribuit la distrugerea cu mâinile sale a operei căreia îi atașase numele său, președintele Consiliului de Miniștri mi-a răspuns: „Aceasta este una din rațiunile care va determina sosirea diferiților șefi de partid care se găsesc în străinătate și pe care regele i-a convocat”.

Manifestările anti-austriece se multiplică; presa începe, ea însăși, să protesteze împotriva intenției atribuite guvernului de a da concursul său Austriei și un număr de ziare proclamă puternic aversiunea lor pentru o politică care ar fi contrarie sentimentului [național]. Aceste manifestări îl stânjenesc pe Rege și sunt unul dintre cele mai serioase atuuri ale noastre.

Sursa: *Ministere des Affaires Étrangères, Commission de publication des documents relatif aux origines de la Guerre de 1914, Documents diplomatiques français (1871-1914), tome XI (24 Juillet-4 Août 1914)*, Imprimerie Nationale, MC-MXXXVI, Paris, p. 366, document 446.

14

18/31 iulie 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată lui Serghei D. Sazonov, în care expune poziția clasei politice românești, cu deosebire a lui Ion I. C. Brătianu, față de declanșarea conflictului european.

Telegrama nr. 174

Sigur. După consiliul de miniștri, care a avut loc acum trei zile, aici se observă o schimbare importantă. Ieri a apărut în presă comunicatul guvernului, care se încheie cu declarația că în momentul izbucnirii războiului european general, România va hotărî ce atitudine trebuie să ia. Unele ziare și societatea de aci interpretează acest comunicat în sensul că România nu va rămâne neutră și Regele a hotărât să acționeze în alianță cu Germania. După informațiunile ce posed eu și ministrul Franței, a căror exactitate în împrejurările actuale este greu de verificat, la ultimul Consiliu de Miniștri Regele s-a exprimat pentru continuarea celor mai insistente încercări de a înlătura războiul european, și, dacă acesta va fi inevitabil, atunci este pentru o acțiune alături de Tripla Alianță. Se spune că toți miniștrii și Brătianu s-au opus cu energie acestei propuneri, ceea ce, după cât se spune, a determinat pe Rege să amenințe cu abdicarea. După aceleași informațiuni, motivele care au determinat pe Rege să ia această hotărâre ar fi:

1. Existența tratatului defensiv cu Austria, informație despre care v-am raportat;
2. Posibilitatea unor angajamente personale ale Regelui față de Imperiul Germaniei și al Austriei;
3. Cererea Austriei, făcută zilele trecute, de a executa tratatul de alianță și a Germaniei de a stabili care va fi atitudinea României față de viitorul război;
4. Imposibilitatea respectării neutralității de către România, fiindcă aceasta ar duce la înrăutățirea raporturilor cu ambele tabere beligerante și ar lipsi-o de avantajele ce-i poate oferi războiul, și în fine,
5. Încrederea în superioritatea forțelor militare ale Triplei Alianțe și în aceea că Tripla Alianță poate da garanțiile convenite față de Bulgaria.

La aceasta trebuie să adaug că Germania și Austria răspândesc aici zvonuri dăunătoare nouă ca: nepregătirea noastră pentru război, nedorința Franței și a Angliei de a participa la război etc. Consiliul de Miniștri n-a ajuns la nicio concluzie și s-a hotărât pentru mâine un nou consiliu, la care vor participa reprezentanții opoziției, și se poate spune cu certitudine că opinia publică de aici este dușmănoasă Austriei, iar Armata Română de un an trăiește cu speranța că va participa la acțiunile contra Austriei alături de noi și numai la gândul posibilității unui atac în contra noastră impresionează profund ofițerii superiori de aici. La București au avut loc și se mai pregătesc încă manifestații. Toate aceste fapte sunt bine cunoscute de guvern și o persoană apropiată de [*lipsă în text - n.n.*] s-a încredințat astăzi că guvernul vrea să profite de ele pentru păstrarea neutralității sau chiar pentru o acțiune alături de noi contra Austriei, tot deodată găsim folositor răspândirea informațiilor expuse la începutul telegramei. Eu mi-am permis totuși să insist

asupra lor mai sus, fiindcă ele, din nefericire, coincid cu informațiunile ce mi-au fost comunicate prin telegrama Dvs. Nr. 1556. În minutul de față de la Brătianu nu se pot obține informațiuni mai precise [*lipsă în text – n.n.*] a vizitat împreună cu Ministrul Franței și el a repetat că România nu este legată cu nimic și că la viitorul Consiliu de Coroană se va discuta din nou ce atitudine va lua România la izbucnirea războiului european. El, de asemenea, a subliniat că încredințările ce mi-a făcut la 15 iulie au un caracter absolut personal și nu angajează cu nimic libertatea de acțiune a României.

Pentru a nu neglija niciun mijloc de a influența guvernul român, eu mi-am permis să-i fac lui Brătianu comunicarea în sensul telegramei Dvs. Nr. 1556. Brătianu mi-a mulțumit, promițându-mi că va medita asupra cuvintelor mele și, tot deodată, m-a întrebat dacă aliații noștri vor sancționa separarea unei provincii austriece, fiindcă Anglia, după cât se pare, după terminarea războiului european ar vrea să restabilească *statul quo*. Eu am răspuns că aliații noștri vor ține seama de promisiunile făcute de noi. După aceasta, Brătianu m-a rugat să nu cred zvonurile ce se răspândesc în oraș și a căutat să-mi inspire ideea că posibilitatea unei cooperări cu noi nu este exclusă. Comunicându-vă cele de mai sus, în această minută grea eu nu mă hotărâsc să fac concluzii personale, fiindcă eu, după exemplul Excelenței Voastre, n-aș vrea însă să cred în posibilitatea „perfidiei fără pereche” a României.

Poklevski.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond SSI, dosar nr.4/1934, f.15.*

15

[19 iulie]/1 august 1914, Viena, Telegrama împăratului Franz Josef către regele Carol I, prin care îi solicită îndeplinirea obligațiilor de alianță.

TELEGRAMĂ

Prezentată la Wien Burg Nr. 57 – 140 – 1 – 6 S
Sosită la Castel Peleş data 1/8 ora 8, m. 45 t. S 1914

Majestății Sale Regele României,

Trimisul meu îmi raportează că i-ai fi explicat că din cauza pericolului unui atac al Bulgariei nu ai fi în stare să îți îndeplinești obligațiile protocolare. Conducerea mea a obținut de la Bulgaria asigurarea cea mai concisă că nu îți va ataca țara atâta

timp cât stai de partea Triplei Alianțe. Trimisul bulgar la București a primit deja sarcina să comunice asta conducerii Tale. Sper și am încredere că în acest moment (ora serioasă!) al destinului, de o însemnătate hotărâtoare pentru amintirea Ta în istorie, ca ofițer, suveran și pentru viitorul Țării Tale, îți vei ține cuvântul și îi vei porunci armatei Tale să lupte cu noi, umăr la umăr, împotriva Rusiei. Hegemonia slavă în Balcani, așa cum o urmărește Rusia, ar trebui să ducă în viitor la nimicirea României, dacă țării Tale îi scapă Tripla Alianță printre degete.

Franz Josef.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond Casa Regală, Carol I, dosar nr. 46/1914, f.1.*

16

Iulie 1914, București, Directive operative ale Marelui Stat-Major referitoare la concentrarea forțelor în perspectiva unui conflict cu Imperiul rus (ipotezele „A” și „A1”).

Marele Stat-Major
Secția III
Biroul 6
(Secret)

(Iulie ?) 1914

DEZIDERATE OPERATIVE PENTRU CONCENTRAREA FORȚELOR ÎN VARIANTELE IPOTEZELOR A ȘI A1

Domnul general-șef al Marelui Stat-Major General a ordonat Secției III să studieze de îndată câte o variantă a ipotezelor A și A1 ale cărei aliniamente generale sunt următoarele:

A) Forțele noastre vor opera pe două fronturi și anume:

a) Majoritatea forțelor vor opera pe frontul de sud și sud-vest, contra Bulgariei și Austro-Ungariei (în contra Austro-Ungariei fie prin Banat, fie prin Negotin și la vest).

b) O mică parte din forțe vor opera pe frontul de nord și nord-vest contra Austro-Ungariei.

B) Varianta Ipotezei A prevede concentrarea forțelor [...], după cum urmează:

I Pe frontul de sud-vest: O armată compusă din Corpul 1 Armată și Divizia

11; diviziile se vor concentra astfel: Divizia 1 în jur de T. Severin; Divizia 11 între Strehaia și Filiași, iar Divizia 2 în jur de Craiova.

Această armată este destinată a opera eventual în strânsă legătură cu trupele sârbești.

II. Pe frontul de sud, contra bulgarilor, în noul teritoriu rămân următoarele trupe:

Corpul 2 Armată (mai puțin Regimentul 5 Infanterie care rămâne pe loc la Giurgiu); Corpul 3 Armată. Aceste două corpuri de armată vor forma **Armata 2**.

Corpul 5 Armată și diviziile 13 și 15. Aceste trupe vor forma **Armata 3**.

În fine, Corpul 4 Armată, diviziile 1 și 2 cavalerie, care, pe timpul concentrării armatelor, vor rămâne la dispoziția Marelui Cartier General.

Toate trupele de la **II** rămân concentrate astfel cum erau în Ipoteza A.

Regimentele 1 și 5 Vânători din Corpul 1 Armată rămân a fi întrebuințate în acoperire în noul teritoriu, ca și în Ipoteza A, iar batalioanele I din regimentele 1 și 26 infanterie vor rămâne în Oltenia cu regimentele respective. (Aceste batalioane, în Ipoteza A, erau destinate ca trupe de acoperire în noul teritoriu).

III. Pe frontul de nord și nord-vest, spre Transilvania:

Divizia 12, concentrată în jur de Ploiești și întărită cu câteva grupe de acoperire, dispuse la: Râul Vadului, Bran, Predeal, Brașov, Buzău și Valea Zăbalei.

Divizia 14, concentrată în jur de Bacău și întărită cu câteva grupe de acoperire dispuse la: Oituz, Uz, Ghimeș, Tulgheș și pe frontiera Bucovinei.

C) Varianta Ipotezei A1, prevede concentrarea, după cum urmează:

I. Pe frontul de sud-vest, exact aceleași forțe ca în varianta arătată mai înainte a Ipotezei A.

II. Pe frontul de sud vor opera două armate și anume:

a) Armata 2, pe Dunărea de Mijloc, compusă din: Corpul 2 Armată, Corpul 4 Armată și Divizia 1 Cavalerie. Aceste trupe rămân a se concentra în același mod ca în Ipoteza A1. Singura deosebire este că Regimentul 5 Infanterie rămâne pe loc la Giurgiu, iar Regimentul 2 Vânători se va transporta pe jos tot la Giurgiu.

b) Armata 3, în noul teritoriu, compusă exact din aceleași trupe ca și în Ipoteza A1, adică: Corpul 3 Armată, Corpul 5 Armată, Divizia 15 și Divizia 2 Cavalerie.

c) Divizia 13, concentrată ca în Ipoteza A1, în jur de București, rămâne la dispoziția Marelui Cartier General spre a fi trimisă să întărească una sau alta din cele două armate de mai sus.

III. Pe frontul de nord, nord-vest, spre Transilvania, se vor întrebuința aceleași trupe ca și în varianta Ipotezei A [...]

Şeful Secţiei III
Lt-colonel (ss) **Ioan Răşcanu.**

Sursa: *Arhivele Militare Române. Fond Marele Stat-Major, Secţia III Operaţii*, dosar nr. 322/1914, f. 17-19; apud *Proiecte şi Planuri de Operaţii ale Marelui Stat-Major Român (până în anul 1916)*, Bucureşti, 1992, p. 88-89.

17

Iulie 1914, Bucureşti, Notaţii ale prinţesei moştenitoare Maria referitoare la impactul declanşării războiului asupra atmosferei din interiorul familiei regale şi a raporturilor cu regele Carol I.

Şi iată că tocmai la o lună după asasinatul de la Sarajevo şi după multe fluctuaţii, zărul fu aruncat, şi se hotărî război. Austria declară război Serbiei în ziua de 28 iunie¹⁶.

Ne uitam unii la alţii înspăimântaţi, dându-ne seama de grozava însemnătate a acelei clipe, când se sfâşia în bucăţi pacea lumii. Se dăduse foc fitilului, cât de departe avea să se întindă flacăra?

Şi atunci se întâmplă un lucru dureros: Unchiul şi cu mine, după ce ne trebuise atâţi ani ca să devenim prieteni, ne găsirăm acum chiar de la început, din instinct şi în chip neînăturat, în două tabere opuse. Mentalitatea omului în timp de război are într-însa ceva special; sentimentul de naţionalitate se deşteaptă ne-ânfrânt în orice bărbat şi în orice femeie; e absolut cu neputinţă să rămână cineva măcar pe jumătate neutru.

Numai cei ce au o înaltă filosofie sau cei ce au interes să joace pe două cărţi pot rămâne liniştiţi sau în afară de furtună; mai toate fiinţele omenesti se simt solidare în chip aproape agresiv cu una din cele două tabere. Patriotismul iese din toate zăgazurile. Aunty care, timp de mulţi ani, părea că-şi uitase naţionalitatea, şi uneori nu făcea alta decât să laude peste măsură tot ce era franţuzesc sau englezesc aproape în paguba lucrurilor nemţeşti, se regăsi deodată „Die Rhein-tochter” (fica Rinului) cu vârf şi îndesat; nu se mai auzea decât „Deutschland über alles”, „Gott mit uns”, şi câte altele.

Mie îmi spunea că trebuie să mă aştept la năruirea Angliei ca la un lucru sigur, că venise rândul Germaniei, că era începutul erei teutonilor şi că ei trebuiau să ajungă stăpânii lumii pentru binele omenirii. Ba îmi spuse şi un lucru care mi se păru foarte greu de înghiţit: anume „că Anglia trebuia să fie învinsă, pentru că

¹⁶ Este o eroare, războiul izbucnind la 28 iulie 1914

femeile ei ajunseseră imorale”. De unde scosese această idee n-aș putea spune, dar mi-a fost dat s-o aud de nenumărate ori, căci Aunty era foarte stăruitoare când apuca într-un fel. Mă feream de discuții și îmi venea foarte greu să nu răspund, deși eram ferm hotărâtă să n-ajung la vreo ceartă, dacă o puteam înlătura.

Între mine și Unchiul starea de lucruri era mai dureroasă; prietenia dintre noi și prețuirea ce aveam unul pentru altul, întărite cu încetul de-a lungul anilor plini de greutăți și de conflicte, ajunseseră să ne fie scumpe; era pentru noi o durere adâncă, deși nerostită că în acest ultim ceas – nu știam că era cel din urmă – iarăși ne despărțeau simpatiile noastre.

Fără înflăcărare sau cuvinte dușmănoase, simțeam când își susținea părerile că nu mai eram alături de el – căci amândoi ne feream de a jigni sentimentele celuilalt. Și totuși îi plăcea să vorbească cu mine; luase obiceiul să-mi spună multe și păstrase și acum dorința de-a o face, de a mă învăța, de a mă povățui, de a mă instrui. Ne vedeam ca și mai înainte foarte des și eu îi ascultam spusele, însă rămâneam mută.

Mai era însă ceva: darul aproape anormal ce-l am de-a împărtăși simțirile altora și de a înțelege punctul lor de vedere tot atât de bine ca și pe al meu, chiar când se ciocnesc interesele noastre, mă făcea să-mi dau seama cât de amar trebuie să fi fost pentru el să se vadă pierzând din zi în zi simpatia poporului său, în timp ce eu ajungeam întruparea nădejzii lui. Eu, prințesa mică și nesupusă pe care o reeducase el cu atâta greutate, eram astăzi nădejdea țării.

Astăzi aproape întreaga Românie privea cu încordare spre Antantă, întorcându-și fața de la Tripla Alianță. Unchiul însă nu înceta de a vedea binele țării lui alături de cei cărora mereu le păstrase credința. Soțul meu era cel mai credincios urmaș al Unchiului său, cel mai răbdător și cel mai ascultător moștenitor al lui, era pentru poporul său ca o carte închisă, nimeni nu știa ce simțea; niciodată nu-și ridica glasul și nu rostea în cuvinte ceea ce gândea, pe când la mine chiar sângele ce-mi curgea în vine era o garanție că inima îmi bătea împreună cu a României. Privesc acest fapt ca o nemăsurată favoare hărăzită mie de soartă. Până și azi îmi vine să cad în genunchi și să mulțumesc lui Dumnezeu pentru acest neîntrecut noroc. În ceasul cel de cumpănă, țara mea și cu mine eram una. S-ar fi putut atât de ușor să fie altfel; și, pătimașă cum sunt din fire, cum aș fi îndurat un conflict care m-ar fi sfâșiat în două? Acest conflict a trebuit să-l înfrunte mai târziu regele Ferdinand. Întrebarea rămâne fără răspuns; din fericire, niciodată n-am avut nevoie de răspuns. Toată viața am crezut instinctiv în steaua mea și acum, în ceasul cel mai greu, pronia cerească, în milostivirea ei, hotărâse ca România și cu mine să întrupăm același gând.

Când privesc înapoi la acele zile îmi revin în minte cuvintele lui Nietzsche și nu mă pot opri de a le cita; unii mă vor înțelege poate: „Mi-e drag cel care se ru-

șinează când vede zarul căzând în favoarea lui și atunci se întreabă: poate că sunt un înșelător?”. Nu, nu înșelasem pe nimeni, dar norocul îmi hărăzise îndepliniri mai presus de meritele mele.

Sursa: Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, volumul II, traducere din limba engleză de Mărgărita Miller-Verghi, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă, Editura Eminescu, București, 1991, p. 395-398.

18

21 iulie/3 august 1914, Sinaia, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman despre dezbaterile din Consiliul de Coroană.

Consiliul de Coroană. Un grup numeros, emoționat, ne vede pornind spre Castel. Toți suntem foarte mișcați. Ținem ședința în sala de muzică a Reginei. Prințul Ferdinand stă în fața Regelui. Tratatele pe masă, Regele ia la dreapta sa pe Rosetti¹⁷, la stânga pe Carp¹⁸; Prințul, pe Brătianu la dreapta, pe mine la stânga.

¹⁷ *Teodor Rosetti* (1837-1923), descendent al unei ilustre familii boierești, a fost o personalitate marcantă a vieții politice și culturale românești din a doua jumătate a sec. XIX. Este unul dintre fondatorii societății „Junimea”, a cărei ideologie a propagat-o pe plan cultural și politic, ceea ce a dus la crearea grupării junimiste în Partidul Conservator. A fost în două rânduri prim-ministru (martie-noiembrie 1888; noiembrie 1888 - martie 1889) și de trei ori ministru: Lucrări Publice (1875-1876); Justiție (1889-1890), Finanțe (martie-octombrie 1912). A condus Banca Națională a României în calitate de guvernator (1890-1895), iar Academia Română l-a avut, din 1891, în rândurile sale ca membru de onoare.

¹⁸ *Petre P. Carp* (1837, Iași–19 iunie 1919, Tibănești, jud. Iași). Om politic român, membru marcant al Partidului Conservator. A studiat la „Französische Gymnasium” (Liceul Francez) din Berlin (1850). În anul 1858 și-a luat bacalaureatul și s-a înscris, apoi, la Facultatea de Drept și Științe Politice din cadrul Universității din Bonn. În anul 1862 a revenit la Iași, contribuind la punerea bazei societății „Junimea” (primăvara anului 1864). A participat activ la îndepărtarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza de la conducerea României. La 11 februarie 1866 a fost numit secretar intim al Locotenentei domnești, iar ulterior secretar al Agenției diplomatice a României la Paris (mai 1867 - iulie 1867). A fost ales, în numeroase rânduri, deputat și senator în Parlamentul României. A îndeplinit funcții politice în cadrul guvernelor care s-au succedat la conducerea țării după plecarea domnitorului Cuza (ministrul afacerilor străine, ministrul cultelor și instrucțiunii, ministrul agriculturii, industriei, comerțului și domeniilor, ministrul finanțelor) fiind ales de două ori președinte al Consiliului de Miniștri. A activat în cadrul diplomației românești, îndeplinind funcțiile de agent diplomatic la Viena și Berlin (martie 1871 - aprilie 1873) și ulterior la Roma (aprilie-octombrie 1873). În perioada noiembrie 1882 - octombrie 1884 a fost numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Viena. După fuziunea din 1907 a tuturor elementelor politice conservatoare din România a fost ales președinte al Partidului Conservator (21 aprilie 1907 - 14 mai 1913). În timpul Primului Război Mondial a fost unul dintre susținătorii ideii de intrare a României în război alături de Puterile Centrale. A fost prim-ministru al României de două ori (19 iulie 1900 - 27 februarie 1901 și 14 ianuarie 1911 - 10 aprilie 1912) din partea Partidului Conservator. A fost căsătorit cu Sevastia Cantacuzino, fiica lui Ion Cantacuzino și au avut o fată, Elisabeta, n. 1874 - căsătorită, ulterior, cu căpitanul Alexandru D. Sturdza (n. 23 mai 1869, d. 28 sept. 1939, Zurich, cu care era verișoară primară - și patru băieți (Petre, Nicolae, Ion, Grigore).

Take a luat cu dânsul pe C. Cantacuzino¹⁹ și pe Disescu²⁰. Disescu și Morțun iau note complete.

Regele citește declarația Sa: „Pentru prima dată întrebuițez cu dvs. limba franțuzească, care redă mai bine nuanțele („va fi publicată”, ne spune Regele mai târziu, în cabinetul său). „Nu trebuie să facem politică de sentimente. Neutralitatea este o soluție rea, care va face ca România să piardă înalta situație pe care a câștigat-o. A merge cu Rusia ar fi contra sentimentelor unanime ale țării. Să ne pronunțăm numaidecât în favoarea Germaniei și Austriei, cu care ne leagă un tratat, este ceea ce ne dictează interesele viitorului. Va urma onoare și profit”.

Tăcere generală.

Regele dă cuvântul lui Rosetti: „Cei tineri, arătând pe Brătianu, ar trebui să vorbească cei dintâi”. Brătianu dorește să vorbească după opoziție. *Rosetti* se execută; dorește ca țara să nu caute să joace roluri care nu sunt pe măsura ei și să se astâmpere.

Carp, pornit, emoționat: „Război imediat, trebuie ajutat germanismul să zdrobească slavismul. Românii din Transilvania ne îngrijorează puțin; au manifestat ei oare dorința de a fi încorporați? Cei dintâi cari vor trage asupra noastră dacă urmărim altă politică vor fi *regimentele române*. Regele a vorbit în limbajul datoriei și onoarei; trebuie să-1 urmăim. Avem un tratat, România trebuie să-și ție angajamentele”.

Eu: Cer a fi fixat asupra rolului Italiei. Președintele citește telegrama, sosită atunci, confirmând sfârșitul Consiliului de ieri, pe care nu-1 prinsesem decât incomplet. Văzând unanimitatea în contra acțiunii imediate, *Regele* a spus, arătând textul declarației sale: cu Austria. (Regele mă corectează: „cu Germania ...”), cu Germania, primul rezultat este că trebuie să renunțăm la tratatul de la București; îl primesc, dar trebuie să se știe că aceasta va să zică prietenie cu Bulgaria și mărirea Bulgariei în Macedonia și poate chiar la Cavala. Bulgaria vrea să fie plătită și trebuie să ne schimbăm pușca de umăr. Un efect admisibil, dar care va mări pretențiile opiniei publice. Este apoi părăsirea, pentru foarte multă vreme, a ideii românismului în Austria și alte locuri. Rămâne șansa de a fi cu învingătorii: aceasta prevalează.

¹⁹ C. Cantacuzino-Pășcanu (1856-1927), jurist și om politic de orientare conservatoare, membru al Partidului Conservator-Democrat. A fost președinte al Adunării Deputaților (1907; 1912-1914) Constantin Cantacuzino-Pășcanu era un mare filantrop. În epocă era considerat al patrulea om din țară într-un top al celor mai bogați români.

²⁰ Constantin Dissescu (1854-1932), jurist cu o formație solidă, profesor la universitățile din Iași și București, a activat în politică mai întâi în Partidul Național-Liberal apoi a trecut la conservatori, optând pentru cei democrați din anul 1908. A fost ministru al justiției (1899-1900) și al instrucțiunii publice și cultelor (1906-1907; 1912-1913). După război a revenit la liberali, contribuind la elaborarea Constituției din 1923.

Defecțiunea Italiei însă o știrbește și deocamdată se poate admite o îndoială.

2) Să mergem cu rușii. Pericolul moral e prea mare; nimenea nu o dorește. Nu o povățuiesc.

Atuncea ... neutralitate. Este ea oare posibilă? Rusia o cere și va respecta-o. N-are interes să ne arunce de partea cealaltă. Austria? Nici ea nu o să vrea să ne indispuie, căci de altmintrelea trebuie să fie destul de mulțumită că îi lăsăm disponibile corpurile pe cari ar trebui să ni le opui. Este oare soluția onorabilă? Desigur că da. «Causa foederis» nu există. Dacă s-ar putea interpreta că intrigi ursite pe teritoriul unui vecin echivalează unei agresiuni de stat la stat, atunci s-ar putea zice într-o zi, că din cauza Ligii atacăm Austro-Ungaria. De altmintrelea, Italia, mai intim legată și mai veche aliată, nu judecă că există pentru ea «casus belli». Să ne armăm spre a ne păzi granițele și atâta tot pentru moment.

Take Ionescu se raliază cu totul la părerea mea. Aliați, nu am fost consultați înainte de a se trimite nota, care era un ultimatum de război; asociați, dar oameni liberi, nu putem fi târați prin voința unui singur aliat. Este în orice caz pierderea tratatului de la București; posibil, dar acest tratat nu ne poate dicta hotărârea noastră în acest moment.

Brătianu, foarte confuz, uitând părțile unei expuneri pe care o enunțase, vine la concluzia: «Să ne armăm, să preparăm opinia publică, să nu ne declarăm neutri, dar în stare de apărare a granițelor noastre» (dau rezumatul cu care sfârșește, după dialoguri și întreruperi). În acest răstimp *el prepară* opinia publică.

Carp combate cu vehemență. Opinia publică nu este cum o credem noi (?), sentimentul public e acela pe care îl exprimă el.

*Ion Lahovary*²¹, Tratatul de la București și confederația balcanică: „Nu omor români, pentru ca Austria să facă o Bulgarie mare în paguba unei mici Serbii”.

*Ion Grădișteanu*²² și *Pherechide*, mai afirmativ decât Brătianu; contra; *Costi-nescu*, foarte categoric: contra Rusiei, dar zicând că astăzi a merge alături cu Austria ar fi a dezlănțui războiul civil.

²¹ *Ion N. (Jean) Lahovari* (1844-1915), fondator și lider al Partidului Conservator; deputat și senator în mai multe legislaturi. A fost ministru plenipotențiar al României la Paris (1893-1895), ministru al afacerilor străine (1899-1900; 1907), al agriculturii, industriei, comerțului și domeniilor (1904-1907), al agriculturii și domeniilor (1910-1912). În perioada 3 iulie 1913 - 11 ianuarie 1914 a fost președinte al Senatului. În 1915 va fi ales președinte al Partidului Conservator (ramura antantofilă). A fost voluntar în Războiul de Independență despre care a lăsat o interesantă scriere memorialistică.

²² *Ion (Ionaș) Grădișteanu* (1861-1932). Lider politic conservator, apropiat al lui Nicolae Filipescu. A fost ministru al lucrărilor publice în trei rânduri (ianuarie-iulie 1900; 1900-1901; 1904-1907). La izbucnirea războiului mondial, s-a pronunțat hotărât pentru intrarea în acțiune alături de Antantă.

Carp ne apostrofează că abandonăm pe Rege! că-l silim să-și calce cuvântul.

Eu: În toată conștiința mea și pe onoarea mea cred că cuvântul Regelui nu este angajat. Din contră, procedând astfel cum procedăm, acoperim pe Rege. Dacă am ieși de aci cu războiul, toată lumea ar zice: «Acesta e războiul Regelui!» și nu o vreau. La cea dintâi înfrângere, Regele ar fi acela care ar fi atacat. Dacă noi, oamenii politici, preparăm opinia publică, când vom declara războiul, noi vom fi răspunzători. Așa înțeleg eu să servesc pe Rege.

Aprobare generală. *Morțun* manifestează viu.

La ieșire, *Carp*: «Nu te felicit pentru primul tău act de șef al partidului conservator».

Eu: Fiecare cu sentimentul lui de datorie și de răspundere.

El: „Măine Regele va abdica!!”

La ora 8¹⁵ seara, Brătianu, Take Ionescu, Pherekyde și cu mine trecem la *Rege*.

Schimb de vederi. Spun lui Brătianu: Dacă notele D-tale conțin un angajament, intră în război și noi te vom susține. Dealtmintrelea am vestit într-un colț pe Prințul Ferdinand, că e treaba liberalilor să se pronunțe, și că nici Take nici eu nu voim să le lăsăm posibilitatea să joace un rol dublu: Cu Germania la Rege, cu Rusia la București.

Regele: Sunt Rege constituțional și nu voi declara Eu singur războiul.

Redactăm împreună notele și comunicatele. Notele Berlin și Viena lasă să întrevadă acțiunea noastră ulterioară, decurgând din o atitudine care *ajută* Austria în momentul de față.

Seara. 9³⁰ seara în timpul mesei, Czernin destul de mulțumit; germanii, îmbufnați; Poklevski foarte îngrijat, dar nu încă disperat. Societatea noastră românească: foarte bucuroasă, mă feliță. Se răspândește zvonul că Poincaré ar fi fost asasinat.

Sursa: Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p.230-237.

19

[22 iulie]/4 august 1914, București, Telegrama lui Julius Freiherr von Waldhausen către Jagow, prin care îl informează despre decizia Consiliului de Coroană de la Sinaia (21 iulie/3 august 1914).

Telegrama nr. 63

Sinaia, [22 iulie] 4 august 1914
Strict secret

Dl. Ion I. C. Brătianu a comunicat rezultatul Consiliului de Coroană și mie și colegului meu austriac după cum urmează:

„După apelul călduros al regelui de a ne conforma tratatului de alianță, Consiliul de Coroană s-a pronunțat, cu o singură excepție²³ asupra faptului că niciun partid nu-și poate asuma răspunderea acestei acțiuni. Consiliul de Coroană a hotărât că nu există *casus foederis*, deoarece România nu a fost avertizată și nici nu a fost consultată în privința demersului [ultimatumului] austro-ungar de la Belgrad. În continuare Consiliul de Coroană a decis că măsurile de ordin militar ce au fost luate pentru asigurarea granițelor reprezintă un avantaj pentru monarhia austro-ungară, deoarece în felul acesta au fost acoperite granițele ei pe mai multe sute de kilometri.

După Consiliul de Coroană s-a reunit Consiliul de Miniștri, în ședință separată și, pentru a asigura cărții sale albe²⁴ un efect mai rapid, a hotărât să renunțe la punctul de vedere al păcii de la București și să admită o intervenție [militară] a Bulgariei în Serbia, o măsură care ar permite Austro-Ungariei să poată retrage de pe frontul sârbesc mai multe corpuri de armată, în număr egal cu cele pe care România ar putea să le trimită la Prut. În plus, aceasta ar fi singura modalitate de a se asigura față de Bulgaria, acolo unde influența Rusiei nu permite de altfel nicio asigurare. Firește, aceasta este valabil numai dacă această atitudine a României ar fi apreciată de cele imperii ca fiind în concordanță cu relațiile prietenești. A pretinde mai mult de la sentimentele de onoare cavalierească a regelui ar însemna depășirea limitelor posibile”.

Președintele Consiliului de Miniștri a mai adăugat că el a dispus deja sporirea contingentelor de trupă, măsură căreia îi va urma treptat mobilizarea generală.

Brătianu intenționează să publice doar o notă scurtă referitoare la măsurile luate pentru apărarea frontierelor. Pentru a nu provoca o situație și mai defavorabilă pentru noi, el recomandă să nu se publice sub nicio formă tratatul [secret de alianță]. Poate că într-un stadiu ulterior al războiului va putea fi posibilă o acțiune a României împotriva Rusiei.

Waldthausen.

Sursa: *Die deutsche Dokumente zum Kriegausbruch*, sub redacția lui Karl Kautsky, Charlottenburg, 1919, vol. IV, doc. nr. 811, pp. 52-53; tradus de Sorin Cristescu, *Regele Carol I și diplomații Puterilor Centrale în culisele crizei politice din iunie-august 1914*, în: *Profesorul Gheorghe Buzatu la 70 de ani*, coordonatori Sorin

²³ Petre P. Carp.

²⁴ La descifrare, sintagma „cărții sale albe” a fost înlocuită prin cea potrivită ca sens de „acțiunii sale”. (Nota redacției germane).

Liviu Damean, Marusia Cârstea, Editura Universitaria, Craiova, 2009, pag. 228. Aceeași telegramă a fost transmisă de către contele Czernin la Viena cu nr. 300 (*Arhivele Naționale Istorice Centrale*. Microfilme Austria, rola 219)]

20

27 iulie/[9 august] 1914, Articolul lui N. Iorga *Franța și Germania în cum-păna recunoștinței noastre*.

Ne-am hotărât pentru neutralitatea armată, după cum era și dorința exprimată cu două zile înainte în declarația din fruntea acestui ziar, și suntem mulțumiți. Nădăjduim ca această neutralitate să fie păstrată până la sfârșit, orice măr ar putea să arate, din arborele binelui și răului, orice Satană Evei noastre românești.

Doar o foaie din Ardeal adaugă că, în Consiliul de Coroană, arătându-se temerea că rușii, venind chiar ca aliați, n-ar mai ieși din România, persoanele adunate acolo ar fi emis părerea că, în definitiv, dacă s-ar face de unguri românilor de dincolo concesiuni pe care, natural, tot ungurii le garantează și tot ungurii le aplică, am merge pentru ispita acestei pomene noi, cu „drăguții” din partea ceea.

Și, anume, că e un motiv ponderos: că Germania ne-a sprijinit în multe, și, acum de curând, în chestia neatergerii tratatului din București. Desigur. Mai suntem îndatorați Germaniei pentru toată cultura pe cari atâți fii ai acestei țări au primit-o în marile laboratoare ale Imperiului. De aceea dorim ca Germania să rămâie întreagă și folositoare omenirii cum e astăzi.

Dar parcă-mi aduc aminte că expediția peste Dunăre a fost recomandată și susținută de cineva care a aplaudat din răsunet la succesul nostru, consfințit prin pacea de la București.

Acel cineva e Franța.

Și mai sunt persoane care susțin că între această Franță, încălcată azi pe teritoriul ei, peste neutralitatea, violată brutal, a Belgiei și Luxemburgului, și amenințată cu sfârșirea, și între noi ar fi oarecare legături de vechi sânge latin, – știu eu? așa un fel de frăție, deși atitudinea unora din frații, așa de apropiați, din Ungaria ne arată că, de un timp, marfa asta frățească a cam scăzut la preț.

Franța a dat și ea atâta din cultura ei la tineri cel puțin de două ori mai mulți decât cei ce învață în Germania și cel puțin într'un timp de două ori mai lung decât acela de când căutăm lumină și la germani. Și mai știu că de la începuturile conștiinței noastre naționale ideile ce ne-au inspirat și susținut au fost în mare parte nobilele și înălțătoarele idei pe care ai noștri le-au primit la Paris.

Ba chiar se zice că, mult mai înainte de împărații cari calcă în picioare steagurile de neutralitate ale țărilor mici și, fiind în lanțuri Posnania, vorbesc de libertatea

Poloniei rusești, a fost un împărat latin care a pus în cumpănă toată influența și tot prestigiul său pentru ca din Moldova și Valahia să se facă România de azi. Am cercetat la «Asociația latină», care n-a dat niciun comunicat astăzi, când e vorba de moartea gloriei și demnității franceze, și ni s-a spus că acest împărat, ca pentru altă vreme, se chema Napoleon al III-lea, biruit apoi și prins la Sedan.

Și de aceea astăzi, oricât de mult ar face prietenia ungurească – veche, firească și sigură – pe unii din frații noștri de dincolo să dorească triumful Germaniei aliate pe ruinele Parisului distrus de bombe ca un Belgrad oarecare, noi strigăm, cu sentimentul că nu călcăm nicio datorie de recunoștință, ci tocmai reprezentăm pe cea mai mare.

Franța nu poate pieri. Ar fi o catastrofă morală pentru omenire. Și noi nu putem ajuta prin nimic, fie și printr-un gest, la pierrea ei, căci ar fi o crimă națională!

Sursa: N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri” Craiova, p. 9-10.

21

31 iulie/[13 august] 1914, Sinaia, Telegrama împăratului german Wilhelm II către Carol I, regele României, prin care îi cere ca România să-și respecte angajamentele față de Tripla Alianță.

TELEGRAMA

Majestății Sale Kaiserul către Majestatea Sa Regele României

După fapta meschină de la Sarajevo, prietenul și confederatul nostru onorabil, Împăratul Franz Josef a cerut ispășire. Rusia, care are pretenția hegemoniei peste Balcani, își însușește cu intrarea ei pentru Serbia aspirațiile acesteia în detrimentul monarhiei austriece. Nici nu pot să nu recunosc că tendințele panslave urmăresc prin dezintegrarea monarhiei danubiene să dinamiteze Tripla Alianță și să izoleze și să slăbească Germania și să-și stabilească suveranitatea Rusiei peste întreaga Europă de Sud-Est. Loialitatea de alianță, onoarea și autoconservarea mă împing de partea Austriei. În acest ceas (serios) gândurile mele zoresc înspre tine, care ai creat un stat cultural la Ostmarkul Europei, ridicând astfel un baraj în calea popului slav. Am încredere că vei rămâne, ca Rege și Hohenzollern, fidel prietenilor tăi și că vei respecta obligațiile alianței necondiționat.

Wilhelm.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond Casa Regală, dosar nr.44/1914, f. 1.*

22

3/[16] august 1914, Chișinău, Informații primite de Marele Stat-Major privind mișcările de trupe din Basarabia și, în special, din orașul Chișinău.

3 august 1914

INFORMAȚIUNI

O persoană sosită din orașul Kișinău, în ziua de 1 august cur[ent] confirmă știrea că întreg orașul Kișinău este plin de trupe. Aceste trupe, în majoritate infanterie, urmează a fi trimise la granița austriacă dinspre Basarabia. Din orașul Bender, de asemenea, a plecat toată armata activă care a fost înlocuită cu rezerva. Însuflețirea este mare în Kișinău. Până acum s-au înscris 4.000 de voluntari, începând de la vârsta de 17 ani.

Până în prezent au plecat în fiecare zi câte cinci trenuri militare din Kișinău, luând direcția Razdelya, trenuri compuse din câte 40 de vagoane. Plecarea se face începând de la orele 3 p.m. 6, 9, 12 și 2 noaptea.

Trupele nemaîncăpând prin cazărmi, sunt încartiruite prin școli și case particulare.

Sursa: *Arhivele Militare Române. Fond 948, Secția a II-a, dosar nr. 283, p. 55.*

23

4/[17] august 1914, Articolul lui A. D. Xenopol: *Cu niciun preț cu Austria!* publicat în ziarul „Adevărul”

Pușinii oameni de la noi din țară, care sunt de părere că România trebuie să meargă cu Austro-Ungaria (căci de Tripla Alianță nu mai poate fi vorba, de când cu lepădarea de ea a Italiei), nu-și dau seamă de cele ce susțin.

În adevăr, ce am putea câștiga din o acțiune militară alături de ungurii, căci de interesul lor e vorba în acest război. Mai întâi că ungurii, în cazul când ar fi victorioși, se vor sili să ne dea cât se poate de puțin, nefiind în interesul lor să întărească statul român. Dar, presupunând că am câștiga ceva, aceasta nu ar putea fi decât Basarabia de la ruși, sau districtele cele 3, sau o parte mai mare. Acest câștig ar constitui pentru noi o veșnică amenințare din partea Rusiei, adică din partea unui stat ce se întemeiază pe 90.000.000 de ruși, masă compactă, care prin nicio victorie nu poate fi desființată. Știm ce greutatea ne-a pregătit anexarea Cadrilaterului, și acest adaos de teritoriu a fost obținut de la un stat mic, de care nu ne

putem teme. A lua însă prin război o bucată din țară de la ruși este a ne primejdui pentru totdeauna existența.

Ce putem însă pierde sprijinind Austro-Ungaria cu armata noastră? Mai întâi, ne expunem la un atac din partea rușilor, în contra cărora nu vom fi apărați de nimeni. Atacul va fi îndreptat întâi contra Dobrogei și a orașului Constanța; apoi contra Moldovei, care este părăsită chiar de statul nostru în voia întâmplării, deoarece fortificațiile țării încep abia la Nămolosa, pentru a se concentra mai puternic în jurul Bucureștilor. Dobrogea ar putea fi dată de ruși bulgarilor, care nu ar mai ieși din ea, tot atât de puțin pe cât și rușii ar mai părăsi Moldova; iar la încheierea păcii, în caz de izbândă, ungurii, desigur că ar stărui să obțină alte câștiguri, iar nu restituirea acestor regiuni României, pe care au interesul cel mai mare să o vadă slăbită, dacă nu chiar dispărută de pe fața pământului.

Cum ar putea însă Austro-Ungaria să apere Dobrogea și Constanța? Ar putea să-și trimită flota sa din Adriatica pentru a combate pe acea rusească, care acuma chiar evoluează în chip însemnător în fața portului nostru de mare? Dar cum ar apăra Austro-Ungaria Moldova? Ne putem oare închipui ca ea să distragă atâtea trupe spre a le înșira pe linia Prutului? Ne-ar lăsa să ne apărăm singuri, bineînțeles numai pe uscat, căci pe mare am fi zdrobiți chiar de la început. Apărarea noastră ar conveni de minune ungurilor, deoarece ar distrage din armata rusească forțe însemnate, care să caute a ne răpune. Am face o diversiune minunată în folosul statului în care ei dictează și dominează și poate le-am asigura izbânda. Că am ieși istoviți în puteri, prin lupta cu un uriaș, le-ar conveni de minune, și cât despre împărțirea la câștigul eventual, am arătat ce valoare poate avea pentru noi.

Dacă ungurii nu au interes de a ne întări pe noi, nici noi nu avem pe acela de a-i consolida pe dânșii, căci semeția lor, visurile lor de stat mare îi precumpănită și de tendința legată neapărat de această vânare a măreției, adică aceea de a deznaționaliza pe popoarele din statul lor, și în primul loc pe români, vor căpăta puteri și avânturi noi. Ajutând pe unguri în lupta lor cu rușii, am săpa noi înșiși mormântul întregului nostru neam.

Nu susținem că trebuie să mergem acuma chiar de la început cu rușii. Să urmăm exemplul mării noastre surori, Italia, care și ea așteaptă evenimentele. Dar noi nu suntem puși în nevoia de a ne da de partea Rusiei și a Franței. Rușii și cu francezii nu ne cer cooperarea, ci numai neutralitatea, pe când Austria pretinde să mergem alături cu ea.

Care poziție este de preferat? Trebuie să fie cineva scurtat de minte pentru a nu vedea. Rușii ne roagă să stăm deoparte, să nu ne amestecăm; iar Austro-Ungaria cere să ne compromitem existența; căci dacă vom lua parte contra Rusiei și aceas-

ta va ieși învingătoare, vom fi înghițiți, și cu drept cuvânt, de masele slave și vom dispărea pentru totdeauna.

De aceea noi credem că trebuie să rămânem neutri și dacă va fi mai târziu de nevoie să părăsim această țintă, să așteptăm să vedem ce face Italia.

Sursa: *Adevărul*, 4 august 1914.

24

6/[19] august 1914, București, Informații primite de Marele Stat-Major de la un agent special referitoare la situația din Basarabia la începutul războiului.

6 august 1914

COPIE DE PE NOTA AGENTULUI TRIMIS ÎN RUSIA DE LA 30 IULIE – 5 AUGUST 1914

În urma ordinului primit de la D-voastră, m-am transportat în Rusia și, pe tot parcursul de la Ungheni până la Kișinău, drumurile, podurile, gările și calea ferată nu erau păzite. O singură excepție numai podul de peste Prut, care era păzit de 2 sentinele. Militari de asemeni n-am întâlnit. Ceea ce mi-a atras atenția mai mult sunt imensele magazii de grâne de prin gări, cari aproape toate sunt goale, iar puținul ce a mai rămas în ele se încarcă spre a fi transportat pe locul operațiilor militare.

Pe tot acest parcurs am mai observat mase mari de rezerviști cari iau cu asalt trenurile de prin stații. Ei păreau a fi lipsiți de entuziasm, unii serioși, alții triști plecau lăsând plângând pe cei ce rămâneau.

Trupele trimise la Kișinău din gubernia Moscovei și a Kazanului au plecat, iar un rest de ofițeri din Reg. 11 Artilerie Cavalerie și Infanterie m-au acompaniat până la Razdelnia, de unde apoi ei au luat direcția Kiev-Varșovia și Noua Suliță.

În Kișinău am observat foarte mulți ofițeri de marină și soldați marinari, cari după explicațiile date de colonelul de artilerie din Kiev, Constantin Penvoski, vor fi repartizați la corpurile teritoriale, după specialități. Coloana trupelor începe chiar din Kișinău și continuă mărimdu-se până ajunge maximum la Razdelnia.

În Bender [Tighina] era multă animație și multe trenuri de militari. Toată garnizoana fortăreței a rămas pe loc, gata de război. Aci supravegherea este mai severă, atât din partea autorităților militare, cât și a celor civile.

Trupele sunt cantonate pe câmpul dinspre nordul cetății. Rechiziția se continuă și am întâlnit multe convoaie cari bivuacau pe câmpii.

Din Bender s-au urcat mulți ofițeri din Reg. 56 Infanterie, care regiment aștepta deja în trenul format din gara Razdelnia spre a merge la Kiev.

În Tiraspol am observat cea mai mare animație și aglomerație de trupe, cari aveau lagărul pe câmpia de lângă gară, la 800 metri de linia drumului de fier. Aci am putut nota Reg. 258 Infanterie. Regimentele de artilerie și cavalerie n-aveau numărul de epoleți. Câmpul pe lângă armată mai conținea tunuri, chesoare, care de subzistență, munițiuni și trăsuri sanitare, iar mai spre est un număr considerabil de cai rechiziționați și militari în continuarea operațiunilor de rechiziționare. Gara Tiraspol este ocupată militarăște.

La a doua stație după Tiraspol spre Razdelnia la vreun kilometru de drumul de fier am remarcat numeroși marinari cari lucrau la săpături de pământ.

La Razdelnia, asemeni am observat un foarte mare număr de soldați și ofițeri. Un tren de 45 vagoane aștepta în gară având în ele gata de plecare Reg. 56 de Infanterie, care a plecat în direcția Kievului, după cum am arătat mai sus. În urma acestuia a plecat Regimentul 11 de artilerie, iar după el a sosit un tren special cu trei vagoane de poștă care a lăsat în gară mai multe case cu bani.

Trenurile de rezerviști conțineau foarte mulți tineri și chiar copii de 16-17 ani și aci soldații, ofițerii erau lipsiți de entuziasm, unii triști, alții chiar plângeau. Prin unele vagoane am observat ofițeri cari încurajau pe soldați să cânte, să joace.

Opinia publică, precum și soldații, au început să se îndoiască de știrile mereu optimiste pe cari ziarele le publică în ediții speciale sub formă de telegrame. Pretutindeni s-a oprit vânzarea băuturilor spirtoase și chiar a berii. Francezii cari soseau din Polonia ne-au spus că numai la Varșovia s-a vărsat pe stradă alcool de 5 milioane lei, iar când poliția a văzut că oamenii luau cu pumnul din șanțuri și beau alcoolul vărsat, i-a dat foc.

La Odesa, de asemeni foarte puțină animație printre rândurile soldaților și marinarilor. Din garnizoana locală mare parte din trupe au fost trimise și au fost înlocuite cu trupe din Samara. Câteva vedete (șalupe) fac împreună cu o canonică poliția portului și a coastei până seara. Noaptea se observă câteva proiectoare din direcția Sevastopolului care sondează prin întuneric intrarea portului și împrejurările coastelor.

Împrejurările Odesei din apropiere de Lützdorff până la Movila Crimeei sunt întărite cu tunuri și tot cam pe aceeași lungime marea este minată.

Aci spiritele sunt liniștite. Femeilor celor mobilizați li se distribuie bonuri pentru alimente. Orașul și portul sunt în stare normală. Gările, drumurile de fier și portul nu sunt până în prezent ocupate militarăște.

Privitor la sentimentele ce rușii nutresc față de noi am aflat următoarele:

Ei sunt convinși că atât guvernul român, cât și poporul sunt de partea rușilor, dar că Regele Carol ar fi primit o telegramă de la Kaiser, prin care-i recomandă „să nu uite niciodată că este un Hohenzollern și că trebuie să lucreze în consecință”.

Asemeni ei mai au cunoștință că de la noi din țară se expediază în Austria vagoane cu cereale, fapt care-i indispuce mult.

Sursa: *Arhivele Militare Române. Fond 948, Secția a II-a, dosar nr. 283, p. 204-206*

25

[9]/22 august 1914, București, Telegrama ministrului Camille Blondel către Ministerul Afacerilor Externe din Franța, prin care aduce la cunoștință informațiile lansate de unele ziare, potrivit cărora Rusia ar fi gata să cedeze României unul sau două județe din sudul Basarabiei.

TELEGRAMĂ

București, 22 august 1914.

Mai multe ziare au lansat zilele acestea știrea, din nefericire falsă, că Rusia ar fi dispusă să restituie României unul sau două județe ale Basarabiei reluate în 1877. Presa din București care reproduce și comentează aceste zvonuri nu uită să remarce că, dacă ar fi adevărat, a doua zi armata română ar trebui să intre în acțiune cot la cot cu Rusia; că regele ar fi neputincios în a se opune unei mișcări populare pe care victoriile sârbilor sunt de natură să le încurajeze. „Scopul scuză mijloacele, am repetat adesea timp de doi ani colegilor mei ruși, și dacă credeți că cooperarea armatei române vă este dacă nu indispensabilă măcar foarte utilă, nu trebuie să ezitați să o răsplătiți cum se cuvine”.

Este adevărat că românii ar aprecia mai mult o cedare voluntară făcută de Rusia unui teritoriu atât de mic, decât promisiunea unei țări care pentru moment aparține unei terțe puteri.

Blondel.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond Microfilme Franța, rola 87, f.29.*

26

10/[23] august 1914, București, Articolul lui N. Iorga *Către Românii cari cad pe câmpurile de luptă străine.*

Am spus ce atitudine va trebui să avem față de unii frați de dincolo, cari, în declarațiile lor de ieri, au uitat, în avântul unui „patriotism” care degenerază în «frăție» cu dușmanul lor etnic, acea considerație care se datorește unor sentimente pe care până azi eram în drept să credem că le împărtășeau. Vom iubi pe români și mai departe, dar vom avea de aici înainte rezervă față de cetățeanul ungar, de «fratele» maghiarului, cu care, după ce ni l-au descris, o viață întreagă, așa de grozav tot d-lor, ne vine cam greu să ne facem frați și noi.

Dar, în aceste împrejurări, gândul nostru se duce mai ales către alții.

Către acei bieți săteni români din văile Ardealului, de pe câmpiile mănoase ale Banatului și Ungariei, din munții Maramureșului, cari, ca ai lor și ai noștri de același sânge, din preajma mănăstirilor Bucovinei, s-au dus să-și verse sângele pentru steagul care este al unuia și altuia, dar al nației românești nu e.

Îi împuşcă gloanțele, îi sfărtecă ghiulelele, și la Belgrad, de unde ne vine cea dintâi listă de morți cu sergentul Olariu în frunte, și la Șabat, și pe Drina, și la Noua-Suliță sub ochii noștri, și în șesurile Poloniei, unde s-au trimis, cu minciuna că rușii sunt la Iași și deci ei, românii ardeleni, ar fi chemați să ne răsbune, regiamentele din Țara Oltului și din Țara Bârsei, acei cari cântau sub fereștile ziarului românesc din Brașov [„La arme”] al Brașoveanului Iosif.

Fiind cei mai viteji și fiind trimiși, pretutindenți, cei dintâi ei dau cel mai mare număr de morți și răniți. Și pierea, suferința le vine adesea din mâna altor români ca și dâșșii, viteji și ei și trimiși, pretutindenți, cei dintâi, cari luptă pentru alte steaguri decât tricolorul neamului nostru.

Cumplită fatalitate, necunoscută poate lor, sfâșietoare însă pentru inimile noastre cari *știm* și cari *nu putem împiedica*.

Dar este și o mângâiere în mijlocul unei așa de mari dureri, o mângâiere care ar putea aduce un zâmbet pe buzele celor cari mor.

Când soarta orânduiește ca părți dintr-un popor să lupte pentru alții, să lupte *între sine* pentru alții, stăpânii cari au poruncit măcelul se bucură. Se bucură pentru cei ce cad la dușman, și, pentru cei ce cad la dâșșii, dacă nu se bucură, nu plâng.

Un gând ar ajunge însă ca să le oprească păgâna bucurie. Este o dreptate pe lume. *Desigur* că este. *Și această dreptate face ca orice silință, orice jertfă a unui individ, ca și a unui popor, oriunde și oricum s-ar face, să se reverse, peste oricâtă vreme și împotriva oricărui piedici, asupra lui.*

Să fiți deci voioși aceia cari, în strigăte de comandă străină, sub steag străin muriți! Undeva un alt steag se ridică, în măsura în care voi vă cheltuiți vitejia, vă dați sângele tânăr, fără să-1 vedeți. El se ridică, tot mai nalt, tot mai larg,

săltat în sus și răsfirat de fiecare silință deznădăjduită a puterii voastre care se stinge. *Și să știți că urmașii voștri, în ciuda tuturor puterilor lumii, sub acest steag pe care în neștiință, în durere și în întuneric voi l-ați înălțat, desfășurat și sfințit, vor fi toți împreună.*

Sursa: N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri” Craiova, p. 12-13.

27

[15]/28 august 1914, București, Telegrama ministrului Camille Blondel, adresată Ministerului Afacerilor Externe din Franța, prin care sugerează că România ar putea fi mai ușor atrasă de partea Antantei dacă Rusia ar ceda măcar un județ din sudul Basarabiei.

TELEGRAMĂ

București, 28 august 1914.

Oameni politici influenți care ne sunt devotați și desfășoară toate eforturile lor în favoarea noastră sunt îngrijorați de ezitățile guvernului și de manevrele disperate ale Germaniei de a antrena regele într-o hotărâre extremă contrară opiniei generale a țării. Ei sunt gata să reziste cu toate forțele lor și cu toată influența lor, dar ei nu disimulează dificultățile luptei; ei nu încetează să-mi repete că dacă Rusia ar face gestul pe care noi îl sfătuim de doi ani, dacă ea s-ar decide să abandoneze României măcar un județ din Basarabia, elanul popular ar face ca regele să nu poată să-i reziste.

Ar trebui ca la Petersburg să se realizeze că momentul este grav, că ar trebui cu orice preț împiedicată România să acorde ajutorul său adversarilor noștri și să se obțină concursul armelor sale. Dacă Rusia este conștientă de situație așa cum o văd și așa cum mă forțez să o vadă colegul rus, ea nu ar trebui să ezite să facă un sacrificiu care ar putea costa amorul său propriu, dar ale cărui consecințe ar fi considerabile.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond Microfilme Franța, rola 87, f.40.*

1/[14] septembrie 1914, București, Articolul profesorului universitar Ion Ursu²⁵, *Trenul nostru a sosit*, publicat în ziarul „Adevărul”, în care solicită intrarea imediată în război de partea Antantei.

Nu cunosc în istoria omenirii un popor care să fi fost mai lipsit de noroc și să fi luptat cu împrejurări mai vitrege decât poporul nostru. Clipele în care i-a zâmbit norocul au fost atât de reduse, încât se pot număra pe degete. Între aceste clipe norocoase fără îndoială că pacea de după Războiul Crimeei (1856) ocupă locul dintâi și generația de atunci a știut să o prindă și să o utilizeze, ca să ne dea România de astăzi. O altă clipă favorabilă a fost cea din anul trecut și utilizarea ei ne-a dus la pacea de la București, care a fost cauza principală a războiului actual. Căci prin această pace Tripla Înțelegere câștiga un pas însemnat contra Triplei Alianțe prin mărirea Serbiei și României, în detrimentul Bulgariei, care devenise în timpul din urmă instrumentul cel mai perfect al Vienei.

Ridicarea Serbiei și a României erau socotite la Viena și Berlin ca cea mai considerabilă amenințare pentru Austria, și cum prin vizita țarului curentul pentru Tripla Înțelegere a crescut la noi în mod foarte mult, Tisza și împăratul Wilhelm au utilizat pretextul uciderii moștenitorului de tron austriac pentru a da lovitură Serbiei și Triplei Înțelegeri și în mod indirect și României. Dar calculele celor doi autori ai zguduitorii tragedii ce se desfășoară înaintea noastră n-au fost destul de calculate, căci Italia a rămas în neutralitate, în schimb Anglia a blocat coastele Germaniei și i-a tăiat legăturile cu coloniile, expunând-o a fi amenințată de foame.

În același timp, nici Austria n-a fost norocoasă în calculul ei psihologic, care era strângerea tuturor naționalităților în jurul steagului de doliu al răzburării prințului ucis, care le-a fost protector. Căci deși naționalitățile din Ungaria au primit în război steaguri naționale, totuși n-au putut să nu vadă în drumul lung către moarte, că steagul național îl vor putea ține numai cât durează focul și că prin sângele lor, ele contribuie la întărirea dușmanilor seculari.

Sârbii au putut lua ofensiva și, desigur, ocuparea Bosniei și Herțegovinei e numai chestie de timp. În același timp, rușii au ocupat Galiția și Bucovina. Mormân-

²⁵ Ioan Ursu (1875-1925), istoric, cu studii universitare la București și specializare la Berlin, unde își susține și doctoratul. A studiat în arhivele din Munchen, Viena, Paris și Veneția, unde a descoperit numeroase documente privind istoria țărilor române. Profesor la universitățile din Iași (1909), Cluj (1919-1923) și București (1923-1925). A făcut parte din Consiliul unității românești de la Paris și a contribuit la crearea Legiunii românești din Italia. În 1910 a fost ales membru corespondent al Academiei Române.

tul lui Ștefan cel Mare de la Putna e străjuit astăzi de cazaci și în curând rușii vor ocupa și Transilvania, strângând corpul României în clește de fier.

A sosit astfel momentul ca să împiedicăm ca țara, care trebuie să întregească trupul țării noastre, să cadă în mâini străine. Prin o înțelegere cu vecinii de peste Prut, noi putem avea astăzi prilejul să ne realizăm visul. E clipa cea mai favorabilă, care am avut-o vreodată, căci Austria e decimată, spatele ne sunt acoperite și drumul înainte deschis.

Pe de altă parte, vom avea pe toate puterile pentru noi afară de Austria, Bulgaria și Germania. Chiar față de aceasta din urmă noi putem avea scuza că n-am putut aștepta ca o putere mare să se încuibeze într-un fort, care e cel mai puternic membru al corpului nostru și n-am putut lăsa milioanele de români în prada străinilor. Ar fi singura recompensă pentru sângele românesc vărsat din abundență în Galiția și singura mângâiere pentru mamele, văduvele și orfanii în doliu. Lacrimile mamelor vor înceta când vor vedea în locul fiilor pierduți flăcăi de ai noștri, care le vor duce steagul tricolor, care odată împlântat nu va mai putea fi niciodată smuls de acolo. Expediția e absolut necesară pentru existența noastră ca stat, căci forma actuală de semilună e imposibilă, granițele firești fiind cele ale Daciei romane.

Clipa favorabilă va trece repede. Dacă nu o vom prinde, cine știe dacă va mai sosi vreodată. Rușii vor ocupa Ardealul, Ungaria ne va separa de Apus și atunci ajutorul nostru va fi de prisos. Ungurii se vor înțelege cu rușii care nu sunt mai puțin urâți de ei decât nemții și Berlinul va râde de silnicia noastră.

Vom fi pierdut poate pentru totdeauna trenul și odată cu aceasta vom fi câștigat disprețul vecinilor slavi și chiar al sașilor și străinilor din Transilvania, care se așteaptă cu toții la gestul României.

Trenul nostru a sosit și nu trebuie să ne gândim la altceva în momentul acesta decât la drumul pe care-l doresc să ne fie cu noroc.

25 august 1914

Ion Ursu.

Sursa: *Adevărul*, luni, 1 septembrie 1914.

[3]/16 septembrie 1914, Petrograd, **Telegrama trimisă de Serghei D. Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, lui S. Poklevski-Koziell, prin care solicită să se comunice guvernului român că este invitat să se alăture Rusiei și să intre cu trupele în sudul Bucovinei și al Transilvaniei.**

3/16 septembrie 1914

Nr. 2680

Copii ambasadurilor de la Bordeaux și de la Londra
Vă rog să faceți următoarea comunicare guvernului român:

„Ocupînd o parte a Bucovinei, Rusia a făcut primul pas pe calea eliberării acestor provincii de sub puterea austriacă, eliberare care este dorită în mod egal de poporul rus și de poporul român. Luând aceasta în considerare, guvernul imperial se adresează încă o dată guvernului regal, chemându-l să i se alătore pentru a atinge cât mai curînd scopul comun și îi propune să ocupe cu trupele sale, fără întîrziere, partea de sud a Bucovinei și a Transilvaniei.

Disponerea trupelor ruse și române în Bucovina s-ar putea face pe baza unei înțelegeri mutuale între comandanții celor două armate și fondată numai pe rațiuni de ordin militar, fără ca aceasta să influențeze mai tîrziu asupra delimitării de teritorii ce va avea loc după o înțelegere între guverne și în conformitate cu etnografia populației”.

Sazonov.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond PCM-SSI, dosar n4\$71934, f. p. 176.*

30

8/[21] septembrie 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe de la Petrograd, prin care informează despre reacția lui Ion I. C. Brătianu, primul-ministru al României, la primirea propunerii Rusiei de anexare a Transilvaniei.

Nr. 271

Eu am făcut lui Brătianu la București comunicarea ordonată, care, după cât am văzut, l-a emoționat. Apoi, el m-a rugat să-i las lui această comunicare scrisă și mi-a promis să-mi dea răspuns la Sinaia, făcînd aluzii la necesitatea de a avea o întrevvedere cu Regele. Chiar a doua zi la Sinaia el m-a rugat să mulțumesc Guvernului Imperial pentru propunerea amicală și și-a exprimat dorința să o las deschisă, fiindcă a o primi imediat ar fi egal cu declararea războiului Austriei de către România ceea ce în momentul de față nu se poate hotărî. (*Lipsă în text – n.n.*). El mi-a vorbit din nou de Bulgaria și s-a exprimat pentru imposibilitatea din partea României de a face război pe două fronturi, fiindcă a lăsa o parte însemnată din Armata Română pentru supravegherea frontierei Bulgariei va face ca ajutorul României pentru noi să fie o valoare neînsemnată. După aceasta, el din nou m-a rugat cu insistență să dau tot sprijinul ca să obție de la cele trei guverne promisiunea

expusă în telegrama mea Nr. 246, referitoare la respectarea neutralității de către România, referitor la care el s-a exprimat în timpul din urmă complet și precis. El de asemenea m-a încredințat din nou că primirea acestei asigurări nu exclude întru nimic o acțiune activă din partea României, care poate deveni inevitabilă din considerațiuni politice și sub influența amorului propriu al României. Eu deosemena consider, că o astfel de acțiune din partea României este complet posibilă, chiar după ce ea va primi promisiunea reaminită mai sus, fiindcă incontestabil va trebui să sosească momentul, când ea va dori să accelereze victoria noastră, să pună mâna pe obiectivul aspirațiunilor ei și să obțină dreptul de a participa la tratativele generale după terminarea războiului.

Totdeodată eu continui a considera, că e de dorit să se facă din timp anumite promisiuni României pentru neutralitatea ei, cu scopul de a evita instabilitatea opiniilor de aici, dacă eventual provizoriu evenimentele militare vor lua un caracter mai favorabil pentru adversarii noștri. Dacă, însă, Guvernul Imperial găsește că dorința lui Brătianu este exagerată, atunci poate că am putea să facem o diferență de cooperare și neutralitate și pentru ultima să-i oferim Transilvania, cerând concomitent cu aceasta Guvernului Român să dea o promisiune scrisă că va respecta neutralitatea până la sfârșitul războiului.

Această părere mi-am permis să o expun din proprie inițiativă.
Poklevski.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond PCM-SSI, dosar nr.4/1934, f. 52-53.*

31

9/[22] septembrie 1914, Petrograd, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe de la Petrograd, prin care informează despre promisiunile Puterilor Centrale făcute României pentru a li se alătura.

Nr. 283

Membrii guvernului nu vorbesc despre promisiunile făcute României pentru o cooperare înarmată, dar eu știu, din sursă absolut sigură, că în ultimul timp guvernul austriac a făgăduit un statut special pentru Transilvania și o corectare neînsemnată a frontierei în Bucovina. Afară de aceasta, în caz de victoria va fi de partea Austriei și Germaniei, România va trebui să primească întreaga Basarabie cu Odesa. Pentru ca României să nu-i fie teamă de vecinătatea noastră, Guvernul German a încredințat câțiva militari de seamă de aci, că după război, România

va fi separată de Rusia printr-un Mare Ducat al Ucrainei, vasal Austriei. Când Prințul Carol părăsea Germania la începutul războiului, Împăratul Wilhelm i-a repetat promisiunea indicată mai sus, adăugând că, peste 20 ani, și Transilvania se va uni cu România. Până în prezent nu se observă ca oferta expusă mai sus să fi făcut vreo impresie deosebită, și dorința opiniei publice de aci este pentru stăpânirea provinciilor austro-ungare de către români.

Poklevski.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond PCM-SSI, dosar nr./1934, f. 56.*

32

10/23 septembrie 1914, București, Acordul dintre România și Italia privind ieșirea simultană din neutralitate.

Guvernul român și guvernul italian, animate de dorința de a facilita, atâta cât o vor permite împrejurările, restabilirea păcii generale și de a furniza în maniera cea mai eficace salvagardarea intereselor lor respective, convin asupra a ceea ce urmează:

1. Cele două guverne se angajează în mod mutual să nu iasă din neutralitate fără un aviz prealabil de opt zile.

2. Cele două guverne vor menține relații constante, în scopul de a examina situația, pe măsură ce aceasta se va modifica, pentru a decide dacă ea comportă necesitatea unor acorduri mai precise asupra atitudinii pe care cele două state trebuie să o aibă.

3. Cele două guverne, considerând raporturile tradiționale și analogia situației lor față de războiul actual, se angajează să coopereze, așa încât să se respecte aceeași atitudine pentru salvagardarea intereselor lor respective în acțiunea lor pentru menținerea neutralității, în eventualitatea unei medieri, sau în cazul că nu ar fi posibilă păstrarea neutralității din cauză că interesele lor respective au fost amenințate sau lezate.

4. Cele două guverne se angajează să mențină cel mai absolut secret asupra prezentului acord.

Acord semnat de Excelența Sa domnul Ion. C. Brătianu și Baronul Fasciotti, la 10/23 septembrie 1914.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond Casa Regală Carol I, dosar 61/1914, fila 1.*

13/[26] septembrie 1914, Petrograd, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, adresată lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, prin care îi transmite proiectul de acord cu România convenit cu ministrul român în Rusia, Constantin Diamandy, cu dipozitia de a-l supune aprobării lui Ion I. C. Brătianu.

Nr. 2922

Eu împreună cu Diamandy am întocmit următorul proiect de înțelegere cu România, pe care veți binevoi să-l propuneți lui Brătianu:

„Rusia se obligă să recunoască României dreptul de a anexa provinciile Austro-Ungariei locuite de români. În Bucovina baza delimitării teritoriale, care vor urma să fie anexate Rusiei și României, o va constitui majoritatea etnografică a populației. România va avea dreptul să ocupe aceste teritorii în momentul când îi va fi mai convenabil”.

„Din partea ei, România, se obligă să păstreze o neutralitate binevoitoare față de Rusia până în momentul ocupării acestor teritorii”.

În caz că Guvernul Român acceptă, această înțelegere ar putea fi semnată la Petrograd, prin schimb de note între mine și Diamandy.

Sazonov.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond PCM-SSI, dosar nr.4/1934, f. 60.*

15/[28 septembrie] 1914, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman privind întvederea cu Ion I. C. Brătianu referitoare la tratativele cu Rusia care garantează dreptul României asupra provinciilor de peste munți în schimbul neutralității.

Brătianu mă pune în curent de starea negociațiilor cu Poklevski. După ce i-a vorbit de o acțiune comună, sub garanția Franței și Angliei i-a spus că Sazonov telegrafiază că părerea lui *personală* ar fi să se mulțumească și cu *neutralitatea* noastră acceptând ca, în caz de succes, să ni se recunoască dreptul de a cere Transilvania (tăcere despre Bucovina). Acesta este sensul exact a ce mi-a transmis prin Stirbey. El, Brătianu, arătându-se foarte mulțumit că Sazonov vorbește ca om de stat, care cunoaște greutățile noastre. Orientarea a fost pe dată indicată lui Diamandy, ca să lucreze la Petersburg. A doua zi, fie intriga lui Blondel, fie altceva

(când a plecat joi Filipescu de la comitet, s-a raportat că el, având vânt de această propunere, s-a dus la Blondel, care ar fi zis „jamais!”), retractare? el a întârziat depeșile lui Poklevski, până ce a putut răspunde Diamandy cu o propunere fermă, care a și venit, dar în care se vorbea de pline puteri pentru a semna. Brătianu a răspuns că nu se poate semna azi vreun tratat, dar iscălește ca președinte de consiliu sub a lui răspundere.

Astăzi, în fine, Poklevski a adus o propunere directă, bineînțeles numai din partea Rusiei: neutralitate, plătită în caz de succes prin toate ținuturile române din Ungaria și *Austria*, deci și Bucovina. Brătianu îmi încredințează aceasta ca un secret pe care nu-l va destăinui Regelui, pentru ca, dacă este cu putință să mergem mai târziu „alături de Austria, ceea ce rămâne dorința lui ascunsă, dar absolută”, lucrul să poată fi făcut printr-o schimbare de guvern.

Sunt autorizat a pregăti pe amicii mei în forma următoare, sub dictarea lui: „Este posibilitate de a avea din partea Rusiei o declarație că, dacă păstrăm neutralitatea, în caz de victorie, Rusia ne recunoaște dreptul de a ne anexa tot ceea ce este locuit de români?”

Consiliul de Coroană va avea de țintă o declarație de neutralitate.

Va vesti pe germani, deoarece acesta este mijlocul de a stinge acțiunea în contra Regelui. El, Brătianu, oricât de înaintate ar fi ideile lui, consideră că republica ar fi o calamitate pentru țară. Regele nu este membrul, dar *fondatorul* unei dinastii!

Ar dori să cheme pe Iorga la Consiliul de Coroană. Nu este refractar ideii unui guvern de coaliție, dar crede că aceasta ar trebui rezervat pentru momentul când „vom intra în acțiune”. – Eu nu am insistat deloc. Tot el: „Aud că marea dorință a lui Filipescu ar fi să ia el Ministerul de resbel. Fiind date sentimentele lui Filipescu față de Rege, cred că aceasta ar fi o mare primejdie”.

Seara, soră-mea mi-a spus că, de la o doamnă care nu minte, știe că *Argetoianu* vorbește că: Filipescu este adevăratul partid conservator, iar Marghiloman ori va face ce-i cerem, ori îl vom debarca.

Sursa: Alexandru Marghiloman, *Note politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 284-285.

15/[28] septembrie 1914, București. Telegrama lui S. Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, către Serghei D. Sazonov, ministrul de externe, privind acordul lui Ion I. C. Brătianu cu privire la înțelegerea ruso-română.

15/28 septembrie 1914

Nr. 294

Brătianu este profund recunoscător Excelenței Voastre pentru propunerea făcută prin această telegramă. El l-a autorizat pe Diamandy să înceapă un schimb de note și cere numai adăugarea a două lucruri: 1. să se garanteze României posesiunile sale actuale; 2. și ca frontiera între partea rusă și română a Bucovinei să fie delimitată de Prut, acesta constituind o solidă frontieră între cele două state și corespunzând delimitării etnografice în această regiune. Brătianu cere de asemenea ca această înțelegere să rămână secretă până în momentul realizării ei. Pentru moment se ocupă să confirme în mod oficial neutralitatea României.

Poklevski

Sursa: *Documents diplomatiques secrets russes 1914-1917*, p. 197.

36

20 septembrie 1914/[3 octombrie], Petrograd, Telegrama lui S. D. Sazonov către Poklevski-Koziell referitoare la condițiile înțelegerii dintre Rusia și România.

20 septembrie/3 octombrie 1914

Nr. 3028

Am schimbat cu ambasadorul României note conținând următoarele declarații: 1. Rusia se va opune oricărei știrbiri a integrității actuale a României; 2. Rusia recunoaște dreptul României de a anexa provinciile austro-ungare a căror populație este românească și această delimitare va fi stabilită în Bucovina de o comisie specială constituită pe principiul majorității matematice a unei populații sau alteia; 3. România va putea ocupa aceste provincii când va considera momentul potrivit; 4. Rusia va încerca să obțină asupra acestui punct consimțământul guvernului francez și englez; 5. în schimbul acestora, România va păstra până în momentul ocupării acestor provincii, o neutralitate binevoitoare față de Rusia; 6. până în momentul când aceste provincii vor fi anexate României, se va păstra cel mai strict secret asupra tuturor acestor puncte.

Nota pe care am semnat-o va fi trimisă mâine la București de ambasadorul României prin intermediul unui curier care ne va aduce și copia acestei înțelegeri, despre care dv. nu trebuie să vorbiți colegilor dv. din Franța și Anglia.

În același timp, binevoii, după ce veți fi primit textul complet, să explicați confidențial, dar în scris, lui Brătianu că, potrivit înțelegerii noastre verbale cu Diamandy, noi avem intenția, atunci când promitem să ne opunem oricărei știrbiri a unității României, să folosim numai mijloace diplomatice și nu forța armată. Pe de

altă parte, indicați-i lui Brătianu că, prin neutralitate binevoitoare, noi înțelegem ca România să pună capăt trecerii pe teritoriul său a munițiilor și proviziilor către dușmanii noștri și prietenii lor; dimpotrivă, să ne faciliteze sub toate aspectele ajutorul pe care-l dăm Serbiei. Ar fi bine ca Brătianu să ne confirme cel puțin că acesta este sensul pe care România îl dă promisiunii sale de neutralitate „binevoitoare”.

Sazonov.

Sursa: *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, p. 179-180.*

37

27 septembrie/[10 octombrie] 1914, București, Însemnările generalului Alexandru Averescu referitoare la personalitatea și rolul regelui Carol I în istoria românilor.

27. IX. 1914

Regele Carol a încetat din viață azi dimineață la 5.30!

Este o mare nenorocire fără nicio îndoială și pentru Dinastie și pentru țară.

Desigur că evenimentele din ultimele două luni au zdruncinat întrucâtva, în unele părți, iubirea și prestigiul ce își câștigase defunctul Rege. Va ști noul Suveran să se tragă din greaua situațiune în care pășește pe treptele Tronului, cu avantaje pentru țară și pentru Dinastie?

Dacă războiul ia o întorsătură favorabilă pentru austro-germani – ceea ce pare a deveni din ce în ce mai puțin probabil, atunci desigur că soluțiunea va fi ușor de găsit și, dacă ea nu va fi pe deplin satisfăcătoare, totuși va fi lipsită de zguduiri.

Dar dacă se întâmplă contrariul, va avea noul rege destul ascendent, destul tact și destulă abilitate politică, a evita o încordare între curentul celor mulți și acela al puținilor, cari par a vedea lucrurile pe dos?

Simt o adevărată nevoie sufletească să adaug următoarele rânduri. Regele Carol a fost un suflet mare. El își iubea țara de origine și avea o mare încredere în tăria Germaniei. Aceasta nu din sentiment, ci din adevărata convingere.

Venit în țară la noi tânăr locotenent și absorbit de preocupările politice, a rămas, din punctul de vedere militar, la nivelul la care se găsea când Germania era la apogeul splendoarei sale militare. Nu a mai urmărit schimbările cari s-au produs în celelalte țări.

Dacă înclina spre Germania, era din convingerea că a lupta în contra Germaniei era a lupta cu invincibilul! Așa am avut cu, de altfel, foarte înțeleptul Suveran, o divergență scurtă de păreri în 1904. (Nu voia să admită, cu nici un preț, că Japonia ar putea să învingă armata rusă, care a purtat steagurile ei victorioase în toată Euro-

pa. A trebuit victoria japonezilor de la Yalu, pentru a se convinge și a se amenda).

Evident, că dacă ar fi fost înconjurat de oameni luminați și armați de cunoștințe concrete, s-ar fi lăsat să fie convins, căci în fundul sufletului iubea noua lui Patrie, la mărirea și consolidarea căreia a lucrat nu numai cu priceperea, dar și cu sufletul.

De altfel, faptul că m-a trimis de două ori în Rusia este o dovadă irefutabilă că se gândea și la o colaborare cu Rusia.

În 1912, când ministrul austro-ungar din București – Prințul de Fürstenberg – se arăta un sprijinitor al Bulgariei și protivnic Serbiei, cu toată prietenia ce avea pentru împăratul Franz Josef, i-a spus: în cazul acesta, mă tem că drumurile noastre s-ar despărți! Ministrul austriac nu a mai insistat²⁶.

Cred că nu greșesc afirmând că nu din lipsă de iubire pentru România Regele Carol a ezitat de a denunța, chiar de la început, alianța cu Puterile Centrale și mai ales cu Austria, cu care aveam formal o convenție militară semnată în 1912 în București în Palatul Regal, de șeful de Stat-Major austriac și de mine, în fața Regelui, ci din cauză că nu era nimeni care să- i arate adevărata stare de lucruri.

Militari: nicio competență! Oamenii politici: împărțiți în două tabere! Cea care înclina spre Puterile Centrale, compusă din oameni hotărâți ca Petre Carp și Marghiloman; cea care înclina spre partea opusă, vădit oportuniști (Brătianu – Take Ionescu). Unul singur era hotărât între aceștia: Nicu Filipescu. Din nenorocire era bolnav foarte serios.

Regele Carol a fost mai presus de toate un spirit cumpănit. Avea simțul proporțiilor și al realității. Nu se lăsa a fi indus în eroare de aparențe. Convingerile lui îl călăuzeau în toate și când se întâmpla să descopere că nu erau întemeiate pe realități vădite, se amenda fără ezitare și fără a se teme de o scădere a prestigiului său.

Adulatori a avut foarte mulți! Calificativul de „Mare” i se atribuia cu mult belșug, de aceștia. Mai ales după Plevna: „Marele Căpitan”, „Carol cel Mare» etc., etc. Se cunoștea după surâsul imperceptibil, de pe fața lui în adevăr nobilă, cât de profund era disprețul său pentru acei cari căutau să- i câștige favoarea cu astfel de mijloace înjositoare. Singurul calificativ, care am avut prilejuri nenumărate să constat că- i face plăcere, a fost acela de „Carol cel înțelept” și înțelept a fost și un înțelept nu-și dăruie opera, decât din convingere. Este evident o mare nenorocire când convingerea este greșită. Dar pentru ce au Suveranii sfetnici? [...] (sublinieri în textul original – n.n.).

Sursa: Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război 1914-1916 (Neutralitatea)*, Ediția I-a, București, 1937, Institutul de Arte Grafice și Editura „Apolo”, Calea Griviței, 26, p. 27-33.

²⁶ Am fost de față la acest schimb de cuvinte (n.a.).

38

28 septembrie/[11 octombrie 1914], București, Articolul lui N. Iorga: *Răniții români și indiferența Românie.*

Zilnic sporește numărul răniților români, mai ales din Austro-Ungaria. De eroi, un Turcu, un Boeriu (pentru maghiaro-evrei: Boerin), se vorbește; numele celorlalți, pe cari-i roade durerea, rămâne necunoscut. Și, o, cât de mulți sunt!

S-a cerut, s-a căpătat pretutindeni ajutor pentru răniții viteji ai nobilei Francii. Pentru ai noștri am cerut, dar se vede că această foaie se citește prea puțin: n-a răspuns nimeni. Și totuși la 1877 câte semne de iubire, de milă n-au venit de acolo, din Ardeal, răniților noștri!

În schimb, orașul Zenta petrece întreg pe un român mort în spital de rănile sale. L-au primit străinii, l-au îngrijit străinii, l-au plâns străinii.

Luați sama, domnilor! Cu toate manifestațiile d-voastră entuziaste, sunteți pe cale să trageți, cu această nepăsare, încă un hotar între frații noștri și noi: acela al sufletelor!

Sursa: N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri” Craiova, p. 58.

39

[29septembrie]/12 octombrie 1914, București, Telegramă a lui Camille Blondel, ministrul francez în România, adresată lui Teophile Delcassé, ministrul afacerilor străine, prin care face un istoric al evoluției poziției României după declanșarea războiului și al raporturilor franco-ruse față de statul român.

București, 12 octombrie 1914.

Domnul Blondel, ministrul Republicii Franceze la București, către Excelența Sa, domnul Delcassé, ministrul afacerilor externe.

Confidențial

Diversele mele telegrame au ținut-o pe Excelența Voastră la curent cu mișcările de opinie care, puțin câte puțin, determină guvernul român să ia în calcul posibilitatea României de a intra în acțiune alături de Tripla Antantă. Timp de două luni, toate eforturile mele au urmărit să-i convingă pe români de avantajele acestei acțiuni care poate să-i ajute la realizarea mai rapidă a idealului lor național.

Răspunzând dorințelor exprimate de mai multe ori de guvernul rus, și în conformitate cu directivele pe care mi le-a dat predecesorul dumneavoastră, în data de

12 august (telegrama nr. 51) am acționat pentru a trezi ambițiile a căror izbucnire ar trebui să ducă la o cooperare utilă aliaților noștri. În data de 25 septembrie, după manifestații impozante, ca urmare a rezoluțiilor adoptate de partidele de opoziție și de majoritatea membrilor guvernului, regele, începând să înțeleagă ceea ce riscă opunându-se aproape singur sentimentului general, se pregătea, fie să accepte, fie să abdice, pentru a lăsa prințului Ferdinand responsabilitatea unei noi politici.

Conversațiile semnificative, schimbate între prinț și mai mulți oameni politici (între care îi citez pe: domnul Costinescu, ministru de finanțe; domnul Filipescu, fost ministru de război și unul dintre oamenii cei mai populari în armată; domnul Take Ionescu, șef al Partidului Conservator-Democrat), nu lasă nicio îndoială asupra deciziei familiei princiare, influențată acum de prințesa Maria, pe deplin câștigată de Tripla Antantă.

Singura obiecție prezentă încă printre cei care nu se dădeau înapoi în fața unei abdicări și declarației de război contra Austriei, era incertitudinea care domnea asupra deciziilor Bulgariei; ei cereau, în consecință, câteva zile pentru a negocia cu Sofia și să obțină, cu prețul unor concesiuni teritoriale răspunzând dezideratelor guvernului bulgar, toată libertatea de acțiune în Transilvania.

De partea sa, guvernul rus, de două ori, la 11 august și 22 septembrie a solicitat formal cooperarea armatei române în Bucovina și Transilvania. În data de 23 septembrie (telegramele nr. 49 și 42) Excelența Voastră m-a instruit să fac pe lângă guvernul român demersuri pentru a-l asigura de adeziunea Franței la ofertele rusești și să promit că ne vom folosi de influența noastră la Sofia, pentru a preveni o agresiune bulgară. Colegul meu englez a primit aceleași instrucțiuni, iar telegrama mea nr. 145 din 24 septembrie v-a făcut cunoscut că noi ne vom conforma acestor directive.

În aceeași zi, câteva minute după ce am fost primiți de ministrul afacerilor externe, ministrul Rusiei m-a anunțat că urmează să facă noi propuneri, pe o bază cu totul diferită față de primele: el nu mai cerea României decât neutralitatea sa, permițându-i să ocupe, atunci când va judeca oportun, teritoriile monarhiei vecine, locuite de români.

Noi am fost foarte surprinși de acest demers pentru care nimic nu ne-a pregătit și care pare de natură să modifice deciziile guvernului român, derutând într-o manieră regretabilă opoziția și pe toți cei care, din simpatie pentru Franța, preconizând intrarea în acțiune a României.

După cum am indicat Excelenței Voastre prin comunicările precedente, colegul meu rus a crezut multă vreme și poate mai crede: 1. că România ar putea să se pronunțe în favoarea Austriei; 2. că opinia publică nu se va impune regelui.

Acestor sentimente le-am atribuit ușurința cu care a acceptat propunerile domnului Brătianu, determinându-l pe domnul Sazonoff să modifice brusc conduita sa față de România.

Din momentul când guvernul rus, convins de colegul meu, sau temându-se de conflagrație generală în Balcani, provocată de intrarea în scenă a României, a judecat oportun să nu solicite colaborarea întregii armate române, și nici măcar trimiterea în Bucovina a 150.000 oameni, după cum cerea cu câteva zile mai înainte, eu nu puteam decât să suspend acțiunea mea. Este ceea ce am făcut imediat, mai ales pentru că negocierile preliminare nu au asigurat, între România și Bulgaria, un acord care ar fi îndepărtat orice neliniște din această parte, pentru a lăsa mâinile libere guvernului român.

Dacă sunt de crezut declarațiile colegului meu bulgar pe care le-am rezumat Excelenței Voastre în telegrama din 6 octombrie, precum și impresiile culese de domnul Panafieu, la Sofia au fost primite cu bucurie propunerile care vizează o modificare a Tratatului de la București, în privința frontierei în Dobrogea. M-am străduit cât am putut să antrenez guvernul român pe această cale și întrevăd posibilitatea unui succes, până când brusca propunere rusă i-a furnizat domnului Brătianu un nou pretext pentru a amâna deciziile sale.

De fapt, în pofida promisiunii formale făcute ministrului Rusiei de a nu divulga secretul negocierilor angajate, președintele de consiliu s-a obligat să comunice conținutul membrilor opoziției, pentru a-i face să observe că, deoarece România ar putea să întrevadă realizarea ambițiilor sale aproape fără a suferi daune, este cel puțin prematur să se expună hazardului unui război general al cărui rezultat este încă îndoielnic.

Argumentul și-a făcut imediat efectul (telegrama mea nr. 145 din 25 septembrie i-a semnalat Excelenței Voastre), iar partizanii cei mai înfocați ai intrării în acțiune s-au calmat până la urmă. Unul dintre ei, domnul Filipescu, care provocase întrunirea Partidului Conservator și redactase o energică moțiune care invita guvernul să se pronunțe în favoarea Triplei Antante, a venit, după sfârșitul acelei întruniri, să mă anunțe că el nu mai consideră util să supună la vot moțiunea sa, ca urmare a comunicatului făcut de domnul Brătianu despre noile propuneri rusești.

Măine, Consiliul de Miniștri va decide să mențină atitudinea de expectativă și de semineutralitate afirmată la începutul conflictului european, iar zvonul, abil răspândit de Brătianu că, dacă România ar rămâne neutră, ar răspunde dorințelor exprimate de Tripla Antantă, a dat satisfacție și celor care privesc fără entuziasm intrarea în campanie, cât și amicilor noștri, cărora nu le putem cere să se arate mai exigenți decât noi înșine.

Dacă Rusia va ieși victorioasă din luptele care se pregătesc în Polonia și Galiția, România se va decide să ocupe Bucovina și Transilvania, unde ea nu ar avea în față decât trupe demoralizate și puțin numeroase; dacă, dimpotrivă, aliații noștri vor suferi o înfrângere și vor fi obligați să reia defensiva și să lase luptele să se ducă în alte locuri, armata română nu se va mai pune în mișcare, și ei nu vor avea niciun ajutor de așteptat de la ea. Fără îndoială, ei vor regreta atunci că au încurajat inacțiunea română; aceste regrete nu vor servi nici cauza României nici pe a noastră. Aș vrea să sper că această eventualitate nu se va îndeplini, dar dacă, din păcate, ea se va realiza, diplomația rusă va fi singura responsabilă.

Blondel.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f.130-132.*

40

27 octombrie/[9 noiembrie] 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Kozell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe de la Petrograd, prin care expune evoluția raporturilor dintre opoziție și putere în România.

Nr. 380

Chiar de la începutul războiului, Brătianu se consfătuiește cu șefii opoziției asupra chestiunilor principale referitoare la politica externă, și aci se consideră că aceasta este condusă de toate partidele politice. În ultimul timp însă, printre membrii opoziției a început să se răspândească părerea că Brătianu trăgănează tratativele cu Bulgaria și acțiunea activă a României și că el ar trebui să constituie un guvern de coaliție din reprezentanții tuturor partidelor și să fixeze data precisă când România va pătrunde pe teritoriul Austriei. Din inițiativa lui Filipescu, aceste chestiuni au fost discutate la ultima ședință a Partidului Conservator, care a hotărât să exprime neîncredere politicii lui Brătianu. Această hotărâre e secretă, dar comitetul a adus aceasta la cunoștința primului-ministru.

Pe de altă parte, Take Ionescu a avut zilele acestea o întrevedere cu Brătianu cu scopul de a-l influența în sensul specificat mai sus. În timpul acestei consfătuiri s-a clarificat că, în principiu, ambii oameni de stat văd absolut la fel misiunea și scopurile politicii românești în legătură cu războiul actual, dar Brătianu nu s-a hotărât să fixeze data începerii acțiunilor contra Austriei, motivând aceasta prin neîncrederea ce o are în Bulgaria, lipsa de munițiuni și cai și greutatea pentru România de a duce un război de lungă durată.

Take Ionescu a rămas nemulțumit cu aceste explicațiuni, dar nedorind să se producă o ruptură între el și Brătianu, caută să-l influențeze prin unii membri marcantți din Partidul Liberal. Deocamdată nu se știe ce atitudine va lua Brătianu față de inițiativa luată de opoziție. Sunt unele indicii că e posibilă retragerea lui de la guvern, dar mie mi se pare că din punctul nostru de vedere ar fi de preferat dacă opoziția ar reuși să accepte punctul ei de vedere, fiindcă formarea unui cabinet fără Partidul Liberal ar duce la dizolvarea Parlamentului și noi alegeri, ceea ce, incontestabil, ar distrage atenția României de la chestiunile de politică externă.

Poklevski.

Sursa: *Arhivele Naționale Istorice Centrale. Fond PCM-SSI, dosar nr 4/1934, f. 72-73.*

41

Septembrie-octombrie 1914, București, Însemnări ale prințesei moștenitoare Maria despre moartea regelui Carol I, încoronarea lui Ferdinand și a sa ca regi ai României.

Unchiul muri năpraznic în noaptea dintre 9 spre 10 octombrie 1914; muri subit în patul său.

S-a întâmplat să lipsim din Sinaia soțul meu și cu mine, tocmai în acea noapte; lucru ce se ivea destul de rar, căci nu aveam obiceiul să ne întoarcem în oraș în acel anotimp. Se găsisese însă nimerit ca prințul și cu mine să ne arătăm în București, ca să se pună capăt, prin prezența noastră, zvonurilor ce se răspândiseră că aveam de gând să plecăm cu toții. Se crezuse cu cale să fim văzuți la alergările de toamnă, unde publicul cu mii de ochi putea să se încredințeze că eram acolo, soțul meu și cu mine în carne și oase.

Nando trebuia să petreacă noaptea la Cotroceni, iar eu făgăduisem să iau cina la Mogoșoia la Martha Bibescu și să dorm la ea; după aceea aveam să mă întorc la Sinaia a doua zi dimineața cu soțul meu.

În ziua de 10 octombrie, dis-de-dimineață, mă chemă la telefon prințul Știrbei ca să-mi spună că sunt regină ...

Am fost adesea întrebată mai târziu asupra celor ce simțisem când s-a întâmplat acest eveniment, și totdeauna am răspuns cu adâncă sinceritate că a fost una din emoțiunile cele mai zguduitoare și covârșitoare din viața mea.

Totdeauna priveam în față faptul că, mai curând sau mai târziu, avea să se întâmple așa ceva; înainte mă pregătisem pentru aceasta dar, când se înfăptui aievea, a fost o zguduire grozavă.

Îmi dădeam seama pe deplin de nemărginita răspundere ce m-aștepta, mai ales din pricina vremurilor în care trăiam și a faptului că situația Europei, îndeobște, și mai ales, a României era în grea cumpănă. Eram în pragul unei noi ere politice și orice mișcare, orice hotărâre avea să fie de o însemnătate covârșitoare. Clipa era solemnă, dar nu simțeam nicio teamă, deși mi se părea că ni se deschisese asupra vieții o ușă tainică.

Ne aflam pe pragul ei, ce aveam să găsim de partea cealaltă? Eram aceeași femeie ca și ieri, însă mâine era despărțit de ieri ca prin tăișul unei săbii; înapoi nu mai puteam merge, adăpost nu puteam găsi, pășeam de acum înainte în lumina orbitoare. Murise ceva, însă prin această moarte se născuse altceva: nemărginite răspunderi, dar totodată și nemărginite nădejdi de înfăptuire, dacă ne dovedeam destoinici pentru munca noastră, dacă aveam putere să cuprindem în mâini ziua ce avea să vină.

Pe o cupă de aur ce o dăruii atunci soțului meu pusesem să se sape următoarele cuvinte: „Ziua de mâine poate va fi a ta, dacă îți va fi mâna destul de puternică pentru a o cuprinde”.

Da, astfel simțeam în acea clipă, iar când îngenuncheai la patul de moarte al bătrânului rege și privii pentru ultima oară fața lui abia mai palidă de cum fusese în ultimele săptămâni, atât de neschimbată și totuși atât de liniștită, atât de nobilă și desprinsă de toate în noua lui odihnă bine meritată, simții că trebuie cu buze mute să mă leg prin jurământ în fața mării lui tăceri:

Nu te teme Unchiule, îți vom duce vitejește opera mai departe. Mâna ta a fost grea, adesea mi-a apăsât tinerețea, însă erai drept și nepărtinitor, cât te lumina gândul. Nu voi uita învățăturile tale, deși cu greu le-am ascultat și cu greu le-am urmat; și acum îngenuncheată lângă tine, deși ești astăzi mut și nu mai poți să-mi poruncești, simt că totuși ai o solie pentru mine, nepoata ta care odinioară te-a tulburat atât.

Da, Unchiule, voi încerca să fiu cum ai fost tu, credincioasă pînă la moarte, să-ți iubesc țara cum ai iubit-o tu atâția ani îndelungați; cu Voia Domnului îți vom duce înainte opera fără a ne teme.

Amin.

Aunty, așezată pe un scaun lângă soțul ei, învăluită în negru, și înconjurată de multe doamne în doliu, povestea cum murise Unchiul pe neașteptate în brațele ei, în timp ce ea băjbâia cu mâna prin întuneric căutând comutatorul ca să aprindă lumina ... pentru el o moarte minunat de lină, dar pentru ea o îngrozitoare zguduire.

Copiii mei erau adunați în jurul ei, iar Nando o ținea de mână; dar Unchiul era cufundat în tăcere și ziua lui se sfârșise.

Toate amănuntele despre acea vreme, deși adânc întipărite în amintirea mea, sunt prea neînsemnate ca să le povestesc pe larg; găsesc mai nimerit să citez câteva rânduri din cartea mea în care totul e zugrăvit pe scurt, într-un singur tablou și stă prinsă în cuvinte starea mea sufletească din acea zi.

„Întorcând ultimele file ale acestei cărți, închid în ele zilele tinereții mele. Zile de luptă, zile de iluzii, zile de dezamăgiri, zile de prefacere în bine, zile de îndoială, zile de noi începuturi, zile de dragoste, zile de răzvrătire, zilele tinereții ... Zile de furtună, de lumină însorită, zile de înfăptuiri care uneori au venit prea târziu, zile bogate în nădejdi, zile îngreunate de teamă și de îndoială, zile pline de soare, de flori și de speranțe, zile înfiorate de bucurie sau de durere, zile ca un potir plin până la revărsare, calde, minunate, clocotind de viață și de energie; zilele tinereții mele...

Zile în care tremuram și zile în care râdeam, zile când orice lucru îmi părea cu puțință, zile în care fiecă pas cerea o efortare, dar și zile când îmi alergau pe pământ picioarele ca înaripate, zilele tinereții mele...”

Și iată încă un tablou care mi-a rămas în veci întipărit în inimă. În acea dimineață devenisem, soțul meu și cu mine, regele și regina unui popor care începuse să ne iubească încetul cu încetul, rege și regină în clipa când Europa întreagă ardea în flăcări ce dogoreau toate granițele noastre.

În fața noastră se deschidea o pagină nouă, plină de temeri, solemnă, bogată în neștiute desfășurări, grea de îngrijorări neghicite.

Stăm amândoi în picioare în mijlocul Camerei Deputaților²⁷. Noul rege își depunea jurământul în fața poporului său; plin de toate nădejdiile supușilor săi, sta în fața lor, pe pragul unei vieți noi.

Era ca o carte necitită încă; nimeni nu-i știa gândurile, dar întrupa, poate, zorile unei mari înfăptuiri; poate că avea să fie cel ce va îndeplini un vis îndelung visat ...

Eu stam puțin deoparte, cu copiii în jurul meu.

Un lung zăbranic îmi acoperea obrazul. Bătăile inimii mele sunau ca pașii soartei. Abia deslușii glasul regelui și cuvintele lui, însă auzii aclamările care le întâmpinara. Regele de mâine... Un strigăt imens, lung. Un tunet de aplauze făcu să bubuie bolta.

Apoi deodată răsună în văzduh, numele meu: regina Maria ...

Era și în chipul cum îmi strigau numele, ceva ce părea răsunetul unei nădejdi.

Simții deodată că trebuie să-mi descopăr fața, în ochii întregii adunări, că trebuie s-o întorc spre ea, fără vâl cernit care să ne despartă.

O aclamare prelungă, ce mă umplea de fiori, izbucni din sute de inimi: regina Maria...

²⁷ În ziua de 28 sept./11 oct. 1914 (n.a.).

Și ne uitarăm unul în fața altuia, poporul meu și eu.

Acesta a fost ceasul meu, un ceas ce n-a fost dat multor ființe pe lume, căci în acel ceas scumpii mei români nu aclamau numai o idee, o tradiție sau un simbol, ci aclamau și o ființă pe care ajunseseră s-o înțeleagă.

Străina venită de peste mări nu mai era străină. Eram a lor..

Au putut urma dezamăgiri și dureri, căci suntem cu toții în mâna Domnului, dar ziua aceasta a fost una din cele mai mari care mi-au fost date să trăiesc.

De aceea vreau să-mi închei cartea asupra ei: asupra Țării Românești întorcându-se spre noi ca spre cea mai scumpă a ei nădejde.

Sursa: Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, volumul II, traducere din limba engleză de Mărgărita Miller-Verghi, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă, Editura Eminescu, București, 1991, p. 408-413.

42

1914, Extrase din memoriile lui Serghei Dimitrievici Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, privind raporturile diplomatice ale Rusiei, inclusiv cu România la începutul războiului.

Războiul din 1914 îi luase pe neașteptate nu numai pe inamicii Austro-Ungariei, ceea ce era firesc, dar și pe aliații săi, ceea ce era contrar atât intereselor Austriei, cât și celor ale Germaniei.

Acest fapt este cu atât mai greu de explicat cu cât la Berlin și la Viena nu existau iluzii cu privire la trăinicia alianței cu Italia și cu România, amândouă interesate în slăbirea Austriei. Trebuie, deci, să presupunem că încrederea în superioritatea forțelor militare germane a determinat Austro-Ungaria să omită orice măsuri de precauție, în speranța că victoriile ei ar atrage în orbita sa pe aliații ce ezitau. Evenimentele au spulberat această speranță. Italia și România au rămas neutre. Curând a fost evident că neutralitatea lor era puțin amicală și nu se datorase decât lipsei lor de pregătire militară; ea nu trebuia să se prelungească peste răgazul necesar înarmării lor[...]. Le era, totuși, indispensabil, înainte de a trece Rubiconul, să se înțeleagă cu noii lor aliați cu privire la avantajele pe care le-ar extrage din concursul lor.

Italia și România căutau, amândouă, să anexeze teritoriile limitrofe locuite de conaționali, care se aflau sub dominația Habsburgilor.

Dacă guvernul de la Viena ar fi manifestat cea mai mică dorință de a le satisface, fie și în parte, este foarte probabil că teama față de riscurile și sacrificiile unui

război ar fi împiedicat Italia și România să urmeze o politică care accelera distrugerea Austro-Ungariei. Poate că ele ar fi consimțit să accepte un compromis provizoriu. Un astfel de aranjament ar fi fost nu numai în interesul Austro-Ungariei, ci, în fapt, și în interesul Germaniei. Totuși, cabinetul de la Berlin nu a luat nicio măsură serioasă pentru a-și susține punctul său de vedere. Se temea oare Germania să se vadă în situația de a fi lipsită, în momentul cel mai grav, de susținerea aliatului său? Sau era ea convinsă că ora tratatelor diplomatice trecuse deja? În tot cazul, Roma și Bucureștii nu au întârziat să înțeleagă că era inutil a conta pe un acord cu Viena și, încă mai puțin, cu Budapesta și că singure Puterile Aliate ar putea să realizeze speranțele lor.

Aceste tendințe au învins și, chiar de la declararea războiului, au început negocieri între Puterile Aliate și cabinetele de la Roma și București cu privire la concesiile teritoriale pe care aliații erau gata să le facă Italiei și României pe seama Austriei.

Guvernul imperial a decis să nu contracareze deloc dorințele aliaților săi, relativ la schimbările ce urmau să apară pe harta Europei Occidentale, ceea ce pentru noi prezenta o importanță secundară, principalele interese ale Rusiei fiind concentrate în sud-estul Europei. Cabinetul de la Petrograd s-a găsit în fața unei probleme complicate: ambițiile teritoriale ale Italiei nu se mărgineau doar la pantele meridionale ale Alpilor și la Istria, ci se întindeau, în egală măsură, asupra anumitor părți ale coastei orientale a Adriaticii; în timp ce acelea ale României înglobau provinciile din sud-estul Imperiului habsburgic. A trebuit, deci, ca guvernul rus să realizeze un acord cu cele două puteri, fără a pierde din vedere interesele aliaților noștri iugoslavi.

Am înțeles dificultatea acestei sarcini chiar din ziua în care Italia și România și-au manifestat dorința de a intra în tratative privind revendicările lor naționale. Trebuie să mărturisesc că am găsit exigențele lor exagerate [...].

Negocierile cu România, care reveniseră mai ales guvernului rus, nu au avansat decât foarte lent și nu au fost deloc fructuoase. Chiar de la începutul lor, guvernul român, reprezentat prin domnul Brătianu, a adoptat o poziție echivocă. Refuzând să treacă de partea Puterilor Centrale, în pofida insistențelor regelui Carol, care credea cu fermitate în triumful Germaniei, România a dovedit o lipsă de franchețe care, pentru multă vreme, a lăsat Puterile Aliate nesigure în privința poziției pe care aceasta ar adopta-o. Totuși, ea nu a refuzat să negocieze cu Petrogradul asupra prețului pe care putea să-l propună Rusia pentru despărțirea sa definitivă de Puterile Centrale.

Chiar de la începutul tratatelor am avut impresia că ezitățile României erau datorate incertitudinii sale față de viitor. Această stare de spirit complica negocierile și obosea cabinetele Antantei, fără ca totuși să trezească blamul lor, deoarece nimeni

nu ignora faptul că România nu era pregătită să se lupte. Aceasta nu o împiedica, de altfel, să formuleze revendicări teritoriale atât de mari încât uneori părea că toată discuția devenea imposibilă. Cedarea unor părți din Ungaria locuite de români, care doreau să se unească cu România pentru a fi eliberați de jugul maghiar, nu prezenta nicio dificultate. Complicațiile au apărut atunci când domnul Brătianu a cerut teritorii unde elementul românesc nu era decât slab reprezentat, ca în Bucovina și în Banat, unde Rusia și Serbia aveau și ele însele interese de apărut.

Participarea României la războiul european a provocat o divergență de opinie între puterile Tripei Înțelegeri. În ochii cabinetului de la Petrograd, scopul principal al politicii Antantei trebuia să fie ruperea României de Puterile Centrale și menținerea neutralității sale, mai mult decât participarea sa directă la război.

România, datorită bogățiilor sale naturale, este un important factor economic în sud-estul Europei. Rolul său de furnizor de grâne și de petrol, de care Germania și Austria duceau lipsă, era de o importanță enormă în timpul războiului. Marea mea preocupare era de a-i priva pe dușmanii noștri de importurile românești, iar guvernul imperial era dispus să plătească foarte scump acest serviciu. Cât despre acțiunea sa directă, ea nu progresa fără să atragă riscuri grave pentru că ne impunea datorii care nu puteau să nu aducă dezordine în planurile noastre militare, dezordine care ne părea dificil să-i venim de hac, dată fiind organizarea imperfectă a forțelor noastre. Dacă ar fi trebuit să fim tot timpul pregătiți să venim în ajutorul unui aliat slab, ne-am fi găsit într-o situație asemănătoare Germaniei, situație care, în ciuda superiorității organizării sale militare, îi crea numeroase dificultăți.

Colaborarea activă a României putea să ne fie utilă în două cazuri: 1) dacă armata română ataca Austro-Ungaria în momentul ofensivei generalului Brusilov, care a dus la cucerirea cetăților Lvov și Przemysl, la începutul anului 1915; și 2) dacă armata română cădea asupra Bulgariei pentru a deturna atacul acesteia din urmă împotriva Serbiei, a cărei invadare deschidea germanilor accesul în Turcia, în loc de a se grăbi să ocupe Transilvania pentru a-și garanta posesiunea unui teritoriu, care, după victoria finală, nimeni nu s-ar fi gândit să o conteste.

România nu a îndeplinit niciuna din aceste condiții, dar, urmărindu-și scopurile sale egoiste, ea cerea ca Rusia să-i protejeze frontierele meridionale împotriva eventualelor incursiuni ale bulgarilor. În aceste condiții, alianța României cu țările Antantei își pierdea întreaga valoare[...].

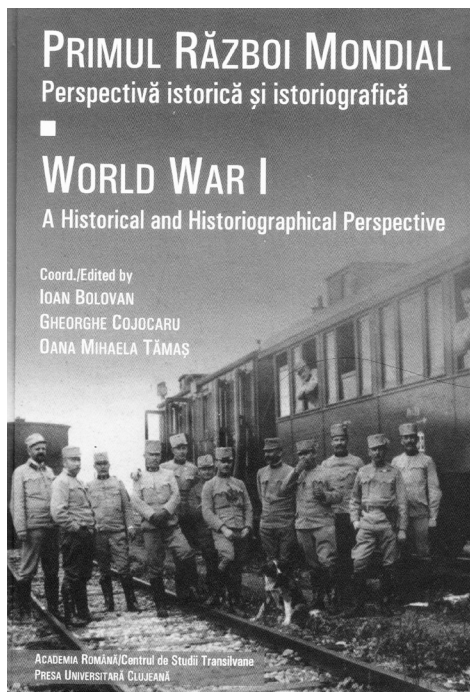
Sursa: S. Sazonov, *Les années fatales. Souvernirs de guerre (1910-1916)*, Paris, 1927, p. 281-283; apud *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare, vol. 1, 1914-1916*, Editura Militară, București 1996, p. 372-375.

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL DIN PERSPECTIVĂ ISTORICĂ ȘI ISTORIOGRAFICĂ

**Primul Război Mondial: perspectivă istorică și istoriografică /
The First World War: in historical and historiographical perspective.**
Coordon.: Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș,
Cluj-Napoca: Editura Academia Română, Centrul de Studii Transilvane,
Presa Universitară Clujeană, 2015, 588 p.

Editat cu prilejul împlinirii unui secol de la declanșarea Primului Război Mondial,- un conflict la scară planetară ce a fost numit și „Marele Război” sau „Războiul care avea să pună capăt tuturor războaielor”,- volumul *Primul Război Mondial – perspectivă istorică și istoriografică/World War I in a Historical and Historiographical Perspective* reprezintă un răspuns al istoricilor de pe ambele maluri ale Prutului la inițiativa celor mai înalte autorități ale României (Hotărârea de Guvern nr. 24/2014 ROMÂNIA 100), ce pune bazele unui proiect național major, în cadrul căruia, pe parcursul următorilor ani, știința istorică românească să se mobilizeze și să se consolideze în jurul unor valori naționale și europene.

Marcarea unui secol de la izbucnirea Primului Război Mondial a fost un bun prilej de întâlnire a celor interesați de subiect – la Cluj-Napoca, în cadrul Conferinței Internaționale organizate de către Universitatea Babeș-Bolyai, Centrul de Studii Transilvane al Academiei Române și Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei cu genericul „Primul Război Mondial – perspectivă istorică și istoriografică” (3-5 iunie 2014). Conferința, parte integrantă a programului guvernamental ROMÂNIA 100, și-a propus să reevalueze evenimentele de la debutul cărora am marcat recent un secol, să estimeze consecințele războiului ce s-a dovedit a fi o ruptură decisivă cu vechea ordine mondială, urmărind, totodată, evoluțiile europene de după 1918.

Prin cele 47 de studii, structurate în patru secțiuni (*I. De la surse la scrisul istoric; II. Politică și diplomație; III. Pe linia frontului; IV. În spatele frontului*), volumul reușește să acopere o seamă de goluri ale istoriografiei românești despre „Marele Război” și să deschidă noi perspective și orizonturi de cercetare pentru unele subiecte puțin studiate sau chiar ignorate până recent.

Coordonatorii volumului – prof.univ. dr. Ioan Bolovan, prof. univ. dr. hab. Gheorghe Cojocaru, dr. Oana Mihaela Tămaș – menționează că în prima secțiune sunt abordate subiecte oarecum clasice cu privire la originile războiului, dar în celelalte sunt dezvoltate teme ce relevă imaginea complexă a conflagrației atât pornind de la presa vremii, cât și prin prisma memoriilor celor care au trăit într-o formă sau alta experiența Marelui Război. Cea de-a treia secțiune a volumului aduce în prim-planul studiului nu doar operațiunile militare propriu-zise și desfășurarea lor, ci și oamenii care au participat la ele: de la soldați și preoți militari, la comandanți și politicieni. Ultima secțiune prezintă Marele Război prin prisma celor din spatele frontului, autorii abordând teme dintre cele mai diverse și actuale, începând cu biserica, societatea, economia, medicina și ajungând până la familie, cu ai săi orfani și invalizi de război.

În cuprinsul volumului au fost incluse o serie de studii ale cercetătorilor din cadrul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, ce abordează situația Basarabiei și a Bucovinei în anii Primului Război Mondial: dr. hab. Gheorghe Cojocaru (*Constantin Stere și problema Basarabiei în contextul discuțiilor privind orientarea externă a României înainte de intrarea sa în război*), dr. Maria Danilov (*Problema Basarabiei în corespondența diplomatică secretă din 1914-1916 din arhivele Rusiei țariste*), dr. Constantin Ungureanu (*Proiecte și propuneri de împărțire a Bucovinei în timpul Primului Război Mondial*), dr. Gheorghe Negru (*Decretarea „stării de război” în Basarabia în 1914 și contracararea „curentului românofil”*), dr. Dinu Poștarencu (*Acte banditești comise de militarii ruși în Basarabia. 1917 - începutul anului 1918*).

În ansamblu, volumul *Primul Război Mondial – perspectivă istorică și istoriografică* reprezintă un bilanț cvasiexhaustiv al investigațiilor românești în domeniu, efectuate pe parcursul celor 100 de ani de la declanșarea Marelui Război, reușind, totodată, să traseze unele linii directoare de actualitate pentru cercetări ulterioare. Este, indiscutabil, meritul autorilor volumului de a fi reușit să surprindă o lume atât de diversă și complexă precum cea a Primului Război Mondial, oferind în egală măsură cercetătorilor preocupați de problematica respectivă, dar și marelui public, un instrument util și sigur de cunoaștere a unei perioade extrem de importante atât pentru istoria românilor și României în acei ani, cât și pentru spațiul cultural european în general.

dr. hab. Nicolae ENCIU

Adresa redacției:
or. Chișinău, MD 2001
strada Tighina, 47
tel/fax 22 30 34
e-mail: istorie_militara@yahoo.com
www.istoriamilitara.org